Petr KOKAISL | Amirbek USMANOV

DĚJINY KYRGYZSTÁNU OČIMA PAMĚTNÍKŮ

2012

Petr Kokaisl, Amirbek Usmanov

Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků

1917–1938

NOSTALGIE

nostalgie.praha@seznam.cz

Fellowship for development cooperation

2012

Tato publikace vznikla na Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze
v rámci projektu IGA číslo 20121075.

Lektoroval:

PhDr. Jan Pargač, CSc.
Ústav etnologie FF UK v Praze

ISBN 978-80-905365-0-0

Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků

1917–1938

Předmluva

Psát o nedávné historii může být velmi ošemetné – a nemusí se jednat jen o historii Kyrgyzstánu. Někteří historici jsou totiž toho názoru, že o historii je možné psát nebo hovořit až tehdy, když už není naživu nikdo z pamětníků.

Předkládaná monografie se ubírá ovšem zcela jiným směrem – snaží se naopak získat od pamětníků určitých událostí co nejvíce informací a tyto informace porovnávat s informacemi, které se objevovaly v dobových novinách nebo učebnicích.

Nejen dějiny Kyrgyzstánu totiž trpí jedním zvláštním neduhem: vylepšováním, přibrušováním a ohýbáním – historie podle tohoto schématu má sloužit určité ideologii. Proto v sovětských dobách byla naprostá většina učebnic dějepisu psána pouze z hlediska třídního boje, kde vystupovali jen vykořisťovatelé proti vykořisťovaným, hrdinní revolucionáři a rudoarmějci proti kontrarevolucionářům a nepřátelům národa.

Ani po rozpadu Sovětského svazu a vzniku samostatného Kyrgyzstánu se situace příliš nezlepšila – do učebnic se začínají dostávat „historické“ události a hrdinové, které mají ukazovat na výjimečnost kyrgyzského národa. O historičnosti mnohých takových událostí a hrdinů často nelze ani říct, že jsou sporné (například hunský vůdce Attila jako Kyrgyz), ale při jejich hodnocení je často lepší použít slovo *vymyšlené*, a někdy dokonce *nesmyslné.*

Kyrgyzský národ ale nepotřebuje dokazovat tisíciletou státnost na základě velmi pochybných a vylepšených historických údajů, nepotřebuje dokazovat, že 60 % kyrgyzské DNA patří k europoidní rase, nepotřebuje vymýšlet spojení svého původu s Attilou, nemusí dokazovat, že Kazaši jsou potomci Kyrgyzů a ne naopak.

Kyrgyzský národ potřebuje na prvním místě ve své historii pravdivost. Potřebuje výraznou historickou očistu, při které se budou ukazovat jak události, ze kterých je možné brát si příklad i dnes, tak i události, které jsou příkladem odstrašujícím. Totéž se týká i jednotlivých historických osob – některé činy jednoho člověka jsou rozhodně dobré k následování, ale jiné činy téhož člověka mohou být naprosto odsouzeníhodné.

Tato kniha v žádném případě nechce, a ani nemůže být tímto očistným prostředkem – je spíše malým kamínkem do mozaiky poznání nedávné kyrgyzské historie. Kniha chce ukázat, že souběžně s takzvanou velkou historií probíhá i historie „malá“, zahrnující osudy jednotlivců i celých rodin. Měřítkem úspěšnosti věcí bývá často ona historie „velká“, ale je to měřítko často velice bezohledné a zkreslené ideologií.

Cílem předkládané knihy je ukázat obě linie – vedle učebnicové historie postavit prožitky lidí, kterých se tyto události dotýkaly bezprostředně.

Petr Kokaisl
Provozně ekonomická fakulta ČZU Praha

Amirbek Usmanov
Rádio Svoboda – Azattyk, Praha

PRAHA 12. PROSINCE 2012

1. Stručný úvod – situace ve Střední Asii od 18. do 20. století

Zabývat se historií dnešních jednotlivých středoasijských států je v mnoha ohledech obtížné, protože hranice současných republik byly vytvořené až ve 20. století. Tyto hranice ovšem pramálo dodržovaly historická území dřívějších feudálních jednotek nebo správních celků z dob carského Ruska, a ani jednoznačně nesdružovaly do správních celků samostatná etnika. Pokud tedy budeme hovořit o jednotlivých historických správních útvarech, je třeba mít stále na paměti, že se jedná o útvary, které zasahovaly často na území několika budoucích svazových republik (a později samostatných středoasijských států).

Středoasijská oblast je charakteristická svým drsným kontinentálním podnebím s horkými léty a studenými zimami, ale i přes nepříznivé geografické a klimatické podmínky nelze tuto oblast považovat za bezvýznamnou a okrajovou. V antické době se projevoval mnohostranný zájem o ovládnutí obchodních cest z Číny a Indie do Malé Asie a Říma (soupeření mezi Kušány, Party a Římany), ve středověku probíhaly boje o kontrolu středoasijských karavanních center – především Buchary, Samarkandu, Kandaháru, Herátu a Balchu.

Střední Asie na jedné straně oddělovala hospodářsky i kulturně velice vyspělé státy (Čínu a Indii), na druhé straně sloužila jako spojnice mezi oblastmi s odlišnými kulturami, protože tudy vedly karavanní cesty. Přes veškeré snahy o ovládnutí tohoto území si středoasijský prostor uchovává až do 19. století svoji svébytnost.

Nepříznivé geografické podmínky měly zřejmě největší podíl i na pozdějším ovládnutí této oblasti Ruskem. Zatímco ruský postup směřoval od 17. století na východ a dosáhl pobřeží Tichého oceánu a dokonce i části amerického světadílu, zájem o Střední Asii ze strany Ruska byl mnohem menší a výrazněji se objevuje až v 19. století, kdy také došlo k největším územněsprávním změnám.

Zvýšený zájem Ruska o středoasijskou oblast v 19. století přičítá Lobanoff-Rostovsky[1] jeho nepříznivé situaci a tím i potřebě zvýšit svoji prestiž po krymské válce a berlínském kongresu. Trvalejší příchod Rusů do této části Asie spojený s ekonomickým a politickým vlivem, je tedy až záležitostí 2. pol. 19. století, kdy zároveň šlo o snahu vytvořit protiváhu anglickým úspěchům v Afghánistánu.

[1] LOBANOFF-ROSTOVSKY, Princ. The Soviet Muslim Republics in Central Asia. *Journal of the Royal Institute of International Affairs*, Vol. 7, No. 4 (Jul., 1928), s. 242.

1.1. Kokandský chanát

Na území všech dnešních postsovětských středoasijských republik (kromě Turkmenistánu) zasahoval od počátku 18. století až do druhé poloviny 19. století Kokandský chanát. Jeho vznik se podle Velké sovětské encyklopedie[2] klade zhruba do roku 1710[3], kdy chán Šachruch-bij vyhlásil v západní části Ferganské nížiny nezávislost na Bucharském emirátu.

I v tomto případě musíme pamatovat na to, že státnost byla na území Střední Asie chápána odlišně, než ji chápeme dnes – jednotlivé státní útvary nemusely nutně mít všechny požadované atributy státnosti (striktně vytýčené hranice, suverenitu centrální vlády nad celým územím, všeobecné mezinárodní uznání…). Z tohoto důvodu je zřejmě lépe chápat vznik Kokandského chanátu ne jako datum, ale spíše jako mnohaletý proces.

Teprve vnuk chána Šachruch-bije Iodan-bij (zemřel kolem roku 1774) v důsledku bojů se sousedy Kokandského chanátu (zahrnující andižanské, namanganské, margelanské a kokandské panství) dokončil nezávislost na Buchaře. V roce 1758 na Iodana-bije v Buchaře už nahlíželi jako na vládce samostatného státu – Kokandského chanátu.

Během vlády chánů Alima (1800–1809), Omara (1809–1822) a Muhammeda-Aliho (nazývaného též Madali, 1822–1842) se dostal Kokandský chanát na vrchol politické moci i územního rozšíření. Ke Kokandskému chanátu byla připojena města Taškent, Chodžent, Karategin, Darvaz, Kuljab, Alaj, zároveň došlo k vybudování celé řady významných hraničních opevnění – například Ak-Mečeť (nyní Kzyl-Orda), Aulie-Ata (nyní Džambul), v roce 1825 vzniká v Čujské nížině Pišpek (pozdější hlavní město Kirgizské SSR Frunze, nyní Biškek) a Tokmak.[4]

………………………………………

[2] *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija. 1969–1978. (Heslo Kokandskoje chanstvo zpracovali autoři R. Je. Krupnova, A. G. Podol'skij za použití literatury *Istorija Uzbekskoj SSR*, Tom 1, Taškent, 1967; Chalfin, N. A. *Politika Rossii v Sredněj Azii (1857–68.)*, Moskva, 1960; Ivanov, P. P. *Očerki po istorii Sredněj Azii (XVI – seredina XIX)*, Moskva, 1958; Nalivkin, V. *Kratkaja istorija Kokandskogo chanstva*. Kazaň, 1886.)

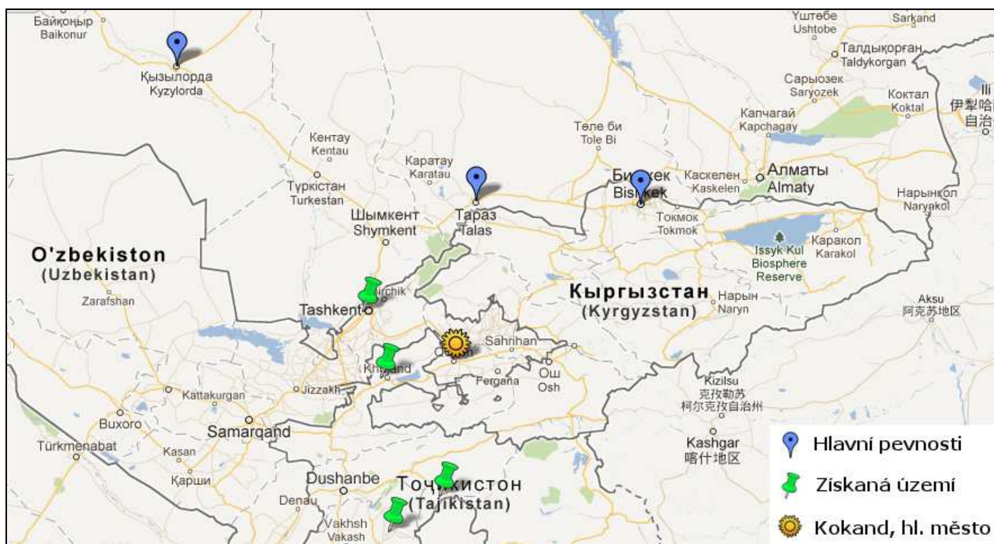
[3] V některých publikacích se můžeme setkat s rokem založení Kokandského chanátu 1709 (např. STARR, S. F., BESHIMOV, B., BOBOKULOV, I. I. *Ferghana Valley: The Heart of Central Asia*. New York: M. E. Sharpe, 2011, s. 29.

[4] Bol'šaja sovetskaja enciklopedija. *c. d.*

Obrázek 1, 2. Kokandská pevnost Pišpek (vlevo a předchozí obr.) a Tokmak, rok 1860.
Zdroj: PETROV, V. G. *Pišpek isčezajuščij. 1825–1926*. Biškek: Litěraturnyj Kyrgyzstan, 2008.

Mapa 1, 2. Kokandský chanát – hlavní pevnosti a získaná území.
Mapový podklad: Google Earth, Basarsoft, GIS Innovatsia, Google, Mapabc.

O možných ekonomických důvodech pro zakládání některých kokandských opevnění se zmiňuje znalec Střední Asie N. A. Severcov[5]. I když bylo usedlé zemědělství rozvinuté u Kyrgyzů velmi málo, přece jen se jím část populace zabývala. Půda ovšem nepatřila rolníkům, kteří pěstovali plodiny, ale náčelníků rodů, manapům, stařešinům a dalším vlivným Kyrgyzům, kteří z těchto zemí dostávali zisky. Toho měli Kokandci využít tím, že stavěli pevnosti v zemědělských oblastech, a tak mohli mít vládu nad nejvlivnější vrstvou kyrgyzské společnosti.[6]

Na tomto místě je dobré vysvětlit, jaké bylo u Kyrgyzů rozvrstvení společnosti a jaký měl kdo vliv.

Aksakalové, manapové, bijové a bejové. V polovině 18. století se výrazněji formuje rodová a kmenová struktura, která se na mnoha místech (především v horských oblastech) udržela až do století dvacátého. V čele každého rodu stál jeho představitel – *aksakal* (dosl. bělovousý), který se účastnil rokování a rozhodování v rámci celého kmene. Aksakalové v širším slova smyslu byli zkušení lidé působící ve všech úrovních kočovné občiny, znalí pastevectví, lidé s autoritou a přirozenou moudrostí. Stařešinové (aksakalové) na vesnicích měli dokonce i v dobách Sovětského svazu relativně velký vliv.

Kmeny (pokud nebyly příliš veliké) měly také své vůdce – *manapy*. Manapové byli představitelé kyrgyzské feudálně-rodové aristokracie, kterým členové rodu přiznávali soudní právo a velení v době vojenských střetů. Tato instituce byla především u rodů na území dnešního severního Kyrgyzstánu, začátkem 19. století se začíná toto označení a s ním spojené výhody dědit. Nejbohatší manapové měli obrovská stáda a disponovali i velkými plochami pastvin. Většina členů rodu byla na manapech až v otrocké závislosti. Institut manapství byl zrušen během sovětské vlády na konci 20. století.

Ruská správa na ovládnutých územích ponechala dosavadní systém vlády a soudní moci na nižších úrovních včetně personálního obsazení. Tak zůstala v Turkestánu soudní moc v rukou *kaziů*, kteří soudili usedlé obyvatelstvo podle muslimského práva *šarí*^{c}*a* a *bijů*, kteří soudili kočovné obyvatelstvo podle obyčejového (*adatového*) práva. Zvláště *bijové* neměli často vůbec žádné povědomí nejen o ruském právu, ale ani o právu zvykovém.

…………………………………………

[5] Nikolaj Alexandrovič Severcov (*1827–†1885) patří mezi ty středoasijské cestovatele, jejichž prvotním zájmem je především mapování dosud neznámých končin a až na druhém místě si všímají kultury a způsobu života místních obyvatel. To ostatně Severcov ve svém díle výslovně uvádí. Přesto jsou i jeho postřehy o životě Kyrgyzů v polovině 19. století velice cenné. Byl prvním Evropanem, který navštívil a popsal centrální části Pamíru.

[6] SEVERCOV N. A. O russkich poselenijach k jugu i k zapadu ot Issyk-Kulja. Matěrialy dlja statistiki Turkestanskogo kraja. Vyp. 4. Sankt Petěrburg, 1876, s. 101.

Podle svědectví současníků bývali nejen negramotní, ale často také velice hloupí. Při vynášení rozsudků se *bijové* především řídili zájmy svého rodu a upřednostňovali své příbuzné. Jednu vlastnost měli *bijové* i *kaziové* společnou – přijímání úplatků. Je však třeba také zmínit, že například v kazašské tradici se dochovala památka některých významných *bijů* – Ajteke Bajbek-uly, Kazybek Keldibek-uly nebo Tole Alibek-uly.

Na vyšších stupních soudili Rusové, ale i zde byla situace povážlivá – někteří soudci byli zcela bez odpovídajícího vzdělání i potřebné soudní praxe. Ačkoli si byla ruská správa vědoma vážných nedostatků v soudní praxi, s řešením příliš nespěchala, snad i proto, že tyto místní soudy nijak nezatěžovaly rozpočet. Jejich provoz hradily soudící se strany – soudní poplatek *bijalyk* dosahoval 10 % z vysouzené částky.[7]

Na konci 19. století se objevuje nová vlivná společenská skupina *bajů* (přes určitou nepřesnost by šlo použít z našeho prostředí pojem *velkostatkář*) a manapové ztrácejí svůj vliv.

Pro přehlednost tedy ještě znovu uvedené pojmy a funkce ve zkratce:

- Aksakal – představitel rodu, též zkušený člověk obecně
- Manap – představitel rodové (kmenové) aristokracie, často se soudní pravomocí
- Kazi – soudce (u usedlého obyvatelstva) soudící na základě **muslimského** práva *šarí*^{c}*a*
- Bij – soudce (především u kočovného obyvatelstva) soudící na základě **obyčejového** práva
- Baj – zámožný majitel stád

Na konci 18. a začátkem 19. století získává Kokandský chanát i území, kde žily kyrgyzské rody. Mezi důvody snahy o rozšíření svého území může patřit i to, že část území dnešního Kyrgyzstánu měla strategickou polohu při obchodování s východním (čínským) Turkestánem – bylo nutné mít pod kontrolou obchodní cesty z centra Kokandského chanátu (na území dnešního Uzbekistánu) do Číny.

Během 19. století je však Kokandský chanát v častých vojenských konfliktech s Bucharským emirátem, v jejichž důsledku dočasně ztrácí ve prospěch Buchary v letech 1839–1842 celou řadu oblastí, včetně Taškentu a Chodžentu.

[7] KAGANOVIČ, A. *Nėktotoryje problemy carskoj kolonizacii Turkestana* [online]. CA&CC Press, Sweden, 1998–2006 [cit. 23. 12. 2006].

Dostupný z: <http://www.ca-c.org/journal/11-1997/st_13_kaganovich.shtml>.

V tomto období je třeba zmínit i ozbrojené konflikty uvnitř samotného chanátu – povstání místního obyvatelstva proti kokandské vládě, z nichž asi mezi nejrozsáhlejší patřilo povstání v Narynu v roce 1830.

> **Sattar–chán Abdul–Gafarov**. Můj dědeček[8] se dožil 83 let a zemřel v roce 1859, pět let před dobytím Čemkentu[9]. V té době, kdy dědeček žil, byl Čemkent, Taškent i Kokand pod různými panstvími, která mezi sebou často bojovala. Tenkrát v těch panstvích nebyl nějaký pořádek a vzdělaných lidí tam bylo velice málo.
>
> Vzájemné kontakty mezi obyvateli různých měst a obchodování mezi sebou byly vzhledem k vzájemnému nepřátelství a neuspořádanými cestami velmi obtížné. Od Čemkentu do Taškentu nebyla na cestě žádná zastávka, kde by si cestovatelé mohli odpočinout, najíst a kde by mohli nakrmit svá zvířata.
>
> Kromě toho se museli cestující během cesty z jednoho města do druhého obávat útoků Kyrgyzů. Proto si na přejezd vybírali nejvhodnější dobu v létě, cestovali ve velkých počtech a měli s sebou tehdejší zbraně – sukovice a kyje. Bez ohledu na všechna tato nebezpečí se můj dědeček vydal na cestu a došel až do Buchary, aby se mohl učit ve škole. Po několikaletém studiu se vrátil domů do Čemkentu, a během krátké doby byl obyvateli Čemkentu uznáván jako učenec a moudrý člověk, který je schopen dát užitečné rady v obtížných případech, a byl jmenován do hodnosti čemkentského *kazi*.

Přestože část území získal Kokandský chanát zpět, do starých kolejí se situace nevrátila. Od poloviny 19. století se totiž objevuje ve Střední Asii nová síla – carské Rusko.

Obyvatelstvo na území Kokandského chanátu velmi špatně snášelo absolutistickou vládu místních představitelů zahrnující daňovou, soudní a vojenskou politiku.

Ve spisech tehdejších ruských orientalistů se často objevovala kritika, že spolu s platbou různých daní, jejichž velikost kvůli neexistenci pevného daňového systému ještě výrazně zvyšovali výběrčí daní, museli lidé ve Střední Asii nést další povinnosti: stavět paláce pro šlechtu (feudály), stavět vojenské pevnosti, čistit aryky (zavlažovací kanály), pokládat silnice a podobně. Tyto povinnosti často připadaly na období zemědělských prací. Chánovi úředníci násilím sháněli zemědělce, „tloukli je holemi až k smrti“,

8 OSTROUMOV, N. P. *Sarty: Etnografičeskie matěrialy*. Kap. Vospominanija Sattar–chana Abdul–Gafarova, s. 190–215. Taškent, 1896.

9 Čemkent byl dobytý v roce 1864 Čerňajevem (pozdějším vojenským a generálním gubernátorem Turkestánu).

pokud nesplnili denní úkol. Výběr daní byl vždy doprovázen „zneužíváním, kterého se dopouštěl i sám vládce“. I za velice malý přestupek mohl být pachatel zbaven veškerého svého majetku, který připadl chánovi nebo emírovi. Mezi další běžné sankce patřil trest smrti nebo doživotní vězení v podzemních vězeních (*zindanech*)[10].

	
Obrázek 3. Zindan (mezi r. 1905 a 1915) Foto: Sergej Michajlovič Prokudin-Gorskij (Library of Congress)	Obrázek 4. Zindan (muzeum v Buchaře), 2004.

Z těchto a podobných důvodů začaly od roku 1855 kyrgyzské a kazašské (kajsacké) rody žádat Rusko o přijetí jeho poddanství.

17. ledna 1855 přijali ruské poddanství příslušníci rodu Bugu žijící kolem jezera Issyk-kul, v roce 1862 rody na východě a střední části Čujské nížiny, během roku 1864 rody ze Suusamyrského údolí a Ketmentebinského údolí a na konci téhož roku (24. prosince) pak ještě rod Sajaků.

Mapa 3. Přijímání ruského poddanství Kyrgyzy.
Mapový podklad: Google, Mapabc.

………………………………………….

[10] IVANIN M. I. Chiva i reka Amu-Dar'ja. *Morskoj sbornik*, 1864 god. № 8–9. a *Naši sosedi v Sredněj Azii: Chiva i Turkmenija*. Sankt Petěrburg, 1873, s. 130. In KOLPAKIDI, A. I. a kol. *Pribaltika i Srednjaja Azija v sostave Rossijskoj imperii i SSSR*. Sborník konference „Někonfliktnoje pročtěnije sovmestnoj istorii – osnova dobrososedstva“, Moskva, 2010.

Takto vypadala prosba jednoho z *manapů* z rodu Sajak o přijetí tohoto rodu do Ruského impéria:[11]

> Žádost manapa rodu Sajak Ryskulbeka představiteli začujského oddílu M. G. Čerňjajevovi s prosbou o přijetí Sajaků do ruského poddanství.
>
> Veliteli Ak-Mečeti, Turkestánu, Čimkentu, Pišpeku a Tokmaku prokazuji svoji úctu a předkládám následující žádost. Já, Ryskulbek, který kočuje mezi Andižanem a Ketmen-Tjube, a který ovládá devět tisíc jurt (kibitek) sajackého rodu vyjadřuji tímto dopisem své přání vstoupit do věrného poddanství Bílého cara společně s mými lidmi. Pokud bude mé žádosti vyhověno, zpravte mě o tom a já budu zůstávat na svých původních pastvinách, odkud budu sloužit panovníkovi a vám. Místa na Ketmen-Tjube mně od dávných časů patří a já odsud nikam nekočuji.
>
> Sarybagyšové a Soltové mě již dva roky utiskují, ale pokud mi zašlete dopis, tak se už neodváží mě dále utiskovat.
>
> *Za správnost*
> *vrchní intendant (обер-квартирмейстер)*
> *plukovník Babkov.*

Vstup mnoha kočovných rodů do ruského poddanství, které zajišťovalo vyšší bezpečnost, muselo samozřejmě vést ke konfliktům chanátu s ruskými vojsky. Ruské vojsko mělo ovšem obrovskou převahu a už v 60. letech 19. století Rusko ovládlo větší část Kokandského chanátu.[12]

O Kokandském chanátu máme zprávu ruského zoologa Nikolaje Severcova z roku 1860[13], který se při svém výzkumu strávil měsíc v kokandském zajetí.

> Kokand je středoasijským chanátem rozprostírající se od horního toku Syr-Darji a nazývá se podle svého hlavního města. Jeho severní hranice podél řeky Ču sousedí s Hladovou stepí, bezvodou neúrodnou pouští, kde se nedá kočovat a která odděluje Kokand od kyrgyzské stepi, která je pod správou sibiřské správy.

…………………………………………

[11] TEREŠČENKO, L. *Istorija Kyrgyzstana* [online]. Informacionnyj portal o sovremennoj Kirgizii, 2007 [cit. 12. 9. 2008]. Dostupný z: <http://www.allkyrgyzstan.com>.

[12] KOKAISL, P. a kol. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové. Кыргызстан и кыргызы*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008, s. 38–39.

[13] SEVERCOV N. Mesjac plena u kokancov (Месяц плена у коканцов). Sočiněnije Nikolaja Severcova. Sankt Petěrburg: 1860.

Kokandci jsou tedy naši sousedé, ale jsou s nimi i časté spory. Na východě je Kokand oddělen od čínského Turkestánu pohořím Bolor-tag (též Bolor nebo Belur-tag), na jihu odděluje pohoří Ak-Tau od Buchary, na západě je písčitá poušť Kyzyl-Kum až k řece Syr-Darje a na sever od Syr-Darji není hranice mezi Kokandem a Ruskem jednoznačně vytýčena. Nachází se zde neutrální území zhruba 180 verst (cca 190 km) mezi hraničními kokandskými a ruskými vesnicemi. Kokandci považují západní část tohoto území za své a východní za naše (ruské).

Vztahy Kokandského chanátu s Ruskem byly dříve dobré, ještě v roce 1829 měl Kokand v Peterburgu svého vyslance a do roku 1853 chodili do Taškentu ruští *prikaščiki* (vyslanci, správci knížecích majetků). V tomto období ale kokandští Kyrgyzové, především přeběhlíci od ruských Kyrgyzů ukrývající se v Kokandu, přepadávali naše lidi – sibiřské kozáky.

Bylo by nesprávné myslet si, že v kyrgyzské stepi se kvůli loupežím nedá žít. Kyrgyzové velmi rádi ukazují svoji smělost, ale ne vždy – loupeže a krádeže jsou regulovány obyčejovým právem, ne příliš složitým, ale které je třeba dodržovat.

U Kyrgyzů patří mezi nejvyšší hrdinství vojenské úspěchy. U Kyrgyzů (podobně jako u Turkmenů nebo Beduínů) není válka nic jiného než loupežné nájezdy, při kterých zápasí, a chrabře zápasí, dokonce i když už není možnosti úniku. U hrdinů se cení tělesná síla, pohotovost a chladnokrevnost. Pojem *čestný boj* u Kyrgyzů není, váží si svého života – jdou sice do všemožných nebezpečí, ale s tím, aby zůstali naživu.

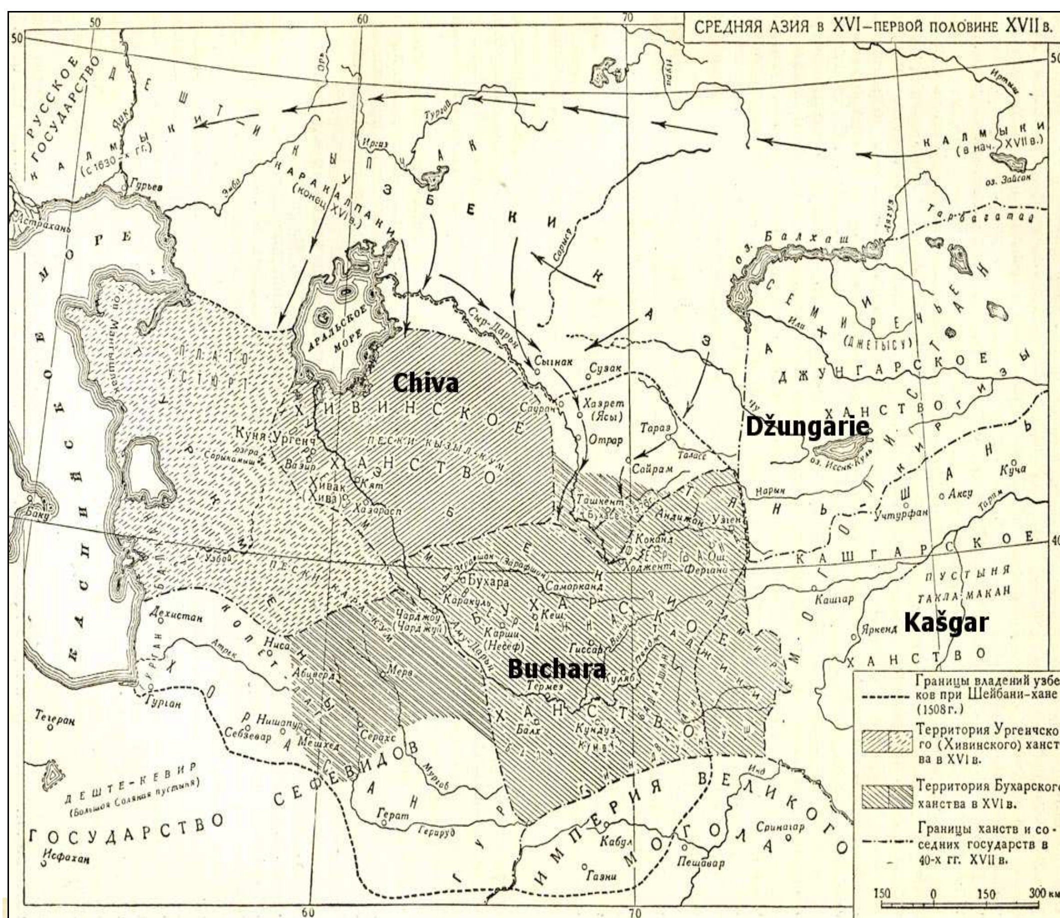
Loupež je považována za čestnou, pouze se nesmí oloupit host, nebo někdo z vlastního, nebo spřízněného rodu. Mezi nejoblíbenější loupeže patří krádeže skotu a koní. Okradený rod se pak mstí všem členům rodu, ze kterého byli zloději.

S příchodem Rusů se na územích, kde uplatňovali svoji vládu, tyto loupeže (*baranta*) začaly považovat za krádeže, a byla i snaha je tak trestat. To naráželo na problémy, protože „zloději“ byli v očích mnoha Kyrgyzů považováni za hrdiny.

I když neměli Kyrgyzové přílišný pojem o „občanství“ a rádi vzpomínali na časy, kdy každý byl svým pánem, přece jen postupně oceňovali výhody toho, že jejich majetek je před lupiči chráněn i státní mocí.

Jedním z kyrgyzských zlodějů koní byl i Daščan, který se stal postrachem v jihovýchodní části stepi, u Syr-Darji. Původně kočoval,

jako většina Kyrgyzů, v zimě na Darje a v létě pod Troickem (kde se naučil i rusky). Kvůli svým přepadům byl několikrát vězněn Rusy, ale vždy se mu podařilo uprchnout.

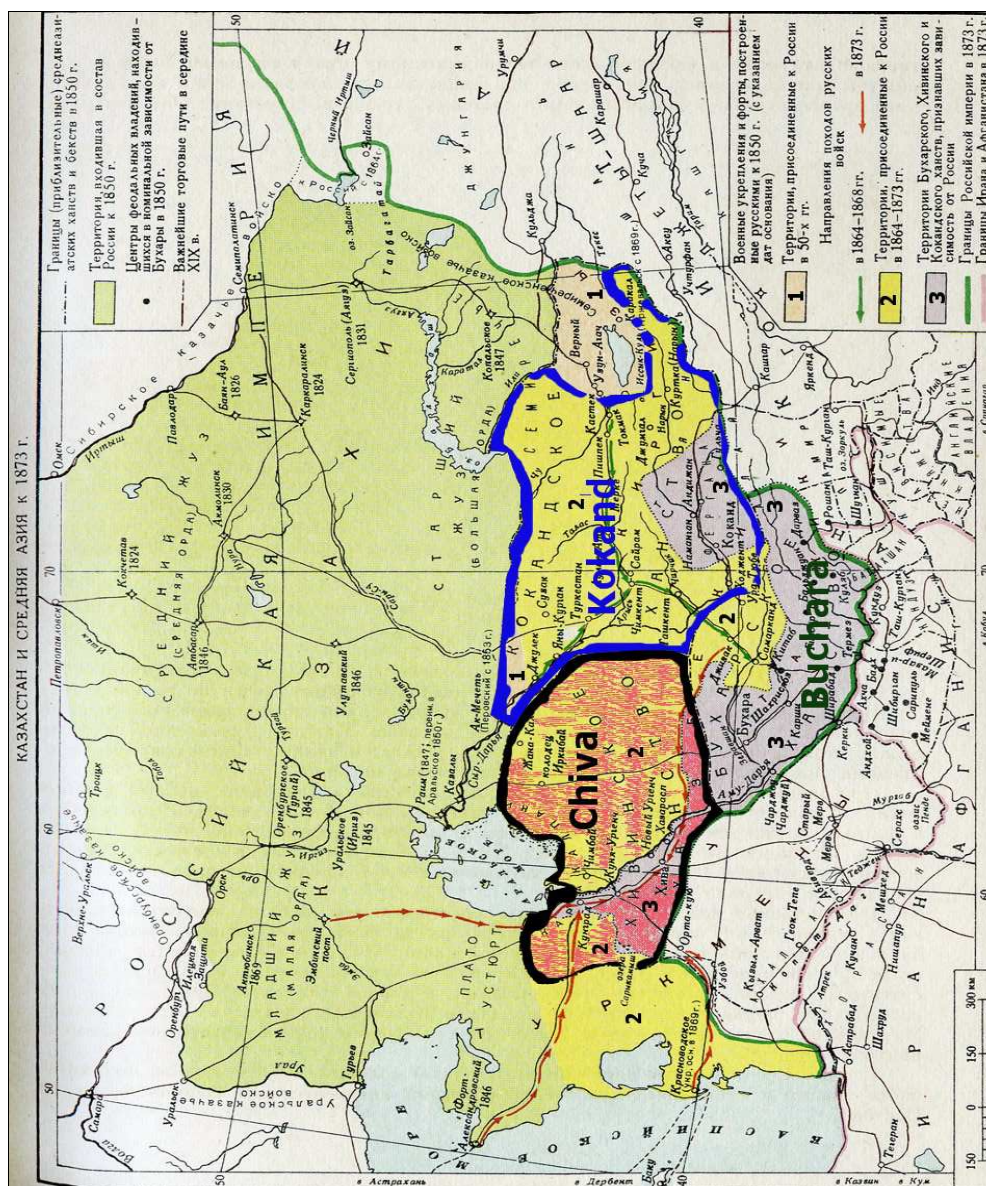
Mapa 4. Střední Asie v 16. a 17. století.

Džungarský chanát (Džungarie) byl založen v roce 1635, k jeho porážce došlo v letech 1758–1759, kdy byl Východní Turkestán začleněn do čínské říše.[14]

Zdroj: Historic.Ru: Vsemirnaja istorija. Srednjaja Azija XVI - pervoj polovině XVII v. Dostupné z: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000029/map28.shtml>.

…………………………………………

[14] ABAZOV, R. *Historical Dictionary of Kyrgyzstan.* The Scarecrow Press, Inc.: Lanham, Maryland, and Oxford, 2004.

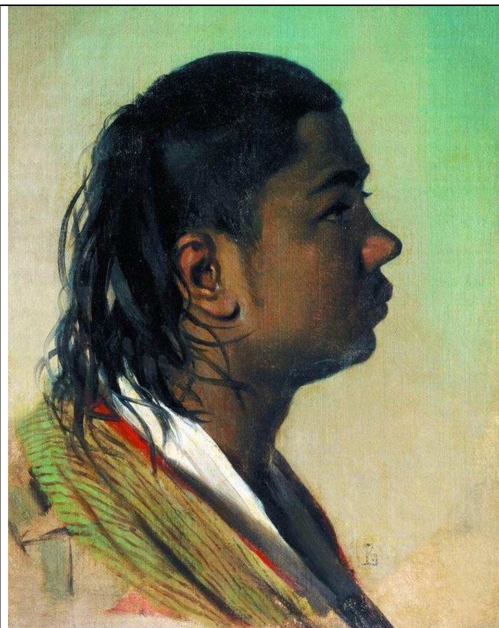
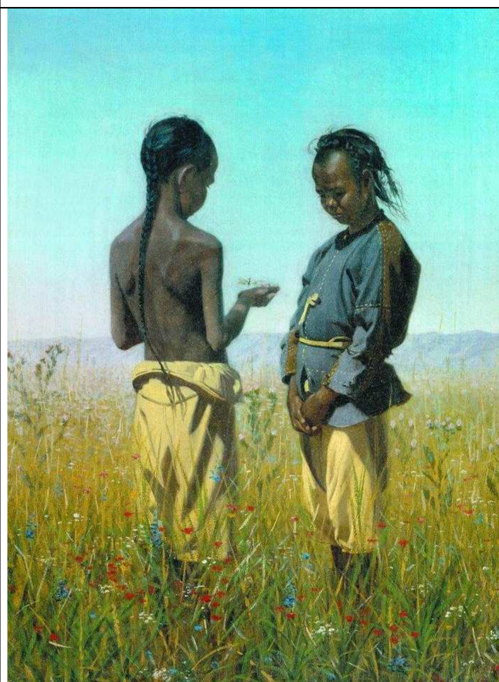

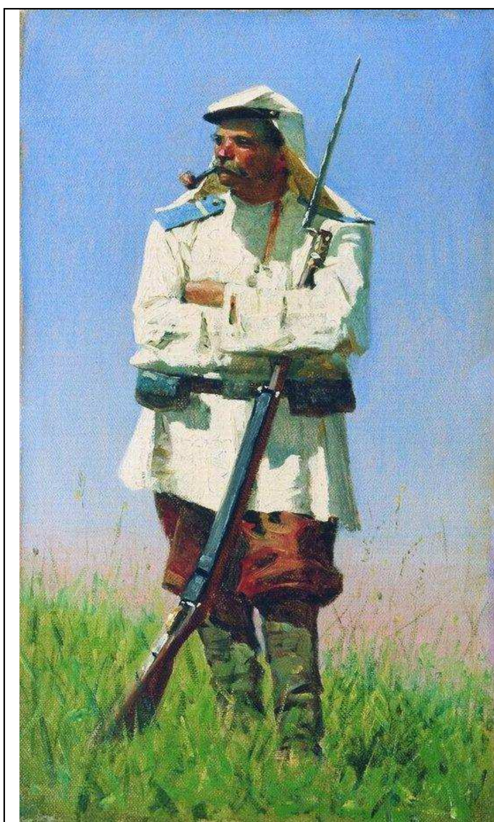
Mapa 5. Středoasijské chanáty (Chiva, Kokand) a Bucharský emirát.

1 – území připojené k Rusku v 50. letech 19. století.
2 – území připojené k Rusku v období 1864–1873
3 – území Buchary, Chivy a Kokandu, ve kterých došlo k přijetí ruského poddanství.
Zdroj: Historic.Ru: Vsemirnaja istorija. Kazachstan i Srednjaja Azija k 1873 g. Dostupné z: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000036/map024.shtml>.

Zprávy o Střední Asii nemáme jen písemné – v letech 1868–1870 pobýval v oblasti Turkestánu ruský malíř Vasilij Vereščagin, který ve svých obrazech zachytil všední život místního obyvatelstva. Kromě malování se

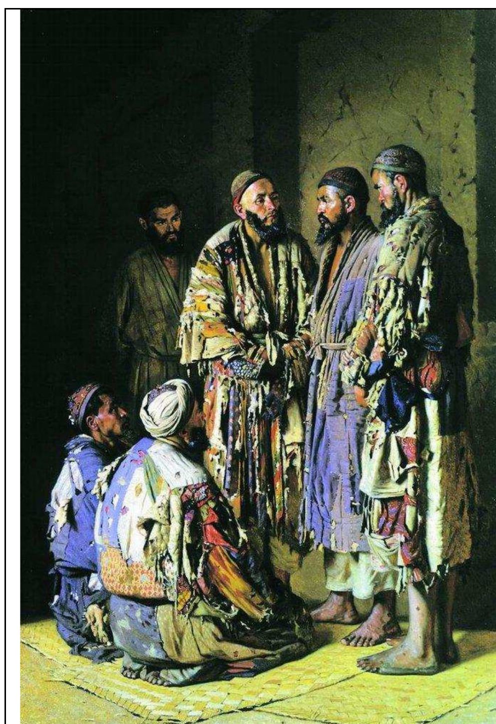
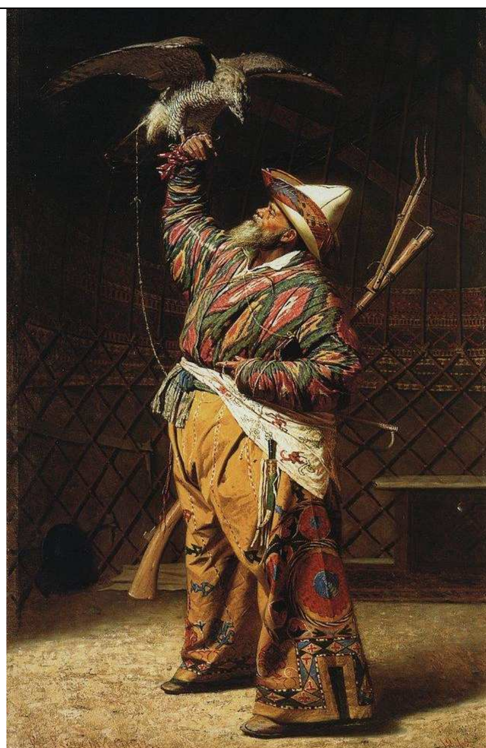
podílel i na obraně samarkandské pevnosti v roce 1868. Jeho *Turkestánská série* měla v Moskvě obrovský úspěch a celou ji zakoupil P. M. Treťjakov do své soukromé galérie.

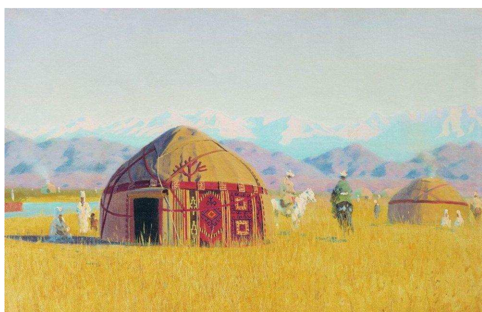
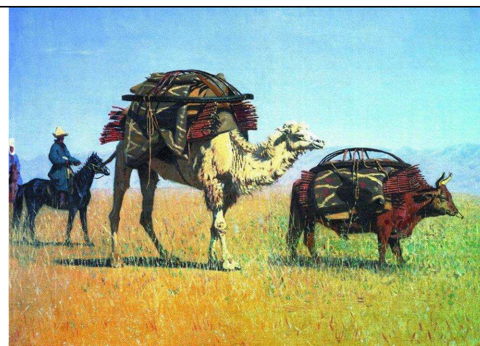
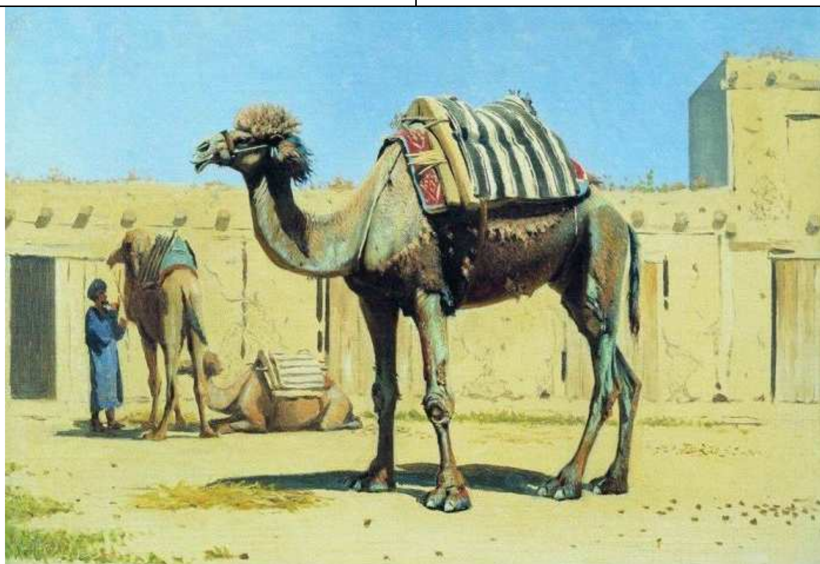
	
Portrét uzbeckého chlapce, 1860	Prosba o milodary. U dveří mešity
	
Děti rodu Solonov, 1876	Uzbecká žena

	
Turkestánský voják v zimní uniformě	Sarbaz. Bucharský voják, 1873

Mulla Kerim a mulla Rachim se hádají cestou na trh

	
Politici v opiovém krámku	Taškent. Chór dervišů. Prosba o almužnu
	
Alatau. Kočovníci na cestě, 1870	Bohatý kyrgyzský lovec se sokolem, 1871

	
Jurty na břehu řeky Ču, 1875	Kyrgyzové. Kočovníci
	
Velbloud na dvoře karavanseráje, 1869-1870	

Obrázek 5. Turkestánská série (Vasilij Vereščagin).
http://veresh.ru/turkestan/13.php

Další zprávu o poměrech v Kokandském chanátu z roku 1871 nám podává ruský cestovatel A. P. Fedčenko, který podnikl se svou ženou Olgou expedici financovanou Ruskou geografickou společností. Následující úryvek je z oblasti jihu dnešního Kyrgyzstánu.

> Během mého pobytu v Uč-Kurganu jsem navštívil Muzafar-ša, bývalého karateginského beka. Prožíval velký zármutek, protože právě ztratil svou milovanou šestnáctiletou manželku, kterou si vzal, když jí bylo pouhých 12 let. Olga (manželka A. P. Fedčenka) navštívila matku zemřelé – její tvář byla celá rozdrásaná na znamení smutku, ani nemohla mluvit, ale jen sténala a plakala.
>
> Muzafaru-ša je 50 let, ale je to stále silný, zdravý muž. Moje naděje získat informace od něj nějaké informace o geografii Karateginu se

mně příliš nenaplnily. Ukázal mi seznam svých předků, ale nemohl svůj rod propojit s Alexandrem Velikým, od kterého svůj původ *ša* odvozuje.

Ve městě Oš byly nepokoje: serker[15] a zjaketči[16] se vydali se svými bojovníky dopadnout hodžu[17], který uprchl do Kašgaru s 30 džigity (bojovníky). Tento hodža je synem Barjuk-chána, kterého sesadil Jakub-beg a nyní žije v Kokanu. Je zřejmé, že se chtěl pomocí náklonnosti obyvatelstva Kašgaru k *hodžům*, svým bývalým panovníkům, pokusit ovládnout Kašgar. V Gulče byl ale dopaden, obklíčen Kokandci a zajat s 11 společníky; 15 lidí uniklo, dva byli zabiti a jeden se zabil sám – to je zvyk převzatý od Číňanů, kde se vojáci často zabijí někdy dokonce ještě před bitvou, aby unikli mučení a bolestivé smrti v neznámém zajetí.

Mapa 6. Místa navštívená A. P. Fedčenkem.
Kašgar (v dnešní Číně) už Fedčenko nenavštívit nemohl, domů se vrátil přes Taškent.

[15] Serker byl výběrčí daní jmenovaný *bekem* nebo *chánem*. Zemědělské daně ve Střední Asii byly rozdělené na dva hlavní druhy: *heradž* nebo *ušri* – daň z obilí, která se platila naturálním způsobem a *tanap* – daň ze zahradních prodiktů, placená v penězích. *Serker* byl zodpovědný za výběr *heradže*. (Podle: KOSTĚNKO, L. *Srednjaja Azija i vodvorenije v nej russkoj graždanstvennosti*. Sankt-Petěrburg, 1871, s. 66–67.)

[16] Zjaketči – výběrčí náboženské daně *zakátu* na dobročinné účely. Ve Střední Asii se jednalo o 1/40 (2,5 %) a byla vybírána od všech příchozích i odchozích karavan. Všichni kupci tuto daň platili v tzv. *zjaketči-saraji*. (Podle: KOSTĚNKO, L. *c. d.*)

[17] Hodža – ve Střední Asii titul potomků učitele súfijského řádu, kteří zároveň odvozují svůj původ od proroka Mohameda. Hodžové měli ve východním Turkestánu často i významnou politickou úlohu.

Moje obavy, že budeme mít potíže projít po cestě do Kašgaru, se vyplnily: ošský serker (pozn. 15) datka[18] Džan oznámil, že tam můžeme jít pouze s početným doprovodem, který nám on sám nemůže dát bez osobního dovolení sultána Murad-beka. Proto jsem poslal sultánovi Murad-bekovi dva dopisy a požádal ho, jestli nemůžeme dojet do Baš-Alaje, abychom mohli vyjít až k průsmyku, který vede k Baš Alaji.

Obrázek 6, 7. Velký Alaj (9. 5. 2006).

[18] Datka – vysoký vojenský titul.

Pokud by to bylo obtížné, žádal jsem se ho, aby nám poskytl konvoj do Gulči, a hlavně aby se co nejdříve rozhodlo o další cestě, a my jsme nemuseli ztrácet čas v Oši. Bek odpověděl na první dopis, že na cestu do oblasti Gulči pro nás jmenuje z ošských *galljabatyrů* (policie) deset osob, pod vedením pjandža-baši Nar-Kulja, „který půjde s vámi," psal bek, „kam budete chtít, a ukáže vám cestu." V druhém dopisu konvoj posílil na 20 lidí, ale řekl, že další cestu za Gulču bychom neměli podnikat.

Bek psal: „Nelze důvěřovat místním lidem, do této chvíle jsme vám nemohli poradit, abyste tam (tj. do Baš-Alaje) nejezdili; mysleli jsme si, že to sami pochopíte. Zdá se, že jste si uvědomili, jak málo můžete věřit obyvatelům této oblasti, a proto se chcete vrátit z Gulči. Z toho jsme měli velkou radost, protože si přejeme, abyste se vy, naši hosté, mohli vrátit spokojení a ve zdraví do vaší vlasti.[19]

1.1.1. Likvidace Kokandského chanátu v roce 1876

Rusko mělo pochopitelný zájem o stabilitu v středoasijské oblasti, která ale mohla být sotva zaručena nestálými dohodami s místními vládci. Ti sice formálně vládli celému státnímu útvaru, nejednalo se ovšem o silně centralizovanou vládu – na různých místech platily odlišné zákony vycházející z odlišného zvykového práva, existovaly odlišné daně, vládci menších správních jednotek byli do značné míry suverény na svém území.

Časté boje mezi středoasijskými muslimskými státy Chivou, Bucharou, a Kokandem navzájem způsobovaly i nestabilitu na jižní hranici Ruska. Zatímco obyvatelstvo severní části Kyrgyzstánu se stalo součástí Ruska dobrovolně (v Biškeku dodnes stojí památník stého výročí „dobrovolného připojení Kyrgyzů k Rusku"), jižní části dnešního Kyrgyzstánu, část dnešního Uzbekistánu a Tádžikistánu byly připojovány většinou vojenskou silou: v roce 1865 obsadila ruská vojska Taškent a v roce 1866 Chodžent.

V roce 1868 se Bucharský emirát stal ruským protektorátem, ale stále si mohl udržet vnitřní nezávislost. Podobná situace nastala v Chivském chanátu (Chorezmu) o několik let později – smlouva o protektorátu byla podepsána v roce 1873.

Mohlo by se zdát, že Kokandský chanát odolával ruskému postupu nejdéle – o to horší pak byl jeho konec. Zvyšování daní v Kokandském chanátu totiž vedlo v letech 1873–1876 k povstání, které rozložilo Kokandský chanát zevnitř a usnadnilo jeho dobytí carskou armádou. 19. února 1876 ruská vojska Kokandský chanát dobyla a na jeho území vytvořila

[19] FEDČENKO, A. P. Iz Kokana. Sveděnija o putěšestvii po Kokanskomu chanstvu A. P. Fedčenko v 1871 g. Taškent, 1871, s. 28–29.

ruská správa Ferganskou oblast v rámci Turkestánské generální gubernie, čímž došlo k jeho likvidaci.

Podle Ploskicha[20] likvidace Kokandského chanátu a jeho připojení k Rusku proběhla bez větších problémů: M. D. Skobelev[21] snadno ovládl Andižan, kokandský velitel Abdurrachman Aftobači před ním bez velkých problémů složil zbraně. Nasredin-chán uprchl 3. února 1876.

Ruský ministr D. A. Miljutin[22] si zapsal do svého deníku: „Dostali jsme poměrně důležité zprávy z Kokandu: nepokoje a spory došly do té míry, že byly obě znepřátelené strany nucené kapitulovat. Zástupci z různých měst žádají, aby chanát přijal poddanství ruského cara.“ O několik dní později D. A. Miljutin zaslal telegram úřadujícímu generálnímu gubernátorovi Turkestánu G. A. Kolpakovskému, ve kterém mu nařizoval, aby „osobně jel do Kokandu a oznámil lidem, že bílý car vyslyšel jejich prosby, je ochoten ukončit jejich bídu, a proto je přijímá do svého poddanství.

Medaile za dobytí Kokandského chanátu

G. A. Kolpakovskij 7. února 1876 v provolání k místnímu obyvatelstvu prohlásil: „Celý kokandský národ, jak usedlý, tak i kočovný, je přijatý do ruského poddanství, a území, na kterém žije a bylo dříve součástí Kokandského chanátu, je připojeno k Ruskému impériu.[23] 19. února 1876 následoval „příkaz Jeho Veličenstva o připojení bývalého Kokandského chanátu pod názvem Ferganská oblast.“ Gubernátorem nové oblasti byl jmenován „služebník Jeho Veličenstva generálmajor Skobelev“, velitel vojenských operací při likvidaci Kokandského chanátu.

[20] PLOSKICH, V. *Kyrgyzy i Kokandskoje chanstvo.*[online] Kyrgyzsko-Rossijskij Slavjanskij universitet, Kafedra istorii, kul’turologii i reklamy, 1995. [cit. 25. 10. 2012] Dostupný z: <http://history.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=123&Itemid=49&limit=1>.

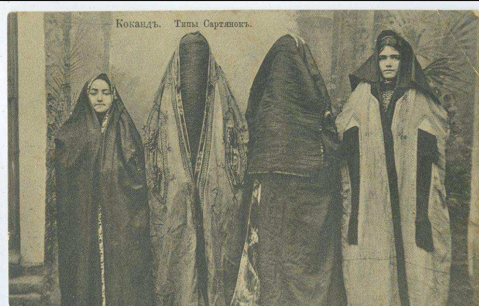
[21] Ruský generál, významně se podílel na vojenském podmanění Střední Asie Ruskem.

[22] Ruský vojenský a politický činitel (*1816–†1912), ministr vojenských záležitostí.

[23] Archivní materiál CGIA Rossii, f. 1291, op. 82, d. 3, l. 5.

Obrazy ze starého Kokandu

Fotografie převzaty z: http://welcomebackuz.com, http://humus.livejournal.com/2775650.html

2. Ruská vláda – předsovětská doba

2.1. Kolonizace Turkestánu

Společně s vojenským obsazením Turkestánu začala i jeho kolonizace ruským obyvatelstvem. Zatímco po vojenském obsazení nějakého území evropskými mocnostmi následovalo většinou budování pozic v obchodě a průmyslu, ruská kolonizace se vyznačovala masovým příchodem především ruských rolníků. Vzhledem k tomu, že tato kolonizace probíhala téměř zcela nahodile, bez propočtů plochy zemědělské půdy, která měla být k dispozici, a vůbec nezohledňovala potřeby místního obyvatelstva, začaly se objevovat mnohé problémy.[24]

Je však třeba mít na paměti, že kolonizace Turkestánu ruskými přistěhovalci probíhala (i když v mnohem menší míře) ještě před vojenským a politickým převzetím středoasijské oblasti ruskou říší.

Nejprve se jednalo o vytváření vojenských posádek – první přesídlenci, kteří se přiblížili ke kazašským stepím, byli v 16. století donští a astrachánští kozáci. Další pochod na východ dal vzniknout orenburgskému vojsku, byla vybudována pevnost Orsk (nynější starý Orenburg), a dále sibiřskému vojsku se sídlem v Omsku[25]

Záhy se však na kolonizaci začalo podílet zemědělské obyvatelstvo z evropské části Ruska, které šlo jednak za půdou, jíž zde byl dostatek, často však hledalo útěk před státními strukturami, před placením daní, chtělo se vyhnout náboženskému pronásledování apod.

Mezi náboženské přestěhovalce patřili i Němci, kteří do Střední Asie přicházeli z evropské části Ruska.

> Svého času *menonity*[26] pozvala z Pruska ruská vláda, jako osídlence. Měli slíbenou úplnou náboženskou svobodu a osvobození od vojenské služby. Tento slib platil mnoho let. Pak ale vláda vydala nový zákon,

[24] SADYKOVA, B. *Politika Rossii i Turkestanskoje nacionaľnoje dviženije*. "Dogry Ýol" ИОЦ Turkmenistan [online]. 2006 [cit. 18. 9. 2006]. Dostupný z: <http://www.dogryyol.com>.

[25] STARIKOV, F. M. *Istoričeskij očerk prisojedenija k Rossii Orenburgskogo kraja i učastija v etom mestnogo kazačestva*. Orenburg, 1891.

[26] Menonité – též anabaptisté (novokřtěnci). Protestantské hnutí snažící se o návrat k původnímu křesťanství. Jednalo se o stoupence reformované církve, jejíž příslušníci např. odmítali křest dětí. Dalším významným rysem této skupiny bylo odmítání instituce pastora. Někteří menonité se přiklonili v průběhu 16. století k myšlence násilného boje pro svoji víru (například münsterští anabaptisté v r. 1538). Mnozí z žáků zakladatele tohoto hnutí Menno Simonze (1496–1561) se od tohoto násilného přístupu odkláněli a hlásili se k radikálnímu pacifismu. (In: BINDER, J., LEMAITROVÁ, N., QUINSONOVÁ, M-T. a kol. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond 2002).

podle kterého měli sloužit na vojně všichni muži v Rusku – mezi nimi i *menonité*. Zákon byl vydán už v roce 1874, ale začal platit od roku 1880. V průběhu těch šesti let ruští *menonité* nepřestávali posílat do Petrohradu delegace, aby si vyprosili ve vládních kruzích osvobození od vojenské služby. Můj otec také dvakrát jel do Petrohradu, ale všechno bylo marné.

Menonitům vyšli vstříc jenom v tom, že se mohli osvobodit od vojenské služby, pokud by místo toho pracovali – při sázení lesa. Většina menonitů s tím souhlasila. Někteří ale mysleli, že pracovní povinnost jednoho menonita si tak vynucuje, aby jiný Rus bral do rukou zbraň a ve válce zabíjel druhé lidi.

Můj otec se seznámil s tehdejším gubernátorem Turkestánu baronem von Kaufmannem, který mu nabídl, abychom se přestěhovali do Turkestánu. Tam měl gubernátor právo zakládat kolonie a osvobodit je od vojenské služby a všech daní na 25 let.

To bylo na podzim 1879. V zimě otec prodal všechnu půdu, statek s veškerým majetkem a dobytek. Protože otec byl jedním z prvních, kdo prodávali, dostal za hospodářství poměrně vysokou cenu. Další, kteří prodávali později, byli v mnohem nevýhodnějším postavení.

3. července 1880 jsme opustili náš milovaný dům. Když naše skupina 10 rodin na 18 vozech vyjela na vršek před Chansau, všichni se ještě zastavili, sestoupili z vozů a ještě jednou se podívali na rodné údolí. Kolik slz bylo tehdy vyplakáno![27]

Menonité (společně s Němci-luterány) byli úspěšní nejen ve svých původních domovech, ale i na nových místech v Turkestánu, kam se přestěhovali. Ani všichni menonité si ovšem nemohli na nové podmínky ve Střední Asii zvyknout a velice brzy po příjezdu se jich část vracela, někteří odešli až do Ameriky.

	
Mlácení (Turkestán – Aulieatinský újezd)	V menonitské vesnici (Aulieatinský újezd)

[27] JANTCEN, German. *V dalekom Turkestane*. c. d.

V menonitské vesnici (Turkestán – Aulieatinský újezd)

Menonitský misionář v Turkestánu

Menonitský kostel, Keppenthal (původní kolonie Am–Trakt, v dnešní Saratovské oblasti v Rusku)

Dům v původní oblasti mennonitů – Keppenthal

Obrázek 8. Menonité v Turkestánu a v jejich původních ruských sídlech.
Zdroj: *Russkij Turkestan. Istorija, ljudi, nravy.* http://rus-turk.livejournal.com/173435.html

Návštěvu turkestánských menonitů v roce 1901 popisuje ruský ekonom (narozený v Berlíně) Kaufman[28]:

> Přicházíme ke skupině menonitských vesnic. Přímo na cestě je kolonie Orlov – jméno, které si menonité přivezli s sebou z Pruska, kterým pojmenovali svou kolonii v Samarské gubernii a s kterým přišli sem v zapomenuté předhůří Alatau. Všech pět kolonií se výrazně odlišuje svým vzhledem od ruských vesnic v tomto kraji.
>
> Rozhodujeme se zůstat na nocleh v kolonii Orlov, u *Herr Starosta.* Samozřejmě dostáváme čaj s nějakým německým pečivem a neobyčejnými jablky – velikostí i čistotou. A samozřejmě se bavíme o životě a živobytí.
>
> Dobře se tady žije, vypráví *Herr Starosta* – opravdový Herr, s dlouhými licousy, vyholenou bradou a městském saku. Obdivujeme jeho statek s ozdobným sadem, dvorem s vysypanými oblázky, obývacím pokojem s městským nábytkem. Každý, kdo není úplně nejchudší, má pět až šest koní a právě tolik krav.

Němci-přesídlenci z centrálních regionů Ruska patřili především k luteránům (kolem 2/3). Počet německých katolíků byl mnohem nižší. Přesídlenecké osady byly typické tím, že byly z náboženského hlediska velmi stejnorodé – ať se jednalo o vesnice německé, litevské nebo německé. K mimořádně jednotným vesnicím z náboženského hlediska pak patřily německé osady. Podobně jako v původních osadách i v Turkestánu Němci vytvářeli čistě luteránské, katolické nebo menonitské vesnice.[29]

Zemědělskou migraci začal brzy podporovat a usměrňovat stát. Kazašské stepi byly tak rozsáhlé, že byly schopny přijímat obyvatelstvo více než tři sta let, ještě v 50. a 60. letech 20. století sem přicházejí přesídlenci „rozorávat celinu“. Migrační proudy od počátku 18. století do roku 1917 je možné rozdělit do čtyř fází:

1. *Počátek 18. století až první čtvrtina 19. století.* Tato fáze znamenala posun hranice ruského impéria k řekám Ural, Išim, Tobol a horní Irtyš až k Altaji. Na severozápadě, severu a severovýchodě se vytvořila místa s osídlením slovanského obyvatelstva. Poblíž obchodních křižovatek vznikala i tatarská obchodní střediska *slobody* a další osídlené lokality.

[28] KAUFMAN, A. A. Po novym mestam. (Očerki i putěvye zametki). 1901–1903. Sankt Petěrburk, 1905.

[29] BURGART, L. A. Iz istorii katoličeskoj very i cerkvi v Kazachstaně. Ust'-Kamenogorsk, 2012, s. 7.

2. *Období mezi lety 1824–1860.* Došlo k rozšíření ruské nadvlády nad stepními a polopouštními areály v současném centrálním, jihovýchodním, jižním a východním Kazachstánu. Sem přicházely menší skupiny přistěhovalců.
3. *70.−90. léta 19. století.* Rusko ovládlo přikaspickou oblast (poloostrov Mangyšlak) a celou Zajsanskou kotlinu. Zároveň je toto kolonizační období ovlivněno zrušením nevolnictví v roce 1861 v Rusku – proto přichází v tomto období do Střední Asie velké množství slovanského obyvatelstva.
4. *Období mezí lety 1900–1917.* Stolypinova zemědělská reforma znamenala počátek masové kolonizace celého území dnešního Kazachstánu zemědělskými skupinami mnoha evropských národů.

I když místní správa podporovala rusifikaci oblasti, oprávněně se obávala vzniku nepokojů mezi místním obyvatelstvem a za udržení klidu byla zodpovědná právě ona. V době Kaufmanova gubernátorství (1844–1882) centrální vláda do jeho umírněné osídlovací politiky nezasahovala. Kaufman nedovoloval novým příchozím osídlovat zemědělské území, ale umožňoval zabírat volnou půdu ve stepních částech Semirečenské oblasti. Zároveň zakázal místním obyvatelům prodávat půdu Evropanům (a tedy i Rusům). Z tohoto důvodu se za první dvě desetiletí ruské vlády v Turkestánu do oblasti přestěhovalo pouze 2 170 rolníků.

Z iniciativy vojenského gubernátora Semirečenské oblasti Kolpakovského byla v roce 1868 přijata *Dočasná pravidla o zemědělských přesídleních v Sedmiříčí*, která upravovala kolonizaci až do roku 1883. Podle těchto pravidel dosahoval přidělený výměr pro přesídleneckou rodinu 30 děsjatin na mužskou „duši“ a na dobu 15 let byla osvobozena od všech daní a placení soudních výdajů do 100 rublů. V roce 1883 začala platit pravidla nová, omezující privilegia přesídlenců. Příděl se zmenšil na 10 děsjatin a osvobození od daní se zkrátilo na tři roky, další tři roky se platily daně jen v polovičním rozsahu. Za tři roky byla lhůta osvobozující od daní posunuta na pět let. Od roku 1889 platila pravidla jiná, podle nichž o výši přídělů rozhodovaly místní úřady.

Pro ruské osídlence byla Střední Asie z celé řady důvodů zcela oprávněně velice exotickou oblastí. Středoasijské klimatické podmínky, které jsou v zimě podobné drsným zimám ve Skandinávii a v létě se naopak podobají podmínkám v Libyjské poušti, hrály velmi významnou roli při osídlování Střední Asie evropskými imigranty, kteří o tuto oblast velký zájem nejevili. Dokonce i v době po 2. světové válce, během které emigrovalo z evropské části SSSR do Střední Asie kolem 3 miliónů obyvatel z Ukrajiny, Běloruska, Lotyšska, Estonska a Leningradu, se naprostá většina vracela zpět

do původních domovů, a tuto masovou migraci proto můžeme označit jako dočasnou.[30]

Návrat do původních domovů volili v 19. století i mnozí ruští přesídlenci, kteří se nemohli vyrovnat s naprosto odlišnými podmínkami Turkestánu a raději se vrátili domů. O důvodech cesty do Turkestánu a o rozhodnutí k návratu vypráví jeden z přesídlenců (Ivan) v roce 1875[31]:

> Původně jsme žili v lesnatých oblastech, na levém břehu řeky Volhy. Orné půdy bylo velice málo, a tak si lidé vybírali nějaké místo v lese, to zúrodnili a měli pak i dřevo. Často se stávalo, že používali dříví nejen pro sebe, ale káceli také další les na prodej.

Obrázek 9. Levý břeh Volhy, 2011.
Zdroj: http://clubs.ya.ru

> Dříve se to tak mohlo dělat, ale pak v lesích zavedli jiné pořádky. Přišli zeměměřiči, rozdělili lesy na jednotlivé části, začali to hlídat, pak přišly pokuty, s těmi nedali pokoj, pak přišly na řadu i soudy. O lesy jsme tak přišli, nebylo ani kde pást dobytek. Lesy nám před tím dávaly živobytí: ze stromů jsme získávali lýko, pálili jsme dehet, měli jsme včely, a pak jsme les najednou neměli. Ženské šly do lesa sbírat větve – muselo se za to platit. Když někdo něco tajně vykácel, hned prohledávali celou vesnici. Lidé zkoušeli koupit pozemek, ale nikdo

[30] STEIGER, A. J. Republics of Soviet Central Asia. *Far Eastern Survey*, Vol. 15, No. 11 (Jun. 5, 1946), p. 170.

[31] Pereselency v Turkestanskom kraje. *Rodina*. Sankt-Petěrburg, 1880. № 3, s. 148-161.

jim ho neprodal. Z jednoho políčka rodinu neuživíš, půdy málo a úroda – jestli z jednoho zrna budeš mít sedm zrn, tak chval Boha, že nemáš méně. Jak se z toho může žít?

Jednou se do naší vesnice vrátil Mikolka, který před lety odešel. Teď byl pěkně oblečený a vyprávěl, jaká je úrodná půda v Asii, u řeky Syr-Darji – z jednoho zrna se dostane třicet zrn. To všechno dosvědčoval jeden tatarský kupec, který z těch krajů pocházel. Když jsme se ho ptali, jak se tam dostal, tak říkal – na Samaru, pak do Orenburgu, odtud k Syr-darje, tam je pevnost Kazalinsk a tam vám dají novou půdu.

Nebylo jednoduché se vypravit, ale nakonec jsme na začátku zimy, hned jak napadl sníh, vyšli. Jeli jsme na saních, s koňmi jsme došli do Orsku, a to je už daleko za Orenburgem, za Guberlinskými horami[32].

Šli jsme pomalu, abychom neuštvali koně, a na každé zastávce jsme se ptali na cestu. Lidí jelo hodně, někdo měl i šestery saně, na kterých vezli nejrůznější věci. Chtěli jsme do stepi dorazit na jaře. Poblíž Orsku jsme potkali také povoz s přesídlenci od Voroněže. Povoz měli na kolech, neměli zapřažené koně, ale voly, vozy byly dlouhé, silné osy usazené v železe, dubová kola. Říkali, že na saních a s koňmi se dál jet nedá. Koně jsme tedy prodali na trhu – ještě že za ruské koně platili v Orsku po sto rublech za pár, někdy i víc. Koupili jsme voly, ale malé, jiné tam nemají, za pár jsme platili čtyřicet až padesát rublů. Urovnali jsme povozy a nakoupili jsme ještě náhradní oje. To nám poradil jeden Tatar, ať mu Bůh za to dá zdraví – později jsme viděli, že bez nich bychom nedojeli.

Přešli jsme Orsk, skočily zelené stepi a začaly písky a solončaky. Tak jsme došli do města Irgiz, kde bylo mrtvo a skoro žádní lidé. Na trhu byli jenom jedni Kyrgyzové, kteří prodávali krávy, ale takové nedužívé, že i u nás roční tele je větší. Pravda, nebyly drahé, usmlouvali jsme je na pět rublů. Přenocovali jsme v Irgizu a druhý den jsme se vydali na cestu. Čím jsme šli dál, tím to bylo horší – strašné horko a prach. Ani keřík, ani travička nebyla nikde vidět, tak ženské a děti začaly sbírat podél cesty hnůj, aby bylo na čem rozdělat oheň.

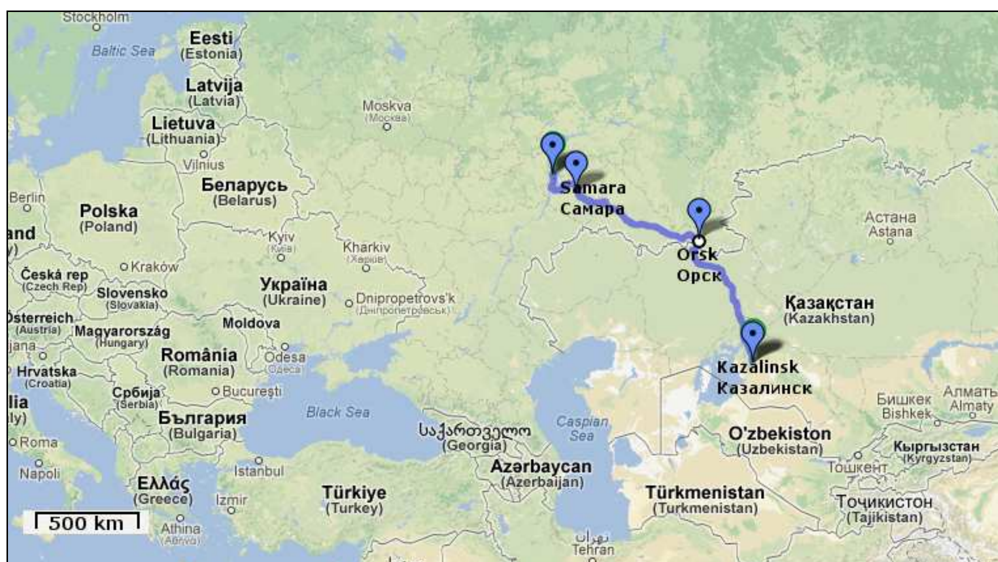
Vaňjuška křičel jako pominutý: „Mami, chci pít!“ Kde ale vzít vodu, když kromě studní po ní není ani památky. Říkali, že až k Syr-darje žádná další řeka není a studně jsou od sebe daleko, navíc ne v každé je dobrá voda – někde je slaná a páchne, že ji ani zvířata nechtějí.

Zvířata začala padat, nebylo je čím krmit, celkem jsme na cestě nechali osm kusů. Naneštěstí se roznemohla i babička Axiňja – měla spálenou hlavu od slunce, i když jsme jí udělali z rohoží stříšku nad vozem. Stařenka byla čiperná, když vůz zastavil, tak neposeděla,

[32] Jižní část pohoří Ural.

chodila od vozu k vozu, s každým si chtěla popovídat. Jak ale vážně onemocněla, tak ležela na voze, ani se nehýbala, jenom vzdychala, zvednout se nemohla. Pomoc nebyla žádná, přinesli jsme jí vodu ze studny, ale pít nechtěla. Když jsme zastavili na nocleh, uvařili jsme kaši, ale tu také nejedla. „Přišla má smrt. To jsem věděla už dřív, že umřu cestou, ale nechtěla jsem vás zdržovat, když jste tolik trpěli. Snad Bůh dá, že se budete mít v novém místě líp.“ Druhý den jsme už nestihli dojet ani na nocleh a odevzdala svou duši Bohu. Pochovali jsme ji v písečném pahorku a Petr vyrobil ze starých ojí kříž.

Dorazili jsme do Kazalinsku, kde už byla lepší tráva, viděli jsme *auly*, obdělanou půdu, v dálce řeku Syr-darju a celou řadu větrných mlýnů, jako u nás.

Obrázek 10. Cesta ruských přesídlenců přes Samaru a Orsk do Kazalinsku (1800 km).

V Kazalinsku jsme čekali týden nebo dva a pak nás odvedli na nové místo, asi tři versty od města. „Tady můžete stavět“. Jak ale stavět, když tady není les a za tyč silnou jako ruka chtějí na bazaru rubl.

Někdo poslechl Kyrgyze a na trhu koupil za 20 nebo 30 rublů kibitky (jurty). Kibitka ale není pokoj, tam se nedá ani postavit pec, tak ruský člověk nemůže žít, takže jsme většinou nocovali na vozech.

Začali jsme se porozhlížet, jaká je půda. Té bylo, pravda, dost, kdyby jí bylo čím osít. Země byla suchá a tvrdá, smíchaná s pískem. Jak budeme orat? Půda se musí zavlažovat, musí se k ní přivést voda, a to nám prý ukážou Kyrgyzové.

Šli jsme se podívat i na sousední kyrgyzská pole. Úroda byla všude pěkná, každé pole bylo rozdělené kanálky, ve kterých tekla voda – když se kanálek přehradil, voda pole zalila. Přišli jsme k řece a podivili se,

že je tam vysoký břeh, ale málo vody, kterou z řeky dostávají čerpadly, kolesy nebo *čigirem.*

Obrázek 11. Čigir (1900).
Petr Savvič Utkin, Utro. Čigir' (Státní ruské muzeum, Sankt-Petěrburg) http://www.artsait.ru

Seno se nesuší, ale pěstuje se jetel – ne jako náš, ale vysoký. Suší ho a vážou do snopů, které pak prodávají za dva nebo tři ruble. Zásoby na zimu se pořídí za stovku.

Radili jsme se, co dělat – více než polovina přesídlenců tady chtěla přezimovat a pak se vydat zpátky, ostatní se rozhodli zůstat. Kdo se vyznal v řemesle, hlavně tesaři, našel dobrou práci ve městě.

Vojáci z města přišli pomáhat. Přišla zima, studený vítr a začalo docházet topivo – zásoby saxaulu a rákosu došly a bylo třeba je kupovat. Když to viděli Kyrgyzové, tak hned zvedli ceny na trojnásobek.

Jakmile přišly deště, začalo zatékat do střech a rozmočily se stěny nových příbytků. Kdo si koupil kibitku, ten se měl lépe.

Jaro začalo začátkem února a hned se muselo začít s osevem a zavlažováním. Orat téměř nešlo, protože byla tvrdá zem. Pak postavili na zavlažování *čigir*, ale jeden nestačil, a nestačily ani tři na tu plochu, kterou měli obhospodařovat.

Ivan se svou rodinou a dalšími přesídlenci se vydal na zpáteční cestu na konci března.

Předchozí příběh ukazuje neúspěch přesídlenců, kteří se nedokázali vypořádat s úplně jiným podnebím a zejména naprosto odlišným způsobem zemědělství. Ti hospodáři, kteří se s odlišnými podmínkami vypořádat dokázali, často dosahovali po čase nadprůměrných výnosů.

Obrázek 12., 13. Turkestán. Hladová step. Přesídlenecký *chutor* v Naděždinskom poselke, 1911.
S. M. Prokudin-Gorskij http://www.veinik.by/catalog.htm (Rossijskaja imperija v cvetě)

Obrázek 14. Turkestán. Hladová step. Spasskij poselok Přesídlenecký *chutor*.
S. M. Prokudin-Gorskij http://www.veinik.by/catalog.htm

Obrázek 15. Turkestán. Hladová step. Spasskij poselok, kaple. 1911.
S. M. Prokudin-Gorskij http://www.veinik.by/catalog.htm

V některých částech Turkestánu byla situace naprosto odlišná – na území dnešního Kyrgyzstánu v okolí jezera Issyk-kul bylo podnebí velmi příznivé (nesrovnatelně lepší ve srovnání se stepí a polopouští na území dnešního Kazachstánu) a byla zde i úrodná půda. Té bylo zpočátku dostatek, protože místní kyrgyzské obyvatelstvo se usedlým zemědělstvím v naprosté většině případů nezabývalo a pouze kočovalo se svým dobytkem v horách.

O příchodu Rusů k Issyk-kulu vypráví Jura[33], který žije v Tamze u jezera Issyk-kul.

[33] Narodil se v roce 1949. Příběhy o přesídlencích se vyprávěly a předávaly z generace na generaci, on tuto historii zná od svého otce.

Jura. Na území dnešního Kyrgyzstánu přišel pradědeček po roce 1850 – příbuzní z otcovy strany sem přišli z Kurské gubernie, z matčiny strany z Voroněže.

Rusové šli po severní straně jezera Issyk-kul, kde se komu líbilo, tam zůstal. Na jižním břehu, kde je teď Bokonbajevo, tam založil osadu Kolcov, a proto se obec jmenovala Kolcovka[34], na Bokonbajevo to přejmenovali později.

Rusové přišli do Tamgy (mapa 9 na s. 45) vozy, do kterých byli zapřažení býci. Kromě zemědělství se zabývali také lovem – lovili *archary* (ovce Marka Pola), zajíce, kamzíky. Když přišli do Tamgy, museli vysekat rakytníkové keře, kterých zde bylo velké množství a pak mohli začít obdělávat a zúrodňovat půdu.

Matčin dědeček Semjon Nikolajevič Nikolaj (Jurův pradědeček) přišel do Karakolu, kde postavil vůbec první dům[35]. Přesídlenci museli vysekat keře, připravit pole, udělat zavlažovací *aryky*, ale půda tady byla velice úrodná – z 1 vědra brambor sklidili 10 pytlů brambor, z ½ vědra pšenice získaly 8–10 pytlů. Velká úroda byla i u zeleniny. Kromě toho bylo možné využívat i divoce rostoucí ovoce jako rakytník nebo planý rybíz – stačilo jenom natáhnout ruku a brát si. Proto se tady Rusům líbilo.

Kyrgyzové, kteří žili kolem, byli kočovníci, ale také měli nějaká pole – seli proso, z kterého pak dělali *bozo*, které pili jako pivo.

2.1.1. Příchod dalších národů do Turkestánu

Migrace Dunganů a Ujgurů z Číny. Turkestán neosidlovalo jenom slovanské obyvatelstvo, ale toto území se stalo cílem i dalších národnostních skupin, které zde hledaly bezpečnější život. Koncem 19. století přichází na území dnešního Kyrgyzstánu ze severozápadní Číny kvůli pronásledování po nezdařeném povstání tisíce Dunganů (čínských muslimů).

Dungani se sami označují jako potomci afghánských, arabských, turkických a íránských kupců, kteří v minulosti působili mezi čínskými etniky a brali si za manželky Číňanky.

Dungani mluví čínsky (dialekt Gansu) a vyznávají sunnitský islám. V Číně psali arabským písmem, v Kyrgyzstánu a Kazachstánu dnes používají azbuku.

[34] Podle Kyrgyzské sovětské encyklopedie byla Kolcovka založena v roce 1912.

[35] Karakol byl založen v roce 1869, od roku 1889 se nazýval Prževalsk, od roku 1922 znovu Karakol, od roku 1939 znovu Prževalsk a od roku 1992 znovu Karakol.

Označení *Dungan* se používalo pouze na území carského Ruska a v SSSR[36]; v Číně se nevyskytovalo – vlastní označení je Chuej (případně je označovali jako míšence – Dungusy[37]).

V carské době byli Dungani na území Ruska ceněni jako vynikající zemědělci a sadaři a jejich zavlažované zahrady bývaly často ostatním dávány za příklad. Dungani se zabývají obchodem, zemědělstvím a jsou proslaveni i svými typickými restauracemi.

Muslimské obyvatelstvo žilo především na území dnešní západní Číny (provincie Sin-ťiang). Čínská vláda proti těmto muslimům velmi ostře zakročovala, což vedlo k povstáním. V roce 1862 proběhlo další povstání proti čínské vládě a v roce 1867 dokonce došlo k ustavení nezávislého Ilijského sultanátu (o určité formě sultanátu je možné hovořit už od roku 1864, kdy se při povstání sjednotily oddíly Dunganů a Ujgurů). Čínská vláda ovšem nepokoje krvavě potlačila. O potlačení povstání píše Prževalskij, který oblast navštívil po deseti letech.

> Pamětníci nám vyprávěli, že když se Číňané unavili při zabíjení lidí zbraněmi, sebrali dav mužů, žen a dětí a pak tyto nešťastníky odvedli do hor, kde je shazovali do hluboké propasti. Říkali, že zabili nejméně 10 000 lidí. Milost dostal pouze ti povstalci, kteří odmítli islám a přijali nové náboženství, buddhismus.[38]

V rozmezí let 1877–1878 jedna část dunganských běženců uprchla z Číny do Sedmiříčí/Džeti-Suu (z čínské provincie Šan-Si) a druhá na území dnešního Kyrgyzstánu (z provincie Kan-Su).

> Dungani utíkali před Číňany v roce 1877. Bylo to v zimě a utíkali přes Torugartský průsmyk. Protože při povstání postříleli Číňané skoro všechny muže, tak utíkaly hlavně ženy a děti. Kvůli strašnému mrazu a sněhu spousty uprchlíků zmrzlo a došla jich asi jenom třetina. Když už Dungani byli za hranicemi, tak na ně začali střílet Kyrgyzové, protože si mysleli, že to jsou Číňané. Dungani ale začali volat arabské modlitby, tak Kyrgyzové viděli, že jsou to také muslimové a hned přestali střílet.
>
> Já jsem se už narodil v Miljanfanu, ale moje

....

[36] Ruský historik a cestovatel G. K. Gins (Гинс) označuje v oblasti Sedmiříčí přistěhovalce z Číny jako *Taranče* a *Dungany*. GINS, G. K. Taranči i Dungane (Očerki iz poezdki po Semireč'ju). *Istoričeskij vestnik*. № 8, 1911.

[37] Sdělení Salmase Jusupova z kyrgyzského Yrdyku.

[38] PRŽEVALSKIJ, N. M. *Mongolija i strana Tangutov*. Tom I., Sanktpeterburg, 1875.

maminka tu cestu prošla.

Do dnešního Kyrgyzstánu šly celkem tři skupiny:

– Jedna skupina šla směrem na Oš a ti jsou dnes nejvíce asimilovaní, už ani nemluví dungansky, ale hlavně uzbecky.
– Druhá skupina šla směrem na Karakol (Prževalsk).
– Třetí skupina šla do Tokmaku do Čujské nížiny přes Naryn a průsmyk At-Baši.

Na tři skupiny se Dungani rozdělili, aby snáz unikli čínským vojákům.

Když přišli k jezeru Issyk-kul, tak založili na *aryku* v roce 1880 vesnici Yrdyk, která bývala větší než dnešní oblastní město Karakol. Ti, co přišli do Pišpeku, tak všichni bydleli v dnešní Kyjevské ulici, ale dříve se podle nich ulice jmenovala Dunganská. Protože byli zemědělci, nechtěli zůstat ve městě a hned se sháněli po nějaké půdě. V roce 1924 založili vesnici Miljanfan (Rýžové údolí) – z bažin dokázali udělat úrodné pole.[39]

Obrázek 16. Miljanfan v roce 2011.

[39] Podle sdělení respondenta z Miljanfanu a z Yrdyku.

Mapa 7. Cesta Dunganů z Číny na území dnešního Kyrgyzstánu.

Ruská armáda neklidu v čínské provincii využila a v roce 1871 ji obsadila pod záminkou ochrany sultanátu před Číňany. Na základě dohod mezi ruskou a čínskou vládou z 24. února 1881 v Petrohradě bylo stanoveno, že svrchovanost nad územím opět převezmou Číňané, zato se Taranči (označení pro usedlé turkojazyčné muslimské obyvatelstvo původem z Číny) a Dungani mohou do roka vystěhovat na území Ruska, kde přijmou ruské poddanství. Ruská vláda chtěla přesídlenci ekonomicky posílit pohraniční oblasti a naopak oslabit čínskou stranu. Slíbila jim takové podmínky pro hospodářskou činnost, které by klimaticky odpovídaly podmínkám v jejich původních sídlech a také jejich tradicím, zejména možnost provozovat závlahové zemědělství.

Do tohoto období tedy spadá druhá dunganská migrační vlna, která proběhla v letech 1881–1884. V obou vlnách přišlo na území Ruska přes 10 000 Dunganů.[40]

Přesídlencům byla nabídnuta půda v údolích řek předhůří Zailijského a Džungarského Alatau. Většina však byla usídlena v nezavlažované oblasti řek Čilik, Illi a Turgeň, kde si zavlažovací systémy měli zbudovat sami. Tarančů se přestěhovaly celé vesnice, což vedlo k jejich kompaktnímu osídlení. Každé hospodářství dostalo k obdělávání 10 děsjatin půdy, pro nedostatek vody však mohli obdělávat jen část přídělu, protože bez zavlažování byla půda nevyužitelná. Podle údajů z roku 1897 žilo v Sedmiříčí 55 815 Ujgurů a 15 276 Dunganů.[41] Od roku 1921 začali být

[40] RIMSKY-KORSAKOFF DYER, Svetlana. Karakunuz: An Early Settlement of the Chinese Muslims in Russia. *Asian Folklore Studies*, Vol. 51, No. 2 (1992), pp. 243–278.

[41] BARATOVA, G. S. Formirovanije ujgurskoj i dungajskoj diaspor. In: MASANOV, N. E. a kol. *Istorija Kazachstana. Narody i kuľtury*. Almaty: Dajk Press, 2001, s. 221.

Taranči spolu s příchozími Kašgarci (Kašgarlyky) označováni etnonymem „Ujguři“.

Dungani spolu s Ujgury ovšem na území Ruska přicházeli i později – někdy museli zůstat nedobrovolně, což popisuje Buvichan-apa[42]:

> Naši předkové pocházeli z města Aksu, nedaleko Kašgaru (mapa 7 na s. 42). Sem přijeli v roce 1910. Můj otec Elachun hnal skot z Kašgaru do Tokmaku pod vedením Turdachuna baje. Skot vyměňovali za zboží. Náhle ale uzavřeli hranici, a tak je osud odloučil od rodného kraje.
>
> Tenkrát potřebovali v Tokmaku pracovníky, a tak otec s kamarádem Rustamem pracovali na stavbách, postavili mnoho domů a úřadů, byli prvními staviteli mostu přes řeku Ču mezi Kazachstánem a Kyrgyzstánem. Otec v Tokmaku zůstal a oženil se zde. Já jsem se narodila v roce 1914 a učila jsem se v mešitě, kterou založil Šakirchan tura, otec našeho prvního prezidenta Východního Turkestánu Alichana tura. Po kolektivizaci, v roce 1930, jsem se vdala za Teivachuna Umarova, který sem přišel z Kašgaru.

Příchod Tatarů. V 19. století vzniká u Issyk-kulského Karakolu ruská a později tatarská vesnice Tamga. Intenzivní migrace ruských Tatarů do Střední Asie je ovšem záležitostí především konce 19. století. Důvodem byla zhoršená náboženská situace a nucené přestupy k pravoslaví v evropské části Ruska. Tataři vyznávali hlavně sunnitský islám; ti, kteří přejali pravoslaví, se nazývali *nogajbaky*.

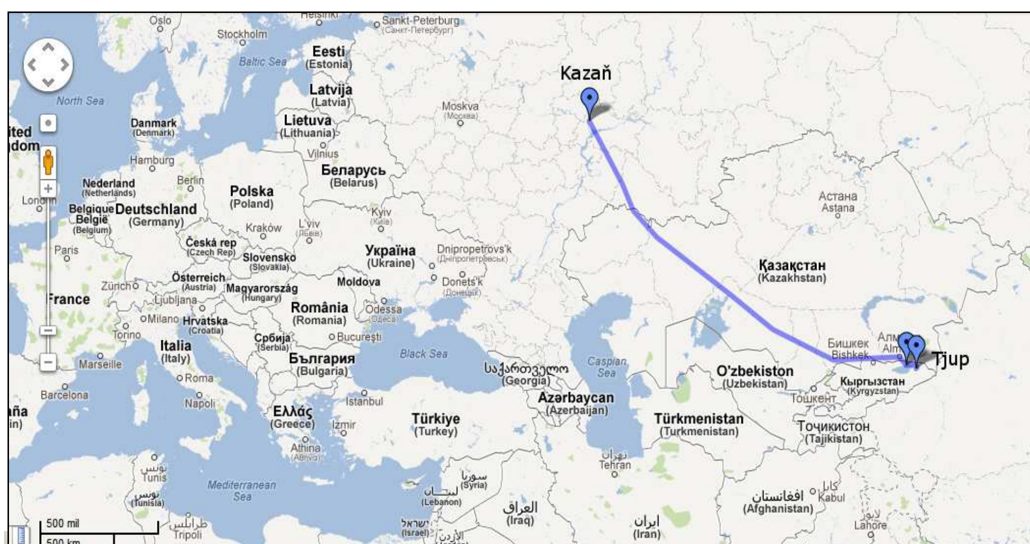

Obrázek 17. 18. Tamga, 2011.

[42] 94 let (rozhovor v roce 2008), Ujgurka, narodila se v Tokmaku a od svatby žije v Ken-Bulunu. In GAPPAROV, Abdusalim. *Sledy minuvšich vremen*. Biškek, 2012, s. 4–8.

Tamga je vesnice založená Rusy, kteří sem přišli po uvolnění poměrů v Rusku (zrušení nevolnictví) v 60. letech 19. století. V Rusku se sice stali svobodnými, ale neměli půdu. Když byli u Issyk-kulu cestovatelé Prževalskij[43] a Semjonov-Ťanšanskij[44], tak říkali, že je tady volná půda, a proto sem přišli Rusové.

Rusové založili vesnici Samodorovka a žili v ní až do roku 1916, kdy začalo povstání Kyrgyzů proti Rusům. Rusové utekli a na jejich místo přišli Tataři a z hor Kyrgyzové. Jejich poměr v Tamze byl ještě v 50. letech 20. století vyrovnaný, dnes převažují Kyrgyzové. Tataři pocházeli z Povolží a přes Verný (Alma-Ata) se dostali do Tjupu.

Mapa 8. Cesta z Kazaně přes Verný (Alma-Ata) do Tjupu (zhruba 3 000 km).

V carské době byly odvody do armády – v rodině nechávali jenom jednoho syna jako živitele. Pokud bylo synů více, všichni museli narukovat. Moji příbuzní měli sice v jedné rodině čtyři syny, ale napsali se, jako že jsou ze čtyř různých rodin, takže se vojenské službě vyhnuli.

[43] Nikolaj Michajlovič Prževalskij (*31. 3. 1839 – †20. 10. 1888) bývá právem řazen mezi nejvýznamnější středoasijské cestovatele, protože výsledky svých expedic významně přispěl k poznání mnoha do té doby zcela neznámých území. Ve svém díle ovšem Kyrgyzům a území dnešního Kyrgyzstánu věnuje velmi málo místa, protože všechny jeho expediční cesty vedly především přes území dnešní Číny a Mongolska: mongolská v roce 1870–73, lobnúrská a džungarská 1876–77, 1. tibetská 1879–80, 2. tibetská 1883–85 a při poslední expedici v roce 1888 při lovu na řece Ču onemocněl a zemřel v Karakolu u jezera Issyk-kul.

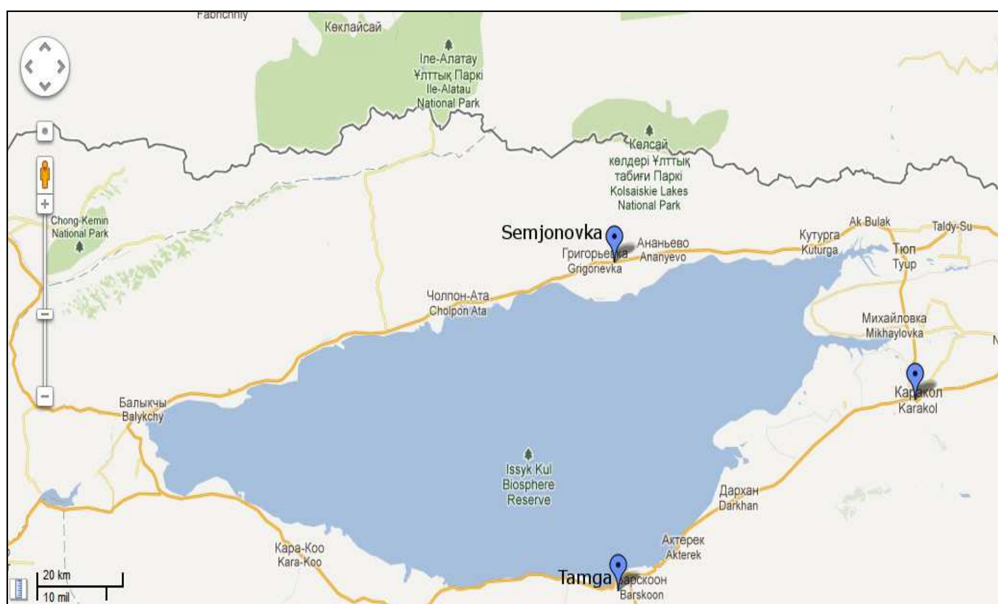
[44] Pjotr Petrovič Semjonov (*1827 – †1914) svými cestami zahájil vědecké poznávání oblasti Střední Asie. V letech 1856–1857 prováděl výzkum v Ťan-šanu a kromě zkoumání jezera Issyk-kul (zjistil, že jezero je bezodtoké), výzkumu místní flóry a fauny, se částečně zabýval i životem místních obyvatel.

Moji[45] předkové přišli z Kazaně do Semjonovky kolem roku 1850 a v roce 1916 přišli do Karakolu. Bojů mezi Kyrgyzy a Rusy se nezúčastnili.

Po VŘSR dostali Tataři přidělenou Lipinku (v roce 1919) nedaleko Karakolu. Tam se jim nelíbilo a snažili se dostat jinam. Našli si úrodné místo – Tamgu[46], kde byly tři roky opuštěné domy po Rusech.

Po příchodu v roce 1919 dostal každý hospodář příděl půdy – 0,6 ha sadů, 1 ha luk a 1 ha pastvin. V roce 1921 zemřel můj dědeček jako první z Tatarů v Tamze.

Mapa 9. Semjonovka, Karakol, Tamga.

Většina Tatarů tvořila v Kyrgyzstánu místní inteligenci, mnozí z nich byli učitelé a zakladatelé prvních kyrgyzských škol, podíleli se na budování průmyslu – jedna z prvních založených továren (koželužný závod) patřila kazaňskému Tataru. Začátkem 20. století v Karakolu, později v Biškeku (Pišpeku) a v Tokmaku se v tatarštině hrála první divadelní představení na území dnešního Kyrgyzstánu. V roce 1912 žilo v Pišpeku kolem 600 Tatarů

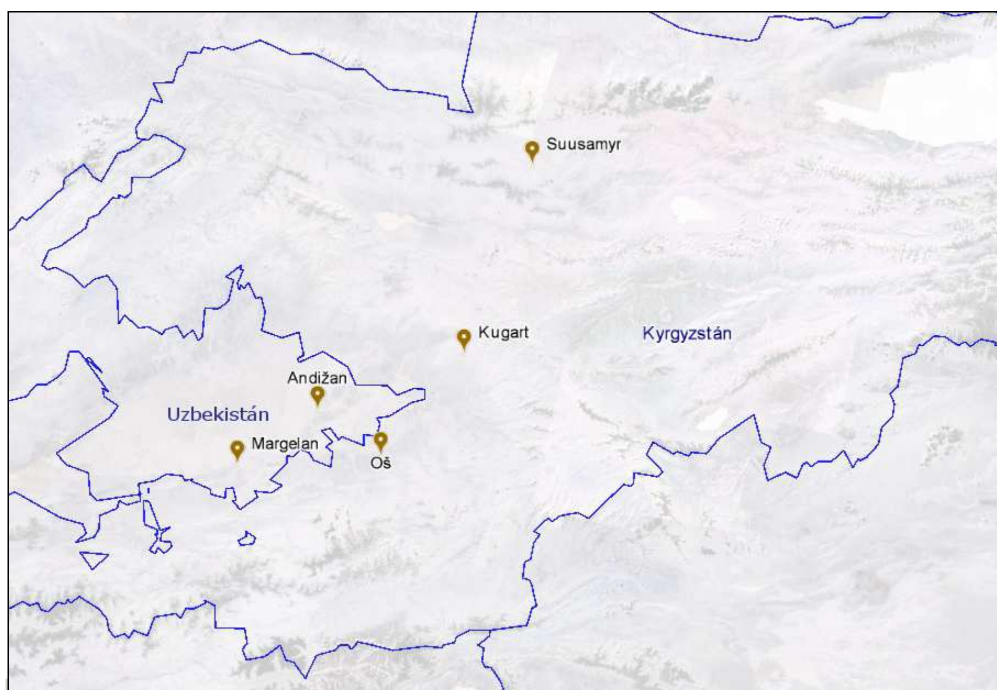
[45] Sultan (*1933)

[46] Pojmenování Tamga je z původního Tamga Taš – taš = kámen, tamga = písmeno, pečeť. Má se jednat na památku na Čingischána – byl zde kámen, na kterém byla vytesána modlitba „O mani padmi húm“ asi od buddhistických mnichů, kteří přišli s Čingischánem.

(necelá 4 % obyvatel), byla zde i Tatarská ulice. Další Tataři se usazovali i na jihu Kyrgyzstánu v Oši, Džalalabádu. V Suljuktě žilo v 70. letech 20. století kolem 60 % Tatarů a toto město bývalo někdy označováno jako Tatarobád.[47]

2.1.2. Povstání proti ruské vládě

Po sérii povstání proti Kokandskému chanátu (1845 v Oši, 1847 v Namanganu) dochází k dalším povstáním v roce 1885 ve Ferganě, v roce 1892 v Taškentu a v roce 1898 k dalšímu povstání v Andižanu – tentokrát už jsou ovšem tato povstání namířena proti ruské vládě. Největší rozsah mělo povstání v Andižanu a v jeho čele stáli muslimští duchovní bývalého Kokandského chanátu. Jejich snahou bylo rozšířit povstání do dalších měst Ferganské nížiny – do Oše a Margelanu. Podle archivních údajů se vůdci povstání Madalimu podařilo navázat styky s kugartskými a suusamyrskými Kyrgyzy.[48]

Mapa 10. Andižanské povstání (1898).

[47] AKČURIN, V. A. *Tatary v Kirgizii. Večnye stranniki* [online]. Tatarskaja rassylka, №35 (78), 2004 [cit. 8. 12. 2008]. Dostupný z: <http://tatarica.narod.ru/archive/03_2004/78_19.03.04-2.htm>.

[48] Ruský státní historický archiv (RGIA/РГИА), fond (фонд) 391, soupis (опись) 2, oblast (дело) 184, strana (лист) 171, poskytl B. F. Muchlynin.

Vůdcům povstání se sice podařilo na základě náboženských hesel shromáždit kolem 2000 povstalců, kteří ovšem nebyli vyzbrojeni palnými zbraněmi, ale především noži a dýkami.

Pro ruskou armádu nebyl problém bez vážnějších ztrát toto povstání rychle a tvrdě potlačit a 18 vůdců popravit.

2.2. Džadídismus v Turkestánu

Už od rusko-japonské války (1904−1905), ze které vyšlo Rusko značně oslabené, po vlně stávek[49] a ruské revoluci v roce 1905 vznikalo na mnoha místech Ruska velké množství nacionalistických a revolučních uskupení. V Turkestánu (včetně polosamostatných států Buchary a Chivy/Chorezmu) se stalo nejvýznamnějším hnutí označované jako *džadídismus* (z arabštiny: džadid – nové).

Centry *džadídismu* byla města Buchara, Taškent, Fergana a Samarkand. Prvotním cílem *džadídistů* byla

- školská reforma, která měla změnit stávající muslimské školy a umožnit rozvoj škol světských.

K dalším požadavkům na poli kultury přibyly další, které se týkaly:

- administrativních reforem

a po revoluci v roce 1917 se objevovaly

- požadavky na autonomii Turkestánu.

Džadídismus bylo osvícenské hnutí, které přicházelo s převratnými myšlenkami na uspořádání státu (stát není založen, aby uspokojoval zájmy skupiny lidí, ale naopak: lidským zájmem a zájmem vůdců má být dosahování blaha pro národ a společnost) a na vzdělání. Zároveň byla snaha brát si příklad z vyspělých zemí bez ohledu na jejich náboženství nebo národnostní identitu obyvatelstva.

Obrázek 19. Asijská škola (Molla Nasreddin / Молла Насреддин, 1910) <http://zerrspiegel.orientphil.uni-halle.de>.

Přestože se v džadídistickém hnutí objevovaly myšlenky na sekularizaci (oddělení náboženství a státu), stále se jednalo o hnutí náboženské, které vycházelo z islámu a i nové vyučovací me-

[49] Např. v roce 1904 proběhla stávka naftařů v Baku, která vedla vůbec poprvé v Rusku k uzavření kolektivní smlouvy mezi dělníky a majiteli naftových polí.

tody se uplatňovaly v náboženských školách – *medresách*.

První džadídistická škola byla otevřena v roce 1898 v Kokandu a v roce 1911 již bylo v Turkestánu těchto škol „s novými metodami“ 63 se 4 106 žáky. Většinu učitelů ve školách tvořili Tataři.[50] Času na vytvoření nového fungujícího školského systému měli tedy *džadídisti* velmi málo: po bolševické revoluci jejich učební metody vyšly z módy – vystřídaly je metody sovětské.

Bucharský džadídismus měl odlišnou podobu – přicházel spíše s požadavky na snížení daňové zátěže u drobných rolníků a obchodníků a postupně se přetvořil na tajnou, poměrně početnou společnost zahrnující široké vrstvy bucharské společnosti.

Jednotu bucharských džadídistů v politických požadavcích oceňuje Zaki-Validi:

> Všichni bucharští džadídi ve svém boji za svržení emíra se spojili s Rusy. Přesto však byli proti ustanovení neohraničené okupace své země Ruskem. Jejich jednota v tomto ohledu si rozhodně zaslouží pochvalu.[51]

Džadídismus měl blízko i k hnutím, která později děsila sovětské představitele – nejrozšířenější byl zřejmě *panturkismus* vzniklý již v 2. polovině 19. století a jehož cílem bylo sjednotit všechny turkické národy od Krymu přes Turecko až do Střední Asie pod heslem: *Jednota v jazyce, mysli i činech.*

Na osvětovou činnost jednoho představitele z džadídistického hnutí poukazuje opět Zaki-Validi:

> Usman Chodžajev, který nyní *(rok 1920)* žije v Istanbulu, byl synem kupce z rodu Atachodžajevových z Oše ve Ferganské nížině. Když zakončil medresu v Buchaře, přijel v roce 1910 do Istanbulu, kde organizoval pro mládež z Buchary „Dům studia a výchovy“. Když se vrátil do Buchary, zakládal džadídistické medresy, které byly podobné *Gasprinského*[52] *školám* na Krymu, začal vydávat noviny. V tu dobu,

[50] BAZARBAYEV, K.; ASHIMKHANOVNA, A. Z. Jadids Movement in Central Asia in the Late 19th and the Early 20th Centuries. *Asian Social Science*, Vol. 8, No. 8; July 2012, s. 225–237.

[51] ZAKI VALIDI, T. *Vospominanija*. Ufa: Kitap, 1998.

[52] Ismail Gasprinski (1851–1914) – krymskotatarský intelektuál, jeden ze zakladatelů *panturkismu*.

> kdy jsem přijel do Buchary, byl zplnomocněným představitelem vlády ve Východní Buchaře.[53]

Džadídi měli charakter organizovaného hnutí zhruba do roku 1910, kdy se v oblasti Střední Asie začal projevovat vliv dalších revolucí – turecké (1908) a perské (1905−1911). Část *džadídistů* vystupovala velice aktivně na podporu socialistické revoluce, část se jich ovšem ve dvacátých letech zapojila do *basmačského hnutí*.[54]

S džadídistickým hnutím je úzce svázán i vznik islámské politické strany Šura-i-Islamija, založené v březnu 1917 a rychle se šířící po celém Turkestánu, protože zastřešovala všechny vznikající muslimské organizace – jejím cílem bylo získat národnostní a náboženskou autonomii pro Turkestán v rámci Ruska.

Džadídističtí představitelé byli systematicky likvidováni v období stalinského teroru – Abdukadir Muhiddinov (†1938), Abdurrauf Fitrat (†1938), Fajzullo Chodžajev (†1938) aj.[55]

Kimsan Moldo Šady kyzy – stará žena, která žije ve vesnici Markaz v Kadamžajském okrese v Batkenské oblasti, vyprávěla o osudu jejího muže, který byl ovlivněn boji džadídistů a bolševiků.

Z Markazu to není do města Fergany více než 25 kilometrů. Právě tam se v letech 1918–20 odehrály hlavní události ve Ferganské nížině:

- V Kokandu bylo centrum odboje proti nové bolševické vládě – kokandská muslimská autonomie byla vytvořena džadídistickými muslimy v čele s Mustafou Čokajem.
- Jejími protivníky ve Ferganě byli rusko-ukrajinští kolonizátoři, kteří měli centrum vlády přímo ve Ferganě.

Zájmy místního obyvatelstva hájil a proti bolševické vládě stál proslulý *basmači* Madamin-bek, který byl v těchto obtížných letech náčelníkem milice v Margilanu (později se ovšem stal velitelem desetitisícového jezdectva v Rudé armádě a bojoval na straně bolševiků – viz s. 91). Pracoval společně s Turarem Ryskulbekovem[56] – členem turkestánského *revvoenkoma*

[53] ZAKI VALIDI, T. *c. d.*

[54] CHODŽAJEV, F. *Izbrannyje trudy v trjoch tomach*. Taškent: Fan (AN UzSSR, Institut filosofii i prava AN UzSSR, Institut istorii partii pri CK KPUz, Institut istorii AN UzSSR), 1970.

[55] KOKAISL, P., PARGAČ, J. a kol. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta, 2007, s 53–54.

[56] Turar Ryskulovič RYSKULOV, též Ryskulbek nebo Ryskulbekov (1894–1938). Předseda Muslimského sekretariátu Turkestánské komunistické strany (1919), předseda CIK/ЦИК (ústředního výkonného výboru) Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky (1920), zplnomocněnec lidového komisariátu (Narkomat) pro národnosti RSFSR v

(Военно-революционный комитет/Vojenno-revoljucionnyj komitět – revoluční vojenský výbor).

Kimsan Moldo Šady kyzy. Otec Kimsan apy měl muslimské vzdělání – proto se představila jako dcera Moldo Šady kyzy. V dobách SSSR by si rozhodně netroufla někomu připomínat, že je dcerou *moldo*[57].

Můj muž Satar ažy uulu moldo Abdraim (1905–1996) byl poprvé pronásledován v začátcích nové vlády jako nepřítel sovětského zřízení. To bylo v letech 1918–1920. Bolševici ho obviňovali z toho, že jeho otec vykonal hadždž do Mekky a byl *ažy*, že jeho otec byl *moldo*, a že byl bohatý. Můj muž se od 12 let učil v medrese ve Vuadilu (Вуадиль) – dnes se nachází ve Ferganské oblasti v Uzbekistánu. Okres sousedí s kadamžajským okresem Batkenské oblasti. Podle jeho slov přišlo, když sloužil v Rudé armádě, udání od lidí z jeho vesnice. Musel se skrývat daleko od rodiny celé tři roky. Pak na konci 20. let dvacátého století byl poslán do Vladivostoku jako kulak. Tam byl tři nebo čtyři roky a vrátil se domů. Pak pracoval jako topič na železnici, kde si skřípnul nohu a měl rozdrcené kosti v kotníku.

Po návratu z vyhnanství ho znovu začali pronásledovat, ale nejen jeho, ještě například moldo Kamara. Proto utekli do Tádžikistánu, do Sarykolu, kde v Karategině u místních Kyrgyzů pobyli asi pět let. Vrátili se, až pronásledování bajů skončilo a přestali je posílat do vězení.

Otec mého muže Satar ažy se zachránil před uvězněním, protože uprchnul někam k Uzgenu. Co se stalo s jejich skotem a dalším majetkem, to už nevím.

2.3. Školství

Reforma vzdělávání, kterou požadovalo *džadídistické hnutí*, byla zřejmě velmi potřebná. I když se dětem dostávalo vzdělání, mohly mít problémy

←...

Ázerbájdžánské republice (1921), náměstek lidového komisaře pro národnosti RSFSR (1922), předseda SNK/ CHK (Sovet narodnych komissarov – Rada lidových komisařů) Turkestánu ASSR (1922–1924), zmocněnec Kominterny (Komunistické internacionály) v Mongolské lidové republice (1924-1925), místopředseda Rady lidových komisařů RSFSR (1926-1937). Ve 30. letech psal Stalinovi o nesnesitelných podmínkách kazašské kolektivizace a o Gološčekinových metodách. Později byl označen za zrádce národa a 1. února 1938 zastřelen. Rehabilitován byl v roce 1956.

[57] Moldo – slovo (titul), které se přidávalo ke jménu mužů, kteří získali muslimské vzdělání. Jednalo se o *mullu* (muslimského duchovního) nebo vzdělaného člověka. Moldo mohl patřit i k náboženským vůdcům.

s jeho dalším použitím. Tádžický spisovatel Sadriddín Ajní[58] popisuje, jak vypadalo jeho učení čtení na vesnici u Buchary a později v Buchaře.

> **Sadriddín Ajní**.[59] Vyšel jsem školu, ale číst jsem se tam nenaučil. Mohl jsem přečíst jen to, co jsem už četl ve škole. A jen v té knize, podle které jsme se učili. Když mi přišlo do ruky něco, co jsem dříve nečetl, nebo četl, ale v jiné knize, nechápal jsem už nic. (…) V bucharských medresách probírali arabský jazyk – tvarosloví a skladbu, dále logiku, rétoriku, přírodní vědy v náboženském pojetí, pravidla obřadného mytí, postu, pohřbívání, putování do Mekky, *zakatu*, zásady koupě a prodeje, pravidla nevolnictví a propouštění nevolníků, pravidla sňatku a rozvodu a podobná ustanovení *šaríatu*, jejichž znalost byla nezbytná při duchovní nebo světské správě.
>
> Matematice nebo literatuře se mohl každý, kdo chtěl, učit navíc. Tyto předměty byly nepovinné. Mateřskému jazyku se vůbec nevyučovalo; každý si jej mohl osvojit, jak chtěl – buď ze života, nebo z knih.
>
> Učební řád byl takový, že chlapec mohl vyjít obecnou školu, aniž se naučil číst a psát. (…)
>
> Učení v medrese bylo po devatenácti letech zakončeno. Někomu se snad bude zdát, že žák, který věnoval studiu těchto knih a otázkám z nich vyplývajícím devatenáct let, se stal na slovo vzatým znalcem těchto otázek. Ne, nikoliv.
>
> Učební rozvrh a postup v užívání knih zůstal nezměněn po čtyři nebo pět století, od 14. století, od dob výstavby Moskvy za Ivana Kality a Tamerlánových tažení.
>
> A přece někteří lidé, kteří prošli bucharskou medresou, byli vzdělanými lidmi. Pravda, takoví lidé byli vzácní jako ovocné stromy na solné poušti. A nezískávali své vědomosti v medrese, v dření nazpaměť, ani v scholastických sporech. Nikoli. Osvojili si vědomosti dík výjimečným schopnostem a houževnaté píli.

V souvislosti s džadídistickým hnutím a jeho snahou o reformu školství je na tomto místě vhodné zmínit i sovětské školství, které bylo výkladní skříní Sovětského svazu. Sovětský svaz v procesu vzdělávání na džadídistické hnutí nijak nenavazoval a začal zavádět vzdělání podle

[58] Sadriddín Ajní *15. (27.) dubna 1878–† 15. července 1954. Narodil se v Bucharském emirátu, učil se v medrese, účastnil se ustavení sovětské vlády v Buchaře. V roce 1950 byl oceněn Stalinovou cenou za literaturu.

[59] AJNÍ, Sadriddín. *Buchara*. Praha: Svět sovětů, 1952. Další dostupnost: <http://central-asia.su/publikace-sa/aini.htm>.

vlastních mustrů. Je nesporné, že přes značnou ideologickou zatíženost sovětského školství byl v oblasti vzdělanosti dosažen obrovský pokrok, který nejprve spočíval v odstranění negramotnosti.

Následující tabulka ukazuje prudký nárůst počtu studentů během sovětské vlády. V Kyrgyzské sovětské republice došlo ze všech sovětských republik k největšímu navýšení studentů středních škol. V letech 1914–15 se pohyboval počet studentů na všech školách okolo 7 tisíc. V roce 1936 se množství žáků zvýšilo skoro 33 krát, tedy na 227 tisíc. Z původních 500 středoškoláků v roce 1914 jich v roce 1936 bylo 172 krát více, a to 86 tisíc.[60]

Republika (území příslušné republiky)	Studenti ve všech školách (v tisících)		Z toho studenti na středních školách (v tisících)	
	1914-15	**1936-37**	**1914-15**	**1936-37**
Arménská SSR	34	242	3	204
Ázerbájdžánská SSR	72	549	11	380
BSSR	265	969	30	610
Gruzínská SSR	155	658	28	461
Kazašská SSR	105	930	9	431
Kirgizská SSR	**7**	**227**	**0,5**	**86**
RSFSR	5531	17658	566	9894
SSSR	7853	27611	823	16641
Tádžická SSR	0,4	199	Ne	22
Turkmenská SSR	7	161	2	74
Ukrajinská SSR	1661	5227	168	4160
Uzbecká SSR	16	791	6	319

Tabulka 1. Počet studentů v sovětských republikách.
Zdroj: *SSSR – Strana velikogo sodruženstva narodov. Umerjannaja imperija* [online]. 2009 [cit. 16. 12. 2011]. Dostupné z: <http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=18403&Itemid=9>. In HERRMANNOVÁ, Z. *c. d.*

[60] *Osnovnye pokazatěli razvitija narodnogo chozjajstva sojuznych respublik: Časť' II. Umerjannaja imperija* [online] 2009 [cit. 2011-09-09]. Dostupné z: <http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=17052&Itemid=9>. In HERRMANNOVÁ, Zuzana. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta. Vedoucí práce Petr Kokaisl.

	1913	1940	1945	1950	1966
Počet studentů na školách všeho druhu - tisíc	7 (1914)	334	228	343	657
Z toho studenti 5-10 (11) třídy	0,3	110	72	118	343
Počet dětí v mateřských školách (v tisících)	-	7	14	10	73
Počet vysokých škol	-	6	6	7	8
Z toho zapsaných studentů (v tisících)	-	3,1	3,8	8,6	36,7
Počet středních odborných škol	-	33	25	29	36
Z toho zapsaných studentů (v tisících)	-	6,0	5,8	10,6	35,4

Tabulka 2. Počet studentů v Kyrgyzstánu.
Zdroj: *Osnovnye pokazatěli razvitija narodnogo chozjajstva sojuznych respublik: Čast' II. Umerjannaja imperija* [online]. 2009 [cit. 18. 12. 2011]. Dostupné z: <http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=17052&Itemid=9>. In HERRMANNOVÁ, Z. *c. d.*

Ergijit Šakirov[61] vzpomíná na svá studentská léta. Do základní školy nastoupil v devíti letech a zakončil ji v sedmé třídě roku 1946. V místě bydliště se střední škola nenacházela, tak musel docházet do vzdálenějšího Halmionu. Studoval zde v poválečném období, kdy byl život velmi těžký.

Studenti zde neměli možnost ubytování, spali pouze na seně přikrytí plachtou. Učili se stejným předmětům, jak dnešní děti, jako například kyrgyzský jazyk, ruský jazyk, matematiku, chemii, fyziku – Ergijit postrádal hodiny dalšího cizího jazyka, jak sám říká: *„Nebyl zde nikdo, kdo by nás ho mohl učit"*.

Stěžuje si také na nedostatek učitelů kyrgyzského jazyka. V té době je proto kyrgyzštinu vyučoval Tatar. Díky znalostem zeměpisu a dějepisu mohl Ergijit pokračovat ve studiu na Ferganském pedagogickém institutu. Zde se zaměřil na historii, ale ruskou. To vysvětluje Ergijit následovně: *„Studovali jsme ruskou historii, protože zde nebyly žádné materiály o té kyrgyzské. Nebyly také žádné materiály o historii jiných národností. Neznali jsme naší vlastní historii, ale výborně jsme znali tu ruskou."*[62]

Ergijit promoval v roce 1953, poté šel pracovat do Uzbekistánu, kde byl s vysokoškolským vzděláním jediný v okrese. Od roku 1956 do roku 2000 pracoval v Ochně v místní škole jako učitel.

[61] Narozen roku 1931, pocházející z obce Ochna v Batkenské oblasti.

[62] BALTABAEV, Akylbek. *The Propagandist: Erjigit Shakirov (Kyrgyz, 1931).* [online]. Preserving Kyrgystan´s History, 2010 [cit. 23. 10. 2011]. Dostupné z: <http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=75:the-propagandist-erjigit-shakirov-kyrgyz-1931&catid=34:interviews&Itemid=29>. In HERRMANNOVÁ, Z. *c. d.*

Abduchapar Bekebajev.[63] Sovětský školský systém fungoval velice dobře. Sovětský svaz nám dal široké vzdělání. Tenkrát se studovala celá řadu předmětů velice do hloubky. Neexistovala žádná specializace. Bylo nám určeno, jaké předměty budeme studovat.

Dnes Abduchapar pracuje jako učitel obecného vzdělání na Ošské státní univerzitě, kde také vystudoval.[64]

Kalijan Januzakova[65], líčí situaci za války: „Chodila jsem do školy jenom čtyři roky. Pak jsem musela školu opustit a pomoci mé rodině, protože začala druhá světová válka. Je to smutné, ale nemám žádné vzpomínky ze školních let, protože to bylo hodně dávno a studovala jsem jen velmi krátkou dobu. Během války nebyli ve vesnici žádní muži a my – ženy – jsme obstarávaly mužské povinnosti jako například sečení sena na farmách. Nebyly tu však žádné nástroje, vše dělaly ženy manuálně.“[66]

Na příběhu Ergijita a Abduchapara si můžeme lépe přestavit situaci ve školství v době Sovětského svazu. Nebýt Sovětského svazu, určitě by Ergijit nechodil na základní, střední i vysokou školu a Abduchaparovi by se nedostalo širokého vzdělání, kterého si tolik váží.

Podmínky pro vystudování byly ale často těžké. Někteří museli chodit do vzdálené střední školy, kde nebyla možnost řádně se ubytovat. Nebylo také možné zabývat se vlastní historií a mít kyrgyzského učitele na hodiny kyrgyzského jazyka.

Tehdejším studentům také chyběla možnost zvolit si na střední či vysoké škole předměty, kterým by se chtěli více věnovat. Tehdejší učivo bylo zaměřeno široce, bez konkrétních specializací. Je zde rovněž vidět rusifikační snaha Sovětského svazu ve školství, která nebyla vždy dobře přijímána místními občany.[67]

....

[63] Narozen roku 1945 nedaleko druhého největšího města v Kyrgyzstánu Oše.

[64] JONBEKOVA, Rayhon. The Teacher: Abdukhapar Bekebaev (Kyrgyz, 1945). *Preserving Kyrgystan´s History* [online]. 2010 [cit. 24. 10. 2011]. Dostupné z: <http://www.centralasianhistory.org>. In HERRMANNOVÁ, Zuzana. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken.* Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta. Vedoucí práce Petr Kokaisl.

[65] Farmářka z oblasti Kara-Balta, narozena roku 1928.

[66] ANNAMURADOV, Maksat. The Beet Farmer: Kaliyjan Januzakova (Kyrgyz, 1928). *Preserving Kyrgystan´s History* [online]. 2010 [cit. 14. 10. 2011]. Dostupné z: <http://www.centralasianhistory.org>. In HERRMANNOVÁ, Z. *c. d.*

[67] HERRMANNOVÁ, Z. *c. d.*

Na tomto místě je také třeba zmínit odpírání vzdělání politicky nepohodlným osobám, případně jejich potomkům.

Keldybek Soltonbekov[68]. Jsem z vesnice Kyzyl-emgek v Džumgalském okrese, ale do internátní školy jsem chodil kousek od města Tokmok, ve vesnici Ak-Bešim. K nám přišel z Ústředního výboru Kazakbajev, ten pocházel z Čimgorgonu (vesnice blízko Ak-Bešim). Kazakbajev vzal jenom tři děti z celé školy, které pak poslali do Omsku na vojenskou školu.

Ve Frunze nás tři dny vyšetřovala lékařská komise, zda jsme schopní vojenské služby. Já jsem komisí prošel, ale před odjezdem mně řekli, že můj otec byl odsouzen z politických důvodů a že mě nemohou poslat do vojenské školy. To bylo v roce 1946, bylo mi 18 let.

Když jsem to říkal mému otci, tak se rozplakal a říkal, že bych mohl napsat jiné jméno, například Kojčuman Tajčiman. Nemohl jsem se dostat ani na universitu. Nebyl jsem totiž ani pionýrem, ani komsomolcem, proto jsem nenosil ani pionýrský šátek, i když bych si tak přál ho nosit a být jako ostatní děti. Učitelé mně řekli, že nemůžu nosit šátek, protože jsem syn kontrarevolucionáře.

Udání do NKVD o dětech blízkých příbuzných zrádců národa psali sami naši příbuzní – například Bektursyn z Kyzartu, Džumaly z Kyzyl-Tuu, Žantemir z Kulžygače. Podle mých propočtů bylo z rodu Kurmankožo zastřeleno 82 představitelů tohoto rodu a z našeho rodu Bajbolot-Žolbolot 12 lidí.

Přestože je vzdělání vnímáno jako jednoznačně pozitivní záležitost, svá negativa může mít tento proces také – na předním místě je třeba zmínit obrovský ideologický tlak na žáky všech typů škol, který ničil už v zárodku kritické myšlení. Ideologický tlak se zaměřoval i na vytváření „sovětského člověka“, plně oddaného straně, revoluci… I to bylo podstatnou náplní školních osnov.

Vzhledem k nedostatku učebních prostor i učitelů docházelo k tomu, že na mnohých místech byly zřizovány internátní školy, které navštěvovaly děti už od první třídy – na jejich výchovu mohly mít tudíž mnohem větší vliv školy, než vlastní rodiče, které mohly děti navštěvovat jen příležitostně. To mohl být jeden z důvodů, proč v období stalinského teroru nedělalo některým dětem žádný problém, aby se oficiálně zřekly svých rodičů, pokud byli označeni jako *nepřátelé národa*.

[68] 84 let.

Sejitbek Žaanbajev. Během sovětské vlády byli Kyrgyzové v období do roku 1917 představováni jako nevzdělaní divoši, kteří neměli školy, nečetli knihy a neuměli psát. Tento výklad není úplně správný.

Vydali jsme knihu o Balbaku batyrovi podle *sanžyrů* – ústního vyprávění, které se uchovávalo v paměti a předávalo po celé věky. Tyto *sanžyry* zapisoval můj dědeček Adyl, který mnoho četl. Přímo od něho jsem slyšel, že v Žumgalu byla *Kurmandyn mektebi*. Říkalo se jí Kurmanova škola, protože ji založil manap jménem Kurman. Zajišťoval učitele od Nogajů (Tatarů). Učiteli říkali místní Nogoj moldo.

V Kočkoru stála Kanatova škola (Kanattyn mektebi), v Čuji Dürdün mektebi, v Kemine škola, kterou vystavěl Šabdan. Můj dědeček četl knihy napsané arabským písmem i azbukou, podobně jako můj otec.

Když jsem vystudoval univerzitu, pracoval jsem na jihu Kyrgyzstánu a tenkrát jsem si vzpomněl na dědečkovo vyprávění. V Ala-Buke do revoluce stála škola, kterou nechal postavit Nurmoldo. V Namanganu (dnešní Uzbekistán) blízko bazaru stojí mešita, která se jmenuje Kyrgyzská. Tu postavil věhlasný Alymbek datka a v mešitě učili děti kyrgyzští mullové. O tom mně vyprávěli starousedlíci.

V Oši, Margelanu, Kokandu, Korgon Tjube a na dalších místech byly školy, kde se vzdělávaly děti. Když jsem pracoval v tom okrese, tak při výuce dětem také vyprávěli o Nurmoldově škole.

Na základě toho, co jsem slyšel a co jsem si o těch školách zjistil, tak jsem v roce 1986 napsal článek, který vyšel v republikových učitelských novinách *Mugalimder gazetasy* prostřednictvím mého známého učitele Taštanalijeva. Ten předal článek básníkovi Abdužaparovi Egemberdijevovi, který pracoval v učitelských novinách.

Jakmile článek vyšel, tak si mě pozvali do Ala-Bukinského okresního oddělení KGB. Tam se mě ptali, kde jsem našel informace o Nurmoldově škole. To byla medresa, kde se vyučovaly pouze náboženské záležitosti. Já jsem se měl dopustit politické negramotnosti, když jsem žákům ve škole vyprávěl o této škole. Říkal jsem, že o tom vím z vyprávění mého dědečka, že je v medrese učili arabštinu, *esep* (matematiku) a Korán. Ptal jsem se ho, zda se učili historii, a dědeček říkal, že ne, ale v medrese je učili, co je to *ulut* (národnost), *uruk* (plémě, kmen), *uruu* (rod), *el* (národ). Vysvětloval mně, že *uruk* je kmen Balbak, *ulut uruu je* Kurmankožo, které se spojuje v *uruu*, což jsou Sajakové. Národ (*el*) pak má své území, jazyk a stát. Myslím, že to byl u nich předmět historie. V *esepu* je učili matematiku.

To jsou neznámá místa v kyrgyzské pedagogice, o tom se skoro vůbec nemluví.

Obrázek 20. Sovětská propaganda: školství. Srovnání sovětského a amerického školství

Zdroj: http://polit.ru/media/archive/idea/bobrovnikov_05.jpg

2.4. Ruská revoluce v roce 1905

V roce 1905 vypukla v Rusku revoluce, jejímž cílem bylo zlepšit podmínky především rolníků, ale i ostatních pracujících. Začínaly vznikat nové odborové a politické organizace, dělníci začali na mnoha místech stávkovat, rolníci byli ještě radikálnější – nepokoje, drancování, požáry a násilnosti proti statkářům byly na denním pořádku. Car byl donucen vydat manifest, který zaručoval občanská práva, všeobecné volební právo a *dumu*, která měla mít právo schvalovat všechny zákony, kromě státního rozpočtu.

V roce 1906 se stal předsedou vlády P. A. Stolypin – za jeho vlády docházelo k velice tvrdým postihům osob obviněných z politického násilí (jen v letech 1908–1909 bylo z tohoto důvodu odsouzeno k smrti 3 682

osob), ale začal i s agrární reformou. Jako zkušený a úspěšný statkář rozuměl Stolypin hladu rolníků po půdě a zahájil rozsáhlý program vnitřní migrace.[69]

Občina. Po revoluci v roce 1905 došlo v Rusku k odstranění *občiny*[70] (společného vlastnictví výrobních prostředků s plnou nebo částečnou samosprávou) a občinového rovného užívání půdy. Ruská občina byla fakticky feudálním zřízením, protože z ní nebylo možné jednostranně vystoupit.

Tato situace se změnila 9. 11. 1906, kdy ruská vláda vydala výnos, kterým se povoloval odchod z občiny. Stolypinův agrární zákon dovoloval získávat do soukromého vlastnictví všechny podíly občinové půdy, jejichž stálými uživateli byli rolníci. Cílem reformy bylo vytvořit na vesnicích ze staré vesnické občiny nezávislý stav soukromých sedláků při zachování velkostatků. Půda k výkupu pro finančně silnější subjekty na vsi byla proto brána ze společného obecního majetku – *občiny*. Kromě toho byly nejlepší občinové pozemky přeměněny na *kulacké*[71] *otruby* (pozemky, které přešly do soukromého vlastnictví) a *chutory* (stejný pozemek, ale odděleně položený, s hospodářskými i obytnými budovami).

Carské vládě se nepodařilo zavést individuální vlastnictví všude – do začátku roku 1917 tvořily *chutory* a *otruby* asi desetinu rolnických usedlostí, především na severozápadě (v sousedství Pobaltí) a na jihu a jihovýchodě (jih Ukrajiny, Předkavkazsko, střední Povolží). V ostatních guberniích se udržela převážně *občina*.

....

[69] ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha: NLN, 1995, s. 282–285.

[70] Občina je charakterizovaná jako forma sdružení lidí, charakteristická hlavně pro prvobytně pospolné zřízení. Vyznačuje se společným vlastnictvím výrobních prostředků, plnou, nebo částečnou samosprávou. Jsou známy občiny rodové (domově) a sousedské (selské). *Občina rodová* je prvobytná, pokrevně příbuzenská forma organizace předtřídní společnosti založená na pokrevním příbuzenství (rod je v podstatě totožný s občinou). Na prvobytném stupni rozvoje společnosti je občina rodová všeobecně rozšířená univerzální instituce, která je nositelem všech společenských funkcí: kolektiv výrobní (společné vlastnictví výrobních prostředků), rodinný (je tvořena skupinou pokrevně příbuzných lidí), politická jednotka (úplně nebo částečně autonomní, má své představitele), kultovní atd. *Občina sousedská* je forma organizace společnosti v období přechodu od předtřídní společnosti, která ve své nejrozvinutější podobě existuje i za feudalismu. Je především výrobní a politickou jednotkou; příslušnost k ní je určena hlavně místem pobytu a až v druhé řadě příbuzenskými vztahy. Občina sousedská je typická pro zemědělské společnosti, základní hospodářskou charakteristikou je úplná nebo částečná společná držba půdy, vykonávání zemědělských prací společně nebo na principu sousedské výpomoci, společná pastva na úhorech atd. Pro Rusko byla typická *občina sousedská*. (Podle Encyklopedie CoJeCo).

[71] Kulak („pěst") – název pro zámožnějšího samostatného sedláka na ruské vsi (s výměrou až do 200 ha). Tato sociální vrstva vznikla z původní homogenní ruské vesnice právě v důsledku stolypinské agrární reformy po revoluci roku 1905. (Podle Ottovy encyklopedie.)

Drobní a zároveň chudí rolníci v počtu 1 200 000 osob, kteří vystoupili z *občiny*, prodali asi 4 milióny děsjatin[72] přídělové půdy *kulakům* za značně snížené ceny. Vláda podnikla kroky, aby tyto „přebytečné“ rolníky přesídlila – ruští rolníci tedy při hledání půdy často směřovali i do velmi vzdálených oblastí Ruska (například do Střední Asie), ale tyto snahy nebyly vždy příliš úspěšné – rolníci se z nových míst většinou vraceli zpět.

Občinový systém se udržoval na různých místech Ruska (a později Sovětského svazu) s velmi odlišnou intenzitou. Zatímco v evropské části došlo k odstranění občiny (včetně přeměny patriarchální rodiny) i na těch nejzaostalejších místech do 40. let 20. století, na některých místech Střední Asie se občinové prvky uplatňovaly až do rozpadu SSSR.

Zatímco přesidlování do oblasti Turkestánu probíhalo zpočátku bez konfliktů s původním obyvatelstvem, po roce 1905, kdy nabralo masový charakter, došlo k zásadním změnám, protože začalo docházet k nedostatku půdy – místní kočovné obyvatelstvo dostávalo omezený příděl půdy (30–60 *děsjatin* na jednu *kibitku* (*jurtu*) – tj. na jedno hospodářství), ale tato půda se v některých případech nehodila ani na pastviny.[73] Kvůli tomu se tedy z mnohých Kyrgyzů stali bezzemci – jejich neutěšená situace po několika letech vyprovokovala ozbrojené povstání.

Томский переселенческій пунктъ 1908 г. Январь мѣсяцъ 15 число.

Количество переселенцевъ на пунктѣ.					Распредѣленіе вновь прибывшихъ за день переселенцевъ.				Распредѣленіе выбывшихъ за день переселенцевъ.			
	Оставалось отъ предыдущ. числа	Прибыло вновь.	Выбыло.	Остается къ слѣд. числу.	ПРИБЫЛО.	Число семействъ.	Число семейныхъ душъ.	Число ходоковъ и одиночекъ.	ВЫБЫЛО.	Число семействъ.	Число семейныхъ душъ	Число ходоковъ и одиночекъ.
Взрослыхъ душъ м. пола	17	5	5	17	1) Изъ Россіи .	2	11	–	1) Обратно въ Россію . . .	—	—	3
„ „ ж. пола	15	5	5	15	2) Изъ другихъ мѣстъ Сибири .	–	–	–	2) Въ другія мѣста Сибири . .	2	11	—
Дѣтей до 10 лѣтъ	16	5	5	16	3) Изъ ближайшихъ подраіоновъ	–	–	4	3) Въ ближайшіе подраіоны для осмотра, или водворенія	—	—	1
Всего . .	48	15	15	48	Всего . .	2	11	4	Всего . .	2	11	4

Obrázek 21. Protokol o počtu přesídlenců v Tomsku 15. 1. 1915
Zdroj: http://pereselenie.gato.tomica.ru/i/3211/390/scan3937.jpg

…………………………………………

[72] 1 děsjatina = 1,093 ha.

[73] Vosstanie kirgizov i kazachov v 1916 godu. Biškek: Asaba, 1991, s. 85.

2.5. Povstání v roce 1916

V roce 1916 došlo k nejrozsáhlejšímu povstání středoasijského obyvatelstva proti ruské vládě. Povstání Kyrgyzů v roce 1916 proti Rusům je dnes různými hodnotiteli hodnoceno různě. Tato nejednota v hodnocení není ovšem jen záležitostí současnosti, ale různé názory na toto povstání se objevovaly již dříve.

Velká sovětská encyklopedie[74] při hodnocení tohoto povstání zdůrazňuje jeho dělnicko-rolnický revoluční charakter:

> „…vystoupení utlačovaných národů Střední Asie a Kazachstánu během 1. světové války (1914–1918) proti koloniální politice ruské carské vlády. Válka vedla ke zvýšenému národnostnímu a koloniálnímu útlaku (zvýšení daní a odvodů, zavedení vojenských rekvizic a různých poplatků na potřebu bojů na frontě).
> Povstání bylo namířeno proti carské moci, imperialistické válce, stejně jako proti místním vládcům, kteří pomáhali ruským úředníkům v jejich rabování a násilí.
> Povstání začalo jako protikoloniální a protiválečné, ale postupně přerostlo do povstání protifeudálního. Pouze v několika málo oblastech se feudálně-církevním prvkům podařilo vyprovokovat reakční nacionalistická vystoupení. Hlavní hnací silou povstání byli rolníci a pastevci, stejně jako pracující lidé z měst – dělníci a řemeslníci.

Hodnocení povstání v sovětské historiografii obecně vyznívá poměrně pozitivně – zapadá do syžetu dělnických a rolnických povstání proti feudálním (případně kapitalistickým) vykořisťovatelům. Zároveň je ovšem revolucí nedokonalou, tou dokonalou je samozřejmě až revoluce socialistická. V sovětských hodnoceních se nikde neuvádí, že se jednalo o přímý boj proti Rusům, ale *proti carské moci, místním vládcům…*

Příběh Kasymaly Bajalinova z pobytu kyrgyzských běženců v Číně publikovaný v roce 1957 v časopisu Literární Kirgizstán[75] je laděn podobným způsobem – povstání je zde popisováno jako třídní boj proti vykořisťovatelům:

………………………………………

[74] TURSUNOV, Ch. T. *Sredněaziatskoje vosstanije 1916* [online] Bol'šaja Sovetskaja Enciklopedija, BSE [cit. 15. 11. 2012] Dostupný z: <http://bse.sci-lib.com/article105534.html>.

[75] BAJALINOV, K. Vesna v Tjan'-Šaně. *Litěraturnyj Kirgizstan* (Litěraturno-chudožestvennyj i obščestvenno-političeskij žurnal, organ Sojuza pisatělej Kirgizii), god izdanija 3-j, № 5 (17), Sentjabr' – oktjabr' 1957 g., s. 90–95.

Březen 1917. Jsme v Číně, nedaleko města Uč-Turfan[76].

V roce 1916 kirgizský národ začal povstání proti svým utlačovatelům – carským kolonizátorům a jejich přisluhovačům – bajům a manapům. Povstání ale bylo tvrdě potlačeno. Tisíce kyrgyzských rodin, aby se zachránily před trestnými oddíly, utíkaly do Číny. Při hledání obživy a práce se dostali hluboko do Sin-Ťiangu do Ak-Su, Černého města[77] a do Urumči na východě a do Kašgaru na západě.

Protože jsme neměli ani skot, ano jídlo na další cestu, usadili jsme se v Turpanu. Tenkrát mně právě bylo patnáct let. Já s mým pětiletým bratříčkem jsme přišli o rodiče a starala se o nás babička Sejilkal a její syn Džeenbaj.

Žili jsme u ujgurského baje Sabit-Achuna v kravíně. S velkou námahou jsme naše „bydlení" upravili – do všech škvír a na dveře jsme dali vlnu a na hliněnou podlahu seno, což byla naše postel. Místo peněz jsem u Sabit-Achuna sloužil jako sluha (*malaj*).

S příchodem běženců Sabit-Achun rychle zbohatl. Kromě levné pracovní síly skoupil za zlomek ceny majetek Kyrgyzů.

(…)

Na bazaru je hodně lidí, ale většina z nich je nafouklá od hladu, kyrgyzští běženci sotva mohou pohnout nohama. Hodně je tady žebráků, kteří prosí o almužnu. Běženci neměli peníze, a aby mohli nějak přežít, nabízeli se do služby, rozprodávali žalostné zbytky svých věcí a někteří byli nuceni prodávat i své děti.

Toto „zboží" se zde těšilo velkému zájmu především u místních boháčů. Z chlapce bude mít brzo dobrého pracovníka a dívku si bude moci boháč během několika let vzít jako mladší ženu…

Sovětská učebnice dějepisu popisuje povstání následovně:

V kočovných a polokočovných oblastech Střední Asie a Kazachstánu byla situace ještě horší. Vláda pokračovala v zabírání půdy Kyrgyzů a Kazachů, a půdu dávala ruským osadníkům.
V roce 1915 bylo předáno ruským statkářům, úředníkům a kulakům 1 800 ha nejlepších pozemků Kazachů a Kyrgyzů. Neustálé vojenské rekvizice koní, skotu a vlny zcela zdevastoval rolníky. Útlak a vysoké daně ze strany místní vlády zvyšovaly bezpráví obyvatelstva.

[76] Wushi (Uqturpan).

[77] Karašar (Yanqi).

Důvodem k širokému povstání pracujících ve Střední Asii se stalo nařízení carské vlády v červnu 1916 o povolání obyvatelstva od 19 do 43 let na vytváření zákopů a další práce na frontě, přestože podle carských zákonů bylo místní neruské obyvatelstvo osvobozené od vojenské povinnosti.
Současně bylo povstání namířeno proti feudálním špičkám, které provedly „mobilizaci" pomocí úplatků a dalšího zneužívání.[78]

Rusové (ale jen vykořisťovaní dělníci) v sovětských příbězích ukazují místnímu obyvatelstvu správnou cestu a přivádí je k revoluci:

Chamdamžon Talibžanov. V roce 1916 jsem začal pracovat v Andrejevově továrně na výrobu oleje. Dostat se tam mně pomohl jeden ruský soudruh. Během společných přestávek s námi ruští pracovníci besedovali. Vzpomínám, jak nám říkali, že Lenin hájí zájmy chudých a ukazuje jim cestu k osvobození. Také nám vypravovali, že Lenin vede boj chudáků za jejich práva.

Pracovali jsme tenkrát po 12 hodinách. Tahali jsme těžké žoky s pokrutinami a za takovou vysilující práci jsme dostávali za den 1 rubl a 20 kopějek. Ruští soudruzi při svých besedách nám – uzbeckým pracujícím – otevírali oči a ukazovali na naše nespravedlivé a těžké postavení. V tu dobu byly v Andrejevově továrně vytvořené tajné pracovní skupiny, které se scházely v jednu hodinu, když byla přestávka na odpočinek. Schůzovali a bavili se mezi sebou vždy po pěti až šesti lidech. Do továrny často přicházela policie, četníci, dozorčí úředníci, ale nic nemohli odhalit.

Obrázek 22. Závod na zpracování bavlny v Kokandu.
Zdroj: http://s005.radikal.ru/i212/1209/91/db8bb77155e1.jpg

[78] Istorija SSSR. Čast' tret'ja. Učebnik dlja 10 klassa sredněj školy. Moskva: Učpedgiz, 1952, s. 122–123.

Při povstání v roce 1916 ovšem povstalci z řad „místního“ (kyrgyzského, uzbeckého…) obyvatelstva vůbec nerozlišovali, jaké politické přesvědčení místní Rusové mají, nebo k jaké společenské skupině patří – povstání bylo zaměřené na všechny Rusy bez rozdílu.

O důvodech povstání se zmiňuje vojenský gubernátor Semirečenské oblasti a zároveň popisuje průběh povstání:

Zpráva vojenského gubernátora Semirečenské oblasti generála Folbauma Turkestánskému generálnímu gubernátorovi

O nepokojích, k nimž došlo v Semirečenské oblasti v souvislosti s přijímáním pracovníků

Kde a v čem se objevily nepokoje.

Nespokojenost Kyrgyzů, jako základní rozpoložení celé skupiny, která vyústila v ozbrojené povstání, byla pozorována už dávno.
Po vyhlášení zákona o pracovní službě na začátku července se začaly s velkou vytrvalostí šířit prostřednictvím různých agitátorů mezi kyrgyzským obyvatelstvem zvěsti o zavedení povinné vojenské služby. To bylo bezprostřední příčinou nejprve pasivního odporu proti vládě, který pak přerostl do nepokojů v mnoha *volostech*…
Zmatek a panika zachvátily celé volosti: obyvatelstvo příhraničních volostí Lepsinského a Džarkentského újezdu v polovině července začalo odcházet do Číny, další šli do stepí kolem jezera Balchaš nebo do hor. Kyrgyzští pracovníci utíkali od Rusů, kterým kradli koně a dobytek. Za první významný střet je možné považovat útok Kyrgyzů z Emelské a Barlynské volosti čtvrti 24. července až do 1. srpna na tachtinskou celnici a vesnici Pograničnoje v Alakulském údolí kvůli tomu, aby se probili do Číny…
Všechny nájezdy Kyrgyzů byly doprovázené loupením, vypalováním, zvěrským vražděním a unášením žen a dívek. Útoky Kyrgyzové vedli na všechny vesnice, které se nemohly bránit – na severním i jižním břehu jezera. Obyvatelstvo beze zbraní opouštělo domy a majetek a utíkalo, na cestě je pak Kyrgyzové okrádali a zabíjeli a vesnice zapalovali…

Obyvatelé povstaleckých volostí Pišpeckého újezdu a Prževalského újezdu na jižním břehu jezera Issyk-kul v polovině října kvůli ruským vojenským oddílům prchali přes průsmyky do Kašgaru. Kara-Kyrgyzové od severního břehu Issyk-kulu a Kyrgyzové z rodu Atban z Narynkolsko-čarynského obvodu utíkali přes Tekes do oblasti Kuldži…[79]

Velmi výrazným impulzem k zahájení povstání bylo povolávání místního obyvatelstva na týlové práce v ruské armádě, při kterém bylo možné se z odvodu vykoupit – to mnozí odvedenci vnímali jako další nespravedlnost. Následující ukázky jsou od tří pamětníků povstání, pozdějších členů bolševické strany, kteří povstání ovšem vnímali a popisovali jednoznačně jako boj proti vykořisťovatelům.

Buzrukchodža Usmanchodžajev. Pracoval jsem jako sekretář Spolku pro drobné úvěry v Rištanské volosti, když v roce 1916 začala mobilizace na týlové práce. Dobře si pamatuji, jak vypuklo národní povstání. Davy rozezlených obyvatel se rozhořčeně vrhaly na carské úředníky, *mingbaše* (tisícníky), *juzbaše* (setníky), *aminy*. Byli zbiti *mingbaši* Šakirniab, Abdurachman Amin a další. Trestné oddíly tvrdě postihovaly povstalce, ale nezlomily vůli svobodomyslných národů Střední Asie.[80]

Abdurachman Sultanov. V roce 1916 jsem musel jít za 400 rublů místo jednoho ze bajských synů na týlové práce na Ukrajinu do Černigova. Docela dobře jsem uměl rusky a uzbečtí pracovníci mě vybrali jako předáka. V Černigově ruští a uzbečtí pracovníci navázali pevnou vazbu na bolševické podzemní organizace. Bolševici – členové těchto ilegálních organizací – nám vysvětlili, že válka má imperialistický charakter. Zvlášť velkou pozornost věnoval pracujícím Uzbekům soudruh Bogdan Bogdanovič (jeho příjmení si nepamatuji). Uzbečtí pracující se spolu s ruskými pracujícími účastnili demonstrace pořádané v souvislosti s vítězstvím Únorové buržoazní revoluce. Po

…………………………………………

[79] K istorii vosstanija kirgiz v 1916 g. *Krasnyj archiv*, № 3 (16). 1926. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XX/1900-1920/Kirgiz_1916/text.htm>.

[80] Buzrukchodža Usmanchodžajev, nar. 1896, člen komunistické strany od roku 1924, rolník, aktivní účastník povstání v roce 1916. In *V bojach za Sovetskuju vlast' v Ferganskoj dolině.* c. d.

vítězství Únorové revoluce jsem se vrátil do Kokandu a začal jsem pracovat jako hlídač v pobočce moskevské banky.[81]

Rasuldžan Madaminov.[82] Můj otec zemřel, když mně bylo 9 let. Situace naší rodiny byla těžká, a proto jsem se nechal najmout k obchodníkovi s bavlnou Mirzadžanu Sadykovovi. V roce 1916, když vrcholila 1. světová válka, tak můj hospodář, kupec Salidžan-bajbačči Alimdžan Chodžijev, jel do Petrohradu k caru Mikuláši. Jako představitel *bajů* Ferganské nížiny on jménem turkestánských kapitalistů, statkářů a kupců, kteří chtěli dokázat svou oddanost carismu, požádal cara, aby mobilizoval část místního obyvatelstva Turkestánského kraje na pomoc carské armádě.

Když se Salidžan vrátil z Petrohradu v dubnu nebo květnu 1916, sezval zvláštní poradu, aby se projednala otázka mobilizace místního obyvatelstva, které by bylo zapojené v týlu armády. Porady se účastnili *bajové*, úředníci, významní kupci, vlivné osoby z Kokandu a také velcí *bajové* a duchovenstvo z Ferganské nížiny.

Salidžan říkal, že milostivý panovník udělal velký ústupek vůči svým otrokům – turkestánskému obyvatelstvu – a přikázal je posílat ne přímo do armády, ale pouze do jejích týlových částí při pomocných pracích. Proto jsme my – otroci cara Mikuláše – povinni dát na ochranu našich pořádků své syny: kdo má tři syny, měl by dát nejvíce dva, kdo má syny dva, má dát jednoho. Pokud si rodiče nepřejí dávat své syny, pak mohou místo svých synů poslat jiného člověka.

Byl jsem odveden jako „dobrovolník“ místo syna mého hospodáře Ikrama-bajbačči. Takových jako já bylo v Kokandu více než 1000. To všechno byli chudí lidé nebo sirotci, ve skutečnosti koupení *baji* za cenu od 165 do 700 rublů. Na levé ruce měli odvedenci připevněnou nášivku „dobrovolník“. Nás doprovázeli *unboši* (desátníci), *juzboši* (setníci) a překladatelé, celkem asi 200 osob.

Do Kokandu přijel turkestánský generál-gubernátor Kuropatkin, který udělal přehlídku těchto „dobrovolníků“, a když se přesvědčil, že místní *bajové* – kapitalisti, statkáři a kupci – udělali všechno, co bylo zapotřebí k mobilizaci, přikázal vypravit vlakem odvedence na místo určení.

---

[81] Abdurachman Sultanov (*1892–†1956) člen KPSS od roku 1928, člen Svazu pracujících muslimů. In V bojach za Sovetskuju vlast' v Ferganskoj dolině. c. d.

[82] Rasuldžan Madaminov, nar. 1895. In V bojach za Sovetskuju vlast' v Ferganskoj dolině. Vospominanija učastnikov Oktjabr'skoj revoljucii i graždanskoj vojny 1917-1923 gg. Taškent: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Uzbekskoj SSR, 1967.

Při náboru týlových pracovníků v různých *volostech* Kokandského újezdu docházelo k ozbrojeným potyčkám – v Aravanské volosti rolníci odmítli vydat své syny a zabili volostního představitele. Nejaktivněji se protestů účastnili sami odvedenci.

Nás odvedence se strážemi přivezli a rozmístili v oblasti od Aralsku do Emby, kde jsme pracovali na těchto pozemcích.

Na konci roku 1916 k nám z nějakého důvodu přijel Salidžan. V té době kvůli nedostatku teplého oblečení a obuvi většina pracujících trpěla omrzlinami. Salidžan ani nemohl k pracujícím zajít, protože mu hrozili sekerami, sochory a nadávali mu, že je zrádce národa. Zachránili ho důstojníci a kozáci – utekl jen tak tak.

Já jsem se spolu s několika druhy vrátil sám z Emby do Kokandu v roce 1917 po Únorové revoluci. Hned druhý den ke mně přišli významní *bajové* a vyptávali se, co vím o bolševicích, co je důvodem návratu vojáků z týlu armády. Když jsem jim nechtěl odpovídat, napsali žalobu kokandskému vojenskému komisaři Prozatímní vlády Medinskému a zavřeli mě do vězení na 17 dní.

Podobně vyznívají i vzpomínky účastníka povstání Toživoje Madalijeva z Ferganské nížiny – podle něj bylo povstání jednoznačně důsledkem špatné sociální situace místního obyvatelstva.

Toživoj Madalijev[83]. Já i můj otec jsme museli pracovat ve dne v noci na našem malém políčku. Větší část úrody padla na placení různých daní a povinností. Zvláště obtížná byla situace chudých zemědělců, kteří byli v podobné situaci jako já. Museli jsme platit různé daně, jako například: daň z výměry (tanab[84]), pro dozorce, za vodu, darovací daň atd.

Po vyhlášení nařízení o mobilizaci se téměř všichni obyvatelé města – řemeslníci, drobní řemeslníci, chudí rolníci a nezaměstnaní, shromáždili brzo ráno v Urdatagu, kam jsem přišel i já s dalšími lidmi z naší *machaly* (vesnice). Sešlo se přes 15 tisíc lidí. V 9 nebo v 10 hodin sem přišli carští a místní městští úředníci, mezi nimiž byli *tisícníci*, pomocníci policistů a několik *beků*. Účastníci začali projevovat nespokojenost: „Nepůjdeme pracovat jako *mardikerové* (nádeníci).“

[83] Uzbek, nar. v roce 1892 v Margilanu, *machala* Čukurkuča. Otec – chudý rolník, sám byl také rolník (*dechkanin*), informace poskytl v 50. letech, kdy žil ve městě Margilanu. In ABDULLAJEV, R. M. (ed.) *Ustnaja istorija v Uzbekistaně: těorija i praktika.* Sbornik materialov konferencii. Vypusk I. Taškent: Institut istorii AN Resp. Uzbekistan, 2011, s. 142.

[84] Tanab – délková jednotka, 39,9 m.

Tato slova byla slyšet na náměstí ze všech a stále víc nahlas. Úředníci státní správy je nechtěli ani poslouchat, obraceli se s hrozbami na lidi, a proto začala mezi nimi a davem potyčka. *Tisícníci* – Mavlonbek a Mahmudbek a strážník – velitel policie byli zabiti, a já s lidmi z naší vesnice jsme začali pronásledovat policii, která prchala do budovy kina, které bylo v Urdatagu. Vtrhli jsme tam, strhli obraz cara Mikuláše a rozdupali ho. Mezitím se povstalci rozešli, aby pokračovali v boji v jejich *machalách*. Já jsem se s kamarády také vrátil domů.

Ještě v noci dorazili kozáci a vojsko z Fergany, aby potlačili povstání. Zbili a zatkli mnoho povstalců, včetně mě. V domech prováděli prohlídky a jejich rodiny uráželi. Zavřeli nás v jangibagské soudní budově v Margilanu, kde nás kozáci bili silnými holemi až do bezvědomí, mě zbili pažbou pušky.

Pak nás odvezli do ferganského vězení, kde jsme žili v otřesných podmínkách dva nebo tři měsíce. Na základě soudního rozhodnutí bylo 13 osob odsouzeno k smrti oběšením. Mezi odsouzenými jsem byl i já. Pak nás spoutali a zavřeli v oddělených celách.

84 účastníků povstání bylo odsouzeno na různou dobu do vězení. Během 15 nebo 16 dnů nás všechny vyvedli do vězeňské chodby a vybrali mezi námi aktivního účastníka povstání Nurmata a mladšího bratra městského *kaziho* Mukarramchona, ostatní poslali zpátky do cely. O půlnoci jsme uslyšeli, že Nurmat a Mukarramchon byli oběšeni na dvoře věznice. Během několika dnů nám sdělili, že nás pošlou místo trestu smrti na dlouhou dobu na Sibiř. Tomu ovšem zabránila Únorová revoluce v roce 1917, díky níž jsme byli osvobozeni.

Následující svědectví ukazuje, že se jednalo o povstání velmi ostře národnostně zaměřené – při vypalování celých ruských vesnic mohlo jít sotva o vyhraněný boj proti místním vládcům. Kyrgyzští feudálové naopak podle tohoto popisu vychází z povstání poměrně dobře, protože s nakradeným majetkem (včetně dívek) mohli uprchnout do bezpečí.

German Jantcen. Ruská vláda začala povolávat do armády rovněž muslimské obyvatelstvo Turkestánu, ale ne proto, aby se zbraněmi bojovali proti Němcům, ale na budování zákopů. Proti tomu začali Kyrgyzové protestovat a dokonce se začali ve svých mešitách modlit, aby Alláh nechal zvítězit Němce nad Rusy. Někteří si mysleli, že když začali Rusové povolávat do armády Kyrgyze, je to tím, že už Němci všechny ruské vojáky postříleli a oni teď mají jít na jejich místo.

V ruských vesnicích už byli dávno odvedeni všichni muži ve věku od 17 do 45 let. Zůstali tam jen staří lidé, ženy a děti. Toho využili Kyrgyzové, začali vytvářet oddíly a ozbrojené hordy, přepadali vesnice a těmi nejstrašnějšími způsoby vraždili lidi a loupili v domech. Potom

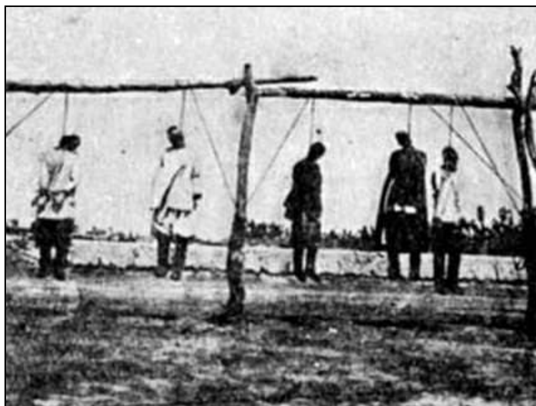
vesnice vypalovali. Všude se zvyšovala panika a strach, mnozí posílali pryč své dcery. Také my jsme poslali naši dceru Annu k příbuzným do Samary, kde bydlela celý rok.

Tímto způsobem Kyrgyzové zničili v oblasti Istikkul-Prispek, což nebylo daleko od naší vesnice, čtyřicet ruských vesnic. Kyrgyzové neničili jenom domy, ale i osetá pole, takže bylo zničeno prakticky všechno.

Jednou v noci přišli Kyrgyzové do našeho domu a donutili mě odejít na jejich sněm na pastvinách, kde se jich sešlo kolem tisícovky. Hlavní náčelník začal: *Příteli Rachman-baji (tak mě mezi těmito rody nazývali), pozvali jsme vás, abychom s vámi něco projednali. Jak víte, chceme skoncovat s Rusy. Jak Němci pozabíjeli všechny Rusy a ti nás teď chtějí brát do armády, rozhodli jsme se Němcům odsud pomoci. Oni jsou naši přátelé a celou dobu se za ně modlíme v mešitách. Vždyť i jejich paša, císař Wilhelm, před několika lety navštívil v Konstantinopoli tureckého sultána. Také šel v pátek společně se sultánem do mešity – s bílým turbanem, jako sultán. Potom, co německý paša požádal o ruku sultánovy dcery pro svého syna* (ve skutečnosti k ničemu takovému nikdy nedošlo), *jsme teď dobří přátelé s Němci.*

My víme, že ve vašich osmi vesnicích žijí Němci, a že vy jste také proti Rusům, jako my. Rusové s vámi zacházejí jako s námi. To bylo vidět při dodávkách koní. Tam, kde ruský sedlák musel dát jednoho koně, tam vám brali dva. Rusové vás nenávidí stejně jako nás. Teď ale nadešel čas pro pomstu.

Na další pomstu ze strany Kyrgyzů ale nedošlo. Jak jsem předpokládal, přišly tisíce ruských vojáků, mezi kterými byli synové i otcové zabitých a mstili se každému, kdo se nazýval Kyrgyz a dostal se jim do rukou.

Obrázek 23. Ruská trestná výprava. **Obrázek 24. Poprava vzbouřenců.**
Zdroj: http://kazak-nation.livejournal.com/169948.html

Mstili se ještě strašněji, než když dříve vraždili Kyrgyzové. Vojáci pronikali daleko do údolí i do hor a tam ničili všechno a všechny, které tam našli.

Některým bohatým Kyrgyzům se ale podařilo s nakradeným majetkem, mezi kterým bylo i mnoho dívek, utéct do čínského Turkestánu, který byl od nás vzdálený asi pět denních pochodů.[85]

O majetku některých Kyrgyzů se v souvislosti s povstáním zmiňuje archivní záznam z 5. 9. 1917 o napadení kyrgyzských běženců, kteří se vraceli v roce 1917 z Číny:

V srpnu roku 1917 byl hlášený útok pokrovských a barskaunských rolníků v oblasti Ičtyk v Prževalském újezdu na vracející se kyrgyzské uprchlíky ze syrtů (rovné, nebo mírně zvlněné oblasti v Ťan-Šanu ve výšce 3000–4000 m n. m.).

Při soupisu způsobených ztrát bylo zjištěno, že lupiči ukradli Kyrgyzům „18 kusů stříbra – džamby (slitek stříbra o váze 1,9 kg, tedy zhruba 35 kg stříbra)*, 300 zrn stříbra a 7600 rublů v hotovosti.“ Takové bohatství nepřeváželi prostí pastevci, ale nějaký baj – navíc bylo k dispozici ještě po období hladu a strádání u svých příbuzných v Číně po svém návratu do vlasti.*[86]

To, že loupícím a vraždícím hordám nešlo prvotně o potrestání *vládnoucí třídy a místních feudálů*, ukazuje i masakr ruských pravoslavných mnichů v Trojickém klášteře u jezera Issyk-kul. O přepadení kláštera Kyrgyzy se zmiňuje poslední představený archimandrit Irinarch:[87]

10. srpna 1916, když se v klášteře dozvěděli o začátku povstání, o vypálení a zavraždění obyvatel usedlostí, začal rozruch. Představený kláštera píše: „Co dělat, kam se schovat, kde hledat záchranu… Setkal jsem se s duchovním *jeromonachem*[88] Rafailem a ještě s několika bratřími… Otec Rafail rázně odmítl můj nápad zachránit se útěkem.

…………………………………………

[85] JANTCEN, German. *V dalekom Turkestaně. Žizň sredi musul'man*. Biškek: Luč Naděždy, 1993, s. 73–75.

[86] MUCHLYNIN, B. F. *Vosstanije 1916 goda v Čujskoj dolině. Časť 13-aja*. [online] Istorija sela Belovodskoje, 2012. [cit. 27. 11. 2012] Dostupný z: <http://belovodskoe-muh.ucoz.ru/publ/moi_ocherki/vosstanie_1916_goda_v_chujskoj_doline_chast_13_aja/2-1-0-241>.

[87] FARBŠTĚJN, Julija. Děn' pamjati novomučenikov i ispovednikov zemli Kyrgyzstanskoj. *Pravoslavnaja gazeta Kyrgyzstana* № 7, 2012, s. 8.

[88] Mnich, který má kněžské svěcení.

Věřil tomu, že Kyrgyzové mnichům nemohou nijak ublížit. Přijdou, udělají kravál, nakradou si a odejdou.

Ti, kteří se chtěli před kyrgyzskými povstalci zachránit útěkem, směřovali k cestě, a ti, kteří si přáli zůstat v klášteře, odešli k letnímu Trojickému chrámu. Mezi těmi, kdo chtěli zůstat v klášteře, byli *jeromonach* Rafail, *schimnik*[89] Isichij, mniši – Dosifej, Dorofej, Feoktist, *poslušnici*[90] – Nikifor, Feodor, Simeon, Michail, Nazarij, Stěfan a Alexandr (Vavilov).

My, kteří jsme se rozhodli do vyjasnění situace opustit klášter, jsme si pro místo našeho pobytu vybrali bezejmenný klášterní ostrůvek o velikosti přibližně dvou děsjatin země, omývaným Písečným zálivem na jihozápadě, asi tři versty od kláštera…

Kolem jedné z klášterních budov pracoval Sart, který k nám přiběhl a řekl, že se ke klášteru blíží velká kyrgyzská banda. Kyrgyzové nejprve přijeli ke statkům, které když vyloupili, tak se vrátili ke svaté klášterní bráně. V té době byl *poslušnik* Alexandr Vavilov poslaný otcem Rafailem na zvonici, aby pozoroval, jak postupují povstalci. Sám otec Rafail šel Kyrgyzům naproti, aby se vyjasnilo, o co jim jde a zda je možné se s nimi domluvit.

Kyrgyzové ho obkroužili a do kruhu postavili dřevěné kůly a prostřednictvím Beksyrga – žáka klášterní školy, který uměl dobře rusky, ho podrobili výslechu. Potom vzali otci Rafailovi boty, kalhoty a peníze a slíbili, že nechají na pokoji ikony.

Pak Kyrgyzové znovu odešli ke statkům a otec Rafail se vrátil ke svým do kostela. Ze zvonice slezl i *poslušnik* A. Vavilov. Kyrgyzové po námaze pronikli do kláštera, protože silné dveře dlouho odolávaly. Když je prolomili, ozbrojení s kopími, sekerami a zbraněmi, s křikem začali vcházet do Božího chrámu.

Mniši pod vedením otce Rafaila, který měl silný bas, začali zpívat modlitby, přišli k oltáři, kde každý dostal do ruky ikonu a kříž. Povstalci je donutili, aby se svlékli do spodního prádla, a tak je hnali až do chrámové předsíně – mniši měli v rukách svaté věci a zpívali. Tam je všechny postupně zabíjeli. Otci Rafailovi, který vyšel jako první, usekli sekerou hlavu a pravou ruku, ve které držel Evangelium. Zabil ho jeden z kyrgyzských žáků klášterní školy Beksyrga.

Další byli probodeni tupými dřevěnými kopími a ubiti holemi z jeřabin. Z počtu 12 mnichů, kteří zůstali v klášteře, jich bylo pozabíjeno 8 – *jeromonach* Rafail, mniši Dosifej, Dorofej, Feoktist, novicové Michail, Nikifor, Fedor a Stěfan. Protože se Alexandr

[89] Označení mnicha, který složil slib přísného asketického života.

[90] Osoba, která se připravuje ke složení mnišských slibů, novic.

Vavilov obával zapálení kláštera, na jehož střeše se ukrýval, opatrně se vrátil na zvonici. Tam viděl jako prvního mnicha Dorofeje, který seděl v chrámové předsíni s useknutým nosem. Vystrašený Vavilov vyskočil do šeříkových keřů, mezi kterými se ukryl a pozoroval zničení obydlí *jeromonacha* Melchidezeka.

Zavraždění mniši byli v roce 2012 prohlášeni za svaté a stali se prvními pravoslavnými světci v Kyrgyzstánu.

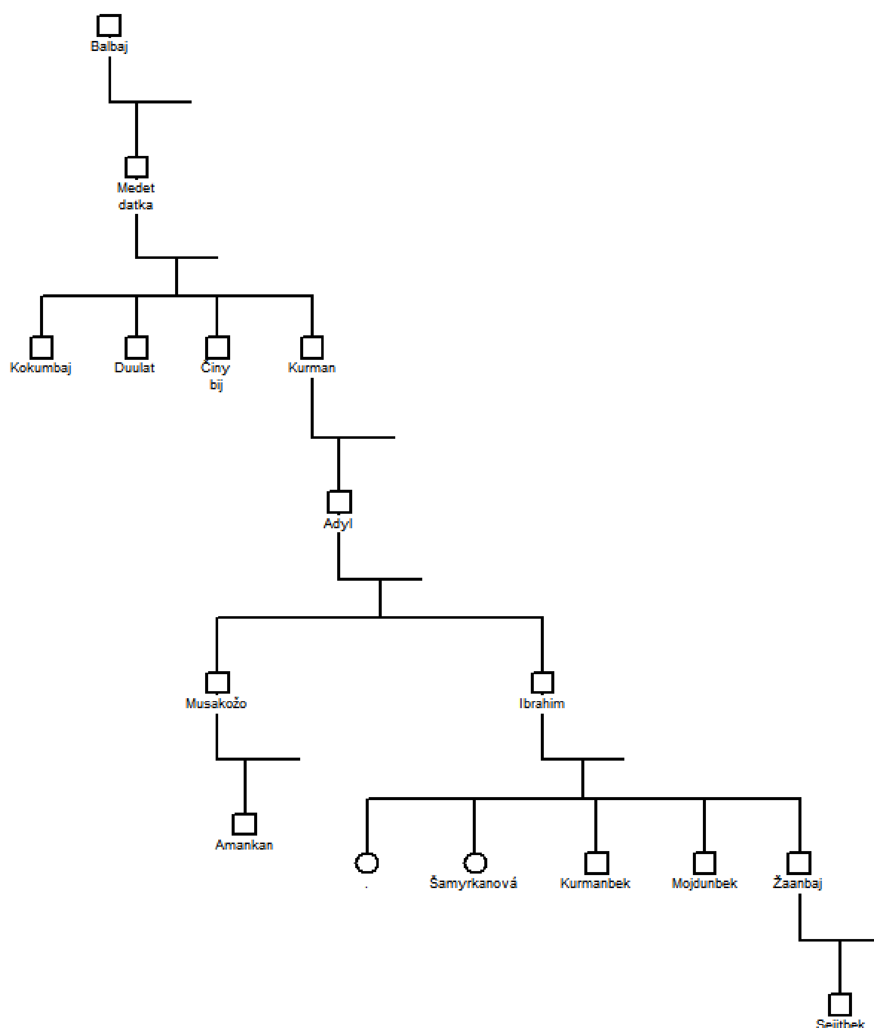
Obrázek 25. 26. Svatořečení mnichů v Kyrgyzstánu (24. 8. 2012)
Zdroj: *Pravoslavnaja gazeta Kyrgyzstana* № 7, 2012.

Následující příběh Sejitbeka Žaanbajeva a jeho příbuzných ukazuje na to, že začátek 20. století byl pro mnoho Kyrgyzů velmi nešťastným obdobím – právě povstání v roce 1916 donutilo celé rodiny k útěku do Číny. Po návratu – již v sovětském období – začaly konfiskace majetku a o několik let později rozkulačování spojené s vězněním. Ani tím honba za třídním nepřítelem neskončila – děti a vnuci rozkulačených pak měli většinou celý život cejch příbuzných „nepřátel státu“.

Sejitbek Žaanbajev[91]. Můj pradědeček, který zemřel v 94 letech, se jmenoval Adyl. Měl syny Ibrahima a Musakoža. Ibrahim měl syna Žaanbaje a Žaanbajův syn jsem já – Sejitbek. Kromě Žaanbaje měl Ibrahim ještě dvě dcery a celkem tři syny (Žaanbaj, Mojdunbek, Kurmanbek).

Nejstarší Ibrahimova dcera si po svatbě změnila příjmení podle svého muže – Šamyrkanová. Vstoupila do strany a stala se třetím tajemníkem žumgalského okresu. Dlouhou dobu také byla předsedkyní vesnického sovětu. V době, kdy zemřela, byla ředitelkou sovchozu.

[91] Sejitbek Žaanbajev je v Kyrgyzstánu mezi inteligencí známý jako neohrožený publicista a dobrý organizátor.

Musakožo měl jediného syna, který padl během Velké vlastenecké války.

Pradědeček Adyl byl vnukem Balbaje batyra (označení bohatýra). Balbaj měl syna Medet datka. Medet datka měl tyto syny: Činy bij, Duulat, Kokumbaj, Kurman. Kurman měl syna Adyla, mého pradědečka.

Ptal jsem se babičky i dědečka Ibrahima, jak to bylo s mým pradědečkem. Dědeček Adyl se svou rodinou a s přáteli během *ürkünu* (povstání v roce 1916) utekli do Číny a v Turfanu žili tři roky, pak se vrátili. Podle vyprávění Adyla hodně pomáhali svým příbuzným. Adyl uměl číst, a když četl v nějaké umělecké literatuře o tom, že *malajové* (námezdní pracující u *bajů* – boháčů) byli oblečení jenom v cárech a nemohli se dosyta najíst, tak se zlobil a říkal, jaká že je to lež. Podle něj dávali boháči svým pracovníkům skot, když někdo z jejich blízkých

zemřel nebo když se slavila jiná veselejší událost (narození dítěte, obřízka), a bylo třeba vystrojit hostinu. A také své pracovníky slušně oblékali. Bylo to i proto, že se obávali toho, aby je příbuzní nepomlouvali, aby se nestali terčem posměchu. Podle dědečka *bajové* nejprve zaměstnávali ne cizí, ale přednostně své bratry a ostatní příbuzné. Pradědeček Adyl pásl celé stádo koní svého bratrance Kokumbaje.

V roce 1932 byl Adyl rozkulačený jako potomek *manapa* a *datky*. Tenkrát byl mému otci jeden rok. Dědeček velice odsuzoval rozkulačování dřívějších boháčů ze strany sovětské vlády, protože *bajové* a *manapové* vládli a spravovali své auly, řešili nejrůznější spory a trestali viníky. V rodu Sajaků vládli *bajové* a *manapové* z rodu Kurmankožo.

Pradědečka Adyla s jeho rodinou vysídlili do oblasti Orenburgu. Můj dědeček Ibrahim vyprávěl, jak přivezl otce z Orenburgu do Žumgalu – pěšky, občas se svezli vlakem, někdy si pronajali koně.

Můj otec Žaanbaj se celý život nemohl dostat do strany. V letech 1955–56 studoval v pedagogickém institutu v Biškeku, ale ve druhém ročníku ho vyloučili, protože byl synem kulaka. Bylo to proto, že na institut chodil z Žumgalu jeden dopis za druhým, že to je syn zrádce. Otec místo toho dálkově vystudoval v 60. letech fyzikálně-matematický institut v Oši a celý život pracoval ve škole. Po absolvování institutu otce jmenovali ředitelem školy, ale za tři měsíce ho odvolali, protože byl bezpartijní. Otec říkal, že sedmadvacetkrát prošel komisí kvůli vstupu do strany. Zemřel v roce 1980, když mu bylo 51 let. Jeho prostřední bratr Mojdunbek celý život pásl krávy v kolchoze. Jako takového ho do strany přijali. Otcův mladší bratr Kurmanbek byl po škole přijatý na fyzikálně-matematickou fakultu Kyrgyzské státní univerzity a během roku byl ze studií vyloučen jako syn kulaka. Za rok Kurmanbek přestoupil na večerní oddělení polytechnického institutu a přes den pracoval jako elektromontér v biškekském TEC (teplárna), kde také vstoupil do strany. Po ukončení institutu se Kurmanbek stal hlavním inženýrem správy *Kyrgyzglavenergo*, odkud ve věku 24 let přešel na funkci vedoucího hydroelektrárny v Čajeku, pak dělal vedoucího v bašinské hydroelektrárně (GES), potom v alamedeinské RES (okresní elektrická soustava), pak v čujské PES (přenosná elektrická soustava). Je zasloužilým energetikem republiky, teď je v důchodu.

Druhý dědeček Musakožo měl jednoho syna Amankana – ten zemřel na frontě. I když bojoval čtyři roky ve válce, jeho jméno se nedostalo na seznam jmen, které byly v roce 1967 zveřejněny v Čajeku na památku obětí ve Velké vlastenecké válce, protože byl synem kulaka – nepřítele sovětské vlasti. Během čtyř let byl seznam rozšířen, ale

Amankanovo jméno tam opět nezanesli. V roce 1984 byl v jeho rodné vesnici pomník účastníkům války, ale ani tady jeho jméno neuvedli.

Na dopis mého otce Žaanbaje z roku 1967, ve kterém se ptal na svého bratra, odpověděl tehdejší velitel Turkestánského vojenského okruhu generál Ljašenko, že Musakožojev Amankan hrdinně zemřel u Kursku v roce 1944 a je tam i pohřben. Na základě tohoto dopisu se otec dotazoval na místním oddělení KGB, které bylo v Kočkoru. Z jejich dopisu jsme vyrozuměli, že Amankan Musakožojev sloužil v *štrafbatě*[92]. Proto vojenský komisariát nedával souhlas k uvedení jeho jména na pomníku padlým.

Na povstání v roce 1916 je dobře vidět, jak je možné historické události různě interpretovat:

- Ve 20. letech se objevují dvě verze:
  - Povstání vůbec nebylo zaměřené národnostně, jednalo se o boj jak místního (muslimského) obyvatelstva, tak i vykořisťovaných pracujících evropských národů proti vykořisťovatelům.
  - Verze národnostní, kterou zastávali místní funkcionáři (Ryskulov, Abdrachmanov) – ruský rolník se stal ve Střední Asii nedobrovolně kolonizátorem, a proto se hněv místního obyvatelstva obrátil i proti němu.
- Od 30. let se pod vlivem teze o „bratrském svazku národů SSSR" opět zdůrazňuje třídní boj a povstání se tedy měli účastnit utlačované společenské třídy společně. Později se používala fráze „národně-osvobozenecké hnutí".
- Po rozpadu SSSR se objevilo výrazně nacionalistické hodnocení povstání a začal nový boj – tentokrát mezi místními nacionalistickými a ruskými historiky o „objektivní" hodnocení povstání v roce 1916, které tak může být označováno jako protiruské, nacionalistické, panturkické, panislámské, anebo dokonce vyvolané německými, tureckými, perskými, čínskými, případně jinými tajnými službami.[93] Jeden z prezidentských kandidátů v Kyrgyzstánu požadoval po Rusku kompenzace pro kyrgyzský národ ve výši 100 miliard dolarů.

[92] Vojenský oddíl složený z vojáků odsouzených za kázeňské, nebo jiné přestupky, kromě nejzávažnějších, za které byl trest smrti.

[93] KALIŠEVSKIJ, Michail. *Tragedija 1916 goda: Děvjanosto pjat' let so dnja vosstanija* [online] © 1998—2012 Meždunarodnoje agentstvo novostěj «Fergana» [cit. 27. 11. 2012] Dostupný z: <http://www.fergananews.com/articles/7003>.

Na základě dobových materiálů je možné ukázat, že situace místního muslimského obyvatelstva byla v tomto období špatná. Největším problémem byl zřejmě nedostatek půdy (zejména po Stolypinových reformách, kvůli kterým přišlo do Střední Asie mnoho migrantů), kterou získávali evropští přesídlenci na úkor místního obyvatelstva. Poslední kapkou do příslovečného poháru trpělivosti pak bylo povolávání místního obyvatelstva na budování zákopů v 1. světové válce.

O spravedlivém boji (ať revolučním, nebo nerevolučním) ovšem nemůže být řeč ani náznakem – vraždící hordy místního obyvatelstva přepadávaly vesnice, ve kterých chyběli muži bojující na frontě, loupily a kradly nejen majetek, ale velice často i ženy a dívky.

Trestné oddíly ruského vojska pak nepřišly vykonávat spravedlnost jen nad skutečnými viníky násilností, ale výkon spravedlnosti si často rovněž vykládaly po svém, což vyvolávalo další obrovské nespravedlnosti.

Neuvažovalo se v kategoriích *viník* vers. *nevinný*, ale mnohem více v kategoriích *Rus* (případně příslušník jiných evropských národností) vers. *„místní“ obyvatel*. Povstalci rovněž vůbec neuvažovali v kategoriích *vykořisťovatel* vers. *vykořisťovaný*, jak se snažila dokazovat sovětská historiografie („řadové Rusy téměř všude, až na několik výjimek, povstalci nechávali na pokoji“)[94].

[94] Naučnaja konferencija o charaktěre nacional'nych dviženij v Kirgizii vo vtoroj polovině XIX – načale XX veka. *Voprosy istorii*, 1953, №7. Další dostupnost: http://belovodskoe-muh.ucoz.ru/publ/moi_ocherki/vosstanie_1916_goda_v_chujskoj_doline_chast_1_aja/2-1-0-208

Obrázek 27, 28, 29. Jeden z kyrgyzských památníků povstání r. 1916 (Boom, 2008)
Zdroj: http://antipodean-wor.livejournal.com/468684.html

2.6. Usazování kyrgyzských kočovníků

K usazování kočovníků na území dnešního Kyrgyzstánu docházelo (podobně jako v dalších turkestánských pasteveckých oblastech) už v carském období – zákon z roku 1867[95] stanovoval rozdělení kočovného obyvatelstva na *volosti* a *auly* (namísto rodových jednotek).[96]

Tyto nové správní jednotky měly i vlastní samosprávu volenou na tři roky všemi, kdo měli hlasovací právo – kočovné obyvatelstvo mělo aulní a volostní sjezdy[97], usedlé obyvatelstvo mělo vesnické schůze[98].[99] V 90. letech 20. století vznikala na jihu dnešního Kyrgyzstánu sídla s usedlým obyvatelstvem – *kyštaky*.[100]

Nově příchozí přesídlenci (kolonisté) získávali půdu, která byla součástí tzv. kolonizačního půdního fondu. Tento fond měl být tvořen „přebytečnou“ půdou – tedy tou, kterou místní obyvatelstvo nevyužívalo. Mohlo se však i stávat, že se jednalo o půdy velmi kvalitní, o které byl velký zájem. Podle některých údajů byl tento půdní fond vyčerpán již na konci 19. století, podle

[95] Zákon o správě Semirečenské a Syrdarjinské oblasti (Položenije ob upravlenii v Semirečenskoj i Syrdar'inskoj Oblastjach / Положение об управлении в Семиреченской и Сырдарьинской Областях)

[96] DŽUNUŠALIJEV, Dženiš; PLOSKICH, Vladimir. *Trajbalizm i problemy razvitija Kyrgyzstana* [online] CA&CC Press, Sweden, 2000 [cit. 21. 2. 2012]. Dostupné z: <http://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/17.Dzhunu.shtml>.

[97] Аульные съезды, волостные съезды / aul'nye s'jezdy, volostnye s'jezdy.

[98] Сельские сходы / sel'skije schody.

[99] BORUBAŠOV, B. I. Kyrgyzstan v sistěme gosudarstvennogo ustrojstva i upravlenija Rossijskogo gosudarstva. *Vestnik KRSU*. 2008. Tom 8. № 2, s. 109–115.

[100] DŽUNUŠALIJEV, Dženiš; PLOSKICH, Vladimir. *c. d.*

jiných bylo k dispozici velké množství půdy ještě ve století dvacátém, o čemž svědčí početně velice rozsáhlá kolonizace Západní Sibiře.[101]

Sovětská historiografie má na vznik kolonizačního půdního fondu jednoznačný názor:

Kolonizační půdní fond byl vytvořen kvůli přímému okrádání místních rolníků. Došlo k hromadnému odsunu kyrgyzského obyvatelstva ze zimních pastvin.[102]

Je skutečností, že kočovníci od připojení Turkestánu k Rusku kočovali fakticky na státní půdě, kterou nevlastnili, ale jen využívali. Vytvořením půdního fondu se jim prostor pro kočování stále zmenšoval.

Dokument z roku 1910 „Informace o hospodaření s půdou u Kyrgyzů v Sokulukské volosti Pišpeckého újezdu Semirečenské oblasti“[103] ukazuje, jaké mohly být preference kyrgyzského obyvatelstva při jejich usazování – raději chtěli usídlit daleko od hlavní cesty, aby nemuseli podle zákona pohostinnosti hostit cestující:

> Při vytváření vesnic bylo Kyrgyzům nabídnuto umístit dvě vesnice poblíž poštovní cesty Taškent – Vernyj (dnešní kazašská Alma-Ata). To Kyrgyzové odmítli a prosili, aby vesnice dostaly přidělené pozemky dále od hlavního tahu, navzdory všem výhodám, které by Kyrgyzové mohli využívat: u silnice by mohli prodávat své produkty projíždějícím povozům i cestujícím lidem.
>
> Odmítnutí vytvoření vesnic u cesty se později ukázalo jako mimořádně originální – důvodem byly staré a silné tradice pohostinství u Kyrgyzů, podle kterých nikdo nemá právo odmítnout cestujícím bezplatné přístřeší a jídlo. Pokud by (podle Kyrgyzů) někdo stále porušoval zásady pohostinství, pak by nejen ztratil úctu v očích přátel a příbuzných, ale dokonce by se mohl dostat až k místnímu soudu.

....

[101] BELJANIN, D. N. Istočniki formirovanija kolonizacionnogo fonda v Zapadnoj Sibiri v gody osuščestvlenija stolypinskoj pereselenčeskoj politiki (1906–1914 gg.) [online][cit. 28. 11. 2012] Dostupné z: <http://izvestia.asu.ru/2011/4-2/hist/TheNewsOfASU-2011-4-2-hist-05.pdf>.

[102] Istorija SSSR. Čast’ tret’ja. Učebnik dlja 10 klassa sredněj školy. Moskva: Učpedgiz, 1952, s. 79.

[103] *Spravka o zemleustrojstve kirgiz v Sukulukskoj volosti Pišpekskogo ujezda Semirečenskoj oblasti*. (Справка о землеустройстве киргиз в Сукулукской волости Пишпекского уезда Семиреченской области). Ruský státní historický archiv (RGIA/РГИА), fond (фонд) 391, soupis (опись) 11, oblast (дело) 2, strana (лист) 11, poskytl B. F. Muchlynin.

> Proto Kyrgyzové uvažovali, že když budou bydlet u silnice, kde kolem projíždí stovky lidí, pak budou všichni, a zejména manapové, u nich zastavovat a žádat o jídlo zdarma. Pokud by přesto platili, pak to bude od Kyrgyzů hřích, že berou peníze na jídlo.

Čistý nomádismus (kde kočovníci nemohou o žádném místě říci, že jsou „doma“) se ve Střední Asii nevyskytoval už dávno – kočovníci, i když většinou neměli stabilní domy, ale jen jurty, měli svá místa pro jarní, letní, podzimní a zimní pastviny.

Obrázek 30. V kyrgyzském ajlu (B. V. Smirnov, 1903)
Zdroj: http://frunze-bishkek.kg/sites/default/files/Пишпек исчезающий.pdf

Na území dnešního Kyrgyzstánu byla trasa kočování podle schématu: zima – zimoviště v ajlech, oblastech, kde pravidelně napadlo nejméně sněhu a nejdříve sešel. Na jaře v závislosti na tání sněhu se pastevci se svými stády přesouvali stále výše do hor, kde trávili léto. Na jarních pastvinách (kokteu) se kočovníci obyčejně dlouho nezdrželi a brzy se vydávali stále výše do hor na letní pastviny – džajla. Přes horské průsmyky na druhou stranu hor už ovšem kočovali jen nejbohatší pastevci, chudí se museli spokojit s pastvou na jedné straně horského hřebenu. Cesta zpět se považovala za obtížnější, protože oblasti kolem průsmyku už bývaly zaváté sněhem. Když bylo kočování snazší, vydávali se pastevci na zpáteční cestu až v říjnu nebo začátkem listopadu, aby přečkali zimu zase v údolí ve svém zimovišti.

Ačkoli se Kyrgyzové v některých oblastech zabývali obilnářstvím, rozhodující byl vždy pastevní chov dobytka. Usedlý způsob života spojený s pěstováním obilí byl spíše výjimkou. Dokonce i nejchudší obyvatelé, v jejichž vlastnictví nebyl jediný kus dobytka a nepotřebovali tedy kočovat a

hledat pastviny, měli rovněž svá letní a zimní stanoviště, kde vypomáhali bohatším členům rodu.

G. Gins si při své cestě po Semirečenské oblasti v roce 1913 všímá, jak se Kyrgyzové (i Kazaši) začínají postupně usazovat a zároveň přejímají ruské vlivy – jak pozitivní, tak i negativní.

> Nový život a nové vlivy se na Kyrgyzech projevily významně. Stále více si zvykají na usedlý způsob života, stále více jsou vázáni na zemědělství a mění své návyky. Učí se prodávat produkty své práce, a koupit to, co dříve dělali sami, zvyk pohostinství začíná mizet, protože je výhodnější mít hostinec, kde je pohostinství doprovázeno účtem. Nepohodlné oblečení nahrazují běžným oblekem, potřebné nástroje nakupují – pohodlněji a levně.
>
> Muslimští Kyrgyzové se ale učí u ruským neřestem – pít, kouřit se už naučili dávno.[104]

Kyrgyzové, kteří pěstovali obilí, v některých případech rovněž kočovali, ale délka trasy byla velmi omezená, nebo se jednalo jen o každodenní vyhánění skotu na pastvu. Přechod k usedlému způsobu života býval často spojen s tím, že hospodář z nejrůznějších důvodů přišel o svůj dobytek.

Přestože ruská kolonizace na území dnešního Kyrgyzstánu v průběhu 19. století urychlila proces přechodu k usedlému životu, stále podle statistik z r. 1914 pouze 21 772 kyrgyzských rodin (22 %) z 98 840 žilo usedlým způsobem života.[105]

Po převzetí moci bolševiky začalo docházet k velice silnému tlaku na změnu života dosavadních kočovníků. Kočovnému způsobu života byl vyhlášen boj – za hesly o dobrovolnosti se ovšem často skrývala naprosto odlišná skutečnost, protože rozhodně ne všichni kočovníci chtěli svůj dosavadní způsob života opustit.

> Zesílil tlak kyrgyzské populace na usedlý způsob života, protože kočovný život bránil jejímu kulturnímu růstu a hospodářskému rozvoji. Kyrgyzové v Kyzyl-Tujevské volosti, kde se nacházelo více než 100 *kibitek*, psali: „Nechceme vést kočovný život, a přejeme si žít usedlým

[104] GINS, Georgij. Očerki iz pojezdki po Semireč'ju. *Istoričeskij vestnik*, 1913, № 10. Další dostupnost: <http://rus-turk.livejournal.com/20799.html>.

[105] OSOROV, Z. Myths and Survivals of Nomadic Past. *Kyrgyzstan Times*, September 28, 2000.

způsobem života, proto prosíme, abyste nás převedli k usedlému životu a přidělili nám půdu.“ [106]
Obyvatelé Kolgutinské volosti, kde bylo 90 *kibitek*, psali: „Přejeme si žít usedle a prosíme, abyste nás usídlili ve vesnici Malo-Archangelském.[107]
Újezdní *ispolkom* poslal představitele z oddělení národnostních otázek a odborníky ze zemědělského oddělení do kyrgyzských volostí, kde projevili přání přejít k usedlému životu; dostali přidělenou zemědělskou půdu – ornou, louky a pastviny, protože se počítalo s tím, že Kyrgyzové se budou kromě rostlinné výroby zabývat i chovem skotu. Byla jim poskytována pomoc prostřednictvím zemědělského inventáře a peněz. [108] [109]

Boj bolševiků s „přežitky“ měl skokový charakter a přecházel od ideologických agitací k praktickým represím. Tento boj se nazýval různě: třídní rozvrstvení společnosti, likvidace baj-manapského a kulackého uspořádání, nacionalismus a také industrializace, kolektivizace, kulturní revoluce, atd. Především se však jednalo o radikální změnu tradičního společenského uspořádání a společenských vztahů.

První etapa usazování ve 20. letech zahrnuje období od ustavení Sovětské vlády v Kirgizii do začátku plošné kolektivizace. Nejprve značné množství kočovných hospodářství usadilo během uskutečňování půdní a vodní reformy v letech 1921–1922. Velká část chudých kočovníků dostala od státu příděly půdy a zemědělský inventář, který byl zkonfiskovaný přesídlencům-kulakům a feudálům. Rovněž dostali domy s hospodářskými budovami.[110]

Poskytování všemožné podpory ze strany státu kyrgyzským kočovníkům může budit dojem příkladné péče, ale je třeba ukázat i druhou stranu mince, protože se při této „péči“ bralo z cizího – zmiňovaný konfiskovaný majetek

[106] Ústřední státní archiv Kirgizské SSR (ЦГА Киргиз. ССР), f. 796, op. 1, d. 42, l. 34.
[107] Ústřední státní archiv Kirgizské SSR (ЦГА Киргиз. ССР), f. 796, op. 1, d. 42, l. 34.
[108] Ústřední státní archiv Kirgizské SSR (ЦГА Киргиз. ССР), f. 41, op. 1, d. 4, l. 59.
[109] ŽANTUAROV, S. B. *Graždanskaja vojna v Kirgizii*. Frunze: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Kirgizskoj SSR, 1963.
[110] *Kollektivizacija sel'skogo chozjajstva i perechod ot kočevničestva k osedlosti (Enciklopedija Kirgizskaja SSR)* [online] Kirghiz.Ru, © 2011 [cit. 28. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.kirghiz.ru/enc/istoriya_182/kollektivizatsiya_selskogo_hozyaystva_233/>.

byl v mnoha případech odebírán i těm, kteří se o něj jednoznačně zasloužili vlastní prací.

Rovněž rozdávání cizího majetku nebylo vždy zcela účinné, což popisuje jeden z rozkulačených Abdraj (též s. 127): *Sovětská vlády bohatým lidem vzala koně a arby (povozy) a rozdala je chudým. Ti je hned prodali, aby dostali peníze a zase zůstali bez transportu*. Jiný příklad (též s. 194) ukazuje na nespravedlnost, když si ruský přesídlenec postavil domy, které musel dát kočovným Kyrgyzům, a sám byl deportován.

3. Sovětský Turkestán

3.1. Rok 1917

Za hlavní přelom v získávání moci bolševiky je oprávněně považována Říjnová revoluce v ruském Petrohradě v roce 1917. Již velice brzo po jejím vypuknutí se komunistická revoluce rychle šířila do všech částí Ruska. Vytváření *sovětů* je ovšem už záležitostí po první revoluci v roce 1905 (viz s. 57) – tyto *sověty* plnily funkci spíše stavovských organizací (sověty pracujících, vojenské sověty, sověty železničářů…). Vznik těchto *sovětů* neměl žádnou zákonnou úpravu, ale přesto se *sověty* stávaly poměrně vlivnými spolky. Později začal hlavní stratég bolševické revoluce Lenin považovat systém *sovětů* za základ nového typu státu.

Poprvé na světě je vláda státu vytvořena u nás v Rusku takovým způsobem, že jenom pracující a rolníci, bez vykořisťovatelů, vytváří masové organizace – Sověty, a těmto Sovětům se předává všechna moc ve státě.
V. I. Lenin, Co je to Sovětská vláda

Únorová revoluce v roku 1917, po které abdikoval ruský car, a Rusko se stalo republikou, měla samozřejmě ohlas i ve Střední Asii.

Takto vnímal únorovou revoluci patnáctiletý student gymnázia v Pišpeku:

Únorová revoluce, svržení cara, svoboda. Pryč s písmenem *jať*[111], s latinou i řečtinou! Pryč s církví! Do kamen s katechismem! Dostali jsme tedy práva. V čem spočívaly? To nám příliš jasné nebylo. Náš zástupce zasedal v *sovětu* pedagogů, což dávalo určitou možnost mít vliv na jeho rozhodování.

Často bylo slyšet: Co teď bude? Vrátí se zase car?

Od nejrůznějšího množství názorů by mohla rozbolet hlava…[112]

Ve Střední Asii také došlo pod vlivem Únorové revoluce k revolučním bojům ještě před ruskou Říjnovou revolucí. V Taškentu byl založen úplně první turkestánský sovět pracujících již 2. března 1917. K tomuto sovětu se postupně připojovaly další sověty – vojenských zástupců a rolnických zástupců. Během října a listopadu 1917 násilně převzali moc leví eseři a bolševici a 1. (14.) listopadu 1917 už telegrafoval taškentský sovět všem místním sovětů Turkestánského kraje:

[111] Písmeno *jať* – ѣ – podle nových pravidel se přestalo používat v roce 1917.

[112] AVGUSTOVSKIJ, B. Vystreli nad Pišpekom. *Litěraturnyj Kirgizstan*, 1967. № 12, s. 11–27.

„Všechnu vládu přijal Sovět. Vezměte moc do svých rukou.“

Po vítězství bolševiků v taškentském povstání se začala sovětská moc ustavovat nejprve v jižních částech dnešního Kyrgyzstánu – prvními oblastmi s vládou sovětů byla Suljukta a Kyzyl-Kija. Místní sověty byly velmi dobře organizovány, měly dobré kontakty s Moskvou, Petrohradem i Taškentem. Na jaře roku 1918 už byly ustavené sověty ve všech místních *volostech*, *aulech* i *kišlacích*.

Téměř ve stejnou dobu, kdy zvítězila sovětská vláda na jihu dnešního Kyrgyzstánu, došlo k ustavení sovětské vlasti i v Talaském údolí, které patřilo do Aulie-Atinského újezdu Syr-Darjinské oblasti. 1. prosince 1917 se v Aulie-Atě konal první sjezd sovětů.

Obrázek 31. Talaské údolí, 2012.

Území dnešního severního Kyrgyzstánu ovšem patřilo z větší části (společně s částí území dnešního Kazachstánu) do Semirečenské oblasti, která se řadila mezi odlehlé okrajové oblasti Turkestánu. Semirečenská oblast nebyla s vnějším světem propojena ani železnicí (železniční stanice byla postavena v Alma-Atě až v roce 1930). Pro svou odlehlost se stávala cílem

„kontrarevolucionářů“ (důstojníků, junkerů[113], vyšších úředníků, představitelů nekomunistických stran) z více exponovaných míst Ruska.

V oblastním městě Verném (Alma-Ata) tak působili ještě poměrně dlouhou dobu po Říjnové revoluci představitelé Prozatímní vlády – později držel faktickou moc Orest Avenirovič Škapskij, který se prohlásil za jediného představitele Prozatímní vlády v Turkestánu a vojenský komisař Turkestánského *okrugu* V. G. Ivanov, kteří svržení Prozatímní vlády neuznali. V Semirečenské oblasti se zformovala celá řada vojenských útvarů i za pomoci kozáků.

3.2. Občanská válka

Revoluční události (bolševická Říjnová revoluce) v ruském Petrohradě v roce 1917 nezpůsobily jen převzetí moci bolševiky, ale zároveň je toto datum považováno za začátek občanské války v Rusku.

V první fázi občanské války zhruba do října 1918 probíhalo především formování ozbrojených sil hlavních znepřátelených stran – bolševické dělnicko-rolnické Rudé armády (tzv. *rudí*) a přívrženci Bílého hnutí (tzv. *bílí*). Bílé hnutí nebylo příliš stejnorodé – zahrnovalo jak umírněné socialisty a republikány, tak i monarchisty, kteří chtěli obnovit carskou vládu. To, co spojovalo *bílé*, byl odpor proti bolševické ideologii a jejím nositelům. Vrchním vojenským velitelem *bílých* se stal admirál A. V. Kolčak. Výraznou podporu měli *bílí* v kozácích. Kozáci[114] tvořili velice svébytnou skupinu (někdy označovanou i jako samostatný národ, přestože byli tvořeni Rusy, Ukrajinci, Tatary, Kalmyky, Burjaty, Baškiry) – v carské době měli mnohá privilegia kvůli své povinnosti stálé vojenské služby.

Kromě dvou hlavních stran se bojů v ruské občanské válce účastnilo i velké množství dalších skupin – například nacionalistické skupiny na Ukrajině, severním Kavkazu, nebo tzv. *basmačské* hnutí ve Střední Asii. Pro bolševiky měly všechny strany konfliktu, které bojovaly proti Rudé armádě, jednotné označení – *kontrarevolucionáři*.

Ve druhé fázi občanské války (do roku 1920) se odehrálo nejvíce významných bojů. Zároveň se v této fázi stále méně uplatňují zahraniční vojáci, kteří na území Ruska působili z doby 1. světové války.

Třetí fáze (do roku 1922) už byla ve znamení konečného postupu bolševických vojsk – boje se už odehrávaly spíše v okrajových oblastech Ruska (včetně Střední Asie).

[113] Junker – v carské armádě hodnost mezi poddůstojníkem a vyšším důstojníkem.

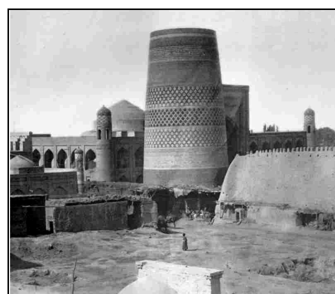
[114] Podle *Revoljucija i Graždanskaja vojna* [online] [cit. 29. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.rusrevolution.info/ kozaks/>.

Přestože situace při bojích v občanské válce ve Střední Asii nebyla vůbec černobílá, sovětští historici popisují kontrarevoluci na území dnešního Kyrgyzstánu opět z hlediska třídního boje – proti sovětské vládě vystupují podle jejich pohledu pouze vykořisťovatelé:

> Kromě vojenských jednotek se kontrarevoluce opírala o ruské kulaky, kteří byli usazeni na bohatých úrodných pozemcích kolem jezera Issyk-kul, v Čujské nížině a na dalších místech. Kulaci měli vlastní organizaci – „Svaz rolníků“ (Союз крестьян / Sojuz kresťjan). Kyrgyzští a kazašští bajové a manapové a buržoazní inteligence se spojili do kontrarevoluční strany Alaš, muslimští obchodníci žijící ve městech také vytvořili protinárodní svazy – Šuroi-Islamija / Шурои-Исламия a Ittifoki / Иттифоки.[115]

Sovětský Turkestán si v mnoha ohledech žil vlastním životem a boje zde probíhaly na několika bojových liniích, z nichž každá byla velice odlišná.

3.2.1. Buchara a Chiva

Chiva – konec 19. století

Buchara, Čon minor, 2009

Buchara a Chiva byly státy, které sice přímo pod ruskou vládu nepatřily, ale bolševici je rozhodně ve svém hledáčku měli. Vládcové Buchary i Chivy podepsali s carským Ruskem dohody, na základě kterých uznávali ruský protektorát a odváděli Rusku daně, umožňovali stavět přes své území ruské železnice, ale poddaní museli stále dodržovat středověké zákony. Jakmile vypukla bolševická revoluce, objevily se i v Buchaře a Chivě panislámské strany *mladobucharců* a *mladochivinců*, z nichž nejradikálnější členové chtěli založit islámskou republiku. Strany ovšem působily ilegálně – za členství hrozily popravy včetně narážení na kůl.

Taškentská vláda chtěla prostřednictvím těchto ilegálních hnutí zakládat komunistické strany. Nebylo to tak obtížné, jak by se na první pohled mohlo zdát, protože přes Bucharský emirát vedla železnice, podél které byly postavené vesnice vyňaté z bucharské správy a kde byla sovětská

[115] ŽANTUAROV, S. B. *Graždanskaja vojna v Kirgizii.* Frunze: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Kirgizskoj SSR, 1963, s. 24.

vláda – Nová Buchara (Kagan), Nový Čardžou (Čardžou), Termez (Kerki). Jeden z mladobucharských vůdců F. G. Chodžajev[116] jezdil do Moskvy a přesvědčil *sovnarkom*, aby poslal do Buchary několik tisíc vojáků. Emír souhlasil s kapitulací, ale když přijeli do Buchary vyjednávači ze *sovnarkomu*, přikázal je rozsekat na kousky. Bolševičtí vůdcové jen tak tak uprchli a rolníci, kteří měli být podle Chodžajeva „revolučně naladěni", naopak pronásledovali a proklínali „nevěřící" (nemuslimské) revolucionáře.

Chiva díky své odlehlosti a ochraně Karakumské a Kyzylkumské pouště a bažin podél Amudarji se do revolučního dění příliš nezapojovala. Na prvním místě měla jiné problémy – chán Džunaid svrhl chána Asfandiara, příbuzného a přítele bucharského emíra a na trůn dosadil jeho neplnoletého bratra Saida Abdulla chána; reálně však vládl Džunaid.

3.2.2. Boje s armádou admirála Kolčaka

Na konci roku 1918 poslal admirál Kolčak na jih dva vojenské oddíly pod vedením kapitánů Ušakova a Vinogradova, kterým se podařilo rozehnat sovětskou vládu v Semipalatinské oblasti a posunout se k Semirečenské oblasti.

Kolčakovci zaútočili na Sergiopol (dnešní Ajaguz), část obránců pobili, některé zajali a asi 300 lidí uprchlo do hor. Po tomto vítězství opět povstali semirečenští kozáci, jejichž vojáci se začali vracet z Číny a zapojovali se do bojů. Vinogradov při pronásledování rudoarmějců prošel předhůřím Tarbagatajských hor, ale byl napaden oddílem rudoarmějců pod velením Mamontova. V bitvě byl zabitý Vinogradov i Mamontov. Z Verného (Alma-Ata) začaly postupovat nové rudoarmějské síly pod vedením Petrenka, kteří dobili zpátky část pozic – bělogvardějcům zůstal Lepsinský újezd. Zhruba 30 000 místních rolníků, kteří se obávali kozáků a ještě více Kyrgyzů, které

Mapa 11. Semirečenská oblast v roce 1919.

[116] F. G. Chodžajev – *1896–†15. 3. 1938 (obviněn ze snahy svrhnout sovětskou vládu v Uzbekistánu a špionáže ve prospěch Německa, Japonska, Polska a USA a popraven zastřelením).

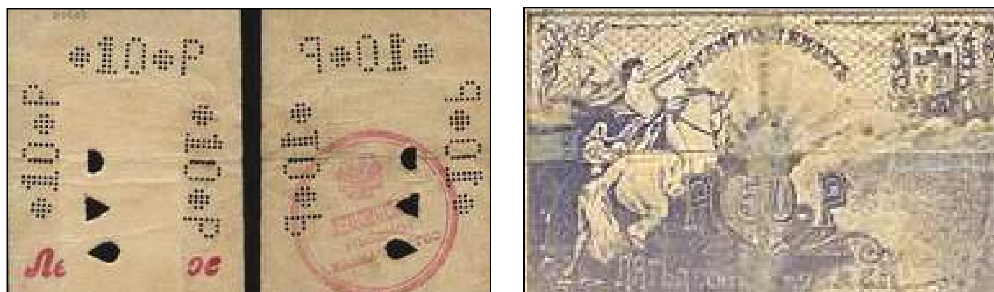
nedávno zabíjeli, uprchli do vesnice Čerkasskoje (poblíž Lepsinsku), kde se opevnili.[117]

Přesto byla osada Čerkasskoje dobyta *atamanem* (kozáckým velitelem) Sibiřského kozáckého vojska, velitelem Semirečenské samostatné armády, generálmajorem Anněnkovem[118] – pro *rudé* to byla velice nepříjemná ztráta.

V Lepsinsku i osadě Čerkasskoje začali místní představitelé vydávat i vlastní jednoduché peníze. Hodnota peněz vydávaných kozáckou vládou v Semirečenské oblasti byla kryta zásobami opia v bance.

Obrázek 32. Peníze používané v Čerkasskoje.
Zdroj: http://sarkand.info

Obrázek 33. Peníze používané v Lepsinsku (rub a líc) a kozáckou vládou v Semirečenské oblasti (1918).
Zdroj: http://www.numismat.ru

…………………………………………

[117] *Revoljucija i Graždanskaja vojna* [online] [cit. 29. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.rusrevolution.info/books/index.shtml?8_03>.

[118] Boris Vladimirovič Anněnkov (*9. února 1889 – † 25. srpna 1927, Semipalatinsk – popraven zastřelením). Účastník občanské války v Rusku (SSSR) proti bolševikům.

Zprávy o dobytí Čerkasskoje jsou velice emotivní a i názory na tuto událost se velice odlišují podle toho, která strana o nich informuje (prosovětská versus protisovětská).

Sovětský popis. Opilá nezřízená banda… začala beztrestně bít rolníky, znásilňovat ženy a dívky, krást majetek a zabíjet lidi bez ohledu na pohlaví a věk, ale ne jen obyčejně zabíjet. Jak řekl svědek Dovbnja, tito bandité zabíjeli postupně: odřízli ruku, nohu, pak rozřízli břicho a tak dále. Když se vloupali do selské chatrče, tak annenkovci, podle svědka Turčinova, bodákem vzali dítě z kolébky a vhodili je do rozpálené pece.

Rolníci vytrvale bojovali proti útokům banditů několik měsíců. A teprve po třetím útoku zahájeném Annenkovem 14. července 1919, lidé v obci Čerkasskoje kvůli hladu, kurdějím, tyfu museli složit své zbraně. Po dobytí Čerkasskoje v něm anněnkovci zlikvidovali 2000 lidí, v obci Kolpakovka více než 700 lidí, v obci Podgornoje 200 osob. Vesnice Antonovka byla srovnána se zemí. V obci Kara-Bulak Uč-Aralské volosti byli pozabíjeni všichni muži.[119]

Popis událostí podle místních obyvatel (vypráví s dlouhým časovým odstupem pravnučka jedné z pamětnic, která v těchto bojích přišla o svého otce a bratry – ti byli zavražděni *rudými*).

Jednou v létě jsem v Antonovce seděla na lavičce u aryku s prababičkou (matkou maminčina nevlastního otce). Mně bylo asi osm, a prababičce něco přes osmdesát let. Poslední roky před smrtí mi prababička často vyprávěla o svém dětství, svých bratrech, o otci, kteří žili v Petropavlovském. Vyprávěla, jak její otec vozil vzorky látek, šály a šátky z Číny, jak jezdili prodávat jablka, mouku a med do Lepsinsku.

Pak babička vyprávěla, že přišla nějaká horda, jméno velitele si už nepamatuji a brali lidem schované potraviny. Po vpádu té bandy otec s bratry a dalšími vesničany šel k atamanu Anenkovi a z vesnice vyhnali tlupu *rudých*. Já jsem z toho byla zmatená: „Babičko Dunjo, vždyť *rudí* byli přece dobří, pomáhali lidem a chránili je! Nepleteš si to? Jakpak můžeš *rudé* nazývat bandity?“ Babička jako by mě neslyšela a pokračovala: „Tráva v tom roce vyrostla pěkná, šťavnatá. Bylo nutné sklidit seno. Mužici požádali atamana, aby mohli kosit trávu. Ta banda byla daleko. Můj otec pak přišel domů na jídlo a na nocleh. Před svítáním přišel soused a vzal s sebou mého otce. Z vesnice odcházeli

[119] GOLINKOV, D. L. *Pravda o vragach naroda.* Moskva: Algoritm, 2007. (kap. 4. Kak «kajalsja» ataman Anněnkov.)

> k atamanovi tajně, přes zahrady. Pak začala vřava. Banda v noci náhle napadla mužiky, kteří sekali trávu.“
>
> Potom babička vyprávěla, jak ataman vtrhnul do vesnice, a vyháněl *rudé*. A pak se jim podařilo dostat ven z jámy těla mrtvých, která tam naházeli rudí. Prababička, které tenkrát bylo 12 nebo 13 let, pomáhala otci hledat a vytahovat těla bratrů. Těla byla zohavena, s uříznutýma rukama, nohama, nosy, ušima a rty. Mrtvolu nejmladšího bratra, ještě chlapce, našli podle toho, že měl šest prstů na noze. Někoho našli podle mateřských znamének nebo dalších znaků. Někdo našel ucho svého příbuzného podle zvláštního znamení, ale dlouho nemohl najít tělo, které bylo surově znetvořeno.
>
> „Babičko, takže za koho bojoval ataman Anenkov, za *rudé* nebo *bílé*? Byl to dobrý nebo špatný člověk?“ Babička se podívala do dálky, po vrásčitém obličeji jí tekly slzy, ale zdálo se, že je neviděla a necítila. „Antikristi (tj. *rudí*) zabili otce a bratry.“[120]

Na jaře roku 1919 přiletěl z Taškentu do Sedmiříčí pilot Šavrov. Založil zde frontový Revoluční vojenskou radu (RVS)[121] a začal rychle přetvářet různorodé oddíly v pluky. Zatkl místního odbojného vůdce Kalašnikova, ale jeho spolubojovníci ho osvobodili a zabili samotného Šavrova (později byl neznámými útočníky zabitý i Kalašnikov).[122]

Na severu, pod Aktjubinskem, probíhala nepřetržitá válka s uralskými kozáky. V Taškentu probíhaly boje a nejrůznější šarvátky za stálého hašteření dvou vládních orgánů:

- ruského Turkestánského CIK (Ústředního výkonného výboru) se Sovnarkomem a
- „místního“ – Muslimský sekretariát Ruské komunistické strany bolševiků (Musul'manskoje bjuro / Мусульманское бюро) RKP(b).

V noci na 19. ledna 1919 vypuklo v Taškentu povstání vojenského komisariátu (vojenkom / военком) vedené bývalým praporčíkem Osipovem. O příčinách tohoto povstání je možné se teď pouze dohadovat, protože

[120] *Krasnogvardějskij trakt* [online] 12. 12. 2011 [cit. 29. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.zonakz.net/blogs/user/wladimir/19779.html?mode=reply>.

[121] RVS (Revoljucionnyj vojennyj sovet / Революционный военный совет) – Revoluční vojenská rada. Jednalo se o nejvyšší kolektivní orgán řízení a politického vedení dělnicko-rolnické Rudé armády (RKKA) v letech 1918-1934. K vytvoření RVS došlo usnesením ústředního výkonného výboru (VCIK) ze dne 2. září 1918 o transformaci sovětské republiky na vojenský tábor.

[122] *Revoljucija i Graždanskaja vojna* [online] [cit. 29. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.rusrevolution.info/books/index.shtml?8_03>.

k dispozici jsou jen mizivé zmínky v sovětských pramenech. Mohlo jít o pokus o převrat, snahu o svržení sovětské vlády… Povstalci zastřelili předsedu Turkestánského CIK Votinceva, předsedu Sovnarkomu Figelského a ještě 12 dalších vedoucích osobností. Povstání zachvátilo téměř celé město, ale při útoku na taškentskou pevnost se povstalci setkali se silným odporem rudogvardějců v čele s velitelem Bělovem a byli poraženi. Bělov začal čistit město a do 21. ledna po několika potyčkách se rebelové začali rozcházet. Osipov se svými lidmi odešel do Fergany.

Ve Ferganě bylo rušno i bez něho. *Basmačům* velel představitel „Kokandské autonomie“ Irgaš. Pak se objevil kur-baši Kurširmat, který se sám prohlásil „nejvyšším vůdcem muslimské armády“, a začal bojovat proti všem nevěřícím, *rudým* i *bílým*. Vzbouřil se Madamin-bek, velitel policie v Margelanském újezdu, který se s oddílem svých policistů přidal k Irgašovi, ale později se od něj odtrhl a vytvořil vlastní „muslimskou lidovou armádu“. Do své armády přijímal i Rusy, v jeho štábu sloužili bývalí důstojníci. Madamin-bek byl zřejmě nejrozumnější a nejschopnější ze všech basmačů. Admirál Kolčak, když se dozvěděl o jeho úspěších, tak se ho snažil přemluvit, aby bojoval na straně *bílých*.

V Džalalabádském rajonu vzpouře ruských rolníků proti *prodrazvjorstce*[123] a dalším radostem válečného komunismu velel úředník Monstrov. Jeho *rolnická armáda* uzavřela spojenectví s Madamin-bekem. V celém Ferganském údolí tak vládly nejrůznější protisovětské nebo protiruské síly, které popisuje Valerij Ulejev:

Valerij Ulejev.[124] Chaos, který panoval v Turkestánu v těchto neveselých dobách, je možné částečně pochopit na základě údajů o džalalabádské Rolnické Armádě (Krest'janskaja armija / Крестьянская армия) pod velením Konstantina Ivanoviče Monstrova. Jeho armádě, která bojovala společně s vlivnými *basmači*, se téměř podařilo vytěsnit Rudou armádu z Ferganské nížiny.

Rudá armáda byla dobře organizovaná i vyzbrojená, a proto s ní v období občanské války mohla úspěšně bojovat podobně kvalitní vojenská uskupení. Jednotlivá povstání na vesnicích nebo ve městech proti *rudým* byla v naprosté většině případů neúspěšná. Dobrou organizaci měla pouze kozácká vojska, nebo vojska pod velením bývalých důstojníků. Rolnická armáda ve Ferganě byla v tomto ohledu výjimečná – několik velkých měst od bolševiků osvobodili prostí rolníci-přesídlenci, především ukrajinského původu.

………………………………………

[123] Prodrazvjorstka – zkratka ze slov *prodovol'stvennaja razvjorstka* / *продовольственная развёрстка* – přídělový systém na potraviny.

[124] Valerij Ulejev – předseda spolku *Slovanská diaspora* v Džalalabádu.

U nás na jihu Kirgizie kozáci nikdy nebyli, pouze v roce 1876 v Oši po dobití Kokandského chanátu, a to bylo všechno. A tady po Stolypinových reformách žili samí Ukrajinci. Množství vesnic, které se považovaly za ruské, osídlili právě Ukrajinci. V naší zemi kozáci nežili, tady byli ukrajinští rolníci.

Monstrov pocházel z první vlny přesídlenců, kteří se usídlili na kraji *kišlaku* Džalalabád ve druhé polovině 19. století. Byl úředníkem, ale před válkou v roce 1914 se stal jedním z nejbohatších lidí v Džalalabádu, který v té době už měl status města. Tajemství jeho úspěchu spočívalo v tom, že od místních *bajů* a *manapů* odkoupil neobdělávanou zemědělskou půdu.

V roce 1917 žilo ve městě Džalal-Abadu 5 tisíc lidí. 29. prosince, na konci roku, je založen výbor veřejné bezpečnosti, do kterého bylo zapojeno 10 lidí. V lednu 1918 je tento orgán transformován do revolučního výboru. Místo svrženého volostního starosty je dosazený vojenský komisař, pod nějž spadá ozbrojený dobrovolnický oddíl o počtu 15 osob, skládající se z místních obyvatel. Tento oddíl se stane základem městské milice a okamžitě začne působit jako „ochrana osobní a majetkové bezpečnosti občanů“ a je vydržovaný z prostředků místního obyvatelstva.

Jakmile se dostali k moci bolševici, vypukly nepokoje. Začalo drancování kostelů, znárodňovala se místa, kde probíhaly trhy. Bývalí carští úředníci byli pronásledováni kvůli podezření ze sympatií k bělogvardějcům. Do vězení se dostávaly celé rodiny.

Na začátku listopadu přichází džalalabádské posádce na pomoc oddíl Rudé armády. V tomto období se zároveň začíná formovat tzv. Rolnická armáda, jejímuž štábu v Džalalabádu velí K. I. Monstrov. Podle oficiální sovětské historiografie do této armády pronikají bělogvardějští důstojníci, kterým velí Kolčakovova sibiřská armáda a kteří vyprovokují rolníky, aby povstali proti sovětské vládě.

Armáda je zformována především z místních přesídlenců, tedy „Evropanů“. Monstrov využil toho, že na území Ferganské oblasti se bolševikům nepodařila rozsáhlá mobilizace přesídlenců do Rudé armády. Rolnická armáda ovšem oficiálně součástí Rudé armády je, přestože má mnohé odlišnosti – v armádě nejsou stranické a politické skupiny, Monstrov zachoval i nošení výložek, což bylo v Rudé armádě považováno jako přežitek carského režimu. Přesto dostávala tato armáda od Rudé armády výzbroj, munici i žold, ale už na začátku roku 1919 dochází k neshodám.

Monstrov postupně nachází společnou řeč s vůdcem basmačů Madamin-bekem a domlouvají společný postup proti bolševikům. Basmači se zavázali nenapadat vesnice a už v létě 1919 začínají společné boje basmačů a Rolnické armády proti Rudé armádě. Basmači

a Rolnická armáda dobývají města Uzgen a Oš a vyhlašují tam vládu vrchního velitele Ruského státu admirála Kolčaka. Začíná vracení půd statkářům a bijům (kteří ovšem už tento dar nové vlády nestačili přijmout), původní vlastníci dostávají zpět své budovy. Mizí revoluční vojenské sověty (revvojensovety) a na stranu Monstrova a Madamin-beka se přidává i pohraniční služba v Gulče. Začíná útok na Andižan, kde se nachází štáb velení Rudé armády v ošsko-andižanské části.

Obležení Andižanu trvalo od 10. do 24. září 1919, pak ale události nabraly rychlý spád, který popisuje V. F. Trunov:

26. 9. Po krátkém boji Rudá armáda osvobodila Oš, posádka Rolnické armády se rozutekla, když se Rudá armáda přiblížila. Nad bývalou rezidencí turkestánského generálního gubernátorství byla vyvěšena revoluční rudá vlajka.

28. 9. Prakticky bez boje byl osvobozen Uzgen

29. 9. Po dlouhém boji byl osvobozen Džalalabád.

Větší část Rolnické armády se rozprchla do svých domovů, část uprchla s Monstrovem a Madamin-bekem do kyrgyzských hor, kde byla 22. října 1919 vytvořena Dočasná ferganská vláda. Monstrov se ale 17. ledna 1920 vrací se zbytky armády do Džalalabádu, kde se vzdává bolševikům výměnou za amnestii pro své vojáky a jejich rodiny. Přesto je odsouzen a v únoru 1920 popraven.

Madamin-bek přešel na stranu sovětské vlády a jeho armáda se později stala součástí Rudé armády – někdy se v této souvislosti objevuje pojem *rudí basmači.*[125]

Dlouhou dobu ovšem jako *rudý basmač* Madamin-bek nebojoval – 14. května 1920 mu bojovník Chal-Chodža z jiné skupiny basmačů, která ho považovala za zrádce, uřízl hlavu. Tentýž den byl ovšem i Chal-Chodža zavražděn členy jiné soupeřící basmačské skupiny.[126]

Pokud provedeme rekapitulaci, pak vyplývá jediné – nikdo si nemohl být jistý vůbec ničím – během chvíle byli ze spojenců nepřátelé a z nepřátel spojenci:

[125] ŠIŠKARAJEV, Esen *Kak na Juge Kirgizii utverždalas' vlast'… Kolčaka* [online] POLIT.KG Informacionno-analitičeskij portal [cit. 29. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.polit.kg/print/3/79>.

[126] KLAVING, V. *Graždanskaja vojna v Rossii: Belye armii.* Moskva: Vojenno-istoričeskaja bibliotěka, 2003.

- Monstrov zakládá Rolnickou armádu, aby se rolníci mohli bránit basmačům – je spojencem Rudé armády.
- Po čase se domlouvá s basmačským vůdcem Madamin-bekem a společně bojují proti Rudé armádě.
- Když jsou poraženi, basmačský vůdce se přidává k Rudé armádě.
- Jiní basmači vidí v Madamin-bekovi zrádce a uříznou mu hlavu.
- Tentýž den je Madamin-bekův vrah zavražděn jiným basmačem.

Obrázek 34. Přehlídka vojska Madamin-beka, kterou provádí M. V. Frunze.
Zdroj: <http://turan.info/forum/showthread.php?p=105684>.

Obrázek 35. Poprava ferganských basmačů (1924).
Zdroj: <http://www.ljplus.ru/img4/z/a/zaointeco/rasstrel_basmachej_24.jpg>.

Situaci v roce 1917 a na začátku roku 1918, kdy ještě nebylo vůbec jasné, jaký směr naberou následující události, popisují N. D. Golub a G. I. Švec-Bazarnyj – jedni za zakladatelů komunistické skupiny v Pišpeku:

N. D. Golub.[127] V době, kdy zvítězila Únorová revoluce, byl Pišpecký újezd ve velmi těžké situaci. Hlavní odvětví ekonomiky – zemědělství a pastevectví – se nacházelo v důsledku kolonizátorské politiky carského Ruska ve velmi těžké situaci. Zemědělství hodně utrpělo během povstání v roce 1916. Během něj a při hromadných útěcích do Číny ztratil kyrgyzský národ většinu svého majetku – skotu. V podobné situaci byli i ruští přesídlenci – rolníci a nádeníci, z nichž většina neměla půdu, a některé ruské vesnice také velmi utrpěly během povstání.

Drobná domácí výroba ve městě i v celém újezdu byla v úpadku, pracující bojovali s krizí i drahotou.

Na začátku března 1917 už vešlo ve známost, že v Petrohradě zvítězila Únorová buržoazně-demokratická revoluce. 10. a 11. března se na pišpeckém náměstí konalo shromáždění. Zazněla zpráva o abdikaci cara Mikuláše II., o demokratické svobodě.

V souvislosti s tím, že byly stále častější vystoupení proti Prozatímní vládě a sílila nespokojenost obyvatelstva, přijala městská Duma v červenci 1917 usnesení o založení Výboru veřejné bezpečnosti (Комитет общественной безопасности).

Přibližně v listopadu 1917 se v Pišpeku sešlo kolem 300 vojáků z fronty, z nichž byla část z Pišpeckého, Prževalského nebo i dalších újezdů. V této době začalo mezi zástupci Sovětu velké vření – vojenští zástupci se sblížili se zástupci pracujících mas a společně požadovali, aby byla veškerá vláda předána Sovětům a aby se navázala spolupráce s Taškentem.

Bolševická skupina se v Pišpeku spojila kolem starého revolucionáře-bolševika A. I. Ivanicyna (*viz pozn. 141 na s. 115*). Jejich agitace způsobovala bolševizaci pracujících mas.

V říjnu a listopadu 1917 začali bolševici otevřeně vystupovat proti Prozatímní vládě. Podzemní skupina bolševiků kolem nevelké skupiny komunistů (Ivanicyn, Merkun, Švec-Bazarnyj, Bigel') měla podporu ze strany pracujících mas všech národností.

[127] Vospominanija učastnikov revoljucionnych sobytij i graždanskoj vojny v Kirgizii. Frunze: Kirgizskoje gosudarstvennoje izdatěl'stvo, 1957.

G. I. Švec-Bazarnyj. Když jsem na konci července přijel do Pišpeku, bylo celé město plné kozáků – vojáci byli ubytovaní ve všech velkých kupeckých a veřejných budovách.

V říjnu 1917 jsme už měli vytvořenou skupinu nadějných soudruhů, s kterými po říjnovém převratu v Taškentu začali projednávat plány na ustavení sovětské vlády v Pišpeku.

Pišpek byl ovšem podřízen Vernému (Alma-Ata) a plnil příkazy Prozatímní vlády, kterou tam zastupoval Škapský a Ivanov.

Mezi kulackou částí obyvatelstva měla největší vliv strana eserů.[128]

Obrázek 36.
G. I. Švec-Bazarnyj – první předseda pišpekského sovětu.

N. D. Golub.[129] 1.(14.) ledna 1918 se konalo zasedání Sovětu, na kterém se rozhořel ostrý boj. Menševici a eseři požadovali připojení k bělogvardějské[130] *Sibiřské vládě.*

Zástupci z bolševické skupiny požadovali okamžité připojení k Taškentu a Petrohradu, kde se ustavila sovětská vláda. Tento návrh podporovali pracující. Zasedání zvolilo nové složení Sovětu.

Po svržení Prozatímní vlády se strana eserů a menševiků začala rozpadat. Část bývalých eserů se připojila k sovětské vládě a část odešla ke kontrarevoluci, začala organizovat povstání a spiknutí proti Sovětům. Menševici měli malý vliv a rychle zmizeli ze scény. Zato strana bolševiků rostla a sílila každým dnem. Její vůdce, A. I. Ivanicyn působil dříve v různých sociálně-demokratických skupinách a byl seznámený s ilegální marxistickou literaturou. (…)

3.2.3. Převzetí moci bolševiky

K ustavení sovětské vlády v Pišpeckém újezdu došlo během ledna a února 1918, v dubnu byly vytvořené sověty v Narynu a v květnu a červnu v Prževalsku, takže v polovině roku 1918 bylo téměř celé území dnešního Kyrgyzstánu pod vládou sovětů.

…………………………………………

[128] ŽANTUAROV, S. B. *Graždanskaja vojna v Kirgizii.* Frunze: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Kirgizskoj SSR, 1963.

[129] Vospominanija učastnikov revoljucionnych sobytij i graždanskoj vojny v Kirgizii. Frunze: Kirgizskoje gosudarstvennoje izdatěl'stvo, 1957.

[130] Bělogvardějci se účastnili bojů v první světové válce a pak ještě v ruské občanské. Protože někteří uprchli do Číny, zažili ještě občanskou válku v Číně – válka pro ně trvala od roku 1914 až do roku 1934.

V srpnu 1918 se konalo v Pišpeku druhé zasedání Sovětů v budově kina Edison. Bolševici se snažili vytěsnit ostatní strany z vedení sovětu a odvolávali se na to, že je třeba skoncovat s rozdvojeností. To se jim také podařilo, a veškerou moc koncentrovali do svých rukou.

> **N. D. Golub.** To, jak se chová frakce eserů, je strkání klacků do kola. (…) Kdo jsou to bolševici? Jsou to pracující, vyrábí si pluhy, brány, srpy a kosy, já obdělávám půdu a dám jim chlebíček. Proč potřebujeme dvě strany, vždyť cestička je u nás jedna. Pak vystoupil jeden z eserů. Nemluvil ani o sjednocení, ani o zachování obou stran. Podle něj bylo zapotřebí všechno udělat jinak, přestavět stroj a dobře ho promazat.
>
> Eseři chystali svržení sovětské vlády a jako „mazivo“ připravovali Bělovodské povstání. (…)
>
> Jednomyslným rozhodnutím byla strana eserů oficiálně rozpuštěna. (…)
>
> Po těchto schůzích zůstala v Sovětu jediná – bolševická – frakce.

Naprosto odlišný názor na bolševiky měl G. Jantcen, který popisuje revoluční události ze svého pohledu – jednak mennonitského misionáře a jednak z pohledu rolníka, kterým také byl:

> **Genrich Jantcen**[131]. V roce 1917 se rozpoutala revoluce se všemi jejími strašnými důsledky. Misionářská činnost byla zakázána a já jsem musel sedět doma. Klid ale netrval dlouho. Už v červenci následujícího roku vydala nová vláda nařízení, aby všechny národy a rody vybraly své delegáty, kteří by předkládali zájmy obcí (*obščin*) v bývalých guberniálních městech.
>
> Naše *obščina*, kterou tvořilo 12 vesnic, vybrala mě, protože jsem kromě ruštiny znal všechny čtyři musulmanské jazyky, kterými se mluvilo v ohromném Turkestánu. Za mé spolupracovníky a rádce vybrali ještě dva bratry, kteří měli také právo hlasovat. Už v tom samém měsíci se všichni delegáti Turkestánu měli sejít v sídle

[131] Genrich Jantcen, nar. v roce 1866 v Chansau v Samařské gubernii v Rusku v mennonitské rodině. Ve 14 letech se rodina přestěhovala do Turkestánu, protože v dosavadním místě byly nově zavedené odvody do armády, což mennonité odmítali. V 17 letech působil na dvoře chivinského chána jako překladatel. Byl křesťanským misionářem mezi obyvatelstvem na území dnešního Kyrgyzstánu. Po Říjnové revoluci 1917 byl vybrán lidmi z mennonitských vesnic jako delegát a komisařem *okrugu*. Třikrát byl odsouzen k smrti. V roce 1924 se mu podařilo spolu s manželkou emigrovat do Německa. Napsal autobiografickou knihu: JANTCEN, G. *V dalekom Turkestane. Žizň sredi musul’man*. Biškek: Luč Naděždy, 1993. Zemřel v roce 1959 v Holandsku.

gubernátora. Gubernátor se všemi podřízenými byl uvězněn a odstraněn ze své funkce.

Museli jsme zvolit předsedu, kterým se stal komunista Kerenskij, protivník všech do té doby existujících vlád. Všechny záležitosti se řešily hlasováním. V celé radě ovšem bylo pouze 5 % Evropanů a 95 % muslimů, podle čehož také hlasování dopadalo.

Z Moskvy neustále přijížděli učení muži, kteří uměli dobře mluvit, ale byli i dopálení kvůli válce, kvůli které pořád štvali proti carské vládě. Schůze trvala mnoho dní. My, tři mennonité, jsme nemohli říct vůbec nic. Z Moskvy každý den také přicházely nové předpisy, které způsobovaly jenom větší zmatek.

My tři jsme bydleli ve skladu biblí u bratra Jancena. Při setkání delegátů se zpočátku nemluvilo přímo o náboženství, ale čas od času se někdo z „velevážených“ moskevských řečníků hrubě a pohrdavě vyjadřoval o dlouhovlasých popech. Zdálo se, že oni jsou viníci všech neštěstí.

Když jsme se vrátili z Taškentu, museli jsme se hned účastnit sovětů v Auli-Atě. V říjnu jsme ale museli jet znovu do Taškentu, kde vypukly nepokoje.

Od 25. do 28. října probíhaly boje, ve kterých bylo zabito velké množství lidí. Bolševici bojovali proti levým revolucionářům. Bolševici byli narozdíl od *levých* dobře ozbrojeni. V pevnosti byli ale i někteří vojáci carské armády. Ty pohřbili jako první. Pak vítězové procházeli celým městem a šíleně a nelidsky ničili všechny, koho potkávali – muže, ženy i děti. Za chvíli byly ulice pokryté mrtvými těly. Předsedu *levých* bolševici hodili ještě živého do kotle lokomotivy, která měla odjíždět a tak ho upálili. Byl to jeden z mých starých známých – Baroněv, bývalý ředitel státní banky, velice ohleduplný člověk. Zůstala po něm žena s několika dětmi.

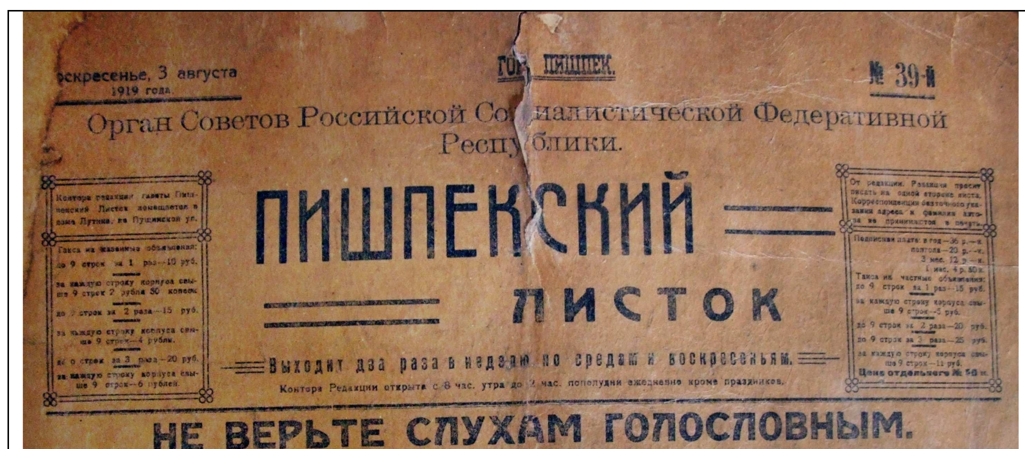
Během těchto strašných bojů jsme my, tři mennonité, seděli u bratra Jancena ve sklepě.

Když se všechno uklidnilo, vítězní bolševici se vrhli do domů „bohatých byrokratů“, kde *rekvírovali*[132] pro novou vládu všechno, co tam zůstalo. „Loupež“ byla kapitalistickým pojmem, který bolševici nepoužívali.

Jakmile se naskytla příležitost, vypravili jsme plni obav domů, protože jsme vůbec nevěděli, jak to tam vypadá. Když jsme přijeli do Čemkentu, tak se nám hodně ulevilo, protože tam bylo všechno normální. Projížděli jsme přes hodně ruských vesnic, ale tam nic o událostech v Taškentu nevěděli a doma byl také klid.

[132] Rekvizice – zábor z úřední moci.

Brzo se ale i v našich vesnicích objevili bolševici a jejich komisaři, kteří organizovali velké schůze. Těch se museli účastnit všichni muži i ženy, kterým bylo více než šestnáct let. Na schůzích pronášeli halasné řeči o štěstí a blahobytu, ale především se všichni měli stát členy strany. U nás, mennonitů, ale našli velmi málo pochopení.

Воскресенье, 3 августа 1919 года

Гор. Пишпек.

№ 39-й

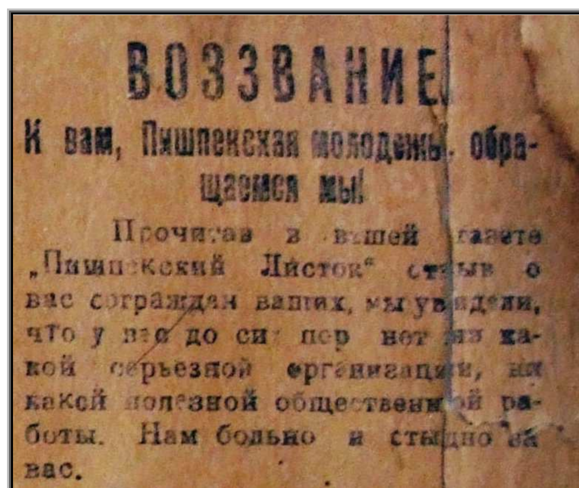
Орган Советов Российской Социалистической Федеративной Республики.

ПИШПЕКСКИЙ ЛИСТОК

Выходит два раза в неделю по средам и воскресеньям.

Контора Редакции открыта с 8 час. утра до 2 час. пополудни ежедневно кроме праздников.

НЕ ВЕРЬТЕ СЛУХАМ ГОЛОСЛОВНЫМ.

ВОЗЗВАНИЕ.

К вам, Пишпекская молодежь, обращаемся мы!

Прочитав в вашей газете „Пишпекский Листок" статью о вас сограждан ваших, мы увидели, что у вас до сих пор нет ни какой серьезной организации, ни какой полезной общественной работы. Нам больно и стыдно за вас.

Provolání

K vám, pišpecké mládeži, se obracíme my!

… Doposud jste nezaložili žádnou organizaci, žádný pracovní spolek. To je nám líto a stydíme se za vás …

3.2.4. Dungani v Pišpeku

Národnostní složení Pišpeku bylo poměrně dost pestré – jednou z menšin, která zde měla určitý vliv, byli Dungani (viz s. 39). O jejich situaci v prvních letech sovětské vlády a o jejich účasti na Bělovodském povstání se zmiňuje dunganský historik Džon Ali Alijevič:

Džon Ali Alijevič.[133] Při zjišťování struktury pišpeckého osídlení Dunganů, jejich statků a obydlí v roce 1918 jsem si sám podle materiálů dělal součty a zjistil, že v roce 1918 v Pišpeku tvořili Dungani jednu třetinu obyvatelstva. Osm nebo devět členů městské Dumy (zastupitelstva) byli Dungani. Zástupce starosty města byl také významný Dungan.

Viděl jsem protokol zasedání bojovníků logviněnského vojska, kteří na konci roku 1918 požadovali vystěhovat všechny Dungany z města, protože jsou nespolehlivým elementem. Skutečně když nějací Dungani přijížděli a dostali se k rudoarmějské hlídce, tak je vždycky uvěznili, vzali jim všechny peníze a poslali je do kriminálu. Dokonce v roce 1919 když se konal újezdní pišpecký sjezd sovětů, byli dunganští zástupci tohoto sovětu uvězněni. Důvodem bylo jen to, že byli podezřelí.

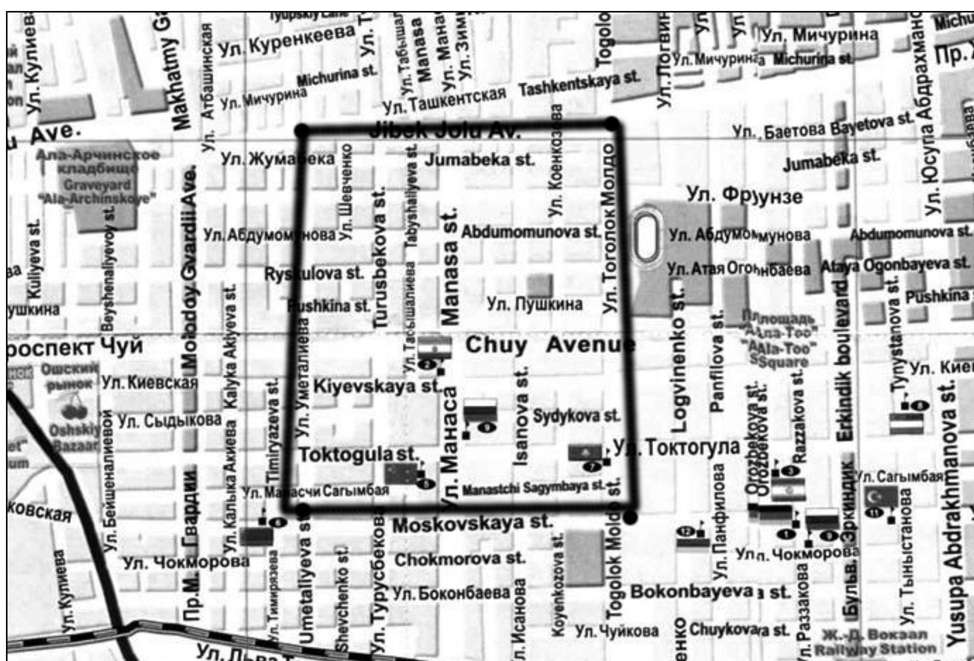
Především potom se začala dunganská osada v Pišpeku rozpadat, lidé začali odjíždět z města. Tenkrát většina Dunganů utekla ze strachu, protože začalo v jejich domech loupení. Dungani měli zásoby rýže, tu rýži jim ukradli všechnu, kradli jim nádobí, někdo dokonce dával žádost, aby mu byla přenechána dřevěná noha, kterou zabavili Dunganům. Takže i nějakému invalidovi sebrali jeho dřevěnou nohu. Popisuje se, kolik šálků a sklenic bylo zabaveno, ve skutečnosti to bylo obyčejné loupení.

Dungani si stavěli v těch místech na polích, kde pěstovali rýži, dočasné domky *balagany* z rákosí nebo z hlíny a sem se mnozí Dungani šli schovat. Podél řeky Ču rostlo rákosí a tam se také schovávali. Někteří se pak vraceli do Pišpeku, a když přišli k sobě domů, viděli, že už tam žijí Rusové. Měli strach něco říct, a tak jednoduše odešli. Potom dunganská osada v Pišpeku (od roku zmizela, to bylo až do začátku 30. let.

Dunganská *sloboda* (osada) vznikla v roce 1882, když se sem přistěhovali ilijští Dungani (od kazašské řeky Ili). Nacházela se v západní části Pišpeku, ohraničená dnešními ulicemi Togolok Moldo, Sverdlova (nově Umetalijeva), Moskevská a prospekt 50 let Kirgizské SSR (nově Ž. Žolu).

…………………………………………

[133] 61 let, kandidát historických věd, vědecký pracovník Akademie věd Kyrgyzstánu.

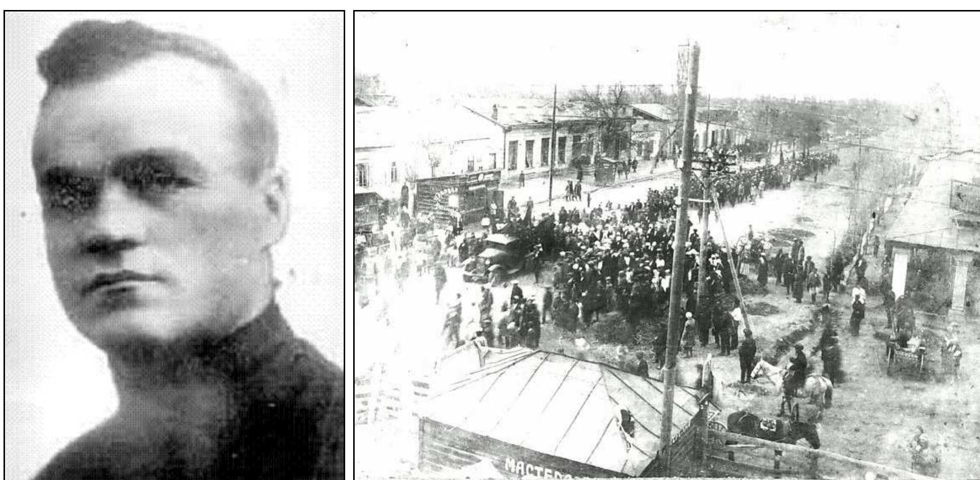
Obrázek 37. Dunganská sloboda v Pišpeku (rok 1899).
Zdroj: http://diesel.elcat.kg/index.php?showtopic=120090&st=2320

Mám údaje, že když Dungani přišli do Pišpeku, bylo zde několik desítek dvorů a Dunganů přišlo více než 200 rodin. Otec mně nikdy nevyprávěl o zničení pišpeckých Dunganů. Když už jsem byl starší, tak jsem se divil, proč o tom nevyprávěl. Vyprávěl hlavně o svém dětství.

Když byl ještě chlapec, tak zemřel jeho otec (můj dědeček), ale jak zemřel, nevím. Myslím, že to bylo v souvislosti s povstáním a událostmi v roce 1918. Otec začal psát knihu, ale bohužel už ji nedokončil - tam zmínky o roce 1918 byly. Já jsem se o tom chtěl dozvědět něco více. Povstání se označovalo jako Bělovodské, aktivně se ho účastnili Dungani právě z pišpecké slobody, částečně i Dungani z Alexandrovky.

Já jsem etnograf, takže to s mojí specializací příliš nesouvisí, ale začal jsem se blíže věnovat Bělovodskému povstání a napsal jsem o tom knížku.

To povstání byla strašná tragédie. My jsme znali tyto události, Logviněnka považovali za hrdinu, revolucionáře, rudoarmějce.

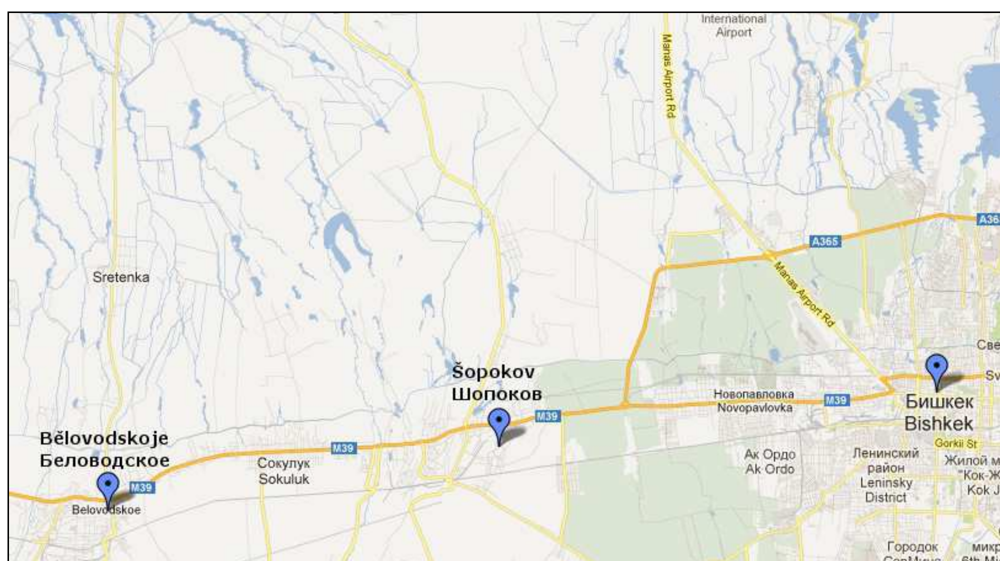
Obrázek 38. Jakov Logviněnko, velitel prvního pišpeckého pluku.
Obrázek 39. Pišpek, Sovětská ulice, 1933. Na autě vezou Logviněnkovu rakev.
Zdroj: http://diesel.elcat.kg/index.php?showtopic=120090&st=20

Když jsem hledal v archivu, tak jsem na toho člověka úplně změnil názor. Na Logviněnka vzpomínal bývalý pišpecký komisař, první předseda sovětu:

Když rudoarmějci odešli do Taškentu a pak se vraceli, tak cestou loupili u Kyrgyzů, a když přišli do Pišpeku, tak strašně pili. Sověty potřebovaly věci, ale ne, aby je rozdávali lidem, ale pro sebe. Vojáci si naloupené věci dělili, pili. Komisař popisoval, že když byl rudoarmějcem, tak jednou během pitky šli do bytu, tam pokračovali v pití a Logviněnko někoho zastřelil, jestli omylem, to nevím. Ta zastřelená byla sestra jednoho z bolševiků Šituna, a tak mezi nimi vypukla hádka. Ještě vzal zbraň jednomu úředníku, a za to ho pak chtěli vyloučit z řad rudoarmějců.

Rudoarmějci ale mezi sebou vybrali po jednom rublu, zaplatili za něj zálohu a vzali ho na frontu, aby ho zachránili. To bylo ještě před událostmi v roce 1918. Pak se rudoarmějci vrátili do Pišpeku a začali znova loupit u místních obyvatel. Shora přišel rozkaz, že je velitel těchto rudoarmějců odvolán a místo něj pak jmenovali Logviněnka.

V tomto období začíná Bělovodské povstání. Bolševici si jednoduše uzurpovali vládu, protože v sovětech byla fakticky většina eserů nebo jiných. Bolševici sami přiznávají ve svých vzpomínkách, že uchvátili vládu díky bodákům a bajonetům. Esery odvolali ze všech funkcí. Eseři byli vlivnými osobami ve vesnici Sadovoje (dnešní město Šopokov v sokulukském okrese) a v Bělovodsku. Ve straně eserů se nacházel jeden vlivný Dungan Monuza Moloda. Existovala dokonce oficiální žádost na jeho kandidaturu na vojenského komisaře Pišpeckého újezdu.

Všechny esery bolševici odvolali z jejich funkcí a ve městech kvůli těmto nespravedlnostem začaly nepokoje v Bělovodsku, Sadovém, Pišpeku. Tyto dvě síly (bolševici a eseři) by se mohly domluvit, kdyby měly rovnou účast v sovětech. Postupně však docházelo k otevřenému boji mezi nimi. Na cestě do Bělovodska je dunganská vesnice Alexandrovka. Tam místní Dungani rudoarmějce nejprve normálně přijali (u malých národů není nikdy možnost výběru, musí jít s davem, tak to bylo vždycky).

Situace Dunganů byla velmi těžká. Když by se připojili k Bělovodčanům, loupili by u nich rudoarmějci, pokud by byli s rudoarmějci, poštvou proti sobě Bělovodčany. Nejprve byli Dungani s rudoarmějci, ale když začali Bělovodčané rudoarmějce pronásledovat, pomáhali Dungani Bělovodčanům. Kvůli tomu se úplně zničily i

poslední zbytky dobrých vztahů mezi Dungany a Rudou armádou v Pišpeku. Když tam šlo po silnici vojsko, Dungani vyšli s bílou vlajkou, chtěli se vzdát, ale pišpečtí rudoarmějci na ně začali střílet z kulometu. Kolik lidí zemřelo, o tom údaje nejsou.

Alexandrovský oddíl Dunganů pod vedením Matsuma na to odpověděl dobytím části pišpeckých kasáren. Na pomoc rudoarmějcům přišel oddíl Rudé armády z Tokmoku, z Karakolu, z Verného, ale nedošlo hned k přímému střetu. Ze strany některých rudoarmějců se ozývali i hlasy, že Bělovodčané jsou vlastně v právu. Než však došlo k nějakým jednáním, začala střelba – kdo začal, nikdo nevěděl, obě strany se z unáhlené střelby navzájem obviňovaly.

Když byl raněn velitel tokmakského oddílu, poslal svůj ozbrojený oddíl do boje s dvěma kulomety na velkých kolech. Boj trval několik dní a pak přišel bolševikům na pomoc ještě Logviněnkův oddíl, ten je obklíčil a začala panika. Tady v Biškeku je muslimský alarčinský hřbitov, ta půda byla fakticky přidělena Dunganům jako hřbitov. Původně se hřbitov také nazýval dunganský. Povstalci se někde v tomto místě pokusili zastavit, ale rudoarmějci je obklíčili a zasypali je granáty. Nechali jim volnou únikovou cestu, na které na ně ale začali znovu střílet. Několik set lidí tam umírá. Koho nezastřelili, ten utekl ke svým druhům do Alexandrovky. Tam dorazil bolševický oddíl, pozatýkal muže a začal tam loupit.

Můj otec vyprávěl, že je začali rozdělovat – alexandrovské na jednu stranu a pišpecké na druhou. Nikdo nevěděl, kam se bude střílet a najednou začali kulometem střílet na pišpecké.

Obrázek 40. Oběti Bělovodského povstání v lednu 1919.
Zdroj: Bělovodské vlastivědné muzeum, http://museum.belovodsk.info

Pak až v sovětských dobách vyprávěli, že tam byl jeden mladík, který ze strachu upadnul, a tak přežil. Až v noci mohl utéct. Vyhrabal se z pod mrtvých těl a šel do domu, kde seděly ženy a plakaly, protože nevěděly, co bude dál. Pak jsem slyšel, že to byl Jasir Šivaza, pozdější národní básník Kyrgyzstánu a první redaktor dunganských novin, které vyšly v roce 1957 – přímo od něj jsem to ale neslyšel. Strašné bylo, že zemřela spousta civilistů a žen. Ze strachu pili i opium a skákali do studní. Můj otec psal, že někdo chtěl skočit do studně, ale ze studně na něj křičeli, aby tam neskákal, že tam stejně nemohou umřít.

Ještě si z dětství pamatuji, že když někdo měl doma psací stroj, musel se zaregistrovat na okresním oddělení milice, kde si dělali otisk písmen. My jsme psací stroj měli, otec diktoval mým sestrám svoji knihu, kterou chtěl vydat. To bylo někdy v roce 1959 nebo 1960. Knihu ale už nedopsal, tak doufám, že to za něj udělám já.

3.2.5. Kyrgyzští uprchlíci z Číny

Většina Kyrgyzů, kteří uprchli v souvislosti s povstáním v roce 1916 do Číny se po uklidnění situace chtěli vrátit zpátky, protože ne na všech místech v Číně byli přijímáni s otevřenou náručí. Někteří se vrátili již v roce 1917, někteří až o několik let později, někteří se v Číně usadili natrvalo – po nastolení vlády Mao Ce-tunga po 2. světové válce pak byl návrat Kyrgyzů (včetně jakýchkoli kontaktů s příbuznými v SSSR) na několik desítek let zcela nemožný.

O jejich situaci vyprávěli v roce 2007 dva Kyrgyzové žijící v dnešní Ili-kazašské autonomní oblasti v Číně:

Poté, co se Kyrgyzové přestěhovali do Číny, byla snaha, aby se nijak neúčastnili politiky. Čínská vláda jim v roce 1918 úplně zakázala používat zbraně, které používali k lovu zvěře. Kyrgyzům se začalo vést špatně, stali se téměř otroky Číňanů. Číňané se jim posmívali, Kyrgyzové žili ve starých stanech, neměli oblečení ani jídlo. Hodně jich zemřelo v zimním období kvůli chladu. Číňané je ale nijak nelitovali, říkali, že tělo člověka stojí méně než osel – lidská mrtvola stojí 3 juany, osel stojí 9 juanů, tak ať umírají.

Zpočátku Kyrgyzové neuměli chovat zvířata usedlým způsobem, proto hodně lovili zvěř. Místo, kde žili, ale bylo vhodné k chovu skotu, tak postupně začali chovat krávy, koně, osly.

Později začali Kyrgyzové i pěstovat pšenici, kukuřici a měli vlastní hospodářství.

Kyrgyzové postupně opouštěli islám, polovina z nich převzala buddhismus (jako Mongolové), provozovali šamanismus, vzývali hady nebo si hady z něčeho vytvořili a modlili se k nim…

Protože v okolí žili ještě Mongolové, mluvili Kyrgyzové i mongolsky. V roce 1947 byla otevřena škola, kde se učilo jenom čínsky a mongolsky.

Někteří Kyrgyzové, kteří uprchli do Číny v souvislosti s povstáním v roce 1916, se po Říjnové revoluci vrátili a v některých případech si mohli ještě nějakou dobu uchovat své postavení a vliv.

Sarmambet Kydyrbaj uulu.[134] Do říjnové revoluce v roce 1917 byl v Ak-sujském újezdu hlavním správcem (kyrgyzsky *boluš*) Kydyr ake. Když zestárl, řekl, že je unavený a navrhl, aby místo něj byl zvolen nový *boluš*. Po něm získal dvakrát tuto funkci můj dědeček Sarmambet Kydyrbaj uulu.

Ajdarbek Sarmambetov
vnuk Sarmambeta Kydyrbaje

Tenkrát bylo zvykem, že *boluše* volili delegáti jednotlivých *aulů* (vesnic) daného újezdu z kandidátů, kteří pocházeli z vládnoucí vrstvy. Během povstání v roce 1916 Sarmambet podobně jako jeho další příbuzní uprchnul do čínského Kašgaru a vrátil se zpět až v dobách sovětské vlády.

Navrátilci z našeho a blízkých drobných *aulů* vytvořili oddělené *bolušství* v čele s mým dědečkem Sarmambetem. Tímto způsobem se stal i za nové vlády na 12 let *bolušem*, nebo předsedou vesnické správy. Jakmile začala kolektivizace a odhalování nepřátel státu, byl můj dědeček uvězněn.

Možnost vyjasnit okolnosti uvěznění Sarmambeta se objevila až po rozpadu SSSR. Podle archivních zpráv jsme poznali, že byl uvězněn na základě udání, které psala strana těch, kdo prohráli při volbě *boluše* ještě před rokem 1917. Poprvé se ale lidé za dědečka postavili a on byl

[134] Sdělení vnuka – Ajdarbek Sarmambetov, 59 let, žije v Biškeku, novinář, spisovatel. Pochází z vesnice Žany-Aryk Ak-sujského okresu Issyk-kulské oblasti.

propuštěn. Nicméně v roce 1937 byl uvězněn znovu a další rok byl zastřelen v karakolském vězení.

Sám jsem se ptal našich lidí, kteří dědečka znali, nebo s ním byli ve vězení. Například Turatbekov, který byl jednu dobu ministrem zemědělství KirgSSR, dělal dědečkovi písaře. Hodně mně o dědečkovi vyprávěl akademik Kusejin Karasajev. O tom, jak dědečka zastřelili, mně vyprávěl jeho spoluvězeň z vesnice Ivanovka v Issyk-atinském okrese. Podle něj dědečkovi dávali za vinu to, že je potomkem *manapa*, to znamená tehdejší vládnoucí třídy, a je bohatý. Ve skutečnosti jeho otec i dědeček pocházeli z *bajů* a byli *bolušové.* Dědeček prý skrýval svůj společenský původ, aby se stal předsedou vesnické správy.

Po dědečkově zastřelení během roku zemřela od zármutku i babička, protože jejich dům i skot sebrala nová vláda a je samotné vyhnali na ulici. Tenkrát bylo mému otci 13 let. Později často vzpomínal na utrpení, která v těch letech prožili. Jeho bratři byli staří sedm let a jeden a půl roku. Někteří lidé ve vesnici na ně pouštěli psy a nazývali je potomky boháčů a nepřátelé národa. Otec se rozhodl odejít k tetě – starší otcově sestře, která žila ve vesnici Kara-Oj v dnešním okrese Čolpon-Ata. Nejmladšího bratra nechal u někoho ze vzdálenějších příbuzných a se sedmiletým bratrem bosí a hladoví došli za týden do Kara-Oj.

Dědeček byl rehabilitován v roce 1956.

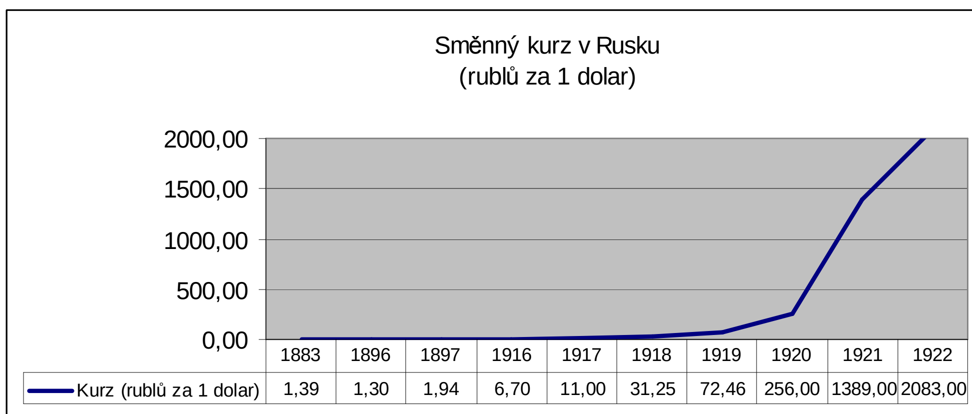
3.2.6. Vyvlastňování majetku

Již brzy po převzetí moci bolševiky se začalo s vyvlastňováním majetku u bohatých osob.

Vytvořený Sovět, v roce 1918 již plně ovládnutý bolševiky, měl velké problémy s financováním. Proto se bolševický sovět uchýlil k vyvlastňování majetku – to popisuje jeden z členů sovětů, již zmiňovaný N. D. Golub:

Konfiskace velkých hospodářství kulaků a bajů se v té době neprováděla, ale omezování kulackých a baj-manapských hospodářství se provádělo od prvních dnů. Důvodem byla tíživá finanční situace Sovětu. Pravidelně, nejčastěji jako odpověď na nejrůznější vystoupení buržoazie, vydal Sovět nařízení, podle kterého buržoazie musela platit odvody. Vytvářely se osobní seznamy, a každá rodina dostala nařízení, kolik musí zaplatit. Celá částka se obyčejně zanesla přímo do pokladny Sovětu.

O špatné měnové politice a značné devalvaci měny vypovídá i následující graf – měna od roku 1917 do roku 1922 devalvovala téměř 190 krát (19 000 %).

Obrázek 41. Směnný kurz v Rusku (rublů za 1 dolar).
Zdroj: *Kurs dollara s 1792 po 2012 gody, Zolotoje soděržanije dollara* (Exchange Rate between the American Dollar and the Russian Ruble), http://www.opoccuu.com/kurs.htm.

Konfiskace majetku se ovšem dotýkala i obyčejných rolníků. Členové Sovětu ale prováděli velice krátkozrakou politiku – tím, že rolníkům odebírali jejich základní prostředky, vedlo během poměrně krátké doby k úplnému kolapsu v zásobování a hladomoru.

Genrich Jantcen. Po žních k nám přišla přísná nařízení, abychom odevzdali všechno, co je nadbytečné, nebo co bylo ve státním vlastnictví. Všechno jsme museli odvést do 35 km vzdálené Alexandrovky. To byla pro nás, rolníky, strašná rána, ale nic jsme s tím nemohli udělat. Brzo dorazili představitelé vlády a sebrali nám pluhy, čističky obilí, žací stroje a hodně povozů.

Kromě toho se v našem okrsku (*okrug*) každé tři měsíce konaly volby. Nikdo ze zvolených neměl právo volbu odmítnout, protože ho pak začali označovat jako kontrarevolucionáře, přívržence carismu a podle toho s ním zacházeli. Během jedné takové volby padlo toto neštěstí na mě – při volbě jsem dostal tolik hlasů, že jsem se stal zástupcem hlavního komisaře. Hlavní komisař, kterému říkali Soroka, byl dříve válečným zajatcem v Haliči. Nebyl to špatný člověk, čistý komunista, který zůstal v Rusku, ale velice rád si přihnul. Teď jsem s ním musel každý den pracovat v okrskové kanceláři, a proto jsem byl nucen být celou dobu ve městě. Po večerech jsem chodil do starých čtvrtí, kde jsem si mohl popovídat s mými muslimskými přáteli o důležitějších věcech, než o nešťastných událostech v naší zemi.

Téměř každý den se konaly v komisariátu zasedání, kterých se museli účastnit všichni okrskoví delegáti. Podle instrukcí z Moskvy, které jsme dostávali přes Taškent, jsme rychle přijímali nová rozhodnutí. Jak jsem už říkal, nás bylo 5 % proti 95 % muslimů. Ti byli dříve utiskováni carským režimem a teď byli nepřátelsky naladěni proti

nám. Bolševici jim na začátku dali velkou svobodu, skoro všichni se stali členy strany, a proto mohli vládnout i na dalších místech. Podle nich se rozumělo samo sebou, že se budou mstít svým bývalým pánům.

Soroka i já jsme byli často ve velmi složitém postavení, protože oni často přijímali množství nerozumných a nepotřebných rozhodnutí. Vzdělaní muslimové se spíše drželi stranou a s bolševickou ideologií nechtěli mít nic společného.

Muslimové většinou hlasů odhlasovali své záležitosti, v čemž je hodně podporovali ti, kdo se vrátili z fronty. Všichni vojáci byli po návratu velmi rozezlení a rozčarovaní. Mnozí z nich se stali písaři v kancelářích, kde také vládli muslimové.

Velká sovětská encyklopedie, heslo *vyvlastnění*. Vyvlastnění je přirozeným procesem zrušení soukromého vlastnictví vykořisťovatelských tříd tím, že odstraní vlastníky výrobních prostředků (vykořisťovatelů) silou a převede vlastnictví k pracovníkům. Jedná se o počáteční fázi socialistického sjednocování.

Možnost a nutnost vyvlastnění je dána antagonistickými rozpory mezi rostoucím sjednocováním výroby a soukromou kapitalistickou formou výrobních prostředků, dále pak antagonismem mezi málo početnými uchvatiteli (třídou vlastníků-vykořisťovatelů) a většinou občanů (dělníků, kteří nemají výrobní prostředky). Tyto rozpory se v podmínkách domonopolního kapitalismu stále prohlubují a vyostřují se v imperialismu…

Legitimita vyvlastnění vyplývá z toho, že velký majetek vykořisťovatelské třídy je výsledkem loupeže a bezohledného využívání pracujících mas. Zbavení vykořisťovatelů jejich vlastnictví je zákonný a spravedlivý úkon, který pracovníkům vrací, co jim podle práva náleží jako skutečném tvůrcům bohatství, které jim bylo násilně odebíráno (kapitalisty).

V důsledku vítězství Říjnové socialistické revoluce v roce 1917, dělnická třída prvního socialistického státu ve spolupráci s chudými rolníky pod vedením komunistické strany v čele s V. I. Leninem vyvlastnila kapitalisty a magnáty a dala základ veřejnému vlastnictví základních výrobních prostředků – pozemků, průmyslu, silnic a tak dále.

Marx a Lenin předpokládali a připouštěli možnost vykoupení výrobních prostředků od buržoazie. Náhrada měla být kompromisem, kvůli mírovému podřízení kapitalistů, čímž by se zapojili do práce pod dohledem socialistického státu.

Ale v Rusku, po ustavení diktatury proletariátu, měla buržoazie zuřivý odpor k novému řádu a dala se na cestu kontrarevoluce. V tomto

klimatu intenzivního třídního boje proletariátu byl potlačen odpor vykořisťovatelů. Vyvlastnění proběhlo rychle metodou konfiskace majetku kapitalistů a statkářů.
Vlastnictví malých výrobců se postupně přeměnilo na socialistické kolektivní vlastnictví prostřednictvím jejich dobrovolné spolupráce.

Dobrovolnost spolupráce ovšem popisují ti, kterých se „dobrovolná spolupráce" bezprostředně týkala, naprosto odlišně:

German Jantcen. Na podzim přišel z Moskvy zákon o vyvlastňování (expropriace) a k němu příkaz, aby ho každý národní představitel podepsal. Proto všechny delegáty opět sezvali a ještě předtím varovali, že odteď už neexistují slova *moje* nebo *tvoje*. Při zasedání delegátů ukázali nový zákon, aby ho všichni podepsali. Většina delegátů s tím souhlasila. Já jsem to ale odmítl a předseda chtěl, abych svůj postoj vysvětlil. Vstal jsem a řekl: „V naší vesnici je člověk, který před dvaceti lety přijel z Ruska do Turkestánu jako mladý a nemajetný s ženou a dvěma dětmi. Celý čas těžce pracoval a získal i trochu půdy. Když vyvlastňovací zákon podepíšu, pak seberu majetek i tohoto člověka. Musím se ptát, proč tento člověk všechny roky pracoval? Navíc je opravdovým revolucionářem. A takových případů, jako je tento, je velmi mnoho. Vždyť nám Lenin říkal, že se bolševici musí starat o proletariát a podporovat ho. Proto nemohu tento zákon podepsat."

Všichni delegáti hned na mě začali křičet: „Pryč s ním! Pryč s delegátem Jantcenem! Je to kontrarevolucionář, monarchista, kapitalista." Další křičeli: „On ještě jako misionář přetáhnul některé naše lidi z mešity ke svému učení."

Zvednul jsem se a opustil sál. Ve svém pokoji jsem si hned lehnul, protože bylo pozdě. Za pár hodin mě probudilo bušení na dveře. Ptal jsem se, kdo tam je a uslyšel jsem známý hlas Ibragimova, předsedy komunistické strany muslimů, který byl rovněž předsedou GPU[135]. Ibragimov byl velice vzdělaný Tatar a můj dobrý přítel. Říkal mně: „Drahý příteli, jak jen jste byl dnes nerozumný, že jste nepodepsal zákon o vyvlastňování majetku! Víte, co se potom stalo? Po schůzi mě pozvali kvůli „důležité otázce". Když jsem tam přišel, slyšel jsem, že se mluví o Vás. Dohodli se, že vás odstraní a nechají zastřelit. Zítra v 7 hodin přijdou vojáci, aby vás odvedli. Sám jsem nemohl dělat vůbec

[135] GPU – Государственное политическое управление/Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije – Státní politická správa.

nic. Ale jako váš starý přítel, který často u vás doma jedl chléb a sůl, vás musím varovat. Dělám to podle muslimského zákona pohostinnosti, abych neměl vinu na prolití vaší krve. Varoval jsem vás. Tady je váš kůň a sedlo, máte ještě čas uprchnout. Ať je Alláh s vámi a ať vás ochraňuje. Na lepší časy, než jsou teď!“ S těmito slovy zmizel.

Rychle jsem osedlal koně, ještě jsem zajel k mému kolegovi, abych mu řekl, co se stalo. Samozřejmě jsem neřekl, kdo mě varoval, jen jsem mu odevzdal razítko a klíče od kanceláře. Popřál mně hodně štěstí a já jsem odjel. Do Orlovky to bylo 65 kilometrů, ale temná noc mě chránila.

Doma jsem všechno vyprávěl ženě i dětem, které už všechny měly své rodiny. Předpokládal jsem, že mě budou nejprve hledat doma. Proto jsem chtěl utéct do hor, abych se ukryl u Kara-Kyrgyzů. Sedl jsem tedy na koně a odjel do hor.

Všechno se stalo tak, jak jsem předpokládal. Vojáci mě hledali doma, při tom prohledali celý dům a vzali si všechno, co se jim líbilo. To bylo velice těžké období pro celou moji rodinu. Já jsem celý den býval někde v horách, večer jsem sjížděl do nějakého *aulu* a zůstával tam přes noc. Před tím jsem se musel vždycky přesvědčit, jestli v *aulu* není nějaký voják. K přenocování jsem si vybíral nejlepší jurtu, protože jsem nemohl být přítěží pro chudáky. Všichni mně přijímali velice přívětivě, protože mě znali spousty let a dávali mně to nejlepší, co mohli. Zároveň jsem mohl můj pobyt využít k misionářské práci. Ptali se mě na spousty věcí a večer přicházel skoro celý aul.

Tímto způsobem jsem žil přes čtyři měsíce a přecházel jsem od jednoho *aulu* k druhému. Jednou večer jsem byl na návštěvě u sartského *mully*, který se oženil s Kara-Kyrgyzkou a mezi Kara-Kyrgyzy pracoval jako učitel. Najednou jsem slyšel, že venku se na mě někdo ptá. Hrozně jsem se ulekl, ale poznal jsem hlas mého drahého spolupracovníka, bratra A. Jancena. To bylo překvapení! Mnoho dní mě hledal a nakonec našel. Chtěl mě povzbudit a sdílet se mnou můj osud. Několik dní jsme byli spolu, ale pak jsem ho přesvědčil, že pro dva je nebezpečí mnohem větší, a tak se smutný vrátil domů.

Počasí v horách se velice zhoršilo, protože už byl podzim a já jsem navíc onemocněl revmatismem, že jsem se mohl sotva pohnout. Proto jsem se vrátil domů a rozhodl jsem se, že už nemám jinou možnost, než se jít sám vydat do města na GPU. Tam se nestačili divit, že jsem přišel sám. Radili se v druhé místnosti a pak mě odvedli do vězení. Bratr Henrich odvedl domů koně a vzal dopis pro mé blízké, který mně vojáci dovolili napsat.

Pro mé revmatické klouby bylo vězení strašné – byl jsem v malé místnosti, kde nebyla žádná postel, a v noci jsem musel ležet na studené asfaltové podlaze. Co jsem zažíval, se nedá vypovědět, to ví

jenom Bůh. V těchto podmínkách jsem strávil jedenáct dní. Dvanáctý den mě dva vojáci s velkou námahou vyvedli z cely a já jsem si myslel, že mě teď zastřelí.

Dopadlo to ale jinak. Odvedli mě ke komisaři, který se mě ptal na jméno a další údaje a pak si všiml, že mám ve své kapse knihu. Divil se, že mně ji nevzali – sebrali mně hodinky i peněženku, ale Bibli ne. Ptal se, jak ještě mohu věřit v Bibli. Hlučně se smál a říkal, abych mu z ní něco přečetl. Dlouho jsem nepřemýšlel, otevřel a přečetl třetí kapitolu z Izajáše:

Hle, Pán, Hospodin zástupů, již odnímá Jeruzalému a Judsku oporu i podpěru, všechnu oporu chleba i všechnu oporu vody,

bohatýra i bojovníka, soudce i proroka, věštce i starce,

velitele i vznešeného, rádce i zručného řemeslníka a zkušeného zaříkávače.

Za velitele dám jim chlapce, vládnout jim budou výrostkové.

V lidu bude popohánět jeden druhého, druh druha, chlapec zaútočí na starého, bezectný na váženého.

Člověk uchopí svého bratra z otcovského domu a řekne: „Máš plášť, buď naším náčelníkem! Měj si tyto rozvaliny v moci.“

On se však v onen den ohradí: „Nebudu ranhojičem, nemám doma ani chléb ani plášť. Nečiňte mě náčelníkem lidu!“

On mě přerušil a řekl: „Kdo to napsal? Vždyť to je přesně to, co teď zažíváme v celém ohromném Rusku.“ Dlouho přemýšlel a ptal se, zda je to ve všech Biblích tak napsáno. Ještě přemýšlel a řekl, že také potřebuje Bibli. Odpověděl jsem mu, že mám známého ve městě, který mu ji může přinést. Za několik dní si mě zavolal znovu a chtěl, abych mu dával biblické hodiny, že si mě bude zvát jako písaře. Kvůli tomu jsem mohl ve své cele spát v posteli na matraci s povlečením, takže se mi trochu ulevilo. Biblické hodiny s vězeňským komisařem probíhaly každý den po mnoho týdnů a viděl jsem, že začíná být jiným člověkem. Když jsem tam jednou přišel, seděl na jeho místě někdo jiný – Rakušák a také bývalý vězeň. Říkal, že bývalý komisař požádal o uvolnění z funkce, protože se chce vrátit domů.

V té době se ti obyvatelé Turkestánu, kteří nebyli muslimové, také spojili a vytvořili vlastní komunistickou stranu, aby byli lépe chráněni před násilím muslimských bolševiků. Nový předseda této strany byl můj dobrý známý a předal na muslimské GPU petici s ještě sedmnácti podpisy, že se za mě zaručují a žádají mé propuštění na svobodu. Osvobozen jsem byl v roce 1919 – pět měsíců jsem se ukrýval v horách a pět měsíců jsem byl ve vězení jako odsouzenec k smrti.

Od té doby jsem se musel účastnit všech stranických schůzí. Jako představiteli zájmů naší *obščiny* a ruských rolníků mně bylo často – z křesťanské pozice – velmi těžko. V té době se na vesnicích provádělo mnoho rekvizic – zabavovalo se obilí, koně, krávy, prasata, ovce. To

samozřejmě rolníky nijak nepovzbuzovalo a někteří dávali průchod svému hněvu, když říkali: „Jantcen je zrovna takový bolševik, jako všichni ostatní ve městě. Kdyby jím nebyl, tak by u nás tak neloupili.“ Při tom ale neviděli, že se mnou a s rodinami mých pěti synů při rekvizicích zacházeli úplně stejně.

Příběh Asanaliho Subanova (resp. jeho otce) ukazuje, že o majetek přicházeli bohatí lidé ve dvou vlnách – bolševici nejprve provedli vyvlastnění a pak ve 30. letech byli tito lidé nuceni odevzdávat majetek do kolchozů.

Subanov Asanali. Tento protokol napsali spolupracovníci NKVD[136], když věznili Subanova Asanali v roce 1932 ve vesnici Ken-Suu v dnešním tjupském okrese v Issyk-kulské oblasti. Protokol našel vnuk Kydyralijeva Šarše – Erkik Asanalijev v archívech KGB[137] po rozpadu SSSR. Erkik Asanalijev je nyní velvyslancem Kyrgyzstánu v Bělorusku, Litvě a Lotyšsku.

Asanali Subanov byl vězněn se svými devíti blízkými příbuznými. V archivním dokumentu vystupuje jako svědek Kydyralijev Šarše, ale i on byl odsouzen na základě odstavce 58-10 trestního zákona s bratrem otce Subanovem Asanaly. Kromě toho jim kladli za vinu, že Kydyralijev Šarše měl staršího bratra, který byl dříve odsouzen. Jednalo se o ozbrojený odpor proti sovětské vládě a protisovětská činnost. Jejich otec Kuban byl velkým kupcem na issyk-kulském pobřeží. Měl několik *ambarů* (skladů) na úschovu obilí a dalšího zboží a deset velbloudů na převoz nákladu. Jakmile se dostali bolševici k vládě, část majetku byla vyvlastněna ve prospěch státu. Během združstevňování a TOZ[138] (sdružení společného obdělávání polí) byl donucen převést část skotu a zařízení do kolektivního používání, což potvrzují výpovědi svědků.

Předchozí obvinění Kydyralijeva Šerše se týkalo rozprodávání a porážky skotu. Až do rozpadu SSSR se totiž kyrgyzští *čabani* velice obávali obvinění z rozprodávání a porážky skotu. Když těsně po narození mláďat ovcí, koz, krav nebo koní pošly slabší kusy, nebo

[136] Lidový komisariát vnitřních záležitostí (Narodnyj komissariat vnutrennich děl) – fakticky ministerstvo vnitra.

[137] Výbor státní bezpečnosti (Комитет государственной безопасности / Komitět gosudarstvennoj bezopasnosti)

[138] Sdružení pro společné obdělávání půdy (Товарищества по совместной обработке земли / Tovariščestva po sovmestnoj obrabotke zemli) – první, nejjednodušší forma kolektivního hospodářství (kolchozů) v SSSR.

došlo k úhynu zvířat z nějaké neznámé příčiny a čaban to nemohl dokázat, mohl být odsouzen k odnětí svobody. Proto obvinění z rozprodávání a porážky skotu je možné chápat různě, i jako zástupný důvod.

Subanov Asanaly, původem z oblasti Džyrgalan, 47 let, z rodu Sart.

odst. 58-10 UK. (1885)

Výslech ve vesnici Sazanovka, 22. 5. 1932

1. Makalajev Imanaly
2. Borubajev Imanaly
3. Ormonov Ryskul
4. Ormonov Imankul
5. Erkimbajev Kasymaly
6. Erkimbajev Asanaly
7. Erkimbajev Sultanaly
8. Šalpykov Akmatžan
9. Bologonov Žakyp

Ve vězení od března 1932.

Výpovědi:

1. Toktonazarov Saparkan - vstoupil do kolchozu s 3 koňmi a 2 kusy skotu
2. Ormonov Ryskul - vstoupil do kolchozu s 6 kusy koní
3. Bugubajev Džakyj, předseda kolchozu - měl dřevěný dům, *ambar* (sklad), 25 koní, 12 kusů skotu, straší bratr Šalpyk odsouzen.
4. Kydyralijev Šarše-Suban zemřel v roce 1914. Měl 60 koní, 18 kusů skotu, 300 ovcí, 3 velbloudy.

   Žena Mursaim - 42 let (*1890)
   Syn Akmatbek - 15 let (*1917)
   Dcera Kuken - 8 let (*1924)
   Dcera Sujdun - 3 roky (*1929)
   Syn Kojčubaj (Akmatbaj) - 1,5 roku (*listopad 1930)
   Bratr Žumabek - 38 let (*1894)
   Strýc Ormonov R.
   Strýc Ormonov I.
   Strýc Šalpyk - gramotný

Vyslýchal v Sazanovce 3. 6. 1932 pomocník zplnomocněného GPU[139] Kirg. ASSR Kargin.
V roce 1931 byl souzen za rozprodávání a porážky skotu – sdělení № 152 z 28. 5. 1932.
Výpověď předsedy vesnické rady Ken-Suu, tajemníka stranické buňky: Dal do užívání kolchozu 5 koní, 10 ovcí, 1 krávu. V rodině 5 osob. 22. 6. 1932 zadržen majetek (str. 114, věc № 1023, arch. № 2465. Vyšetřovací oddělení 2465 MVD[140]), odsouzen do koncentračního tábora Karaganda na pět let od 22. 6. 1932.

Erkik Asanalijev v seznamu vysídlenců do Karagandy nenašel příjmení svého dědečka Kydyralijeva Šarše. Pouze z útržkovitých svědectví z archivu bylo možno usuzovat, že Kydyralijev Šarše zemřel hlady na cestě mezi Tokmakem a Biškekem a byl pochovaný zabalený do dvou *čepkenů* (plášťů) někde podél cesty.

Je také možné, že Ormonov Imankul a Bologonov Džakyp nevypovídali pravdivě.

Ve třicátých letech 20. století byl rozebrán jeden ze skladů ve vesnici Ken-Suu a stavební materiál z něj byl použitý na stavbu vesnického výboru ve vesnici San-Taš. Tato budova, podle Erkika Asanalijeva, doposud v San-taši stojí a tam jsou ještě vidět trámy ze skladu jeho pradědečka.

Ještě jedna zajímavost – otec Erkika Asanalijeva *Akmatbaj* je v protokole označený jako *Kojčubaj*, narozený v listopadu 1930, starý rok a půl. Pokud byli v Kyrgyzstánu vězněni rodiče, pak byla snaha rodiny utajit skutečné jméno dítěte, aby ho uchránili od dalších pronásledování v budoucnu. Až do objevení tohoto archivního materiálu neznal Akmatbaj přesný měsíc svého narození.

Někteří přesvědčení revolucionáři a straničtí pracovníci, kteří se angažovali v revolučních záležitostech ještě před rokem 1917, byli již na začátku 30. let 20. století pronásledováni, vězněni a popravováni. To byl ovšem jen malý předkrm – opravdová krvavá hostina přišla až o několik let později ve 2. polovině 30. let.

[139] Státní politická správa (Государственное политическое управление / Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije)

[140] Ministersvo vnitra (Министерство внутренних дел / Ministěrstvo vnutrennich děl).

Soltonbekov Yrysaly.[140] Můj otec Soltonbekov Yrysaly se narodil v roce 1887. Byl jedním z prvních kyrgyzských revolucionářů. Před začátkem revoluce byl členem podzemní organizace, kterou vedl Ivanicin[141]. V květnu 1917 vznikl na území dnešního Kyrgyzstánu Svaz rolníků (Bukaralar Sojuzu / Букаларал Союзу). K tomuto svazu se můj otec připojil v září 1917. Cílem této organizace bylo osvobodit obyvatele od vykořisťování. Vstoupil do Pišpecké městské rady společně s dalšími organizacemi. To byl začátek působení mého otce za nové vlády a v roce 1933 ho obvinili jako nepřítele národa. Za vinu mu kladli, že organizoval Socialistickou stranu Turan. Otec byl uvězněn 24. května 1934, když se vracel ze služební cesty z Talasu. Drželi ho na samotce, a když se ptal, proč je na samotce, tak mu řekli: „Ty jsi organizoval Socialistickou stranu Turan a ty ji také vedeš. Chtěl jsi založit po celém Kyrgyzstánu její pobočky a shromažďoval jsi lidi, abyste svrhli vládu a začali boj proti sovětské vládě. Tvým cílem bylo obrátit Kyrgyzstán na muslimskou cestu a být pak v jeho čele."

Turan nebyl nic jiného, než pustý výmysl. Při výslechu svědčili lháři a falešní svědci. Podle otcových slov v jeho případě přišlo více než 90 lidí jako svědci, vyšetřovatelé uváděli ještě vyšší počet. Vyslýchali ho tady ve Frunze, ale vyšetřovatelé byli z Taškentu.

V době, kdy otce uvěznili, byl vedoucím oddělení farem produkujících mléčné výrobky v národním komisariátu pro zemědělství[142]. Později z tohoto komisariátu vytvořili devět oddělení. Proto jako svědci mohly vystupovat vysoce postavené osoby jako například druhý tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Kirgizské ASSR Törökul Ajtmatov, předseda Ústředního výkonného výboru KirgASSR Abykadyr Orozbekov a další.

To, že se na tomto místě objevuje Törökul Ajtmatov[143], je určitě velmi zajímavé. V tuto dobu ještě vystupuje jako vysoce postavený stranický funkcionář a svědek ve vykonstruovaném případu, kde svědčí proti

....

[140] Vypráví Birlik Soltonbekov.

[141] Alexej Illarionovič Ivanicin (1870–1925). Narodil se na území dnešní Ukrajiny, za účast ve stávkovém hnutí byl několikrát vězněn. Působil v oblasti Issyk-kulu, stal se bolševickým funkcionářem v Taškentu, kde byl zavražděn. V Biškeku je po něm pojmenována jedna z ulic.

[142] Fakticky Ministerstvo zemědělství.

[143] Otec sovětského – kyrgyzského spisovatele Čingize Ajtmatova (1928–2008).

Soltonbekovi Yrysalymu. Ajtmatov dříve jako tajemník aravansko-buurinského okresu v jižním Kyrgyzstánu požadoval, aby byli rozkulačováni nejen kulaci, ale i *středňáci* (viz s. 183). Za necelé čtyři roky ovšem bude souzen, odsouzen a zastřelen v podobně nesmyslném procesu i on (viz s. 216).

Druhý zmiňovaný svědek Abykadyr Orozbekov byl v letech 1927–1937 předsedou Ústředního výkonného výboru (CIK) Kirgizské ASSR. Na podzim roku 1937 byl uvězněn a na následky mučení zemřel v roce 1938.

> Všichni svědci museli podepsat své výpovědi. Můj otec říkal vyšetřovatelům: „Všechny výpovědi jsou lež. Žádný soudný člověk by nemohl pochopit, co je to Socialistická strana Turan.“ Proto vyšetřovatelé raději změnili Turan na kontrarevoluci. Při výslechu vězněné neustále bili, mnozí nevinní lidé se přiznávali, ale můj otec se k ničemu nepřiznal. Tvrdil: „Já neznám socialistickou stranu Turan, neznám kontrarevoluci, nerozumím ničemu, co říkáte. To, co říkají svědci, je lež. Jsem členem Bolševické strany a vždycky jsem pracoval čestně.“
>
> Nic nechtěl podepsat, i když mu vyšetřovatelé NKVD zlámali dvě žebra, která poranila plíce. Proto pil pouze vodu, ale vyšetřovatelé ho podezírali, že chce držet hladovku, a proto ho začali krmit násilím a do úst mu lili tekutou stravu. Nakonec ho donutili podepsat, ale podepsal se latinkou: místo Soltonbekov napsal Soltkalpekov – *kalp* uprostřed slova znamená v kyrgyzštině *lež*, protože věřil, že pravda se nakonec objeví. Když jsem pak hledal v archivech KGB, našel jsem, že se podepsal latinkou, a ne arabským písmem.
>
> Jeho *trojka* ho odsoudila k zastřelení. Otec říkal vyšetřovatelům, kteří vedli výslech: „Když proti mně svědčilo 200 lidí, jak říkáte, tak mně přiveďte aspoň jednoho z nich. Chci, abych ho viděl tváří v tvář. Jednoho přivedli do místnosti a ptali se ho: „Je to Soltonbekov Yrysary?“ On odpověděl: „Ne, to je jiný člověk.“ Ptali se: „Ty jsi ho viděl?“ „Ano.“ „Kde?“ „V Narynu uprostřed zimy. Tři místní odjeli z domu, aby se napili *bozo*[144]. Z houfu lidí, kteří stáli na ulici, se někdo zeptal, kdo je to a někdo řekl Yrysary Soltonbekov. Já jsem to slyšel a jeho jsem viděl zezadu.“
>
> Že dojde k likvidaci první kyrgyzské inteligence a revolucionářů, o tom se na nejvyšších místech ve vládě vědělo. Proto se přátelé vzájemně zvali a hovořili o tom. Jeden revolucionář z Kemine, který se jmenoval Šaršenaly Abajev (zemřel v roce 1960) připravil na hostinu dva berany a tam se domluvili, že budou vyšetřovatele, kteří vedou

[144] Mírně alkoholický nápoj vyráběný z obilí.

výslech, zabíjet. Otcův přítel během výslechu zabil vyšetřovatele železnou židlí. Otec se o to také pokusil, ale vyšetřovateli se ho podařilo povalit na zem a tenkrát otci zlámal dvě žebra. Když otce přivedli k výslechu podruhé, židle už byla pevně připevněna k podlaze.

I když byl otec spolu s dalšími odsouzen k zastřelení, rozsudek *trojky* nepotvrdilo Středoasijské byro v Taškentu a trest byl změněn na odnětí svobody na 10 let. Pod tím jsou podepsáni Burov a Petrov. Tyto materiály byly dříve v archivu KGB a teď jsou ve všeobecném archivu.

Do vězení poslali z Kyrgyzstánu spolu s otcem 20 lidí. Mezi nimi byl Abdykerim Sydykov[145], zástupce sektoru živočišné výroby v plánovacím oddělení Rady národních komisařů[146] KirgASSR. Když jeli ve vlaku, museli pořád dávat pozor, aby jim potraviny, které měli s sebou, nikdo neukradl. Jejich tábor byl v autonomní republice Komi na břehu řeky Pečory, kde se slévá s řekou Usť-Usja. Všichni odsouzení byli političtí vězni a stavěli železnici.

Sydykov byl z rodiny *manapů*[147], jeho otci patřila nějaká půda ve Frunze a v okolí. Manapové nikdy nebrali do ruky motyku (*ketmen*) a nikdy těžce fyzicky nepracovali. Proto plán nikdy neplnil na více než 50 %, zatímco můj otec plnil normu na více než 360 %. Dostávali jeden bochníček chleba, cukr a tabák, pokud plán splnili na 100 %. Tímto způsobem otec dostával 3,5 krát větší příděl, a protože nekouřil, vyměňoval tabák za cukr. Političtí vězni byli v táboře společně se zločinci – recidivisty.

Otcův mladší bratr Nuraly byl také odsouzen jako nepřítel národa. Jak to s ním dopadlo, jsme se dozvěděli až v roce 1965, když jsme slavili *aš*, to znamená po roce od úmrtí otce. Tenkrát jsme si přečetli zprávu o zastřelení Nuralyho v roce 1935.

O tom, že je můj otec nepřítel národa, jsem se dozvěděl ve škole. Číst a psát jsem uměl, ještě než jsem šel do školy. Když jsem chodil do druhé třídy, po vyučování mě učitelé posílali domů dřív a říkali, že budou mít s ostatními ještě doplňkovou akci. Pak měli schůzi. O tom se dozvěděla moje matka, protože mně zpočátku nevěřila, když jsem

[145] Abdykerim Sydykov se narodil v roce 1889 v Baškara-Su v Čujském údolí v rodě Solto. Rodiče patřili mezi boháče a jejich syn dostal vzdělání v privilegované škole na gymnáziu ve Verném (Alma-Ata), pak studoval v Kazani. Po únorové revoluci v roce 1917 spoluzakládal politickou stranu Alaš Orda, později vstoupil do komunistické strany. V letech 1922–24 byl třikrát vyloučen ze strany jako *cizí prvek* a třikrát byl znovu přijat. V roce 1933 byl uvězněn, v roce 1938 odsouzen a zastřelen. Rehabilitován byl v roce 1958. (Podle: AKAJEV, A. *Istorija, prošedšaja čerez moje serdce*. Moskva-Biškek: 2003, s. 205–208.)

[146] Sovět narodnych komisarov (SOVNARKOM) – vláda republiky.

[147] Místní skupina vládnoucí do revoluce.

chodil domů dříve než všichni moji spolužáci. Podle toho také děti věděly, že jsem syn nepřítele národa.

Když jsme hráli *čikit*, často jsme se prali a ostatní děti se často spojily proti mně, bily mě a říkali mně *syn nepřítele národa*. Že mě děti bily a nadávaly, to jsem nikdy mamince neříkal. Se mnou chodil do třídy Salmoorbek, kterého také děti často tloukly, protože byl také syn nepřítele národa. Kvůli tomu nemohl pokračovat v dalším studiu. I když jsem já pokračoval ve studiu v internátní škole ve Frunze, kvůli mému otci mě nepřijali do Komsomolu. Jednou mě vyloučili z univerzity, jednou se o to pokusili.

Když jsem studoval na biologické fakultě pedagogického institutu, předvolali si mě na stranický výbor. Zrovna jsme pracovali na poli vedle institutu. Byl jsem oblečený v pracovních šatech. Tajemníkem výboru byl nějaký Sadin. Když mě uviděl, tak se podivil. Já jsem mu řekl, že vím, proč mě pozvali. Zeptal se mě, jak se učím a já jsem odpověděl, že dobře. Chvíli chodil zamyšleně sem a tam a pak řekl: „Jdi a můžeš dál studovat.“ Sadinovo jméno si tedy dodnes pamatuji a jsem mu vděčný.

V roce 1952 nás odvezli na jih na sběr bavlny do leninského okresu, kolchozu Kyzylšark. Tenkrát tři dny bez přestání pršelo a my jsme nemohli nic dělat. Já ještě s dalšími čtyřmi studenty jsme jeli k rodičům spolužáka Ergešova – ti bydleli asi 15 km od našeho stanu. Tam jsme zůstali, dokud nepřestalo pršet. Když jsme se vrátili, mí čtyři spolužáci mohli zůstat, ale mě vyloučili z fakulty. Znovu jsem zašel za Sadinem a mohl jsem zůstat.

Po ukončení univerzity mě přijali díky prof. Turdakovovi jako asistenta do právě založené kyrgyzské pobočky Akademie věd SSSR. Ale pozvali mě na Ministerstvo školství a řekli, že místo toho pojedu do dalekého toktogulského okresu. Přišel ke mně prof. Turdakov a říkal: „Ty jsi asi nějaký moc čestný. Úplný bolševik! Pročpak jsi psal do dotazníku, že byl tvůj otec vězněn a jeho bratr zastřelen?“ Šel jsem s ním na ministerstvo. Náměstkem pro kádrovou politiku byl Tatar Kurmašev, který říkal, že nemůže nic dělat a já jsem musel jet do toktogulského okresu.

Tam bylo učitelů s vyšším vzděláním velice málo, a tak jsem se rychle stal ředitelem školy. První tajemník okresního výboru strany mně řekl, že mohu vstoupit do strany, že za otce není zodpovědný syn. Schůze okresního výboru začala v 8 nebo v 9 večer a trvala až do svítání. Nade dveřmi svítila lampička. Když výbor jednal o tom, jestli předseda kolchozu nebo vedoucí brigády mají být postaveni před soud, svítilo červené světlo. Mě pozvali na výbor až úplně posledního. Vešel jsem a první tajemník okresního výboru strany mně řekl, že jako syna odsouzeného mě nemohou přijmout do strany.

Křičel jsem na ně, jak teď půjdu do školy, co jim budu říkat. Vždyť si pomyslí, že jsem špion, nebo něco podobného. Prásknul jsem dveřmi a šel jsem přímo k domu okresního vojenského komisaře, podplukovníka, který byl piják. To bylo v říjnu. Bušil jsem na okno a vyšla rozcuchaná žena. Chtěl jsem vojenského komisaře. Plakal jsem kvůli studu a bušil na dveře. Za chvíli žena znovu vyšla a pozvala mě dál. Tenkrát ještě nebyla zavedená elektřina a svítila pouze přenosná lampa. Podplukovník se mě ptal, proč pláču a já jsem mu řekl, aby mě odvedl do armády. On se divil, že Kyrgyzové dávají úplatky, aby děti nemusely do armády, a já pláču a prosím, abych tam mohl vstoupit. Řekl, že budu moci sloužit v Černomořské flotile.

3.3. Upevňování sovětské vlády

Kontrarevolucionáři se opírali o ruské kulaky, kteří hospodařili v úrodné oblasti kolem jezera Issyk-kul, v Čujské nížině a na dalších místech. Kulaci měli svou organizaci – „Svaz rolníků". Kirgizští a kazašští *bajové*, *manapové* a buržoazní inteligence se spojili do kontrarevoluční strany Alaš, muslimské kupecké obyvatelstvo ve městech vytvořili protinárodní svazy – *Šuroi-Islamija* a *Ittifoki.*

O jaké *kulaky*, hospodařící v úrodné oblasti kolem jezera Issyk-kul, se mohlo také jednat, vypráví Jura:

Jura[148]. Můj tatínek se ještě s pěti sourozenci stali úplnými sirotky. Tatínkův otec (můj dědeček) byl nádeníkem a přišel o život při pašování opia z Číny, když bylo mému otci deset let. Rodina pak žila v Lipince. Když byl můj tatínek o něco starší, odešel pracovat do koželužného závodu, který patřil jeho sestře (mé tetě), která se provdala za Karakalpaka. Kůže se vydělávaly kyselým mlékem a otrubami, chemikálie neměli. V koželužném závodě pracoval tatínek 2 roky.

V Pokrovce žil ještě tatínkův strýc – strýček Váňa, který ho vzal pak k sobě a staral se o něj. Strýc dal tatínkovi za jeho práci hříbě, ale ten je prodal a koupil si za ně tahací harmoniku, na kterou se naučil sám hrát. Strýc s tetou se nezlobili, že prodal hříbě za harmoniku, protože pak mohl hrát na svatbách a křtinách a něco si vydělal.

Na hospodářství strýce Váni měli 2 koně, 2 krávy, 2 prasata, 5 až 6 ovcí, slepice a 2–3 ha polí. Na odpočinek byl čas jenom v zimě. Když

[148] Jura se narodil v roce 1949, žije v Tamze na jižním břehu Issyk-Kulu. Jeho otec se narodil v roce 1904, matka v roce 1910, měli svatbu v roce 1931, když bylo otci 28 let.

tam viděl tatínek hovězí kůže, jak jenom leží na zahradě, tak je zkusil vydělávat a pak je prodával ševci. Nakonec se strýček s mým tatínkem sami naučili šít boty. Tento majetek a další příležitostná činnost stačily k tomu, aby byl strýček Váňa označen za kulaka a rozkulačen.

Postup sovětů vyvolal na mnoha místech ozbrojená povstání, například:

- v Dmitrijevce v Talaském údolí (29. 8. 1918)
- v Bělovodském – Pišpecký újezd (6. – 28. 12. 1918) – viz popis povstání na s. 101
- v Tjupu – Prževalský újezd (26. – 30. 6. 1919)
- v Narynu (5. – 22. 11. 1920)

Rozhodně nelze říci, že by se obyvatelstvo nemohlo bolševické revoluce dočkat – výše uvedená povstání místního obyvatelstva ukazují, že postup bolševiků rozhodně nebyl všude přijímán s nadšením, a to se nemuselo jednat jen o příslušníky třídy „vykořisťovatelů“. Členové komunistické strany Turkestánu proto začali vytvářet vlastní armádu, do které poslali až čtvrtinu všech svých členů.[149]

Kromě těchto povstání se na území dnešního jižního Kyrgyzstánu rozšířilo basmačské povstání.

3.3.1. Basmači

Vznik sovětů v hornatém teritoriu Střední Asie doprovázely nejen protestní akce národních, politicko-společenských spolků Alaš Orda či Šura-i-islam, ale také vznik tzv. „basmačských“ povstaleckých oddílů (od turkického slovesa *basmak*, což znamená útočit, či od substantiva *baskyndžy*, čili útočník).[150]

Basmačské hnutí jako opozice proti bolševismu je jednou z významných součástí občanské války, která vypukla po říjnové revoluci v roce 1917.

Důvodem pro vytvoření síly vystupující proto bolševikům bylo zavádění bolševických změn v Turkestánu. Tyto změny se netýkaly jenom politické správy, ale velice výrazně zasáhly do celé muslimské společnosti – proto v čele tohoto hnutí stáli a výrazně je podporovali místní feudálové, rodoví představitelé, duchovenstvo, velcí a střední vlastníci půd, obchodníci, rolníci.

[149] ŽANTUAROV, S. B. *Graždanskaja vojna v Kirgizii.* Frunze: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Kirgizskoj SSR, 1963.

[150] KOKAISL, P.; PARGAČ, J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: FF UK, 2006, s. 116–117.

Změny, se kterými přicházeli bolševici, zcela převracely dosavadní systém hodnot – sovětská revoluce nebyla jen politická, ekonomická, ale také společenská (komunistická ideologie měla na předním místě v celém období existence Sovětského svazu vytváření tzv. sovětského člověka).

Basmači se mohli opírat i o podporu reformních muslimů z džadídistického hnutí, panturkistů a turkestánských nacionalistů, kteří dříve podporovali bolševiky.[151]

Následující příběhy V. Chripčenka a K. Zakirova (s. 122) ukazují pohled bolševiků, kteří bojovali proti basmačům.

V. Chripčenko[152]. Když proběhla Říjnová revoluce, sloužil jsem jako voják. Bělogvardějští důstojníci nás chtěli využít na boj proti vládě Sovětů, ale my jsme jejich úmysl prohlédli. Většina vojáků v našem oddíle se rozešla se zbraněmi po domech.

I já jsem odjel do Kyzyl-Kije. Veliké události, které se odehrávaly v naší zemi, vyvolaly u Kyzyl-Kijských horníků nebývalou revoluční aktivitu. Už od prvních dní revoluce šli horníci za bolševiky, doly byly znárodněny. Horníci byli opravdovou baštou proti nepřátelům proletářské revoluce a pomocí Rudé armádě při rozdrcení interventů a vnitřní kontrarevoluce.

V roce 1918 se ozbrojený oddíl našich horníků zúčastnil bojů proti kokandským *bajům*. Po porážce takzvané „Kokandské autonomie“ basmačské bandy zarytého nepřítele sovětské vlády kurbašiho Madamin-beka (*Madamin-bek se ovšem později stal spojencem Rudé armády – viz s. 92*) zintenzivnili basmači svou činnost ve Ferganské nížině a v oblasti dolů, které chtěli obsadit a přerušit dodávku topiva pro Turkestán.

Horníci ovšem plnili svůj revoluční dluh, bojovali s basmači a ještě dobývali uhlí. Důl se stal bojovým táborem, kde si horníci vyráběli zbraně. Náš oddíl drtil basmače v Uč-Kurganu, Karaulu, Kekliku, Kok-Džaru, Almaz-Kišlaku…

Naši horníci vedli ozbrojené boje s basmači až do roku 1923. Společně s celým sovětským národem horníci Kirgizie ubránili první stát na světě, kde vládnou pracující a rolníci.

[151] OLCOTT, Martha B. The Basmachi or Freemen's Revolt in Turkestan 1918-24. *Soviet studies*, vol. XXXIII, No. 3, July 1981, pp. 352–369.

[152] V. Chripčenko, důchodce, bývalý velitel jezdeckého hornického oddílu. Sovětskaja Kirgizija, 23. 2. 1958.

K. Zakirov.[153] Po porážce Kolčakovovy armády jsem byl převelen na turkestánskou frontu do Džarkentu[154] a pak do Kokandu, kde jsem se seznámil s třemi Kyrgyzy.

Jeden z nich, Osmonbekov, mně řekl: „My Kyrgyzové žijeme v horách. Náš národ je mírumilovný, ale nedají nám pokoj basmači. Zabíjí lidi, kradou, odhání skot. Vytvořili jsme kvůli tomu vlastní milice. Já jsem velitelem našeho dobrovolnického oddílu a tito dva soudruzi jsou veliteli rot. Přijeli jsme do Kokandu pro zbraně, ale naši dobrovolníci neumí zacházet se zbraněmi. Proto vás prosím, abyste k nám přijel. Odpověděl jsem: „Když mě vyšla strana, pojedu.“

Na podzim roku 1921 jsem tam odjel podle pokynů oblastního výboru strany a byl jsem jmenován velitelem roty.

Nejprve jsme bojovali v Kasansajském rajoně, kde jsme zničili několik menších basmačských oddílů a pak jsme podle rozkazu velení Turkestánského frontu začali pronásledovat basmačskou skupinu kurbašiho Amana. Dříve byl Aman-palvan mirab-baši, ale pak zbohatnul, když si přisvojil velké plochy zavlažované půdy. Měl kolem sebe hordu 300–400 lidí, kteří dostali zbraně od anglických interventů.

V temných nocích se basmači spouštěli z hor a kradli u Kyrgyzů, kteří měli skot, zabíjeli vzdorovité obyvatelé vesnic.

V létě roku 1922 jsme obklíčili bandu Amana-palvana ve vesnicích Zarkent, Napaj, Uč-Kurgan a do jednoho jsme je zničili. Později jsme zlikvidovali basmačské bandy kurbašiho Kurbangalija a Jakub-beka. V horách Chozrat-Ali dřívějšího Margelanského újezdu se pohybovala banda Ašura-Pansata. V prosinci 1923 je naše divize úplně zlikvidovala, a tak jsme vyčistili od basmačů tuto část Ferganské oblasti. V ohni bojů za mladou sovětskou republiku získali bojovníci Kirgizské jízdní divize nevadnoucí slávu.

Následující vyprávění dokládá, že obyvatelstvo vesnic se muselo obávat jak basmačů, kteří vesničany okrádali nejen o majetek, ale často kradli i ženy a dívky, tak i *rudých*, kterým nedělalo sebemenší problém zastřelit úplně nevinné lidi.

Žorobaj Kadyrov[155] – informace o něm jsou od Annazarova Korgonbaje, 66 let.

…………………………………………

[153] K. Zakirov, důchodce, bývalý velitel roty Kirgizské jízdní divize. Sovětskaja Kirgizija, 23. 2. 1958.

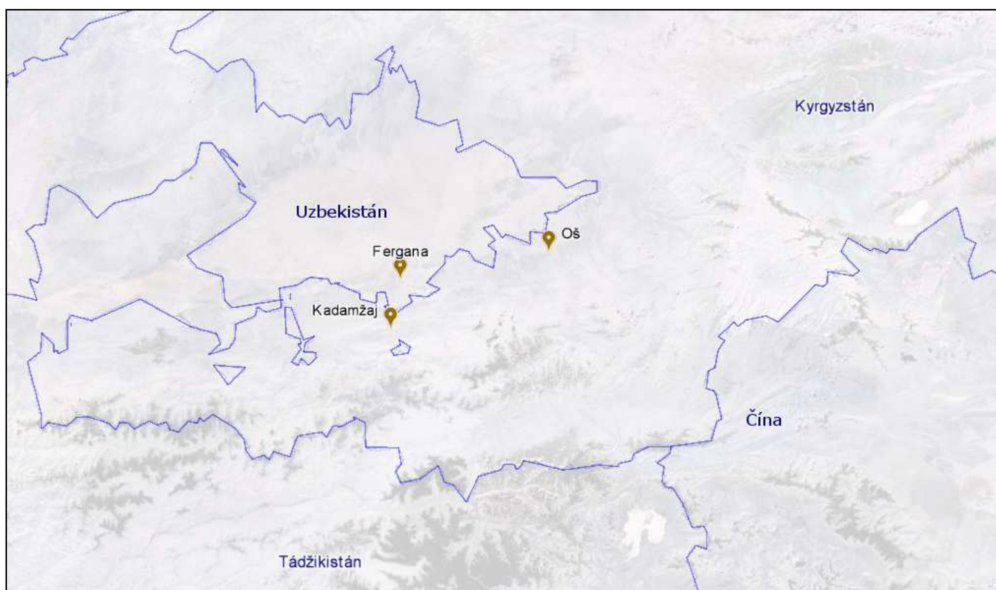
[154] Město v dnešním Kazachstánu na hranici s Čínou, v letech 1942–1991 Panfilov, pak Žarkent.

[155] Basmač, (1890-1934?), narodil se ve vesnici Čauvaj (nyní se Čauvaj označuje jako *pgt* – vesnice městského typu).

Otec Žorobaje se jmenoval Kadyr a měl 5 dětí: Žorobaje, Malabaje, Kyrgyzbaje, Kyrbaše, Kožobaje.

V prvních letech sovětské vlády, když se objevili basmači, byl Žorobaj donucen se přidat k oddílu věhlasného basmače Mojdunbeka z Nookatu.

Nepřepadávali vesnice, kde měli své lidi – z každého aulu sloužili v tomto oddílu 1–2 lidé. V té době měl Mojdunbek pod kontrolou velké území – od Oše až do Fergany a Kadamžaje.

Obrázek 42. Kadamžaj, Fergana, Oš.

V Čauvaji doposud žijí čtyři rody. Z rodu Kara kozu byl v Mojdunbekově oddílu Maamat Isak, ze Sary bašyl – Žusubali, z Bajke – Žorobaj, který byl *pansat* (nejstarším z nich), z rodu Najman – Murat.

Každý z těchto basmačů byl v oddílu za jednu vesnici:

Maamat Isak → byl za vesnici Čiltan
Žorobaj → vesnice Kolubaj a Kok-Žalan
Žusubali → Beš-Tal, Sogot a Košumkor
Murat → Čauvaj, rajon Čeptaš

Tito čtyři basmači sebrali mému otci Annazarovi Kulmurzajevovi dvě ženy – já (Annazar Korgonbaj) jsem syn jeho třetí ženy. Otcovu první ženu unesli lidé ze skupiny basmače Tagaje a druhou unesli džigiti Mojdunbeka.

Když tam nebyli basmači, oddíly Rusů (rudoarmějci) kradli u obyvatel – jak basmači, tak i rudí okrádali lidi do poslední nitky.

Babička Abdulazise Torobekova vyprávěla, že Mojdunbekovi džigiti sebrali jejímu muži i čerstvě upletený provázek na kalhoty – yčkyr / ычкыр (pásek).

Rusové představovali sovětskou vládu a dělali si, co chtěli. Dědečka Isaaka Sydykova Rusové zastřelili přímo na pastvinách (džajlo) Kuškan a zaházeli ho kameny. Provinil se tím, že když uviděl Rusy, ukryl se ve křoví. Tam ho našli a zabili. Kyzilkijinský oddíl Rusů u vesnice Taktek zabil Kalmurzajeva Topčubaje, bylo mu 25 let. Hnal stádo deseti koz na trh do Kyzyl-Kija. Když uviděl Rusy, utekl do soutěsky, kde ho našli a zabili. Kulka prošla celou hlavou od zátylku. Za několik dní se jeho kozy vrátily domů, ale jeho příbuzní ho hledali 40 dní, dokud ho nenašli v té soutěsce.

Rudí stříleli do prchajících bez rozdílu. Jednou v okolí Žantajmu potkal Annazar ruské jezdce. Nabídl jim ajran, ale oni odmítli. Jindy když uviděl ruské jezdce, tak se ukryl, ale oni ho našli a odvedli do Mitigki (poblíž Čauvaje). Tam v mešitě seděli rudoarmějci a vyslýchali všechny zadržené. Jeden z rudoarmějců poznal Annazara, zeptal se ho na jeho práci a propustil ho, protože si vzpomněl, jak jim Annazar nabídl ajran.

Podle vyprávění staříků byla poslední čistka proti basmačům v letech 1935–1936. Na milici v Čauvaji pracoval Kamčybek, který varoval Murata, že se během několika dnů chystá poslední čistka proti bývalým basmačům. Když to Murat slyšel, ukryl se v horách, Žusubali a Maamat Isak utekli do Alaje. Žorobaj řekl ženě, že nikdy nikomu neudělal nic špatného a zůstal doma, ale skrýval se pod vinohradem nedaleko svého domu na místě, o kterém si myslel, že na něj nikdo nepřijde.

Tenkrát byl v Čauvaji jeden kolchoz a jeho předseda Abdylakim Myrzykmatov řekl milicionářům, že Žorobaje najde. Přišel s milicionáři k vinohradu a zavolal na Žorobaje, aby vyšel. Žorobaj tam byl se svou druhou ženou Meerinisou. Žorobaj se rozloučil se svými dětmi – se starším synem Ergešem (11 let), dcerou Patillou (6–7 let) a řekl Abdylakimovi Myrzykmatovovi: „To jsi udělal ty! Ať je osud tvých dětí stejný, jako osud mých dětí! Omiň!“ O tom všem mně vyprávěla Meerinisa apa (matka druhé Žorobajovy ženy Meerinisy). Žorobaje odvezli, nejprve do Učkorgonu, pak ho poslali do Oše. Ve vězení dlouho nebyl. Během prvního setkání se svou ženou ve vězení ji Žorobaj prosil, aby neodcházela do Učkorgonu, ale zůstala v Čauvaji. Když Meerinisa přišla za svým mužem podruhé, byl už zastřelen jako basmač.

Je třeba ještě dodat, že Žorobaj svou ženu Meerinisu ukradl během basmačského loupení, bez ohledu na to, že byla vdaná s jiným mužem

ani ne měsíc. To vyprávěla Meerinisa edže, která pocházela z učkurganských Tádžiků, své známé Tešebaj kyzy Konur.

Na konci 80. let byl Žorobaj rehabilitován díky svému nejstaršímu synovi Bekkeldi, který se narodil první ženě. Bekkeldi se narodil v roce 1919 a účastnil se i druhé světové války. Mladší Žorobajův syn Ergeš až do důchodu pracoval jako předseda odborové rady rudného dolu v Čauvaji.

Tragický byl osud Abdylakima Myrzykmatova, který Žorobaje udal. Dva nebo tři roky před válkou ho chtěli uvěznit kvůli úhynu plemenného býka v jeho hospodářství z důvodu Abdylakimovy nezodpovědnosti, což způsobilo škodu kolchozu. Kvůli strachu z mučení a výslechů ve vězení si rozpáral břicho a zemřel.

Abdraj ake pochází také z vesnice Markaz a je mu 98 let. Své mládí ale prožil ve vesnici Majdan v Isfajramském údolí. Podle staříkova vyprávění měli obyvatelé Markazu vždy úzké rodové svazky z isfajramskými Kyrgyzy. Proto na začátku 60. let 20. století, kdy se zde zakládal kvůli využití pustých půd sovchoz pojmenovaný 50. výročí Října, tak sem násilně přestěhovali obyvatele vesnic Majdan, Kara Žygač, Kara Kyštak, Karool, Austam a dalších.

Abdraj ake vzpomíná beze všech emocí na strašné roky na začátku 20. století.

To bylo na konci 20. let 20. století. Z Uč-Kurganu přišel oddíl rudých vojáků. Zatkli mě, moldo Kamara a moldo Ibraima a nás tři odvedli do Uč-Korgonu. Tam nás 11 dní vyslýchali. Mně propustili jako neplnoletého. Narodil jsem se v roce 1912, ale u výslechu jsem řekl, že jsem se narodil v roce 1916 – tento datum mám také zapsaný v pasu. Ty dva další ale nepropustili a nikdo nevěděl, co se s nimi děje. Jejich příbuzní se ze strachu schovali, kdo kde mohl. Mně začali vyhrožovat, že jsem syn kulaka, a tak jsem utekl do Tádžikistánu, do Stalinabádu[156]. Tam jsem se dva roky ukrýval a pak jsem se vrátil. Ti mí dva kamarádi, kteří byli zatčení se mnou, se vrátili až za sedm let. Vždycky se mně potom smáli, jak jsem si snížil věk, abych se vyhnul vyhnanství. Můj otec, kterého ocejchovali jako kulaka, byl před revolucí zvolen *min bašy* (doslovně *hlava tisíce*) – znamenalo to, že stál

[156] Stalinabád byl po XXII. sjezdu Komunistické strany SSSR, kdy byl odsouzen Stalinův kult osobnosti, přejmenovám na Leninabád a po rozpadu SSSR se město vrátilo k dorevolučnímu názvu Chodžent.

v čele místní správy, která zahrnovala tisíc rodin. V letech 1913–14 zorganizoval bazar ve vesnici Karool a přivezl z Karateginy obilí, aby se mohlo prodávat místnímu obyvatelstvu. Tam zase vozil látky nebo nářadí na obdělávání půdy.

Bohudíky, že po návratu ze Stalinabádu mě nechali na pokoji a úrodu nám také nezabavovali, i když místní lidé toho napovídali dost, aby nám vláda zkonfiskovala náš majetek i skot.

Pamatuji se, jak se pokusili na začátku 20. let uvěznit otce. Z Karavanu (vesnice poblíž Kyzyl-Kija, dnes je již součástí tohoto města) přišel Omurzak duomo. V Karavanu se nacházel v letech vytváření sovětské vlády oddíl Rudé armády a bylo tam také vězení. Tenkrát jsme žili v Majdanu. Byl jsem venku a Omurzak se mě zeptal:

„Čí jsi syn?“

„Nurmata.“

„Kde je tvůj otec?“

„Doma. Spí.“

„Zavolej otce a řekni mu, že přišla návštěva.“

Běžel jsem domů k otci, vzbudil jsem ho a řekl jsem mu o návštěvě. Omurzak si přivázal svého koně u stromu blízko u mešity, a k nám domů nešel. Otec si vzal *čepken* (dlouhý lehký *chalát*, druh pláště) a šel k Omurzakovi. Dlouho se za rohem mešity o něčem bavili a pak si otec sedl na svého koně a spolu s hostem kvapem zamířili směrem do Uč-Kurganu. Když ale byli v Kara Žantaku, otec se oddělil od svého průvodce a zmizel v soutěsce. Tam vstoupil do oddílu *basmače* Žarmat korbašy[157].

Pak k nám jednou přišel někdy ve třicátých letech do kolchozu odněkud z Oše náčelník NKVD (milice) jeden Rus – Kolosovskij. Seděl v kanceláři společně s předsedou kolchozu a vyprávěl mu o setkání s mým otcem. Ukázalo se, že poté, co mého otce zajali ve Vuadulu, pozval si ho Kolosovskij a nabídl mu, aby se přidal k Rudé armádě, že ho pak nechají na pokoji. Můj otec mu odpověděl: „Jít k milici? Být *čtvrtým*[158]? Ne. Ty jsi *žun baš*[159], nějaký spiklenec.

Otce z Vuadilu poslali do Kokandu, nebo někam jinam, ale nikdy se už nevrátil. To bylo v roce 1926 nebo 1927. Tenkrát byli v Markazu uvězněni jako nepřátelé sovětské vlády otec moldo Kamara Aalambes

[157] Korbašy – vůdce oddílu více než 500 ozbrojených basmačů.

[158] *Čtvrtí* (төртүнчү / törtünčü) – označení čtvrtého oddílu Rudé armády, který bojoval proti *basmačům*.

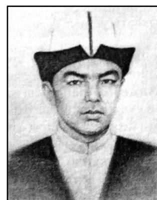
[159] Žun baš – doslovně vlasatá hlava. Tak Kyrgyzové hanlivě označovali (a někdy dodnes označují) Rusy kvůli odlišným vlasům.

palvan[160], z Boztorgoje to byl Kasymbaj. Ti byli rozkulačeni. Byl tam jeden člověk – Žolčubaj, kterému sebrali a dali do kolchozu stádo ovcí, kolem 20 koní, desítky kusů hovězího dobytka i půdu. Jeho pak zavřeli do vězení jako kulaka.

Sovětská vláda bohatým lidem vzala koně a *arby* (povozy) a rozdala je chudým. Ti je hned prodali, aby dostali peníze a zase zůstali bez prostředků.

Chodil jsem do školy, tenkrát se to jmenovalo *likbez* (likvidacija bezgramotnosti – odstraňování negramotnosti). Byl jsem tam celkem dva dny a třetí den mě učitel Šermatov, který byl z Oše, řekl, že mě nebude učit, protože můj otec Nurmat bojoval s Rusy. Tímto způsobem jsem ukončil školní docházku a zůstal nevzdělaným, nikde jinde jsem do školy nechodil. V roce 1935 jsem se stal traktoristou v kolchoze, a když mě v roce 1942 povolali do války, tak jsem byl stále traktoristou. Z fronty jsem se vrátil za dva roky s prostřelenou rukou, a proto jsem zůstal celý život invalidou.

V sovětském podání existuje obraz basmačů pouze jako lupičů – tento obraz je jistě do určité míry pravdivý, ale ne všichni *basmači* takto vystupovali. Někteří basmači totiž pouze bojovali proti sovětské vládě a okolní obyvatelstvo si jich vážilo a oceňovalo je:

Tillebaj uulu Askar (1908–1931). Ajymbetův syn Tillebaj zastřelil tajemníka komsomolské skupiny a 16 vojáků z oddílu, který se označoval jako *čtvrtý* (viz pozn. 158). Mezi lidmi, bez ohledu na to, jaké o něm šly zvěsti, si ho velice vážili a vždycky ho zásobovali jídlem a dalším potřebným vybavením.

Přestože Tillebaje označovali jako basmače, nikdo nikdy neslyšel, že by někomu kradl skot nebo někomu škodil. Jeho jediným nepřítelem byla sovětská vláda.[161]

Torgoj Šakyl uulu[162]. Můj dědeček Torgoj Šakyl uulu byl bohatým a soběstačným člověkem. V prvním období sovětské vlády, ještě před začátkem všeobecné kolektivizace, bolševici sebrali dědečkův majetek a jeho poslali do vyhnanství do Orenburgu, který je nyní v Rusku. Do vyhnanství s ním poslali ještě čtyři nebo pět boháčů z našeho Talaského údolí. Kladli jim za vinu, že se účastnili talaského povstání v roce 1920.

[160] Palvan – bohatýr.

[161] ABDYRAMANOV, Šabdanbaj. *Tarychtagy ak taktar*. Biškek: Ajat, 2007, s. 129.

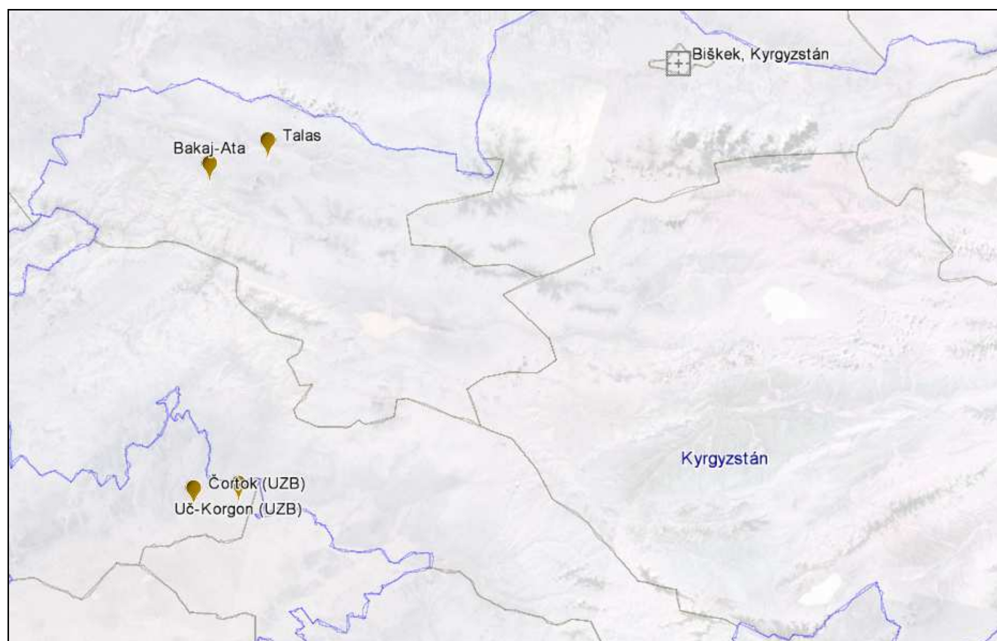
[162] Příběh vypráví Torgojův vnuk.

Podle vyprávění mého otce zastřelili příslušníci NKVD mého dědečka v roce 1922 ve vlaku na cestě mezi Žambulem a Čemkentem (dnešní Kazachstán). Takže děti dědečka Torgoje - Ažykan, Tažykan, Adylkan, Žakymbet a Alčyken zůstaly bez otce.

Mému otci Alčykenovi bylo v té době pouhých 16 let. Mimochodem, nejmladší otcův bratr Žakymbet byl synem dědečkovy druhé manželky.

Dědeček Torgoj měl zhruba 2000 ovcí a kolem 400 koní. Zdá se, že nechtěl chovat hovězí dobytek, ale když poprvé prohledávali dědečkův majetek kvůli konfiskaci, dokázal u příbuzných schovat 60 krav. Nová vláda po opakovaném prohledávání dědečka zatkla a poslala na smrt.

V roce 1920 více než 200 bojovníků, všelijak vyzbrojených, včetně jezdců, dobyli vězení v dnešním Talasu a osvobodili odsud lidi, kteří byli uvězněni sovětskou vládou. Pak se pokusili dobýt kancelář NKVD. Tam ale měli kulomety, kterými nemilosrdně pálili do povstalců. Jak vyprávěl otec, povstalci se zalekli kulometné palby a ustoupili. Kyrgyzští jezdci u vesnice Urmaral chytili ruského uprchlíka. Já jsem pak později jako školák jednou pásl ovce u vesnice Kyzyl Oktjabr (Rudý říjen) v Bakaj-Atinském rajonu a náhodou jsem objevil na břehu řeky lidskou kostru. Když jsem o tom vyprávěl otci, vzpomněl si, že by to mohlo být z talaského povstání, při kterém byl zabitý i chudák ruský rolník, který potkal povstalce rozzlobené na sovětskou vládu.

Obrázek 43. Bakaj-Atinský rajon v Talaské oblasti a Uč-Korgon v Uzbekistánu.

Torgojovy děti, podle vyprávění mého otce, bez živitele rodiny jen taktak přežívali. Otce, kterému bylo 16 let, zavřeli do vězení kvůli účasti na povstání. Všichni jeho bratří raději hned uprchli přes vesnici Këol do Ferganské nížiny v Uzbekistánu. Jakmile mého otce propustili z vězení, tak také hned běžel za svými bratry. Měli útočiště v oblasti Čartaku v Namanganské oblasti, kde se snažili skrývat svůj původ. Otec se tam oženil se svou první ženou z Uč-Korgonu poblíž Aksy. Jeho život a život bratrů daleko od domova byl těžký.

Tam byl můj otec odsouzen podruhé, jako potomek nepřítele sovětského národa – poslali ho na stavbu průplavu Moskva-Volha. Po třech letech, po dokončení kanálu dostal otec společně s dalšími odsouzenými amnestii a vrátil se do Namanganu. Jeho bratři různě sloužili – jeden pásl skot, jiný u někoho sloužil. Otcovu ženu mezitím provdali za jiného muže, protože si mysleli, že se otec už nikdy nevrátí. Otec tedy vzal své bratry a vrátili se domů do Talasu, jen nejmladší z nich, Žakymbet, zůstal v Aksy. Ale v jejich rodné vesnici je čekalo velké rozčarování a nepřátelství ze strany ostatních. Jejich vlastní pokrevní příbuzní je ani nepřijali do kolchozu. Proto šli pracovat do dolu Kumuštak. To, co si v dolu vydělali, na živobytí stačilo.

V této době začala Velká vlastenecká válka s německými fašisty. Všechny čtyři bratři, jeden po druhém, šli podle vůle strany na frontu.

Otec bojoval na frontě u Leningradu, jeho druhý bratr bojoval u Stalingradu a třetí z bratrů ještě někde jinde. Čtvrtý byl zabit na frontě. Zbývající tři se vrátili z války živí. Můj otec zemřel v roce 1987, když mu bylo 80 let.

Během války se v Talaském údolí znovu objevili *basmači*: bratři Erkinbek a Čoton. Jejich otec Suerkul se v roce 1920 podílel na talaském povstání a později vytvořil první basmačský oddíl v oblasti.

Alčyken Torgojev

Po válce, když se můj otec vrátil domů, tak ho znovu jeho příbuzný, který byl předsedou kolchozu, nechtěl přijmout do zaměstnání. Odvolával se na to, že je můj otec synem „nepřítele sovětského systému“. Otec, který dobře mluvil rusky, se ale postaral, téměř pomocí pěstí, aby ho do kolchozu přijali.

Nejmladšího z otcových bratrů Adylkana nepřijali do školy, znova kvůli tomu, že je syn „nepřítele sovětské moci“. Pak začal skrývat svůj sociální původ, a tak mohl studovat. Dokončil školu pro účetní a pracoval v kolchozu nejprve jako řadový účetní a nakonec to dotáhl na hlavního účetního. Teprve pak se stal – jak sám říkal – „plnohodnotným členem společnosti a začal žít jako normální sovětský člověk“.

3.3.2. Vznik Turkestánské ASSR v roce 1920

Po vítězství sovětské moci a během následné občanské války vznikla v roce 1920 na území tzv. Nezávislého Turkestánu (existujícího od roku 1917) Turkestánská ASSR v rámci Ruska (RSFSR). Na zbytku území, známého jako Turkestánský kraj[163], se utvořily další republiky, které pod přímou ruskou správu nespadaly – Bucharská a Chorezemská lidová republika.

Všechny tři republiky byly vytvořeny v administrativních hranicích bývalé Turkestánské generální gubernie, bucharského emirátu a chivského chanátu. Při vytváření hranic nových republik se nebral příliš velký ohled na etnickou různorodost obyvatelstva.

Po provedení těchto územně správních změn se opakovala situace s exodem středoasijských obyvatel, tentokráte šlo především o Turkmeny a Uzbeky, kteří odešli do Afghánistánu.

Z ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Turkestánu zaznívaly na jedné straně hlasy, že oblast Střední Asie je nutné udržet jednotnou a dosavadní tři republiky spojit, protože v této oblasti je pouze jeden (turkický) národ. Na druhé straně zaznívaly hlasy, které varovaly před „panturkismem“ a požadovaly zcela nové rozdělení středoasijského území.

Po porážce Kolčaka a Dutova se Turkestánská sovětská republika opět spojila se sovětským Ruskem. Správná leninsko-stalinská národnostní politika bolševické strany pomohla národům Střední Asie vymýtit etnické spory a vedla k posílení středoasijských sovětských republik. To vytvořilo příznivé podmínky pro porážku basmačských band. Národy Střední Asie začaly žít klidným životem.[164]

[163] Historické území Turkestánu, čili země Turků, ve Střední Asii osídlené převážně turkickými národy a národnostmi, existovalo od roku 1868 a ve 2. polovině 19. století bylo rozděleno mezi Čínu (tzv. východní Turkestán, na jehož území se dnes nachází Ujgurská AO o rozloze 1 684 800 km^2) a Rusko (západní Turkestán). Rusové postupně připojili i samostatné chanáty v oblasti (Taškent, Buchara, Chiva a Kokand) a od roku 1868 bylo toto území nazýváno Turkestánským krajem.

[164] Istorija SSSR. Časť tret'ja. Učebnik dlja 10 klassa sredněj školy. Moskva: Učpedgiz, 1952, s. 266.

Genrich Jantcen.[165] To bylo už v roce 1920, když k nám do našich vesnic přijelo z Moskvy osm delegátů. Jednalo se o německojazyčné zapálené komunisty z Německa a Rakouska. Byli to bývalí váleční zajatci, kteří zůstali v Rusku. Dostali od vlády, od Ústředního výboru (CK/ЦК Central'nyj komitet) příkaz bolševizovat nás ve školách i na vesnicích.

Tito lidé rozpoutali úplně nesnesitelný teror. Například zcela svévolně vyžadovali v jakoukoli dobu nejlepší koně, které během chvíle úplně schvátili. Nebo do patnácti minut museli mít bryčku, do které měli být zapřažení nejlepší koně, jen aby mohli jet do třicet kilometrů vzdálené Dimitrovky popíjet vodku, která u nás nebyla. Z takové cesty se koně vraceli polomrtví. Kromě toho každý den pořádali propagandistické schůze, kterých se museli účastnit všichni, kdo měli právo hlasovat. Práce na polích samozřejmě stála. Žádné naše protesty nepomáhaly, vždycky jen vyhrožovali armádou z města. Jednou si mezi sebe rozdělili osm našich škol, kde žili i naši učitelé. Ti byli vyhnáni ze svých příbytků, a ani jim nedovolili, aby si s sebou něco vzali. Při tom žena jednoho učitele protestovala. Jeden z bolševických učitelů tedy popadnul sekeru a těžce ji poranil.

Naši vesničtí komisaři mně podávali zprávy o všech těch násilnostech, lidé napsali protokoly a já jsem o tom informoval na zasedáních okrskových komisařů, kde jsem i protestoval proti tomu teroru. Bylo to velmi málo platné, protože těch osm lidí sem bylo posláno z Moskvy s mimořádnými pravomocemi, takže i když jsem měl v ruce 36 protokolů se stížnostmi, nic jsem nemohl udělat. V té době navíc naše „osmička“ dostala z Moskvy přísný rozkaz poslat naše učitele na Sibiř jako kontrarevolucionáře.

Po všech těchto nespravedlnostech jsem začal ztrácet naději. Z mého statku sebrali všechny zemědělské stroje, ale nejenom to. Zkonfiskovali i můj velký dům, oba mladší syny s jejich rodinami odsud vyhnali a přišla sem jedna bolševická rodina. Tímto způsobem se bolševici stali úplnými pány nad naším majetkem.

Členové církve, představitelé našich vesnic i další lidé ke mně začali chodit, abych jel do Moskvy ochránit naše právo. Mé ženě se to nejprve vůbec nezdálo, už si také dříve zažila své, ale staříci nepřestávali prosit, až mě i ji přemluvili.

Hned druhý den začaly velké přípravy na cestu. Bylo potřeba napéct a nasmažit jídlo. Všude panoval hlad, protože všude všechno zkonfiskovali, takže vymíraly celé vesnice. Nakonec jsme všechno připravili a 10. prosince jsem mohl vyjet.

[165] Genrich Jantcen – viz poznámka 131 na straně 7.

Vlaky jezdily velice pomalu, protože v lokomotivách se topilo dřívím – uhlí nebylo. Jak jsme jeli stále více na sever, tak se hodně ochlazovalo. V Orenburgu ležel sníh a byla nesnesitelná zima. Kvůli získání topiva jsme tady museli čekat celý den. Na peróně i ve stanici všude leželi zmrzlí lidé a zemřelí hladem, jinde jsme viděli umírající, ale vůbec nikdo se o ně nestaral. To byla strašná podívaná. Pak vlak pokračoval na západ. Na polovině cesty k Samaře vlak uvízl ve stanici Soročinsk ve sněhu, kde zuřil ledový sněhový *buran*. Strojvedoucí zakřičel, že nemůžem jet dál, a aby každý cestující šel, kam chce, nebo zmrzne ve vlaku.

Mapa 12. Cesta vlakem z Aulie-Aty do Moskvy.

Já ještě s mým mennonitským spolucestujícím z Alexandertalu[166] jsme našli jednoho hubeného sedláčka s ještě hubenějším koníkem a saněmi – hledal lidi, které by mohl odvézt, aby si něco vydělal.

[166] Vesnice Alexandertal (Александерталь) patřila mezi centrum německého osídlení v Koškinském rajonu (okresu) Samarské (Kujbyševské) oblasti, 120 km od Samary, na hranicích s Tatarstánem. Obyvateli byli především mennonité a luteráni, kteří sem přijeli v roce 1859 z pruského Verdenu. Podle: Harder, B. J. Alexandertal. *Neues Leben* 44-51 (1993), další dostupnost: <https://sites.google.com/site/wiebehistory/alexandertal>.

Nejbližší železniční stanice (nákladní) je Pogruznaja na trase Moskva – Ufa.

Požádali jsme ho, aby nás odvezl do Alaxandertalu k Němcům. Nejprve nechtěl, protože se bál, že koník cestu 120 kilometrů nevydrží, ale pak se nechal přemluvit. Když jsme se domlouvali, kolik zaplatit za cestu, tak nechtěl žádné peníze, jenom chleba. Protože naše pytle byly plné potravin, tak jsme se rychle domluvili. Nejprve se ale chtěl najíst, pak jsme vyjeli.

Nocovali jsme ve vesnicích při cestě v budovách milice, protože v mnoha domech byli lidé, kteří umřeli hladem nebo umrzlí. Protože jsem měl průkaz okrskového komisaře z Aulie-Aty[167], mohli jsme od milice požadovat teplou místnost, samovar a píci pro koně. Už si nepamatuji, kolik dní jsme takto cestovali, než jsme dojeli do Alexandertalu, kde jsem zůstal u kazatele I. Klivera. Náš *mužik* si tady také mohl několik dní odpočinout.

Menonitské vesnice byly velmi dobře organizované do kooperativů, a proto byly v této době ještě uchráněny od rekvizic a žilo se v nich poměrně dobře. V Alexandertalu jsem čekal přibližně pět týdnů, dokud zase nezačaly jezdit vlaky. Mezitím jsem se mohl sejít s mnoha příbuznými a přáteli a také jsem o nedělích promlouval v kostelích a na dalších shromážděních.

Konečně jsem se mohl vydat s plnými cestovními vaky dále do Moskvy. Tam jsem našel bratry Petra Frezeho a Kornelia Klassena. Teď teprve začal boj proti osmi vládcům poslaných z Moskvy do Alie-Aty. Bratři mně pomáhali chodit od jedné instance k druhé, ale nikdo z vysoko postavených úředníků nechtěl uvěřit, že by členové jejich strany ve 36 případech těžce přestoupili bolševické zákony. Na druhou stranu nemohli jen tak mávnout rukou nad tím množstvím podpisů. Chtěl jsem, aby byla z jejich nezákonností vyvozena odpovědnost a abychom byli osvobozeni od jejich teroru. Kromě toho jsme chtěli, aby se mohli vrátit naši učitelé ze Sibiře.

Ústřední výbor (CK) nakonec slíbil, že si těch osm pozve do Moskvy, a že se učitelé mohou vrátit domů. Chtěl jsem to mít samozřejmě v písemné podobě, protože bez papíru a razítka jsem se vrátit nemohl. Bratři Freze a Klassen nakonec potřebný papír vymohli a já jsem mohl nastoupit zpáteční cestu 5000 kilometrů. Cesta do Moskvy a zpátky mně trvala skoro šest měsíců.

Když jsem přijel domů, „osmička“ sezvala schůzi, kde mě její předseda začal obviňovat, že jsem je v Moskvě úmyslně vykreslil ve špatných barvách, a že kazím jejich práci. Teď je tam prý budou soudit a možná i zastřelí. Měli připravené vysvětlení, které měli představitelé obcí podepsat. Někteří lidé se k tomu už chystali, další den ještě přišli

[167] Aulie-Ata – dnešní Žambul/Taraz v Kazachstánu.

ke mně domů někteří kazatelé a představitelé „osmičky“ a začali prosit. Pokud by ale lidé podepsali „vysvětlení“, mohli by být sami označeni jako lháři, když předtím podepisovali protokoly o porušování zákona členy „osmičky“. K zastřelení bych pak mohl být odsouzen i já. Druhý den ale všichni „vládci“ zmizeli a nikdo je už neviděl, takže se tím všechno vyřešilo. Navíc za několik týdnů se vrátili i naši učitelé ze Sibiře a já jsem se vrátil na okrskový komisariát.

Protináboženská propaganda

Komunistická strana Sovětského svazu vycházela a vychází z toho, že formování nového člověka je nejdůležitější částí celého komunistického budování.
M. Suslov

Pro sovětský režim bylo nemyslitelné, aby nad ideály komunistické společnosti stály ještě nějaké ideály jiné, nejčastěji náboženské. Boj s náboženstvím proto nebyl veden pouze hospodářskými důvody (připravit náboženské společnosti o majetek – zde je třeba nezapomínat na to, že tyto společnosti byly na mnoha místech velmi významnými feudály), ale jednalo se především o boj ideologický.

Původní ideály komunistické revoluce oslovily i velké množství muslimů. V tatarské Kazani byla dokonce v roce 1918 založena Ruská muslimská komunistická strana, později byl vytvořen Ústřední výbor muslimských komunistů… Netrvalo ale dlouho a začalo docházet k přímým ideologickým střetům. Zákon z roku 1918 o odluce církve a státu (přijatý v Rusku i Turkestánu) zahrnoval i odluku škol od církve.

Velký vliv v protináboženské propagandě měly ruské noviny *Neznaboh*, vzniklé v roce 1922. Kolem těchto novin brzo vznikla poměrně početná skupina redaktorů a čtenářů.

БЕЗБОЖНИК

№ 18 № 18

В ЭТОМ № 8 СТРАНИЦ.

XII С'ЕЗДУ Р. К. П.—ПРИВЕТ.

ТИХОНОВСКАЯ КОНТР-РЕВОЛЮЦИЯ ПОД СУДОМ.

Obrázek 44. Vydání časopisu z roku 1922 a novin v roce 1923.

V roce 1925 na sjezdu korespondentů novin „Neznaboh“ (Безбожник/Bezbožnik) byl založen *Svaz neznabohů*, který se od června 1929 nazýval *Svaz bojovných neznabohů*. Jeho ideologickým cílem byl boj s náboženstvím všech konfesí – proti křesťanům i proti muslimům.

Bolševici chladnokrevně vraždili jak kněze, tak i mully, bořili stejně mešity i pravoslavné chrámy. Jednou z velmi účinných bolševických zbraní proti pravoslavné církvi bylo vytvoření náboženského spolku *Živá církev*, který přímo kontroloval stát. Přívržence tohoto spolku bolševici nazývali *obnovitelé* nebo *příslušníci živé církve*. V tom malém množství pravoslavných chrámů, které zůstalo, vládli a hospodařili pouze *obnovitelé*.

Pravoslavní křesťané, kteří zůstali bez kostelů, biskupů i bez kněží, ve velké míře opouštěli *obnovené* chrámy a setkávali se při modlitbách a při slavení liturgie v bytech a soukromých domech.

V tomto období na území Kyrgyzstánu, podobně jako v celé Střední Asii, vznikala tradice ruského *starcovství* (старчество/starčestvo), svébytného mnišského života. V Issyk-kulské oblasti se skrýval archimandrita (představený kláštera) Boris, nástupce tzv. *optinských starců*[168]. K němu přicházeli jak pravoslavní křesťané, tak i muslimové.

Tajné styky s pravoslavným duchovenstvem pomáhalo věřícím žít plnohodnotný náboženský život, ale pokud to zjistily sovětské orgány, následovalo často obvinění z členství v kontrarevoluční organizaci s příslušnými vysokými tresty. Za styky s vysídlenými kněžími bylo mnoho obyvatel uvězněno.[169]

O situaci pravoslavné církve v sovětských dobách se zmiňuje pravoslavný kněz Dimitrij z Talasu:

> **Dimitrij**. Pravoslavné obyvatelstvo bylo v SSSR vždy perzekuováno, i když ve srovnání s jinými církvemi bylo pravoslaví v částečně lepší pozici. K největším represím docházelo ve 20. a 30. letech 20. století – vůbec nejhorší byl pak rok 1937. V jedné pravoslavné rodině se schovával pravoslavný kněz zahrabaný v seně – tam mu nosili jídlo, a skutečně se ho podařilo zachránit před vězením nebo popravou. To byla ovšem výjimka, spousty duchovních bylo popraveno zastřelením.
>
> K částečnému zlepšení situace došlo po 2. světové válce. Největší návštěvnost pravoslavných kostelů byla v 60. letech 20. století v době vlády Brežněva. Stát se pravoslavným knězem bylo ale vždy obtížné – jednak bylo těžké se dostat na bohosloveckou školu (pro Střední Asii

…………………………………………

[168] Mniši z kláštera Optina v Kalužské oblasti ve městě Kozelsk jižně od Moskvy.

[169] Biškekskaja Jeparchija: Istorija. Časť 2. [online] Biškekskoje i Sredněaziatskoje Jeparchial'noje upravlenije [cit. 5. 12. 2012] Dostupný z: <http://www.eparchy.kg/site/history1.html>.

byla v Taškentu) a pak byly další problémy s registrací – v každém městě museli kněží žádat o registraci, a kdo ji nedostal, tak jako kněz sloužit nemohl.

Ve Střední Asii měl ale oproti křesťanství podstatně větší vliv islám. Přestože zpočátku bolševici nijak výrazně proti muslimům nevystupovali, začala se postupně rozvíjet výrazná protiislámská propaganda, protože podle sovětského náhledu islám velmi výrazně působil proti ideálům sovětské revoluce. V oblasti se silnými muslimskými tradicemi se skokově začala měnit struktura společnosti, objevovaly se snahy o osvobození žen od islámského útlaku.

Protimuslimská propaganda byla vedena z Moskvy mnoha způsoby – jako ukázka může posloužit plakát vydaný v Moskvě v počtu 10 000 exemplářů určený pro Turkestán, kde byla nedávno ustavena sovětská vláda. Plakát zve muslimky do *komsomolu.* Na praporu, který hrdě drží dívka bez závoje (*čadra*) je nápis arabským písmem v uzbečtině „Už jsem také svobodná / Chozer men de azada“. Nad otevřenými dveřmi, kam ji zvou dva mladí lidé, kteří se stali svobodnými ještě dříve než ona, je nápis „Svaz mládeže“, tedy *komsomol*.[170]

Obrázek 45. Protináboženská propaganda, rok 1921.
Zdroj: http://polit.ru/media/archive/idea/bobrovnikov_01.jpg

[170] BOBROVNIKOV, Vladimir. *Bezbožniki risujut islam* [online] © Polit.ru, 1999–2011. [cit. 4. 12. 2012] Dostupný z: <http://polit.ru/article/2009/05/07/bobrovnikov/>.

Už na začátku 20. let se objevuje ženské hnutí prosazující zrovnoprávnění mužů a žen – jako překážka této rovnoprávnosti bývají označovány právě muslimské zvyklosti.

14. června 1921 Ústřední výbor Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky vydal dekret zakazující mnohoženství a platbu za nevěstu – *kalym*. V únoru 1925 Revoluční výbor Kara-Kirgizské autonomní oblasti přijal Usnesení o trestní odpovědnosti za donucení ženy k uzavření sňatku proti její vůli, za platbu kalymu, mnohoženství a o stanovení věku při vstupu do manželství pro muže a ženy. V usnesení byla i zmínka, že v Kara-Kirgizské autonomní oblasti stále existují ostudné věci jako mnohoženství, *kalym*, sňatky s nezletilými dívkami… Přes stanovené tresty (vězení od 1 roku do 5 let), se všechny zmiňované jevy stále vyskytovaly (a vyskytují se vlastně dodnes).

Ve vesnici Ak-Bulun v Issyk-kulské oblasti uzavřela v roce 1936 sňatek Šaarbu. Po nějaké době manželství zjistila, že nemůže mít děti. Její manžel se s ní nechtěl rozvádět, a proto požádal své příbuzné, aby mu dohodli sňatek s *tokol* (druhou manželkou). Příbuzní i soud aksakalů s touto možností souhlasili a *moldo* provedl svatební obřad *nike* s druhou manželkou. S tou měl muž pět dětí. Všichni žili spolu v jednom domě a měli i společnou domácnost. Děti měly rádi více první, starší manželku, kterou také nazývali *ene* (matkou). Když Šaarba zemřela, rodina ji s velkými poctami pochovala.[171]

Jednou z nejznámějších kampaní proti útlaku žen bylo hnutí *Chudžum* (Útok). Toto hnutí je velice pěkným příkladem, že samotné revoluční nadšení pro jakoukoli změnu, pokud nebere ohled na místní podmínky a momentální vhodnost, nemusí pro řádné provedení původního nápadu stačit, a naopak může napáchat značné škody.

V čele hnutí Chudžum se museli angažovat především členové komunistické strany. Muži přiváděli své ženy na náměstí, kde jim sundávali *parandži* (závoje). Tyto závoje pak sice hromadně zapalovali, ale další den pak požadovali, aby si ženy znovu oblékaly nové parandži. Proto Středoasijské byro vydalo nařízení, že jednání, kdy se opouští muslimské tradice jen naoko, povede k vyloučení ze strany.

Agitace za osvobození žen se začala vést mnohem více mezi samotnými ženami, mezi Uzbeckou a Turkmenskou SSR se soutěžilo, kde bude více osvobozených žen. Během let 1927–1928 ovšem přišlo v souvislosti s hnutím

[171] ABDRAMANOVA, Guldana. *Prvky zvykového práva v současném právním systému Kyrgyzské republiky*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta. Vedoucí práce Petr Kokaisl.

za zrovnoprávnění žen (jen na území dnešního Uzbekistánu) o život více než 2 500 žen[172] – nejednalo se jen o hlavní agitátorky, vedoucí klubů nebo knihoven, ale pramalé pochopení mívalo pro tyto ženy i jejich nejbližší okolí, včetně jejich vlastních rodin.

V roce 1929 bylo přijato usnesení o náboženských společnostech (platné až do roku 1990), podle kterého náboženské společnosti nemohly vykonávat žádnou jinou činnost, kromě uspokojování náboženských potřeb věřících, a to jen v kostelích a mešitách.

Jakmile začaly probíhat vykonstruované politické procesy, pak byl aktivní náboženský život vždy výrazně přitěžující okolností – to popisuje například Džon Ali Alijevič na příkladu Dunganů, kteří byli muslimové:

Džon Ali Alijevič. Část dunganské inteligence byla vystavena represím. Myslím si to i proto, že můj strýc odjel do Fergany do města Pap a pak žil tam. Dungani jsou obyčejně stmelení, snaží se žít soudržně. Strýc byl jedním z těch, kteří se účastnili na vytváření abecedy, prvním autorem slabikáře v latince Elifbe[173]. To bylo ve 20. letech. Pak se náhle přestal této práce účastnit. Myslím si, že prostě uprchnul, aby se vyhnul represím, protože Žuma Abdulin, jeden z prvních redaktorů dunganských novin, byl stíhán. Když si prolistujete knihu Azali kitap (Kniha smutku), tak tam jsou seznamy zastřelených. V druhém díle, vydaném v Alma-Atě v roce 1998, tak jenom v seznamu zastřelených v Džambulské oblasti je 48 Dunganů a v Alma-Atě byli také Dungani. Další části Kazachstánu já neznám, ale bylo to určitě hrozně těžké období. Jen když náhodně otevřete tuhle knihu, tak tady jsou dunganská jména – Mašanlo, Lir Tuma, Svar, Ljusi Sardi, Chašanlo, Charsan Lučin, Chanlir, Chanlir Lo, Češanlo, Junur atd. Mám doma kopii procesu Masančina. Když jsem četl důvody, tak to je vyloženě směšné, z čeho byl obviněný. Prý v Moskvě zakládal kroužek čínských studentů, aby svrhli vládu.

Svar Daur, Dungan, se narodil v roce 1909 ve vesnici Karakomuz v Džambulské oblasti. Tam žil, byl mistrem v opravně traktorů, byl odsouzen NKVD Almatinské oblasti v roce 1937 na základě odstavce 58-10 a 11 trestního zákoníku[174] k vyšší míře trestu (celý odstavec 58 se týkal tzv. kontrarevoluce). Rehabilitovaný byl v roce 1989 na základě rozhodnutí oblastní prokuratury, i když většina rehabilitací proběhla už v roce 1957. V tomto období se v Kazachstánu objevilo

……………………………………………

[172] BAZAROV, Mustafo. *Sovetskaja religioznaja politika v Sredněj Azii. 1918–1930 gg*. [online] [cit. 4. 12. 2012] Dostupný z: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/mustafo_bazarov.htm>.

[173] Elifbe – dunganský výraz pro abecedu.

[174] Trestní zákoník RSFSR z roku 1926.

hnutí za rehabilitace a mnoho lidí z kazašské inteligence bylo ospravedlněno. Některé Dungany jako třeba Loba, Musar Šiša, Sulej Chula, Ši Vagi a mnoho dalších také v tomto roku rehabilitovali na základě zvláštního usnesení. Většina z nich byla kolchozníky.

Otázkou je, proč byli Dungani odsouzeni k tak vysokým trestům. Dungani totiž byli pronásledování z náboženských důvodů, protože většina mešit v období pronásledování byla uzavřena. Tady v Džambulské oblasti je vesnice Masanči, tam byly všechny mešity zavřené.

Mezi Dungany existují dva náboženské směry a v té době se objevila nějaká bratrstva, jestli to bylo súfijské bratrstvo, nebo nějaké jiné, to nikdo nezkoumal. Ale mnoho lidí z těchto dvou proudů odsoudili z náboženských důvodů. Například – Dungan Chašanlo, mulla, v roce 1937 byl na základě odstavce 68-6 odsouzen k vyšší míře trestu.

Je zajímavé, že i přes pronásledování náboženských představitelů, došlo na některých místech ke stavbě mešity (i když byla zanedlouho přeměněna na školu) – to popisuje Sultan Sulejmanov z Tamgy na jižním břehu jezera Issyk-kul.

Sultan. V letech 1920–1930 byla v Tamze vystavěna škola. Původně zde měla být vystavěna i nemocnice, ale tu nakonec postavili jen v nedalekém Barskaunu.

V roce 1926 postavili mešitu. Ta za války sloužila jako škola, byly tam 4 třídy. Po rozpadu SSSR byli v této mešitě vojáci. Dnes slouží budova pro výuku arabštiny, vedle je postavena nová mešita.

O náboženské situaci a ateistické propagandě se zmiňuje Abdyš Asanovič Asanov[175]:

Abdyš. Když jsem byl mladý, tak o výběru náboženství nebylo pochyb. Všechno, co jsem věděl o náboženství, bylo to, co mně rodiče řekli o islámu. Když jsem vyrůstal, učil jsem se, že naše vláda nedovoluje náboženství – učili jsme se, že Bůh není. Nebyly žádné mešity, žádní *imámové*, bylo opravdu těžké být věřící. Nikdo z mých příbuzných nenavštěvoval náboženskou školu, nebo něco podobného, protože

[175] Kyrgyz, nar. r. 1925 v polokočovnické vesnici Kemer v talaské oblasti. Rozhovor je z roku 2009 In TULOBERDIEV M. *Preserving Kyrgyzstan´s History*: Haji: Abdysh Asanovich Asanov (Kyrgyz, 1925) [online]. 2010 [cit. 26. 11. 2012] Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20100810112516/http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=77:the-haji-abdysh-asanovich-asanov-kyrgyz-1925&catid=34:interviews&Itemid=29>.

žádné náboženské školy nebyly. Vždycky jsem strach, že by mě propustili z práce, pokud bych měl něco do činění s náboženstvím. Nechtěl jsem riskovat a náboženství mých předků jsem nepraktikoval. Místo toho jsem žil, jak mi komunisté řekli – dokonce jsem ani neslavil *Ramadán*.

Stejně jsem ale hluboko v mém srdci vždy věřil v Boha, a když po roce 1970 došlo k uvolnění náboženské situace, začal jsem se považovat za věřícího – naplno jsem se tak projevoval ale až po rozpadu Sovětského svazu. Nyní máme svobodu náboženského vyznání – nebo alespoň svobodu být muslimy. Oficiálně mohou všichni věřící svobodně praktikovat své vyznání, ale vidím určitý tlak na menší náboženství, zejména ve venkovských oblastech. Teď věřím v Boha a provádím téměř všechny muslimské rituály: modlím se *namazy*, věřím v jediného Alláha, dávám almužny chudým, a postím se v *Ramadánu*. Dokonce jsem se i účastnil pouti do Mekky. Po návratu jsem financoval výstavbu mešity v naší obci. Brzy se tady také bude stavět nová medresa.

Situace, která nastala po kolapsu zásobování, když byl násilně konfiskován majetek a vypukl hladomor, vedla mnohé náboženské představitele k vážným úvahám, zda již nedochází k naplnění proroctví o konci světa:

Genrich Jantcen.[176] Mimořádně obtížný byl rok 1922. Už brzo po nařízeném vyvlastňování, když i u Kyrgyzů sebrali mnoho skotu, začal mezi nimi strašný hlad. Všude na našich polích i ve stepích leželi ti, kdo zemřeli hladem. Sužoval nás hrozný hnilobný zápach z rozkládajících se těl, ale to nikoho neznepokojovalo. Hodně z nás si pokládalo otázku, zda už nedochází k naplnění biblických proroctví – prorok Jeremiáš píše v 25. kapitole, 32 a 33 verši:

Toto praví Hospodin zástupů: „Hle, vyjde zlo od pronároda k pronárodu, přižene se veliký vichr z nejodlehlejších koutů země.“

Ti, které Hospodin v onen den skolí, zůstanou ležet od jednoho konce země ke druhému. Nebude se nad nimi naříkat, nebudou sebráni, nebudou pohřbeni, budou jako hnůj na povrchu země.

Další neštěstí přišlo s epidemií tyfu, při které vymíraly celé rodiny. Také zemřel náš nejmladší syn Franc, bylo mu 15 let. Další dvě děti a já jsme leželi v posteli, ale nakonec jsme se uzdravili. Po dlouhých útrapách zemřel i můj drahý bratr Abram, ve kterém naše obec ztratila toho, kdo ji hodně spojoval.

………………………………………

[176] Genrich Jantcen – viz poznámka 131 na straně 7.

> V ty hladové roky jsme přichystali v obou našich obcích jídelnu. Přes den lidé porazili dva vykrmené býčky, maso nakrájeli na malé kousky a vařili je ve velkých kotlech, přidávali brambory, řepu nebo jáhly. Pak dvakrát za den dostávalo 400–500 Kyrgyzů misku polívky. Kyrgyzové spali ve velkých prázdných stájích na slámě, a když byl čas, mohli jsme jim číst něco z Bible.
>
> To jsme dělali asi rok, pak přišel zákaz a byl se vším konec. Naším obcím ale stejně docházely prostředky, protože všechno bylo zrekvírováno – tímto způsobem si Lenin vytvářel proletariát.
>
> Všechno, co nám zkonfiskovali – obilí, brambory atd. leželo na velkých hromadách venku, kde všechno pečlivě hlídali, ale pak to hnilo kvůli dešti a sněhu. Naši a ruští rolníci ještě jakž takž přežívali, ale kolem umírali hladem celé rody – především Kara-Kyrgyzové v horách. Hlady pošlo i obrovské množství zvířat, které Kyrgyzům vláda zkonfiskovala – koní, krav, velbloudů i drobného zvířectva.

Protináboženská propaganda zaznívala i během stalinských čistek, kdy bylo nespravedlivě souzeno velké množství lidí. Pokud se mohlo do životopisu – kádrového profilu – přidat, že souzený má nějakou spojitost s náboženstvím, hned byla jeho situace zase o mnoho horší. Vše zapadá do připravené mozaiky: zaostalý okres, kde je předsedou okresního výboru syn *mully* (muslimského duchovního). Jako syn *mully* je zároveň kontrarevolucionář a zloděj, který okrádá kolchozníky. Příznačné je i to, že tento „zvrhlík“ pracoval dříve jako učitel:

АТАЙ, 4 января. (КирТАГ). Далеко в горах, в 650 километрах от столицы Киргизии, отрезанный высокими перевалами, расположен Тогуз-Торовский район.

В районе до сих пор нет телеграфа; почта из Фрунзе сюда приходит на пятнадцатый день.

Пользуясь отдаленностью района, здесь немало навредили враги народа, контрреволюционные националисты. Они систематически срывали хозяйственное и культурное строительство в колхозах.

Вражеское охвостье в Тогуз-Торовском районе не выкорчевано до сих пор.

Председателем райисполкома работает сын муллы Турсунбек Ибраимов. Пять лет назад он работал учителем и секретарем первичной парторганизации в колхозе «Джанги-Галап». Вместе с разоблаченным сейчас врагом народа Мергенбаевым Кулсахуном он разбазарил в колхозе 300 баранов, 500 пудов хлеба, растратил 20.000 рублей.

Ibraimov a jeho ochránci

Ataj, 4. ledna (KirTAG). Daleko v horách, 650 km od hlavního města Kirgizie, za vysokými průsmyky, se nachází Toguz-Torovský rajon. V oblasti stále není telegraf, pošta z Frunze sem přichází za patnáct dní.

Toho, že se jedná o odlehlou oblast, využívalo mnoho nepřátel lidu, kontrarevoluční nacionalistů, kteří tady mohli hodně škodit – cílevědomě narušovali hospodářský a kulturní rozvoj v kolchozech.

Nepřátelští přisluhovači v Toguz-Torovském rajonu ovšem nejsou doposud vykořeněni.

Předsedou okresního výkonného výboru je syn mully Tursunbek Ibragimov. Před pěti lety působil jako učitel a tajemník základní stranické organizace v kolchoze „Džangi-Galap“. Společně s nyní odhaleným nepřítelem národa Mergenbajevem Kulsachunem rozprodal v kolchozu 300 ovcí, 500 pudů obilí, zpronevěřil 20 000 rublů.

4. Vznik nových svazových republik v roce 1924

Carská vláda při vytváření administrativního rozdělení nebrala v úvahu národní specifika a územní rozmístění národů. Proto staré hranice gubernií a oblastí spojovaly administrativní územní jednotky obyvatelstvo různých národností a rozdělovaly jednotné národy. Mimořádně promíchané pak bylo obyvatelstvo Střední Asie. Jednotlivé národy neměly svá administrativní centra, své republiky nebo oblasti, což bránilo rozvoji ekonomiky a kultury těchto národů.

Oproti hezkým deklaracím byla skutečnost při vytváření nových svazových republik značně odlišná. Současné hranice republik (téměř shodné s hranicemi z 20. a 30. let 20. století totiž naopak úmyslně bránily vytváření jednotných národních států a vytvořily velké množství národnostních menšin na území sousedních svazových republik.

Některé skupiny byly při tomto procesu jednoznačně zvýhodňovány – například při vzniku Uzbecké SSR se vůbec nepočítalo se Sarty, ale pouze s Uzbeky. Sartové se nerozdělovali podle rodů, ale podle místa, kde žili (Bucharlik, Samarkanlik). Protože šlo o usedlé obyvatelstvo, nemohli se pochlubit takovými historickými, především vojenskými, úspěchy (např. jako opora vojska Timura/Tamerlána) jako Uzbeci. Nemohli se ani spojovat s dávnými dynastiemi Šejbánovců[177] nebo Timurovců[178].

Zřejmě i z těchto důvodů se pro formování nového národa ve 20. letech 20. století mnohem více hodili Uzbeci, přestože početnější byli Sartové. I v ruských (carských) statistikách před VŘSR, které se týkaly sčítání obyvatelstva, byli Sartové uváděni na prvním místě. Ve 20. letech ze zhruba 1,5 miliónů Sartů nezůstal ve statistikách náhle ani jeden. Sartům bylo spolu s dalšími turkestánskými etnickými skupinami (i včetně jiných etnik – např. Kuramů) přiděleno označení *Uzbek* a stali se součástí nového uzbeckého národa. V 18. století ovšem označení *Uzbek* nebylo jen označením etnika, ale v Bucharském emirátu se používalo ve smyslu společenském – znamenalo vyšší feudální vrstvu, šlechtice[179]. Označení *sart* už dnes neoznačuje

……………………………………….

[177] Dynastie, která nastoupila k moci v polovině 14. století. Zakladatelem byl Čingischánův vnuk Šejbán; skupina původně kočovala se svými kmeny jihovýchodně od Uralu a okolo roku 1350 převzala název Uzbek na počest stejnojmenného chána.

[178] Timurovská říše ze XIV. století sahala od Indie až do Přední Asie, k Osmanské říši.

[179] JEFREMOV, F. Stranstvovanie Filippa Jefremova … pisannoe im samim v Sankt-Peterburge 1784 goda. In: VIGASIN, A. A. *Putěšestvija po Vostoku v epochu Jekateriny II.* Moskva: Vostočnaja Literatura, 1995.

etnikum, ale například v jižním Kyrgyzstánu a v části Kazachstánu jde spíše o nadávku – pokud by si například vybral Kyrgyz uzbeckou nevěstu, pro okolí bude tato dívka pouze *Sartka*. Jako *Sartové* bývají v severním Kyrgyzstánu hovorově označováni i obyvatelé jihu – i v těch případech, kdy se jedná o Kyrgyzy.[180]

O „zohledňování specifik" jednotlivých středoasijských národů hovoří příslušník ujgurské menšiny Anvar Ischakov – kdo z Ujgurů chtěl počítat s kariérním postupem, tak si jako Ujgur v nových sovětských republikách nevystačil – musel se přihlásit jako Uzbek.

Anvar Ischakov[181]. Ani starší bratr, ani já, jsme nepociťovali nějaký útlak z toho důvodu, že jsme z rodiny, kde byl někdo odsouzen z politických důvodů. Byl tady jedině národnostní důvod – po mnohých Ujgurech chtěli, aby se zapsali jako Uzbeci, což zajišťovalo stranický i kariérní postup. Když viděli občanský průkaz Ujgura, hned se dívali jinak. Já jsem si ale národnost neměnil, zastával jsem princip, že když jsem Ujgur, mám Ujgurem zůstat. To je víra ve vlastní národ.

Důvod toho, že se většina Ujgurů prohlašovala za Uzbeky, a ne třeba za Kyrgyzy, nebo proč si neponechávali svoji národnost, když všechny tyto skupiny hovořily čagatajským dialektem, je především založení Uzbecké SSR v roce 1924.

A co se týká Ujgurů a Uzbeků, když v roce 1924 vznikala uzbecká republika, tak obrovský počet Uzbeků nebyl vytvořen z ničeho jiného, než z toho, že množství Tádžiků uměle zapsali jako Uzbeky, podobně to bylo i s Ujgury a částečně i s Kyrgyzy. Mnozí Ujguři se zapisovali jako Uzbeci, aby se dostali na vyšší společenské, stranické i hospodářské příčky, aby neměli problémy.

Můj dědeček Karimžan Ischakov se narodil na začátku století, v roce 1900.

Ptal jsem se ho, proč má v dokladech zapsáno, že je Ujgur. Říkal, že je hodně Ujgurů v Uzbekistánu, ale hlavně v Kyrgyzstánu a mnozí jsou vzdělaní a inteligentní. Když se v roce 1924 vytvořila Uzbecká

[180] Kyrgyzstán a Kyrgyzové…

[181] 66 let, Ujgur, žije v Biškeku.

republika, tak se hodně Ujgurů zapsalo jako Uzbeci, i proto, že jsou si podobní jazykem i tím, jak vypadají. Dědeček se zapsal jako Uzbek v roce 1945, když přijel na rok domů.

Dědeček zakončil vyšší stranickou školu a stal se ve 30. letech prvním tajemníkem kara-sujského okresu. To jsem se dozvěděl na jeho pohřbu, kdy o dědečkovi hovořil okresní tajemník strany. Do svého uvěznění byl redaktorem časopisu *Leninská cesta*[182]. Jeho obvinění bylo standardní – odklon od stranického principu, zrada vlasti, snaha o vytvoření turkestánského státu jako součásti dnešní ujgurské autonomní oblasti Sin-tiangu v Číně.

U dědečka se skutečně našly knihy o založení Turkestánského ujgurského státu a také vedl korespondenci s ujgurskými aktivisty. Přestože byl oddaný komunistické straně, sympatizoval s obrozením ujgurského národa nebo ujgurské státnosti. Když jsem se ptal dědečka, co si myslí o Stalinovi, když byl za jeho vlády vězněn, tak říkal, že nezná většího člověka, než byl Stalin a jenom ho chválil.

Dědeček Karimžan byl odsouzen v roce 1936 jako nepřítel národa a v roce 1944 jsme dostali zprávu, že byl zastřelen. V roce 1945 se ale objevil na Sibiři a vrátil se zpátky s ruskou ženou.

To se stalo tak, že když je vezli na Sibiř, cesta trvala několik měsíců a během ní umíralo mnoho lidí na tyfus nebo na další nemoce, některé vyhazovali z vagónů a na některých místech vyváděli odsouzence a stříleli je. Jeden stařík mu říkal, ty jsi ještě mladý, ty ještě musíš žít. Vždyť tě na některé stanici vyvedou a zastřelí. Lepší bude, když řekneme, že jsi onemocněl a zemřel. Proto zůstal naživu a žil někde kolem Irkutsku nebo Magadanu až do roku 1954, kromě roku 1945, kdy přijel domů, protože po skončení války Stalin vyhlásil amnestii pro všechny politické odsouzence. V roce 1946 ale tyto odsouzence znovu poslali na Sibiř.

Na Sibiři se dědeček i oženil, měl ruskou ženu a dvě děti. Po Stalinově smrti mohl se ženou i dětmi odjet domů do Kaškar-kišlaku. Žena a děti tady žily dva roky, ale pak řekly, že takový život jim nevyhovuje a odjely zpátky na Sibiř.

Jak si pamatuji z vyprávění mého dědy, v roce 1955 nebo 1956 ho s dalšími pozvali do Moskvy, rehabilitovali, vrátili stranický průkaz a také nabídli stejnou funkci, jakou vykonávali, než byli uvěznění.

Dědeček ale stranickou funkci už nechtěl, protože se bál, že by zase někdy mohly proti nim začít represe a chtěl raději pracovat ve své původní profesi – učitel dějepisu. Dědeček učil ve škole v Kaškar-

[182] Lenin žolu (Ленин жолу) – místní časopis vydávaný v kyrgyzštině.

kišlaku a oženil se s ředitelkou školy. Do roku 1968, kdy zemřel, vyučoval v Kaškar-kišlaku dějepis. Tam je také pohřbený.

4.1. Kara-kyrgyzská autonomní oblast

Při novém územně-správním uspořádání středoasijského prostoru a vzniku nových republik hovořilo oficiální stanovisko o vzájemné dohodě středoasijských národů:

> V roce 1924 vytvořily všechny středoasijské národy po vzájemné dohodě zcela nové politicko-správní rozdělení Střední Asie, které zohledňovalo ekonomické a politické zájmy každého národa.

O reálnosti takové dohody obyvatel Střední Asie si můžeme udělat obrázek z postřehu Abibilla Pazylova, který připomíná, že obyvatelstvo bylo jednak z větší části negramotné a jednak nemělo žádné vyhraněné národnostní ponětí:

Z pracovní fronty se mnozí Kyrgyzové nevrátili. Neuměli rusky, byli negramotní. I když se stal Kyrgyzstán v roce 1924 samostatnou administrativní jednotkou, u většiny lidí, včetně mého dědečka, nebylo ani ponětí o jedné sovětské zemi, o socialistické vlasti.[183]

Zcela nová politická mapa Střední Asie vzniká v říjnu roku 1924 – zaniká Turkestánská ASSR i Bucharská a Chorezmská lidová republika a na jejich místě se objevují dvě nové republiky, které mají status svazových republik: Uzbecká a Turkmenská sovětská socialistická republika (vznik 27. 10. 1924). Součástí Uzbecké SSR se stává Tádžická autonomní SSR a 14. října 1924 vzniká i Kara-kirgizská autonomní oblast v rámci Ruska (RSFSR).

~~Turkestánská autonomní SSR~~		Uzbecká SSR
~~Bucharská lidová republika~~	→	Tádžická ASSR
~~Chorezmská lidová republika~~		Turkmenská SSR
		část Střední Asie byla součástí RSFSR:
		Kara-kirgizská AO

První kroky ke vzniku kyrgyzské autonomie byly podniknuty již 12. června 1924, kdy Ústřední výbor KSSS přijal rozhodnutí o národně-politické reorganizaci Střední Asie. Dalším významným mezníkem bylo rozhodnutí ze srpna 1924 „umožnit kara-kirgizskému národu vytvořit Kara-

[183] Abibilla Pazylov.

kirgizskou oblast v rámci RSFSR a vyvázat ho ze svazku Turkestánské ASSR“. Zároveň byl sestaven výbor v čele s Jusupem Abdrachmanovem, který měl připravit vznik Kara-kirgizské autonomní oblasti.

14. října 1924 vzniká Kara-kirgizská autonomní oblast v rámci RSFSR, od 25. 5. 1926 známá jako Kirgizská autonomní oblast. Ve všech nově vzniklých středoasijských republikách a oblastech působila nejprve mimořádná forma vlády, která řídila tyto oblasti prostřednictvím tzv. revolučních komisariátů – *Revkomů* jmenovaných centrální svazovou vládou. Celoruský ústřední výkonný výbor (VCIK) potvrdil 21. října 1924 složení *Revkomu* Kara-kirgizské autonomní oblasti v počtu sedmnácti osob. Předsedou tohoto *Revkomu* se stal Imanaly Ajdarbekov.

1. února 1926 se stává Pišpek hlavním městem Kirgizské AO v rámci RSFSR a 12. května 1926 bylo pro hlavní město schváleno nové jméno – Frunze,[184] které se používalo až do roku 1991, kdy došlo k dalšímu přejmenování na Biškek.

Anvar Ischakov[185]. Kyrgyzové by měli být vděční Stalinovi za vznik Kirgizské ASSR. Tenkrát byla podmínka vytvoření vlastní (národní) republiky počet obyvatel alespoň milion. Když se Jusup Abdrachmanov, bývalý představitel Kirgizie, obrátil na Nejvyšší sovět a pak přímo na Stalina, tak se Stalin zeptal, kolik obyvatel mají. Odpověděl, že 700 000. Pak se zeptal, kolik osob bývá v rodinách a on odpověděl, že od 8 do 10. Stalin řekl, že zítra bude Kyrgyzů milion, dobrá, dáme jim autonomii.

Kirgizská autonomní oblast jako jedna z forem sovětské autonomie měla velmi omezenou suverenitu. Ta se zvýšila vznikem Kirgizské autonomní sovětské socialistické republiky 1. 2. 1926, která trvala do 5. 12. 1936.

V tomto období schvaluje II. sjezd sovětů Kirgizské ASSR první ústavu této republiky (3. 4. 1929; 30. 4. 1929 začátek platnosti). K dalšímu posílení autonomie dochází 5. prosince 1936[186] na VIII. Sjezdu sovětů vyhlášením Kirgizské sovětské socialistické republiky. Tím se Kirgizie stává jednou ze svazových republik a má nejvyšší míru autonomie, jaké může v rámci SSSR dosáhnout.

[184] PETROV, V. G. *Frunze sovetskij, 1926–1991*. Biškek: Litěraturnyj Kyrgyzstan, 2008.

[185] 66 let, Ujgur, žije v Biškeku.

[186] Jedotlivá data se mohou různit kvůli prodlevě mezi vyhlášením a zakončením schvalovacího procesu.

Československé průmyslově-zemědělské družstvo Interhelpo[187]

V rámci mezinárodní socialistické pomoci a okouzlení sovětským režimem se na území Československa vytvořil spolek Interhelpo, jehož členové odjeli do sovětské Kirgizie pomáhat budovat socialismus.

Členové Interhelpa byli v Kyrgyzstánu průkopníky v mnoha ohledech. Poprvé v dějinách Kyrgyzstánu se ozval rachot motoru traktoru a auta, které přivezli Čechoslováci v prvním transportu. Šajtan-arba (čertův vůz) se musel stát senzací pro všechny Kyrgyze, jejichž dopravním prostředkem byl jen osel a kůň.

První studna v kyrgyzské stepi (s betonovými skružemi a hloubkou 20 m) měla takový ohlas, že místní organizace navrhovaly Interhelpu stavět studně pro celý kraj. Těch úplně prvních věcí, které Čechoslováci objevili, bylo více – první elektrické osvětlení, první zasetá cukrovka v Kyrgyzstánu a spousty dalšího. Dodnes považují Kyrgyzové v Biškeku Interhelpo a Československo za první zakladatele místního průmyslu.

Iniciátorem družstva Interhelpo byl na začátku 20. let minulého století Rudolf Mareček[188]; stoupenec myšlenky internacionalismu (zakladatel a člen několika klubů mezinárodního jazyka *ido*) a komunismu, úspěšný agitátor, ale také nadšený alpinista. S revolučním Ruskem a oblastí střední Asie se seznámil ještě v době občanské války.

Před povinností vstupu do rakouské armády uprchl právě na východ. V Besarábii, kam už dříve směřovala část českých emigrantů[189], se poprvé seznámil s životem v komuně. R. 1916 v Čkavě vstoupil do bolševické strany, ale po revoluci byl jako cizinec deportován do centrálního Ruska, do tábora v Charkově.

Odtud se vydal do středoasijských stepí, přes Taškent do Verného (dnes Alma-Ata), kde pomáhal při ustavování sovětské moci. Byl prvním předsedou městského výboru strany ve Verném, stál v čele redakce revolučních novin „Záře svobody" a během jednoho měsíce zorganizoval *komunu*, kterou převezl na břeh kyrgyzského jezera Issyk-kul (z této komuny později vznikl kolchoz Karla Marxe). Mareček se také podílel na diplomatických jednáních sovětského Kyrgyzstánu (tedy Turkestánská ASSR) se sousední Čínou v otázce Kyrgyzů, kteří uprchli do provincie Sin-

[187] Tuto kapitolu zpracovala z podstatné části Hana Prokopová.

[188] Biografické údaje o R. Marečkovi podle informací jeho vnučky, Elvíry B. Marečkové z Biškeku.

[189] Např. Valášková, 1996.

ťiang[190] po povstání r. 1916. Šlo o desítky tisíc Kyrgyzů především ze severních oblastí. Rudolf Mareček byl členem mise, která předala běžencům rozhodnutí o amnestii a zorganizoval pochod přes Ťan-šanské pohoří, který ale stál život mnoho uprchlíků.

V roce 1921 se R. Mareček vrátil do tehdy už samostatného Československa a začal agitovat pro komunismus a Sovětský svaz. 1. května 1923 v Žilině sepsali s několika dalšími soudruhy zakládající protokol družstva Interhelpo[191] s cílem „výroby předmětů základní potřeby zpracováním materiálů Džetysujské oblasti".

Cílem družstva měly být konkrétně Karakol, kde Mareček několik let žil, a Alma-Ata. Vyřízením všech potřebných dokumentů pro cestu byl pověřen opět R. Mareček. V protokolu ustavující schůze jsou uvedeny také požadavky na členy družstva: „lidé fyzicky zdraví, schopní práce, se speciálními dovednostmi, členové strany a s doporučením stranické organizace[192], nehlásící se k žádné víře". Potřebným kapitálem pro vstup do družstva bylo 3 000 korun[193] (rodinný dům bylo možné v Československu v tomto období pořídit za 50 000 Kč).

Následovaly dva roky rozhovorů se sovětskou stranou a náborů členů družstva v československých městech. Nábor probíhal formou schůzí, často tajných, na nichž Mareček představoval možnosti hospodářské prosperity v Sovětském svazu podpořené krásnou přírodou v okolí jezera Issyk-kul. Ve smlouvě podepsané oběma stranami na podzim 1924 byly ale Interhelpu přiděleny pozemky v okolí Pišpeku, konečné stanice železniční dráhy. Zároveň byly určeny další náklady na cestu – 2 000 korun na osobu, které mohly být vráceny nejdříve po třech letech práce v družstvu.

V březnu 1925 odjel z Žiliny, vyprovázen zvuky Internacionály, první transport Interhelpa. Vlak měl 24 vagonů naložených stroji a 13 „těplušek" s více než 303 cestujícími. Už sama měsíc trvající cesta vlakem březnovým Ruskem a Kazachstánem byla plná potíží. Projevily se problémy s nedo-

[190] *Sin-ťiang* – čínsky *Nové území* (od 1. 10. 1955 Ujgurská autonomní oblast Sin-ťiang). Původní turkičtí obyvatelé však tento region označují jako *Šärki Türkistan – Východní Turkestan.* Lze se také setkat s označením *Ujgurstán*. (In: BAAR, V. *Národy na prahu 21. století – Emancipace nebo nacionalismus?* Šenov u Ostravy: Tilia 2002.

[191] Autorem názvu je R. Mareček, jde o slovo z jazyka ido a znamená „vzájemná pomoc".

[192] Tento požadavek byl následně zdůrazněn i ze sovětské strany.

[193] U istokov družby, s. 33

statečným zásobením vodou, potravinami, ale i s hygienou. Také příjezd do Pišpeku znamenal pro interhelpovce velký šok, jak kulturní, tak klimatický.

Obrázek 46. Příjezd interhelpovců do Pišpeku v roce 1925.
Zdroj: http://frunze-bishkek.kg/ru/node/156.

Rozčarování bylo strašné. Když přijeli 24. dubna 1925 na konečnou do Pišpeku (koleje zde končily) a vyhlédli ven, viděli jen nekonečnou step. Padal sníh s deštěm a byla zima. „Kde je ten ráj na zemi?“, křičeli jedni. „Kde je aspoň pitná voda?“, křičeli další. „A kde je vlastně ten Pišpek?“, ptali se všichni. Nádražáci jen ukazovali někam do dálky. Někteří muži se vydali tím směrem, a když se vrátili, nezmohli se na slovo. Přivítalo je několik bídných domků, prach a mračna much a ubohé rozlehlé tržiště.

Pišpek skutečně nebyl žádným velkoměstem – zde je jeho popis z roku 1914 (tedy 10 let před příchodem Interhelpa) z pera prvního pišpeckého komsomolce B. Avgustovského:

> Přijeli jsme do Pišpeku na podzim roku 1914. Ve srovnání s Moskvou působilo toto újezdní městečko zvláštně – na ulicích zarostlých trávou se pásli telata, v kalužích ležely husy a prasata. Zvláštností byly *aryky*, ze kterých lidé pili a v kterých prali prádlo a myli hrnce. Přízemní domečky byly některé sroubené ruskými tesaři, jiné slepené hlínou kašgarskými řemeslníky. Přímé, přísně pravoúhlé ulice, které vedly do stepi. Překvapivý byl bazar pro pestrost lidí i oblečení, mluvy a zboží, dráždivou vůní dýní a východních pochoutek.[194]

[194] AVGUSTOVSKIJ, B. Vystreli nad Pišpekom. *Litěraturnyj Kirgizstan*, 1967. № 12, s. 11–27.

Obrázek 47. Akčurinův obchod na ulici Bazarnaja. Začátek 20. století.
Zdroj: http://frunze-bishkek.kg/sites/default/files/Пишпек исчезающий.pdf

Kdo z členů Interhelpa mohl (spíše pokud měl peníze na zpáteční cestu), ani nevybalil věci a rychle se vracel domů. Ostatní, kteří v Československu prodali celý svůj majetek, aby měli pět tisíc korun na cestu (dva tisíce na vlak a tři tisíce do společné pokladny), museli zůstat. Bydlelo se ve vagónech, později v bývalém zajateckém táboře, který postavili ještě japonští zajatci v roce 1905.

Bydlení rozhodně luxus nepřipomínalo – děravá střecha, zem v barácích pokrytá vrstvou hnoje, stěny z hlíny. Začít se muselo s výrobou cihel, aby bylo možné postavit první domky a dílny. To už byl květen a zimu, která tak nepříjemně poznamenala příjezd krajanů, vystřídala čtyřicetistupňová vedra. Koncem června zemřelo první dítě a další je začaly následovat – do konce roku jich bylo 30. Téměř všechny děti do tří let místní podmínky nepřežily. Pozdě bylo litovat, že v transportu 303 lidí nebyl jediný lékař.

Jejich hněv se obrátil samozřejmě proti R. Marečkovi, ten ale s prvním transportem nejel, československé úřady mu údajně zadržely pas, a nemohl tedy vycestovat. Kromě toho jej sami interhelpovci z družstva vyloučili den před odjezdem. Hned v říjnu téhož roku dorazil do Pišpeku menší mezitransport v počtu 61 osob.

V té době už se interhelpovci přestěhovali z baráků v táboře pro válečné zajatce do svých nově postavených domů; část mezitransportu byla ubytována u rodin v předměstí Pišpeku zvaném Dunganka (později ul. J. V. Stalina). V rámci družstva v té době už pracovaly cihelna, koželužna, strojírna, truhlárna, ale také první elektrárna a pila.

V Československu se mezitím připravoval na cestu další transport Interhelpa – textilní, tentokrát už ale lépe informovaný, a tedy i připravenější. Tento největší transport měl 606 lidí a dojel do Frunze v srpnu 1926. Nově postavená textilka se stala nejlépe prosperující továrnou a pomohla družstvu z velkých finančních problémů, do nichž se během prvního roku dostalo.

Obrázek 48. Členové Interhelpa v roce 1927.
Zdroj: http://img.radio.cz/pictures/krajani/interhelpo1.jpg

Ve 30. letech přijely do Frunze ještě dva menší transporty Interhelpa s dalším zařízením a především strojírenskými odborníky.

	Příjezd	Počet lidí		
		celkem	členů družstva	rodinných příslušníků
1. transport	24.4.1925	303	117	186
mezitransport	15.11.1925	60	24	36
2. transport	7.8.1926	606	222	384
3. transport	2.4.1928	24	8	16
4. transport	12.4.1932	85	36	49
Celkem		**1078**	**407**	**671**
Z komuny Reflektor	5.1.1930	25	8	17
Z Balchašstroje	1936	5	4	1

Tabulka 3. Transporty Interhelpa
Zdroj: POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR.* Bratislava, 1961.

Odchody z družstva

Většina družstevníků přijela do Pišpeku s celými rodinami a veškerým majetkem, plánovali tedy v Kyrgyzstánu (resp. SSSR) zůstat. Problémy prvních let ale způsobily, že téměř ⅔ původních interhelpovců z družstva odešly do jiných míst v SSSR, kde vznikly podobné komuny, část se také hned nebo se zastávkami vracela do ČSR. Nejčastějšími cíly byly Rostov, Orenburg, Novorosijsk nebo Kavkaz, později odcházeli především mladí lidé na střední školy do Taškentu a Alma-Aty a na univerzity do Moskvy. Velká skupina horníků z druhého transportu odešla hned po příjezdu do dolů v Kyzyl Kija na jihu Kyrgyzstánu a odtud do Kemerova v Tomské oblasti. Ve 30. letech se pak vrátili do ČSR.

Druhá velká vlna odchodů původních interhelpovců z Frunze nastala v době druhé světové války. V pluku generála Svobody bylo 45 interhelpovců, dalších několik desítek bojovalo v řadách Rudé armády. Většina z nich v osvobozovacích bojích padla a v Kyrgyzstánu zůstaly jejich ženy a děti.

V literatuře jsou také zmíněni ti, kteří „padli na frontě výstavby socialismu". Může jít o oběti stalinistických represí, ale dnešní potomci represe interhelpovců většinou nezmiňují. O možných represích ovšem vypovídá případ F. Švolíka z Bratislavy, předsedy Interhelpa, který byl od roku 1930 pověřený funkcí ředitele Státních lesů a později plemenářského sovchozu Alamedin. F. Švolík zemřel ve Frunze r. 1935. Další represe zmiňuje předseda českého spolku Nazdar v Biškeku Alexandr Kiral:

> Administrativa i výuka probíhala do roku 1935 v češtině. Po roce 1935, když byla pod vedením soudruha Stalina přijata rezoluce o jednotném ruském jazyce, bylo všechno zakázáno.
>
> V letech 1939 a 1940, když probíhaly represe, tak bylo hodně členů kooperativu Interhelpo kvůli své národnosti posláno do táborů a někteří byli zastřeleni. Někteří byli posláni do pracovní armády (*trudarmija*). Ti, kteří bojovali v řadách sovětské armády, se účastnili bojů pod velením Ludvíka Svobody, tedy v československých jednotkách. Mnozí z nich padli na Dukle, někteří se vrátili, takže my jsme potomci prvních příchozích, kteří sem přijeli na začátku 20. století.[195]

	1. transport (106 členů)	mezitransport (24 členů)	2. transport (220 členů)	3. transport (8 členů)	4. transport (36 členů)
1925	15				
1926	37	11	71		
1927	10	3	49		
1928	1	2	15	1	
1929			2		
1930			5		
1931	2	1	3		
1932			5		6
1933	4	1	1		11
1934	2				3
1935 - 1940	2		2	1	
celkem	**73**	**18**	**153**	**2**	**20**

Tabulka 4. Odchody z Interhelpa do r. 1940[196]
Zdroj: Pollák, *c. d.*

…………………………………………

[195] VAGNĚR, Aleksandra. *V Kirgizstan čechi privezli pervye těchnologii* [online] © 1996–2012 Český rozhlas, 20. 11. 2006 [cit. 20. 11. 2012] Dostupný z: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/radiogazeta/v-kirgizstan-chexi-privezli-pervye-texnologii>.

[196] Jsou zaznamenáni jen členové družstva, ne jejich rodinní příslušníci.

Interhelpo v sovětském Kyrgyzstánu

Družstevníci Interhelpa se významně podíleli nejen na industrializaci severních oblastí Kyrgyzstánu, ale také na budování infrastruktury a základních staveb ve městě. To se neobešlo bez problémů. S největšími se musel potýkat první transport. Jak se ukázalo už během cesty, nebyli jeho členové na nové podmínky dobře připraveni. Po příjezdu nastal doslova „boj o přežití“, který se neobešel bez obětí, především mezi malými dětmi. Také družstvo jako celek se potýkalo s velkým problémem, kterým byl nedostatek financí na nákup potřebných surovin. Po jednáních s místními bankami se podařilo získat úvěr 20 000 rublů na zahájení výroby a dalších 10 000 rublů po požáru truhlářské dílny na jaře 1926. Po této zkušenosti vznesla sovětská strana na druhý transport požadavek základního kapitálu alespoň 40 000 rublů. Po příjezdu druhého transportu, v roce 1927 získalo družstvo od SSSR další úvěr 200 000 rublů na zahájení provozu textilky, která byla ohromným přínosem. Jestliže na začátku roku 1927 byla celková zadluženost družstva 455 112 rublů, díky ziskům z textilní výroby se na konci roku snížila na 216 890 rublů.

Na výrazné podpoře družstva se podílela i Československá republika, přestože její pomoc byla později z ideologických důvodů zlehčována. Ještě před odjezdem prvního transportu rozesílalo ministerstvo sociální péče členům družstva dopisy s varováním před situací pracovních imigrantů v Rusku[197], které byly v družstvu interpretovány jako protisovětská a protikomunistická propaganda. Po problémech prvního transportu přidělila čsl. vláda v rámci tzv. pomocné úvěrové akce československým kolonistům v SSSR, určené primárně kolonistům z konce 19. a začátku 20. století (carské doby), Interhelpu finance na nákup automatického mlýna a motoru o síle 80 HP, asi 500 000 korun. Zařízení převezl do Pišpeku mezitransport, zařízení pro mlýn bylo ale později odprodáno sovětské vládě, protože družstvo nemělo na provozování mlýna prostředky.

Špatná finanční situace družstva spolu s rychlým rozvojem sovětského průmyslového systému ohrozily jeho existenci. Komise Lidového výboru pro průmysl a obchod r. 1928 došla k závěru ponechat družstvu jen textilní továrnu, ostatní zařízení přidělit dalším družstvům ve Frunze a zastavit

[197] „Varujeme Vás před vystěhovalectvím do SSSR. V Rusku panuje velká nezaměstnanost. Vystěhovalecká politika sovětů spočívá na třídním stanovisku, které se uplatňuje v tom směru, že při žádostech o vystěhování do Ruska je dávána přednost komunám před individuálním vystěhováním. Vystěhovaleckým skupinám jsou přidělovány pozemky v málo obydlených místech se zhoršenými klimatickými a komunikačními podmínkami…“ (z dopisu A. Golianovi z Handlové; Pollák 1961:37)

úvěrování Interhelpa. V této situaci družstvo podpořily Oblastní výbor Komunistické strany Kirgizie a Rada družstev Kirgizské ASSR, takže nakonec bylo nařízeno dojednat s bankami další úvěrování, zajistit pravidelné zásobování surovinami, rozšířit členskou základnu družstva o místní obyvatele a přizvat další odborníky z ČSR, zavést v družstvu sovětské plánování a účetnictví, zajistit přijetí nových stanov, aby mohlo být Interhelpo začleněno do systému socialistického plánování, ale také zredukovat aktivity družstva na textilní, kožedělnou, truhlářskou a strojírenskou výrobu. Ostatní dílny (obuvnická, krejčovská, sedlářská, řeznická, pekařská) a zemědělská výroba měly být zrušeny, zemědělské pozemky[198] předány komuně Lenin.

V rámci organizačních změn vstoupilo Interhelpo v roce 1928 do Ústřední rady průmyslových družstev a poprvé končí rok se ziskem (především z textilní výroby, ale také ze slévárny postavené r. 1928). Poprvé byla také zavedena pravidelná mzda. Do té doby byla mzda jen zapisována do knížek a finance přidělovány podle potřeb členů a možností družstva. Zemědělská výroba, zrušená po nařízení komise r. 1928, se ukázala jako nezbytná a v roce 1929 byla obnovena, tentokrát na bližších pozemcích. Znovu byly otevřeny také obuvnická a krejčovská dílna.

Osada Interhelpa byla téměř dokončena. Družstvo si postavilo celkem 176 bytů, a to 18 domů po 4 bytech, 2 ubytovny po 24 jednotkách, jeden patrový dům s 34 byty a jeden 35 byty. Nedaleko obytného areálu stála škola, klub i společná jídelna.

I přes další problémy s dodávkami potřebných surovin, především pro textilní výrobu (dodávky plnily plán jen na 30 %, většina surovin byla vyvážena do sovětských podniků v Rusku), bylo Interhelpo na konci 1. pětiletky jedním z nejsilnějších výrobních závodů Kirgizské SSR. V další reorganizaci r. 1932 se Interhelpo rozdělilo na 7 samostatných družstev, (společné zůstaly jen plánování a kontrola), která měla celkem 534 členů:

- Družstvo textilní výroby *Rozy Luxemburgové*
- Kožedělné družstvo *F. Dzeržinského*
- Zámečnicko-mechanické družstvo *Srp a kladivo*
- Nábytkářské družstvo *Rudý nábytkář*
- Stavební družstvo *Bély Kuhna*
- Dopravní družstvo *Vpřed*
- Potravinářské družstvo *Internacionál*

[198] Interhelpo získalo pro zemědělskou výrobu tzv. „Murzubajevský pozemek“, který ležel 18 km od družstva směrem k řece Čuj. Na něm hospodařilo několik rodin, které zajišťovaly družstvu potraviny.

O práci v družstvu Interhelpo a o jeho určité výjimečnosti se zmiňuje Nina – jí i její rodině interhelpovští družstevníci ve 30. letech významně pomohli:

Nina[199]. Narodila jsem se v Pišpeku, kde měli rodiče kousek pole a zahradu. Otec zastřelil nějakého banditu, a za to dostal jeden rok vězení. Šel do Talasu a jeho rodina šla za ním. Jakmile začala v SSSR bouřlivá výstavba, odešli do ruského Magnitogorsku, kde bylo hodně příležitostí k získání zaměstnání.

Když začaly stalinské represe, vrátili jsme se zpátky do Pišpeku, kde byla ale strašná bída – bylo to ještě před začátkem války. Lidé z Interhelpa nám moc pomohli. Pracovala jsem u nich – dvakrát denně jsem pásla krávu a dostávala za to jídlo. V neděli bylo volno a jídlo, které jsem dostala, jsem nosila 10 km domů – autobusy po městě nejezdily, muselo se chodit pěšky. Líbilo se mně, jak měli v Interhelpu všechno pěkně zařízené – v interhelpovské čtvrti měli vždycky jeden dům se čtyřmi byty a každý byt měl vlastní vchod. Každý dům měl svoji vlastní zahradu.

Obrázek 49. Osada Interhelpo
Zdroj: http://img.radio.cz/pictures/krajani/interhelpox.jpg

Členové Interhelpa se i jinak stravovali, než Rusové. Rusové třeba uvařili boršč, který pak jedli pořád, dokud ho nesnědli – ráno, v poledne, večer a druhý den zas, třeba i několik dní. Češi měli pořád jiné jídlo – ke snídani kávu nebo čaj a k obědu měli tři chody –

[199] Nina žije v Talasu, je Ruska. Před pěti lety se stala katoličkou – její rodiče sice byli pravoslavní, ale nenechali jí pokřtít.

polévku, hlavní jídlo a zákusek, což byl třeba kompot. Dodnes si pamatuji na česnečku.

Češi hodně pěstovali fazole – jak se o ně pečlivě starali, o každou rostlinku zvlášť. To byl další rozdíl oproti nám, Rusům.

Otec dostal práci v kolchoze až v roce 1940. Po válce byla také bída, ale Mareček dokázal sehnat věci, protože měl konexe s vládou. V 50. letech lidé z Interhelpa začali postupně odjíždět zpátky.

Během druhé pětiletky (1933–1938) pokračuje rychlá industrializace Kirgizie a družstvo se stává konkurencí pro státní podniky. V letech 1937–1938 se znovu objevují značné potíže se zásobováním surovinami, a proto je rozhodnuto začlenit družstvo do státního systému, jak bylo uvedeno v původní smlouvě. V říjnu 1939 je textilka předána pod správu Ministerstva textilního průmyslu Kirgizské SSR a koželužna pod správu Ministerstva lehkého průmyslu Kirgizské SSR. Interhelpu zůstaly dvě výrobní oddělení (nábytkářská výroba, strojírenský výroba se slévárnou) a osm dalších (stavitelské družstvo, dopravní družstvo, obuvnická dílna, krejčovská dílna, pila, klub a jídelna). V roce 1940 se od Interhelpa oddělila část textilní výroby (původní součást nábytkářské) a krejčovská dílna a vytvořily nové družstvo Textil, které r. 1952 přešlo pod správu Ministerstva lehkého průmyslu KirgSSR. V roce 1941 se Interhelpo rozdělilo na dvě nová družstva: Metalozavod-Interhelpo (strojírenská výroba se slévárnou) a Mebelščik-Interhelpo (nábytkářská výroba). Dopravní a stavební oddělení se rozdělily mezi nová družstva, zemědělská výroba a kulturní zařízení sloužila všem.

Vstup SSSR do druhé světové války přinesl další změny v organizaci Interhelpa. Do výrobních hal družstev Metalozavod a Mebelščik se přestěhoval Mechanický závod Frunze (sám „dělal místo“ výrobě z Vorošilovgradu), Metalozavod byl umístěn v budově družstva Krasnyj pimokat (slévárna) a Artmetal (kovovýroba), Mebelščik na území dřevozpracujícího družstva Bondarka. Zároveň s tím přešel Mebelščik pod správu Ministerstva místního průmyslu KirgSSR. Klub Interhelpa přešel pod správu Mechanického závodu Frunze, školka a jesle zůstaly pod správou Rady průmyslových družstev KirgSSR a zemědělské pozemky přešly pod správu družstva Piščevik.

Metalozavod-Interhelpo jako poslední podnik Interhelpa spravoval jídelnu, pilu, dopravní odbor a domy, v nichž interhelpovci žili. Podle

rozhodnutí Rady lidových komisařů KirgSSR byl 1. 1. 1944 na území Metalozavodu vytvořen Motororemontnyj závod, který spravovalo Ministerstvo zemědělství KirgSSR. Tím skončilo průmyslové družstvo Interhelpo svou činnost ve Frunze.

Symbolizace Interhelpa

V dobách poválečného československo-sovětského bratrství se stal čin členů družstva Interhelpo jakýmsi vývěsním štítem vzájemné podpory a pomoci s akcentem na komunistický podtext celé akce, Interhelpo se stalo určitým symbolem. Tato symbolizace začala už ve 30. letech, kdy Interhelpo několikrát navštívil Julius Fučík, a pokračovala i po konci družstva. V roce 1957 rozhodl ÚV KS KirgSSR umístit na budovách Interhelpa památeční tabule, textilní továrnu Interhelpa (pův. R. Luxemburg) pojmenovat po Klementu Gottwaldovi; jedna z ulic v areálu družstva byla pojmenována Interhelpo a druhá J. Fučíka, po němž dostal jméno i Park Interhelpo. Deset bývalých členů a pracovníků družstva Interhelpo bylo vyznamenáno *Čestným uznáním za zásluhy o výstavbu socialistické Kirgizie* a osmnáct *Uznáním Nejvyššího sovětu Kirgizské SSR*. Vzájemně se podporovaly ideologie komunismu a její aktéři.

Také v Československu získalo Interhelpo významné postavení, což bylo prezentováno večeří delegace interhelpovců[200] u prezidenta Zápotockého i zařazením historie Interhelpa do učebních osnov československého dějepisu.

Demonstrací propojení sovětského Kyrgyzstánu a socialistického Československa bylo také pojmenování několika vrcholů v pohoří Ťan-šan po československých komunistických prezidentech Gottwaldovi, Zápotockém a novináři Fučíkovi.

Jak s postupem času ubývalo pamětníků „skutečného“ Interhelpa, získával na síle virtuální obraz komunistického ideálu internacionální dělnické společnosti, takže se o Interhelpu často mluvilo, málokdo ale už věděl, co to Interhelpo bylo.

Otázka (etnické) identity v Interhelpu

Jak vyplývá z uvedených požadavků na budoucí členy družstva (příslušnost ke komunistické straně, ateismus) i ze stanov družstva, záměrem iniciátorů bylo vybudovat komunu se společnou identitou všech členů, která zároveň odpovídala identitě, jíž chtěla vytvořit komunistická strana u občanů celého Sovětského svazu („homo sovieticus“). V Interhelpu se to do určité

[200] Zúčastnil se jí mj. i R. Mareček s dcerou.

míry povedlo. *V Sovětském svazu tvoříme nový život, očištěný od všeho, co nás ve staré vlasti dělilo…usilujeme stát se členy Komunistické strany Ruska…*, psali členové prvního transportu druhému[201]. Nebylo důležité, odkud kdo pocházel či jakým jazykem mluvil, důležitá byla příslušnost k proletariátu (alespoň u prvních dvou transportů) a podpora komunismu. Vstupem do družstva se člověk stal „interhelpovcem“.

Tato společná identita byla výrazně posílena měsíční cestou vlakem, která byla na jedné straně doprovázena mnoha symbolickými akty (vyzdobení vlaku rudými vlajkami, zpěv Internacionály, vymezení se vůči „buržoazním“ nepřátelům v podobě československých a polských úřadů), na druhé straně mnoha oběťmi (špatné ubytování a strava, ztráta rodinných příslušníků, smrt dětí).

Interhelpovci (především první a částečně i druhý transport) prošli jakýmsi společným přechodovým rituálem. Na jeho počátku bylo „odtržení“ od původní identity – skutečné (mnozí prodali veškerý majetek, aby mohli zaplatit vstupní poplatky a cestu, už nebylo kam se vracet) i symbolické (tehdejší „buržoazní“ Československo bylo charakterizováno jako nepřítel). Nová identita – interhelpovce – se ale vytvářela postupně, v každodenní práci při budování dílen a továren družstva a obytných domů. Pocit pospolitosti posilovalo také kompaktní usídlení (když byly vybudovány obytné domy) i snaha o větší zespolečenštění života (společná jídelna, akce v klubu).

Pojem „interhelpovec“ byl také spojován s určitými morálními kvalitami – přátelskost, ochota vždy nezištně pomoci, čestnost, i manuální zručnost[202]. Lidé, kteří nezvládli podmínky v Kyrgyzstánu a odešli během prvních let z Interhelpa, stejně jako ti, kteří z družstva vystoupili ještě před odjezdem z ČSR, což se stávalo hlavně před druhým transportem, kdy bylo už více informací o situaci v Pišpeku, nebyli už považováni za interhelpovce, ale v určité míře za zrádce.

Jednacím jazykem družstva byly v prvních letech čeština, resp. slovenština. Družstvo mělo svou vlastní knihovnu, brzy začalo také organizované vyučování dětí v rodném (rozuměj českém nebo slovenském, podle učitele) jazyce. Jak vyprávějí pamětníci, nejčastěji děti členů Interhelpa[203], vznikla v družstvu jakási „interhelpovština“, tedy směs češtiny, slovenštiny a maďarštiny, kterou se navzájem dorozumívali. Často prý se stávalo, že spolu Slovák a Maďar mluvili svými jazyky, a přesto si rozuměli.

…………………………………………

[201] POLLÁK, P. Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR. Bratislava 1961, s. 114 n.

[202] Čteme-li údaje o bezplatné pomoci Interhelpa okolním kolchozům a družstvům, není divu, že se zpočátku dostali do takových finančních problémů.

[203] HOLÁ, V., VICHEREK, E. *Interhelpo*. Praha: ÚV SČSP, 1975.

Od roku 1927 nastává etapa silné rusifikace (resp. sovětizace) družstva. V nově vybudované škole se na podzim začalo vyučovat v ruštině a také učitelé byli ruského původu, jednacím jazykem se i uvnitř družstva stala také ruština. Rodné jazyky byly „vykázány“ do sféry rodinné komunikace případně „folklorismu“, tedy divadelních představení a písní.

Tato jazyková a ve velké míře i kulturní rusifikace pokračovala díky postupnému snižování počtu původních interhelpovců a změně etnického složení družstva, rozpadu původně kompaktního osídlení a zintenzivňování kontaktů s ruskojazyčným obyvatelstvem, čímž rozumíme i smíšená manželství. Je doloženo i několik případů, kdy muži opustili své ženy (Češky, Slovenky) a oženili se znovu s místními Ruskami či Ukrajinkami. V současné době tak mezi potomky původních interhelpovců není známa ani jedna „monoetnická“ rodina.

	Češi	Slováci	Maďaři	Němci	Zakarpatští Ukrajinci	Celkem
1. transport (1925)	163	101	18	13	8	303
mezitransport (1925)	31	27	2	-	-	60
2. transport (1926)	160	219	25	143	59	606
3. transport (1928)	18	6	-	-	-	24
4. transport (1932)	33	27	24	-	1	85
Celkem	**405**	**380**	**69**	**156**	**68**	**1078**

Tabulka 5. Etnické složení transportů Interhelpa.
Zdroj: Pollák *c. d.*, tab. 15, s. 157

	1932	**1937**	**1939**
Češi	92	44	20
Slováci	43	23	24
Maďaři	22	21	15
Němci	26	21	22
Rusové	223	463	440
Ukrajinci	66	136	180
Bělorusové	-	11	-
Kyrgyzové	37	30	27
Kazaši	9	17	jiných 31
Uzbekové	2	1	
Kašgarové	3	1	
Mordvinci	2	-	
Židé	1	1	
Rusíni	1	-	
Arméni	1	-	
Tataři	2	4	
Poláci	-	4	
Litevci	-	2	
Srbové	-	1	
Celkem		**780**	**771**

Tabulka 6. Etnické složení družstva Interhelpo ve Frunze do 40. let 20. století.
Zdroj: CGA 1914/1/485/47; *U istokov družby.*

Družstvo Interhelpo nebylo organizováno národnostně, ale na základě sociálních tříd a ideologie, tak jako měla být organizovaná celá sovětská společnost. Naopak, původní etnická identita interhelpovců (Čech, Slovák, Maďar) byla oslabena a překryta identitou „interhelpovce“ (internacionalisty), která ale ve skutečnosti z velké míry odpovídala identitě ruské (ruský jazyk, sovětská kultura).

Tím se dnešní „krajané“ dostali mezi mlýnské kameny. Obě identity, na které by chtěli navazovat, jsou velice slabé. S Interhelpem se ztotožnit nemohou, protože samo družstvo už více než 60 let neexistuje a ideologie, na níž bylo vybudováno, je dnes považována (přinejmenším ze stran původních vlastí) za nepřijatelnou, ne-li přímo zločineckou, a původní etnická identita podlehla dlouhodobé intenzivní rusifikaci (neznalost jazyka, českých zvyků, dodržování zvyků ruských). Potomci interhelpovců se dnes stále považují za komunisty a na ideologii interhelpa nedají dopustit. Své české kořeny si uvědomují, ale znalosti českého jazyka jsou u nich jen mizivé.

Obrázek 50. Pravidelné nedělní setkání interhelpovců (29. 5. 2005).

4.2. Přechod z arabského písma na latinku

Opuštění arabského písma, které mělo ve Střední Asii velmi dlouhou tradici, nebylo jen obyčejnou technickou záležitostí, ale bylo součástí rozsáhlejšího plánu, který počítal s vytvořením samostatných a oddělených turkických národů a jazyků. Mezi hlavní důvody zavádění nového písma se uváděl boj s negramotností. Plán na změnu písma měl ale především učinit přítrž *panturkistickým* tendencím, které byly pro Sovětský svaz příliš nebezpečné. Pokud by totiž všechny turkické národy žily v jedné svazové

republice, jednalo by se o příliš velkou sílu, která by mohla znamenat značnou nestabilitu pro celý Sovětský svaz. Rozdrobení turkického obyvatelstva do více republik (s hranicemi, které na mnoha místech vůbec nebraly v potaz národnostní složení) snahu o vytvoření jednotného turkického národa pohřbilo.

O krocích, které předcházely zavedení latinky, se zmiňuje Mustafa Čokaj ve svém rozhovoru s Zaki-Validim[204]:

> Pokud Sověty dosáhnou vítězství ve válce s Polskem (*válka probíhala v letech 1920–1921*), chtějí zahájit novou politiku ve vztahu k muslimům ve sféře kultury. Do Moskvy byl pozván z Kazachů Alichan Bukejchan, Achmed Bajtursun, Nazir Turakulov, Baškirci Abdulla Gismati, Salach Aznagulov, Šarif Manatov, Ázerbájdžánci Muhammed-aga Šachtachtinskij, Ali-gejdar Sajt zade, Dželal Mamedkulizade, turečtí komunisté Achmed Džavad, Nazym Chikmet a Tataři Mirsait Sultangalijev a Nauširvan Jaušev. Každému z nich dali úkol, aby napsali obsáhlé práce o kultuře svého národa a o cestách budování komunismu a aby se pustili do překladu důležitých komunistických děl do turkických jazyků.
>
> V Moskvě vznikla Východní univerzita, kterou vedli Svanidze a Brojdo. Brojdo je teď Stalinův pomocník – teď aspoň vidíte, jakou jste udělal chybu, když jste tohoto člověka v dubnu a červenci 1917 poslal jako svého přítele do Chivy jako *valiho* (představitele oblasti).
>
> Tento Brojdo a profesor Polivanov spolu se stařičkým odborníkem na ruský jazyk z Ázerbájdžánu Šachtachtinským a Turkem Ahmedem Džavadem razí politiku konečného rozdělení turkických národů a také odtržení nás všech od našich vlastních kořenů. Dělají to způsobem zavádění různých abeced na základě latinky nebo azbuky.
>
> Nazir Turakulov[205] a jeho manželka Chanifa navrhli, aby v případě zavedení latinky byla používána pouze její jedna forma pro všechny turkické národy.
>
> Nicméně Brojdo a Polivanov vedou politiku vytvoření vlastního literárního jazyka pro každý národ – podle fonetické osobitosti každého

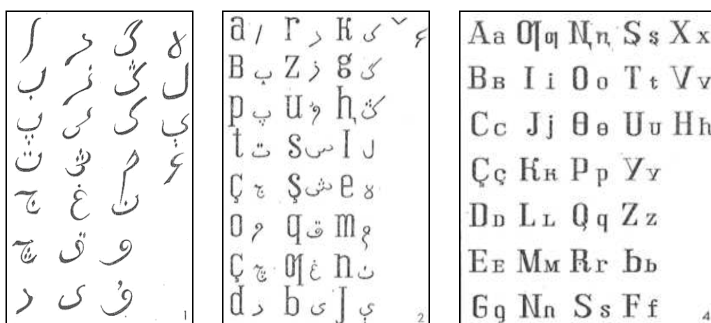
[204] Ahmed Zaki-Validi (*1890–†1970 Istanbul) – v carském období učil v medrese v Kazani, v období bezprostředně po VŘSR se zasloužil o vyhlášení autonomie pro Baškortostán. Byl vězněn bolševiky, emigroval, v roce 1925 získal turecké občanství a společně s Mustafou Čokajem vydával v Istanbulu časopis Žana Turkestan (Nový Turkestán).

[205] Původně levý eser, později vstoupil do komunistické strany, zastával nejvyšší funkce ve vytvořené Turkestánské ASSR. Autor projektu nové turkické abecedy. V roce 1937 odsouzen a zastřelen.

> nářečí. Není pochyb, že přechod k latince je pouze předstupněm na přechod k azbuce. V Dagestánu už začali s přechodem osetinského a čerkeského jazyka na azbuku.
>
> Probíhají rozhovory o přechod na latinku u altajských Tatarů, Finnů a Jakutů. Tyto plány pochází od Brojda a Polivanova.
>
> *Koblandy*[206] a další díla se teď publikují v arabském písmu, ale během několika let je začnou vydávat v latince a pak samozřejmě přejdou k azbuce. Teď přijali ke studiu na Východní univerzitě mládež z Chivy, Buchary, Ašchabádu, Kokandu, Taškentu a přivezli je do Moskvy. Bylo by dobré napsat nějaké články o této nové politice sovětské vlády v oblasti kultury a upozornit na to celosvětovou veřejnost.[207]

Mustafa Čokaj a Zaki-Validi měli v ohledu zavádění písma pro různé turkické národy vynikající předvídavost, protože v Kyrgyzstánu bylo už v roce 1928 nahrazeno arabské písmo (používané pro kyrgyzštinu od roku 1910) upravenou latinkou. Ta vydržela pouze 12 let, a v roce 1940 byla zavedena azbuka – oproti ruské azbuce má kyrgyzská azbuka navíc písmena Ң ң, Ө ө, Ү ү [Ň ň, Ö ö, Ü ü].

Obrázek 51. Kyrgyzská abeceda na základě I. arabského písma, II. latinky – 1928, III. latinky – 1929

Obrázek 52. Kyrgyzská abeceda na základě ruské azbuky (1940).

[206] Koblandy-batyr – středoasijský hrdinský epos.

[207] ZAKI VALIDI, T. *Vospominanija*. Ufa: Kitap, 1998, s. 110–111.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

№ 13 (19) 17-го СЕНТЯБРЯ 1935 года.

Пост РЕВОЛЮЦИИ

Орган Политотдела Управления РК Милиции Киргизской АССР

„Капитализм делал из газет капиталистические предприятия, орудия наживы для массы богачей, информации и ЗАБАВЫ их, орудия ОБМАНА и одурачивания для массы трудящихся. Мы начали делать из газет орудия просвещения масс и обучения их жить и строить свое хозяйство без помещиков и капиталистов".

(ЛЕНИН)

РЕШЕНИЕ—ПРЕВРАТИТЬ В ДЕЙСТВИЕ

ЕЩЕ О НАШЕЙ ПЕЧАТИ

Самобахвальство или — педагогические способности?

Тов. Маурренко, один из лучших милиционеров нашей газеты

КОРОТКО

Bytyn dyjnø proletarlarь, sirikkile!

Revolytsijanьn POSTU

Qьrqьzstan ÇD Militsijasьnьn sajasь bølymynyn gazeti

№ 13 (19) 17 sintjabir 1935 çьl

„Kapitalizm gazetti— kapitalisterdin iş orduna, bajlar ycyn bajuu quralьna, alardьn ojuncuqunu, emgekciler købcylygyn aldoo çana aqmaq qьluu quralьna ajlantqan. Bizdin gazetteribiz — købcylykty oqartuu çana alardь turmuşqa çana øzdørynyn carbalarьn nomeşcik menen kapitalisterdin çardamьnan tьşqarь quruuqa yjrøtyy qural bolup olturat".

(Lenin)

Cecin turmuşqa aşьrьlsьn

BUL MAQTANUUCULUQQA ÇATAT

Qarasuuluqtar--søz sizdiki

Frunze 2-şaardьq salymdyn ьmaratьnьn çalpь køryny

Zeekyrlyk—ala enelerdin çana carbacь-lardьn kezemøldyk qьlbaqandьqьnan

Obrázek 53. Vydání kyrgyzských novin v roce 1935: jedna strana rusky (v azbuce), druhá strana kyrgyzsky (v upravené latince).

Džon Ali Alijevič. Potom, co se v Sovětském svazu prováděla změna písma téměř všech národností na azbuku, tak se to dotklo i Dunganů. Zavřeli vydavatelství, noviny, skončilo vyučování dunganského jazyka na školách. V tomto období Jasir Šivaza především psal v kyrgyzštině. To bylo na konci 30. let. Když Dungani přišli z Číny, tak psali arabským písmem. Toto písmo používali i při výuce náboženství. Pak začali jako všechny národnosti všechno převádět na latinku. Všechny předměty vyučované v dunganštině vyučovali pomocí latinky. Pak zavřeli dunganské školy a v dunganštině se přestalo učit – až v roce 1954 zavedli výuku dunganského jazyka v azbuce. Tato proluka měla na kulturu Dunganů samozřejmě velmi špatný dopad, protože se v té době nevydávaly žádné učebnice v dunganštině.

Měnila se i jména vesnic – v roce 1937 se vesnice ještě nazývala Empa, tzn. Tábor povstalců. Bývalí povstalci, kteří přišli z Číny, tak nazývali dočasný vojenský tábor. Pak se vesnice přejmenovala na Kara Komuz, ale Dungani ji stále nazývali Empa.

5. Rozkulačování, kolektivizace a represe – 30. léta

Ačkoli se tragédie a dopad stalinské politiky týkal života celé společnosti, zřejmě největší rozsah můžeme zaznamenat v případě zemědělství a překotné kolektivizace podle víceméně jednotných mustrů používaných v diametrálně odlišných podmínkách v rámci celého SSSR.

Stalinova ideologie vycházela z přesvědčení, že je každá společnost rozdělena na protichůdné a vzájemně bojující třídy. Tyto názory publikoval Stalin už ve svých teoretických spisech v proletářských časopisech z roku 1906 (ve kterém se odvolává na Karla Marxe – *spojenectví buržoazie může být otřeseno pouze spojenectvím proletariátu*).

Jak je složitý současný život! S jakými různými pestrými třídami a skupinami se můžeme setkat: s velkou, střední a drobnou buržoazií; s velkými, středními i malými feudálními pány; s učni, nekvalifikovanými i kvalifikovanými dělníky; s vyšším, středním a nižším duchovenstvem; s vyššími, středními a drobnými úředníky; s nejrůznějšími intelektuály a dalšími rozmanitými skupinami – takový pestrý obraz nám podává náš život! Ale je také jasné, že stále výrazněji vystupují v této složité situaci dvě hlavní tendence, které všechny tyto komplikované skupiny ostře rozdělují do dvou znepřátelených táborů – na tábor kapitalistů a tábor proletářů. (…) Není pochyb o tom, že třídní boj bude stále tvrdší. Úkolem proletariátu je, aby do svého boje vnesl systém a organizovanost.[208]

Na tezi o třídním boji navazoval Stalin (spolu s Leninem) jednoznačným požadavkem na konfiskaci veškeré půdy a jejímu předání těm, kdo na ni pracují. Konfiskaci půdy podpořil sjezd komunistické strany v roce 1903 a na sjezdu v roce 1905 panovala v tomto ohledu jednota i mezi frakcemi *bolševiků* i *menševiků.*[209]

Po získání moci sovětské vedení nejdříve předpokládalo dva způsoby přeměny vesnice ve vesnici socialistickou, oba měly znamenat zrušení vykořisťování odstraněním soukromého hospodaření (zákaz nájemné práce, zrušení pronajímání půdy a odebrání půdy a majetku zámožným

………………………………………

[208] STALIN, I. V. Klassovaja bor'ba. *Ahali Droeba* (Novoe Vremja) № 1, 14 nojabrja 1906 g. Další dostupnost: STALIN, I. V. *Sočinenija v 16 tomah*. Tom 1. BIBLIOTEKA HRONOSA [online] HRONOS - vsemirnaja istorija v internete 2000-2010 [cit. 2. 9. 2010] Dostupný z: <http://www.hrono.ru/libris/stalin/vol-1.php>, <http://stalinism.ru/Tom-I/Klassovaya-borba.html>.

[209] STALIN, I. V. Agrarnyj vopros. *Jelva* (Molnija/Blesk) № 5, 9 i 10, 17, 22 i 23 marta 1906 g. [online] © 2010 Stalin: vremja, ljudi, Imperija [cit. 2. 9. 2010] Dostupný z: <http://stalinism.ru/Tom-I/Agrarnyiy-vopros.html>.

zemědělcům). Oba způsoby předpokládaly vznik nových ekonomických jednotek založených na kolektivním hospodaření: kolchozů a sovchozů.

Kolchozy vznikaly už po roce 1917, ale program NEP (tzv. nová ekonomická politika – uplatňovala se od roku 1921 a nahrazovala politiku tzv. vojenského komunismu z období občanské války), uvolňující prostor pro soukromé podnikání, jejich růst pozastavil. Po roce 1917 existovalo družstevnictví v následující podobě:

- družstva pro společné obdělávání půdy, přičemž pracovní nástroje zůstaly v soukromých rukou členů družstva
- združstevněná orná půda, tažná síla, zemědělský inventář. Právo osobního vlastnictví se vztahovalo jen na obydlí, záhumenky, velký i malý domácí dobytek, domácí drůbež
- komuny s velkým stupněm združstevnění, zahrnující celou usedlost, včetně např. drůbeže. Výnosy se dělily podle „jednotek“. [210]

V prvních porevolučních letech převládala družstva 2. a 3. typu. Jejich počet dosáhl až 18 tisíc, ovšem s přechodem na politiku NEP se družstva rozpadala.

Kolektivizace ve dvacátých letech 20. století začala probíhat na vesnicích nejprve ve znamení vzniku komun, kterým byly přislíbeny a poskytovány podpory ze strany státu a byla vedena kampaň pro jejich zakládání a rozšíření. Zároveň se vyzdvihovaly výhody společného života na vesnici, kupříkladu při hlídání dětí, obdělávání půdy, zpracování a prodej potravinářských výrobků. Komuny podle dobových propagačních materiálů měly přinášet užitek všem pracujícím a strach z nich měli mít jen ti, kdo využívali lidi k nádenické práci.[211]

Náš parostroj vpřed letí
Zastavuje v Komuně
Jiné cesty pro nás není
V rukou máme pistole
(Píseň komsomolců z 20. let.)

Komuny měly odlišný charakter než kolchozy. Lišily se v legislativě při zakládání i ve vlastním chodu. Obecně lze říci, že v komunách byla hlubší dělba práce, která zasahovala nejen do pracovních záležitostí, ale i do záležitostí rodinných (společné vaření, hlídání dětí, apod.). Komuny organizovaly vzdělávání svých členů, pořádaly kurzy pro traktoristy atd. Organizace kurzů ovšem bývala často velmi chaotická. Docházelo

……………………………………………

[210] ALIJEVA, Š. A. *Razvitije kolchoznogo prava v Uzbekistan*e. Taškent, 1973, s. 35.

[211] KISLJANSKIJ, S. S. Komu vygodna komuna i kto jejo boitsja. Moskva, 1921.

k případům, že se pořádal kurz pro traktoristy, ale k dispozici nebyl jediný traktor.

V polovině dvacátých let vedle sebe legislativně existovaly jak komuny, tak i kolchozy, později se zemědělské hospodaření odehrávalo jen v kolchozech a státních podnicích – sovchozech, které vznikaly na půdách státního fondu, bývalé carské půdě apod.

V souvislosti s družstevnictvím se často používá paralelně i pojem *rozkulačování*. Oba pojmy jsou ovšem dost odlišné – rozkulačování znamenalo odstranění tzv. *kulaků*, konfiskaci jejich majetku a jejich vysídlení, případně přímá fyzická likvidace. K rozkulačování začalo docházet velice brzo po převzetí moci bolševiky, často již v roce 1918. Řízená a násilná kolektivizace začala probíhat ve velké míře až po roce 1928.

Jak také mohlo vypadat *rozkulačování*, velice dobře ukazuje následující příběh odehrávající se na území dnešního Kyrgyzstánu a Kazachstánu. Jako *kulaci* byli označeni všichni, kdo zaměstnávali nějakou námezdní sílu (a jednalo se tedy z bolševického pohledu o vykořisťovatele). V době *rozkulačování* ovšem mnoho *kulaků* už mohlo mít velice malý majetek, protože o jeho větší část přišli při vyvlastňování majetku v prvních letech bolševické vlády. Zároveň je vidět, že v Turkestánu mohlo být *rozkulačování* vedeno i podle národnostního hlediska:

German Jantcen. Na podzim toho nešťastného roku 1922 se v Čemkentu objevil mladý fanatický komunista, Žid z Moskvy. Ten dostal příkaz a zmocnění od Ústředního výboru likvidovat, což znamenalo zastřelit, všechny kulaky v Turkestánu, kteří byli zapsaní v GPU.

Všichni hospodáři museli mít vždycky nějaké pracovníky, které zaměstnávali. V Čemkentu ale bylo muslimské GPU, takže zcela přirozeně označilo všechny ruské rolníky jako kulaky, i když všichni majetní Uzbekové měli také sluhy – Uzbeci jako kulaci ovšem označeni nebyli. Ten člověk z Moskvy si nechal postavit všechny rolníky, kteří byli označeni jako kulaci, do řady – bylo jich kolem tří set – a všechny je osobně, svou vlastní zbraní, postřílel. Nikdo nemohl nic udělat, protože velel celé posádce.

Nakonec přišel i do Aulie-Aty. Já jsem ve městě nebyl a jemu GPU předalo seznam příjmení ruských rolníků a osmnácti našich, kteří byli dříve majetní. Na seznamu bylo i mé jméno. Protože lidí bylo na seznamech hodně, posílalo GPU do všech vesnic vojáky s příkazem přivést pozvané lidi a ve městě je hned uvěznili.

Když zatkli mě a mého souseda Kornélia Valla, který měl kdysi velký obchod, a přivezli nás do města, viděli jsme, že ve vězení je už kolem 400 lidí v podobném neštěstí. Vězení bylo přeplněné. Nás

osmnáct mennonitů, společně s několika luterány a dalšími – celkem padesát osob, jsme leželi v jedné velké místnosti. Byli tam Rusové, Arméni, Gruzíni a Němci. Bylo tam tak málo místa, že jsme částečně leželi na sobě. Vzduchu bylo málo, že se skoro nedalo dýchat, stěny i pryčny byly plné vší. Navíc v noci stál v rohu přenosný záchod a od něj šel strašný zápach.

Téměř každý večer v 9 hodin krvežíznivec z Moskvy procházel se svým sekretářem a několika vojáky po dlouhé chodbě a rozestavoval vojáky na hlídky. On sám chodil do jednotlivých cel a vybíral si oběti. Bylo jich vždycky 20–25 a ti museli vyjít na chodbu. Pak je odvedli do blízkého lesa a postříleli. Často u toho byli naši strážci, kteří nám o tom povídali ráno během patnáctiminutového větrání.

Jednou večer přišla řada i na naši místnost číslo 9. Když krvežíznivec vešel, všichni vyskočili a uviděli jsme před sebou docela mladého člověka kolem 27 let. Obtěžkaný dvěma těžkými revolvery, na opasku nosil ještě kavkazský *kinžál* (dýku). Vedle něj stál jeho sekretář, Rus, s velkou knihou pod paží. Se strašnými nadávkami a klením křičel: „Dávno jsem vás, vy kulaci, hledal a nakonec našel. Jen se podívejte na příkaz Ústředního výboru zničit vás všechny bez soudu, tímto revolverem!“ Sekretář otevřel knihu a přečetl několik jmen. Ti lidé vystoupili, a když stáli před krvežíznivcem, proklínal je, strašně klel a třem poručil, aby vyšli na chodbu. Tak to udělal ještě v dalších celách. Slyšeli jsme, jak se otevřela železná vrata, padly výstřely a nikdo se už zpátky nevrátil.

Jednou v pět hodin odpoledne odvedli jednoho mého starého známého, kozáka, snaživého rolníka. V deset večer byl mrtvý. Jak nám říkali ráno strážci, jeho žena s dětmi za ním přijela na voze, aby se dozvěděla, co s ním bude. Stráž ve vězení nevěděla, co s ním je, ale říkala, že každý večer některé vězně střílejí. Když se žena mého známého kozáka vracela k vozu, viděla, že vedou jejího muže. Běžela k tomu upírovi a prosila ho o milost. On jí neodstrčil a ještě jí řekl, aby přivedla děti. Pak jí přikázal, aby svému muži vykopala hrob. Aby nemohla odnést tělo svého muže, přikázal, aby u hrobu stála stráž.

Naše *obščiny* posílaly každý den k vratům posly. Ti dávali strážím různé dárky, aby jim řekli, jestli jsou jejich příbuzní naživu. Když dostali odpověď, tak se vraceli poslové domů a stráže nám pak všechno vyprávěli. Jednou večer se u nás ve vesnici sešli lidé k modlitbě a 35 hodinovému postu za naše propuštění a Hospodin jejich modlitby vyslyšel.

Když jednou vyváděli rolníky k zastřelení, přišel posel s telegramem pro upíra. Ten byl tak rozčilený, že ho hned po otevření přečetl nahlas před stráží. Stálo v něm, že se všechna jeho zplnomocnění anulují, a že se musí ihned vrátit do Moskvy. Upír všem tedy řekl, že odjíždí na

krátkou dobu do Moskvy a ihned po svém návratu všechny ve vězení zlikviduje. Pak nařídil lidem z GPU, aby nepustili ani jednoho kulaka, jinak je také postřílí. Pak odešel a navždy zmizel. Ještě dlouho jsme museli čekat, jak vše dopadne. Nakonec GPU uznalo, že se upír nevrátí a naši lidé nás mohli vykoupit pomocí potravin, což nebylo až tak jednoduché, protože v našich vesnicích už skoro nic nebylo. Lidem všechno vzali, ale s pomocí dalších lidí ve vesnici, jsme se my, osmnáct rolníků, mohli vrátit. Někteří strávili ve vězení devět měsíců, já jsem tam byl skoro sedm měsíců.

I když jsem se vrátil domů, pořád mě GPU sledovalo a vyhrožovalo. Dokonce mě znovu přišel varovat můj přítel Ibragimov, předseda muslimské komunistické strany a GPU, že už dokonce vybrali člověka, který mě má odstranit. Nevěděl jsem, co dělat – jako jediná možnost mě napadl útěk, ale měl jsem nemocnou ženu, a navíc cestování bylo velice obtížné. Sice jsem dostal pozvání od mého známého do Německa a i německé vízum, ale do Berlína a Wiedenestu to bylo 9000 kilometrů.

Potřebovali bychom cestovní pasy, které vydávalo jen GPU, kde jsem byl na černé listině. Při žádosti o pas by mě ovšem také mohli klidně zastřelit jako kontrarevolucionáře. I kdybych měl pas, tak bych stejně nedostal lístek na vlak, protože v Turkestánu byl zákon, že lístek si může koupit jen ten, kdo má povolení stranických funkcionářů.

Modlil jsem se a pak jsem se rozhodl, že o ten pas na GPU požádám. Do města jsem přijel večer a hned ráno jsem šel na GPU. Tam ale seděli úplně neznámí lidé. Předseda, k mému údivu Rus, vstal a přívětivě mě vítal a ptal se, co bych si přál. Říkal jsem mu, že bych chtěl se ženou navštívit Německo a Holandsko, kde máme mnoho příbuzných a známých, které bychom ještě chtěli vidět. Ukázal jsem mu potvrzení z našeho úřadu, že mám všechny dodávky splněné a že nic nedlužím.

Předseda říkal, že je vše v pořádku, ale že mě nezná, protože jenom zastupuje – všichni z GPU totiž odjeli na deset dní do Taškentu na důležitou schůzi. Musí tedy projít zápisy, jestli nejsem na černé listině. Začal hledat v knihách od nejstarší a procházel dlouhé seznamy jmen. Měl jsem nevýslovný strach, co se stane, až se dostane ke knize z února minulého roku. Předsedu ale hledání přestalo bavit a řekl: „Ale v těch posledních už zapsaný také nebudete.“ Jeho pomocník vyplnil cestovní pas a předseda mně dal papír: „Přeji vám šťastnou cestu. Kdybych byl takový kapitalista jako vy, také bych s radostí cestoval do zahraničí, abych viděl, jak tam lidé žijí.“

Teď zbývalo rozmyslet, čím pojedu, když lístky na vlak byly vázané na stranický souhlas. Šel jsem zamyšleně po ulici a najednou mě chytil za ruku můj starý známý, který pracoval na železnici a ptal se mě, jestli

je pravda, co vyprávěl můj syn, že chci odjet do Německa. Řekl jsem mu, že je to tak. On mně začal povídat, že je Moskvan a jak by rád ještě navštívil svou matku, které je přes devadesát let. Rozhodli se všechno tady prodat a odstěhovat se do Moskvy, ale tam je hlad, takže nakoupili velké množství potravin. Jako železničář dostal na cestu celý vagón, ale má ho zaplněný jenom z poloviny, tak mně druhou polovinu nabídl.

Když jsem přišel domů, nikdo se nestačil divit. Postupně jsme nakoupili potraviny a dvě krávy a všechny věci jsme postupně vozili na nádraží a nakládali pod dozorem mého přítele železničáře. Domů ke mně chodili někteří naši kazatelé a obviňovali mě z malověrnosti. Říkali také, že bolševická vláda dlouho nevydrží.

Během týdne bylo všechno připravené a 28. března 1923 jsme opustili Orlovku. Náš hospodář připravil vagón tak, že z jedné strany stály krávy a nad nimi v kleci slepice. Pak byl malý prostor s nevelikou pecí, kde jsme mohli vařit. Další prostor byl rozdělený rohožemi na dvě poloviny. Na každé straně byly pryčny, pod kterými jsme měli své věci – pytle a krabice. Na každé stanici náš hospodář telegrafoval do další stanice, aby připravili seno a vodu pro krávy. Za 18 dní jsme dojeli do Moskvy. S pomocí německého konzula jsme se pak dostali do Petrohradu a odtud lodí do Štětína.

Rozvoj družstevnictví v SSSR probíhal ovšem ve 20. letech velmi pomalu – v roce 1927 bylo v celém Sovětském svazu 17 267 kolchozů všech typů, které sdružovaly jen 400 tisíc zemědělských hospodářství, což představovalo pouhé 1,5 % z celkového počtu[212].

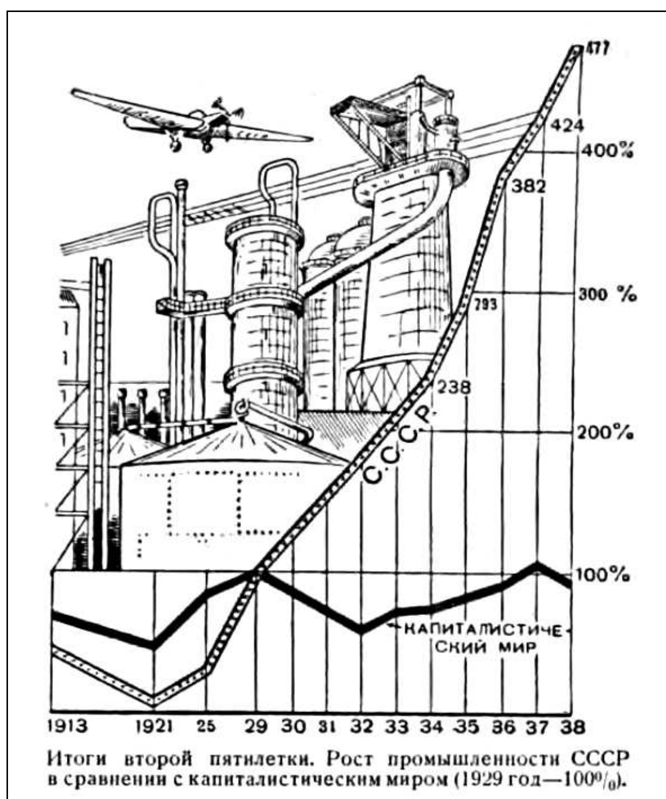
Nová ofenzíva v jejich zakládání přišla až po XV. sjezdu VKS(b) v prosinci 1927. Sjezd prohlásil kolektivizaci za hlavní cíl v socialistické přeměně venkova a požadoval, aby se urychlil vznik výrobních družstev. Přesto všichni delegáti, kteří na sjezdu referovali o práci na venkově, zdůrazňovali, že při kolektivizaci je důležitá opatrnost a postupnost. Molotov ve svém příspěvku uvedl: *…K tomu, abychom přešli od individuálního hospodaření ke společnému, jsou zapotřebí dlouhé roky… Je třeba si uvědomit, že zkušenosti ze sedmi roků NEPu nás dostatečně poučily o tom, co říkal Lenin ještě v roce 1919: žádné urychlování, žádná neuváženost od stranických orgánů či sovětské vlády ve vztahu k rolníkům.*

To, že hospodářství v soukromém vlastnictví bude ještě dlouho základem celého zemědělství, tvrdil Stalin ještě v roce 1928. V polovině roku 1928 bylo v kolchozech méně než 2 % všech rolnických hospodářství, 2,5 % všech osevních ploch a 2,1 % obilních osevních ploch.

………………………………………

[212] Tragedija sovetskoj derevni: Kollektivizacija i raskulačivanije. 1927–1939. Tom I. [s. l.], 2004, s. 53.

Během roku však Stalin výrazně změnil názor a rozhodl se pro zrychlené tempo kolektivizace. Následky urychlené kolektivizace se dostavily velmi rychle – v celosvazovém měřítku se zemědělská výroba během celé první „stalinské“ pětiletky[213] snižovala.

Obrázek 54. Růst průmyslové výroby v SSSR ve 30. letech, srovnání s kapitalistickými státy.

Masová kolektivizace začala v letech 1928–1929 a nejdříve zahrnovala drobné rolníky a bezzemky. Pro přesvědčovací agitační akce bylo z měst povoláno 25 000 aktivistů-propagátorů, komunistů, kteří měli rolníky přesvědčovat o přednostech společného hospodaření. Bylo poněkud paradoxní, že lidé z města, bez zkušeností z venkovského života a zemědělství, přesvědčovali zkušené rolníky žijící na půdě často po několik generací. Protože faktické argumenty chyběly, agitace se zvrhla na propagaci jednoduchého hesla: „Kdo nevstoupí do kolchozu, je nepřítel sovětské vlády“. Odtud už byl jen krok k hromadnému pronásledování nejen odpůrců kolektivizace, ale i těch, kteří jen pochybovali o některých jejich aspektech a žádali čas na rozmyšlenou. Brzy se vůči odpůrcům prosadila metoda

[213] Plánovaná 1. 10. 1928–1. 10. 1933, její úkoly splněny oficiálně o rok dříve.

zastrašování a násilí a idea „rozkulačení“, násilného zabavování majetku a deportace odpůrců.

Kdo vstoupil do kolchozu, ale ještě zdaleka vyhráno neměl. Následující příběh z tatarské vesnice Tamgy na jižním břehu jezera Issyk-kul, ukazuje, že se kolchozník mohl dostat na začátku 30. let do vězení, protože jeho otec byl „boháč“. Do vězení se pak mohl dostat znovu ve 2. polovině 30. let, když probíhala druhá vlna procesů.

Sultan Sulejmanov. V roce 1930 byl v Tamze založený kolchoz, do kterého vstoupil i můj otec. Kolchozy byly nejprve tři, až později se spojily do jednoho. V roce 1933 byl ale otec uvězněn na jeden rok v Karakolu bez soudu jen proto, že jeho otec (můj dědeček) byl „boháč“ – měl jednu krávu. Moji maminku s dětmi (se mnou a sestrou) z našeho původního domu vyhnali. Na místě našeho domku pak postavili poštu. Maminka bydlela různě, často v podnájmu u známých. V tomto roce začali v Tamze Rusové stavět sanatorium.

Jakmile se otec vrátil z vězení, nabízeli mu, že se může vrátit do kolchozu, ale ten byl naštvaný a řekl, že už do žádného kolchozu nikdy nepůjde a šel pracovat do sanatoria.

Když pak ve 30. a 40. letech přišly represe proti bohatým a v roce 1937 a 1938 další rozkulačování, naší rodiny se to už nijak netýkalo, protože otec v kolchoze už nebyl. Bohatí Tataři ale museli utéct – někteří do Taškentu, jiní do Číny. V Tamze tak zůstali jenom chudí.

V roce 1940 koupil otec jednu místnost v domě, kde žili se šesti dětmi až do konce války. Sedmé dítě se narodilo po válce v roce 1947. Nejstarší z dětí byla sestra, která nyní žije v Biškeku (nar. 1931), pak jsem byl já (*1933) a další sourozenci se narodili v letech 1938, 1942, 1944 a 1947.

Za války sloužilo sanatorium jako nemocnice pro raněné. Otec měl podmínky v sanatoriu velice dobré, protože dostával příděl chleba 400 g na dospělého a 200 g na děti, takže rodina měla 2 kg chleba na den.

Alym Toktomušev[214]. My jsme dostali zprávu o rehabilitaci otce v roce 1957. Tenkrát jsme žili v Leninově kolchoze v džumgalském okrese. To byl velký kolchoz, který vznikl ze čtyř menších kolchozů. Jeden z těch malých kolchozů, Kyzyl-Kyrgyzstan, zakládal i můj otec a tam jsme se dozvěděli, že můj otec byl zastřelen

[214] 65 let.

9. září 1937. Já jsem se narodil osm dní před jeho popravou.

Oznámení o otcově zastřelení přišlo po deseti letech – na podzim, myslím, že to bylo v září, rehabilitace byla za dalších deset let.

Kolchoz pořádal velkou vzpomínkovou slavnost. Postavili jurtu, lidé oplakávali mrtvého podle kyrgyzských tradic. Dokonce chtěli kolchoz přejmenovat na otcovo jméno, ale protože dosavadní jméno kolchozu bylo Lenin, tak to nešlo. Po otci pojmenovali aspoň hlavní ulici v kolchozu – ulice Toktomuše Dabatova, která je tam dodnes.

Moje matka mi vyprávěla, že náš dům stál před kolchozní kanceláří, a když si mí bratři šli ven hrát na ulici, tak na ně děti ze sousedství volaly, že jsou děti kontrarevolucionáře. Proto sourozenci raději nevycházeli a na ulici se dívali jen přes vrata.

Matka říkala, že otec měl černého mimochodníka s dlouhou hřívou a loveckého psa Doske. Jakmile otce uvěznili, Doske zmizel úplně, a koně si vzal předseda kolchozu Šakan. Když ho uvazoval u kolchozní kanceláře, díval se kůň na naše vrata, řehtal a dupal kopyty. Moji bratři a moje matka se na něj dívali škvírou u vrat a žalostí plakali. Máma říkala, že kůň je jako člověk, a proto jí ho bylo líto. Když se dívali na jeho utrpení, přáli mu rychlou smrt. Kůň začal ztrácet hřívu a bylo jasné, že brzy bude po něm. Tak ho zařízli a dali na oběd kolchozníkům. Když moje matka slyšela, že koně poráží v garáži, šla tam a požádala předsedu o kousek hřívy na památku. Předseda seděl na koni, a začal tahat matku za vlasy – ta upadla a rozbila si hlavu. Domů přišla s prázdnýma rukama.

Když Šakan zestárl a byl v důchodu, jeli jsme jednou na koních. Šakan seděl u vrat svého domu a zeptal se mé matky:

-Jak se máš, Batyš apa?

Matka se ho místo odpovědi zeptala:

-Co se vyhříváš na slunci? Chceš, abych tě také chytla za vlasy jako ty tenkrát mě?

Šakan jí řekl: „Přestaň, Batyš apa, zapomeň na to na všechno. Byl jsem tenkrát mladý a hloupý. Myslel jsem, že opravdový komunista se musí takhle chovat k manželce nepřítele lidu“.

Vytvoření třídního nepřítele jako pilíř sovětské kolektivizace. V prosinci roku 1929 přišel Stalin s heslem o likvidaci kulaků jako třídy a vyhlásil, že likvidace kulaků se musí stát součástí zakládání družstev a celkové kolektivizace.

Do roku 1929 prováděla sovětská vláda politiku omezování a potlačování kulaků. Kulakům zvyšovala daně, požadovala, aby kulaci prodávali státu obilí za pevné ceny, omezovala kulakům používání půdy, zmenšovala velikost kulackých hospodářství, omezovala jim

pronájem půdy i námezdní práci. Ale tato politika neodstranila hospodářský základ kulackých hospodářství.
Kulaci byly podobní vykořisťovatelé, jako dřívější kapitalističtí vykořisťovatelé v průmyslu. Výrobní prostředky kulaků ovšem nepřešly do rukou státu, ale do rukou kolchozů. To byl hluboký revoluční převrat.
Jedinečnost této revoluce spočívala v tom, že byla provedena *shora*, z podnětu vlády, s přímou podporou *zdola* ze strany milionů rolníků, bojujících proti kulackému otroctví, za svobodný kolchozní život.[215]

Součástí kolektivizace na území celého Sovětského svazu byly tedy dva nedělitelné procesy: zakládání kolchozů a likvidace bohatších zemědělských vrstev. Ty byly rozděleny na tři kategorie; kritériem, i když nejasně definovaným, byla velikost majetku.

V ruské terminologii to byli „bjedňaki“, „seredňaki“ a kategorii nejbohatších tvořili „kulaci“.

V Rusku do roku 1917 měli největší výměru půdy statkáři (41,7 % zemědělské půdy), kteří ovšem produkovali pouze 12 % všeho obilí, kulacká hospodářství hospodařila na 21,8 % půdy (produkce 38 % obilí) a seredňacko-bedňacká hospodářství měla 36,5 % půdy 50 % výnosů (údaje z roku 1913)[216].

Tabulka 7. Podíl různých typů hospodářství v Rusku na výnosech a obhospodařované půdě (1913).

	celkem půda	podíl na výnosech	průměrná efektivita
statkáři	42 %	12 %	29 %
kulacká hospodářství	22 %	38 %	174 %
seredňacko-bjedňacká hospodářství	37 %	50 %	137 %
Celkem	**100 %**	**100 %**	**100 %**

Tabulka jednoznačně ukazuje neefektivnost statkářských hospodářství, zatímco efektivita kulackých hospodářství byla nejvyšší. Je otázkou diskuse, zda bylo prozíravé se zbavovat právě tohoto typu hospodářství.

Pro likvidaci „kulaků“ byl zaveden speciální termín: „rozkulačivanije“. Rozkulačování mělo jednak zlomit odpor proti kolektivizaci, majetek

[215] Istorija SSSR. Čast’ tret’ja. Učebnik dlja 10 klassa sredněj školy. Moskva: Učpedgiz, 1952.
[216] KAMENŠČIK, A. Cifry – chorošaja vešč'. *Gazeta Duel'*. № 13 (301), 1. 4. 2003.

„kulaků“ měl tvořit materiální základnu pro budovaná družstva, kolchozy.[217] Celkový počet „rozkulačených“ hospodářství na území Sovětského svazu představoval 10–15 % všech hospodářství.[218]

Při plánované likvidaci kulaků došlo k rozdělení kulackých hospodářství na tři skupiny:

1. Účastníci kontrarevolučních povstání a organizátoři teroru. Tito lidé se měli izolovat, popřípadě i zastřelit. Členové rodiny měli být vysídleni do vzdálených oblastí země.
2. Nejbohatší kulaci. Společně s rodinami měli být vystěhováni do vzdálených oblastí země.
3. Majitelé menších hospodářství. Mohli zůstat v okresech, kde žili, ale museli se vystěhovat za hranice zkolektivizovaných obcí.

Saparbek Tynajevu[219]. Můj dědeček byl bohatý člověk. Měl více než tisíc koní, a několik tisíc ovcí a koz, desítky velbloudů, stovky krav a jaků. Kdy se začaly vytvářet kolchozy, byl přinucen „dobrovolně“ převést většinu majetku do společného užívání. V Čongočaru v Tonském rajonu (na jižním břehu jezera Issyk-kul) byl v sovětských dobách Leninův kolchoz. Když se tento kolchoz zakládal, tak všechen dobytek, koně a velbloudi byli od mého dědečka. Znovu zdůrazňuji, že dědeček pochopil, jaká je situace a dobytek předal státu dobrovolně. Ve 30. letech, když ho na základě udání Šameje rozkulačovali, tak měl asi jen deset kusů jaků.

Mé prarodiče a jejich sourozence s dalšími desítkami kulaků posadili do vlaku v Rybače (nyní Balykčy, Kyrgyzstán) a odvezli do Chersonské oblasti na Ukrajinu. Dědeček ze smutku, že už nikdy neuvidí své děti, zemřel cestou, ještě než dojeli do Chersonské oblasti. Jak vyprávěla babička, kvůli pohřbení dědečka Saparbaje vlak zastavil na dvě hodiny. Místo dědečkova hrobu si babička nezapamatovala.

Místní vedení se se všemi kulaky sešlo hned na nádraží. Jak já to chápu, na Ukrajině pravděpodobně zoufale potřebovali pracovní sílu kvůli rozkulačování a hladu, na jehož následky zemřelo mnoho lidí.

[217] KOKAISL, Petr, PARGAČ, Jan a kol. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán. Střípky kulturních proměn Střední Asie.* 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007.

[218] IVNICKIJ, N. A. *Suďba raskulačennych v SSSR*. Moskva, 2003, s. 14.

[219] Dvakrát byl ministrem zemědělství Kyrgyzstánu, dlouho byl prvním náměstkem ministra. Předtím stál v čele správy okresu (akim) v různých rajonech. V sovětských dobách, když mu bylo 27 let, se stal prvním tajemníkem okresního výboru. Jeho velice nízký věk pro tak významnou pozici je v sovětském systému ojedinělým případem. 65 let.

Pro vysídlence bylo na Ukrajině připravené bydlení, dostali práci a jídlo – každý den jim přinesli dva bochníky chleba a kousky cukru. Jak moje babička říkávala, na Ukrajině jim nikdo nenadával do kulaků jako v Kyrgyzstánu.

Babička Saikal byla už v důchodovém věku, když přišla na Ukrajinu, ale byla velmi energickou ženou. Poté, co strávila ve vyhnanství asi deset let, utekla domů. Když babička s dědečkem odjížděli na Ukrajinu, tak si zašila do šatů zlaté mince. Když se vracela domů, tak ještě s dvěma dalšími ženami nejprve jely vlakem do Taškentu. V té době právě začala válka. Pak se nějak dostali do Pišpeku (Biškek).

Jedna z mých tetiček Bubu se vrátila z Ukrajiny po válce v roce 1945 nebo 1946. Vyprávěla, že Němci na Ukrajině drancovali jenom u Rusů, Kyrgyze nechávali na pokoji. Když přišli Němci do vesnice Čalbasovo a brali si kuřata, prasata a dalších věci, tak začali říkat: „Kyrgyz, Kyrgyz" a oni je nechali.

Teta Kanyšaj se také vrátila z Ukrajiny po válce. Babička Sajkal zemřela před dosažením věku sto let. Jeden z jejích synů zemřel, když mu bylo 97 let. Její dcera je ještě naživu, jí je 99 let. Jen můj otec zemřel kvůli nemoci brzo.

Ten samý Šamej, který svým udáním dosáhl vysídlení dědečkovy rodiny na Ukrajinu, se snažil rozkulačit i děti mého dědečka. Dědeček Tynaj měl šest dětí: nejstarší byla dcera, pak byli synové Abdykerim, Mambet, Ilias, Mahmud…

Bratři, s výjimkou jednoho, kvůli obavám z pronásledování, odjeli z domova na východní břeh jezera Issyk-kul do Tjupského rajonu. Jeden z bratrů odjel do Kazachstánu, do Kegenu, kde se stal předsedou kolchozu. A můj otec Mambet se ukrýval v lese Orgočor v Džeti-Oguzském rajonu. Když v roce 1931 založili státní statek (*sovchoz*) Orgočor, šel tam můj otec pracovat jako *čaban* (pastýř). Později otec vystudoval zootechnickou školu a deset let pracoval v sovchozu Orgočor jako zootechnik.

Během druhé světové války v roce 1942 mohl otec zůstat v kolchozu jako specialista. Moje matka pracovala v tom samém kolchoze jako *čaban* a byla v 50. letech dvakrát zástupcem v Nejvyšším sovětu Kirgizské SSR. Otec se později vrátil k *čabanům*. Posmrtně byl oceněn Státní cenou SSSR. Jeho nejstarší syn Žamake se stal Hrdinou socialistické práce SSSR. V Orgočoru vyšlechtili nové plemeno jemnovlnných ovcí. Místní škola v Orgočoru nese jméno mého otce.

Otec vždycky říkal se smutkem: „Říkají nám, že jsme kulaci, označují nás jako baje (boháči). Ale my jsme všechno dosáhli jenom svým potem, tím že jsme pracovali ve dne v noci. Když máte více než 10 000 kusů skotu, tak se musí pracovat ve dne v noci, když padal sníh,

nebo pršelo. Zaměstnanci nebyli moc ochotní pracovat, o dobytek se nestarali, nechali ho být a klidně si odešli. Vždycky jsme s bratry museli zaměstnance kontrolovat. Přestože jsme měli obrovské množství zvířat, nikdy jsme nežili v přepychu a pohodlí. Pravda je, že jsme vždycky měli co jíst a měli jsme dobré boty. Když jsem byl čabanem v Orgočoru, mohli jsme užít všechny plody mé práce. Teď je život snadnější, to se nedá srovnávat s tím, co bylo před sovětskou dobou.“

Podle otcových slov se situace zlepšila po válce, zejména po smrti Stalina, kdy je přestali označovat jako kulaky a terorizovat.

A v 30. letech i během války mému otci vícekrát sebrali *otar* (stádo do 500 kusů bahnic), protože byl syn nepřítele lidu. Spolu s mou matkou přežívali všelijak. Ale pak, když ostatním čabanům pošly ovce, muselo vedení kolchozu zavolat otce, aby se o stáda staral on. Manželka Saparbeka Tynajeva – Zaryl – také pocházela z Tonského rajonu. Bratr jejího dědečka byl také deportován na Ukrajinu, ale podařilo se ho osvobodit přes známé ještě před odjezdem vlaku z Rybače.

Chalyk Chalmuratov. O osudu Chalyka Chalmuratova vyprávěla jeho vnučka Bubusara Kalykova.

Už na samotném příjmení Chalmuratova je vidět vliv úředníků, protože v kyrgyzštině není písmeno Ch – to se používá jen v cizích slovech. V dobách sovětské vlády se ale spousta kyrgyzských příjmení psala ne tak, jak zněla ve skutečnosti, ale jak je slyšel ruský úředník. Proto máme dodnes taková příjmení jako Chalmuratov, Chalilov (místo Kalilov), Usmanov (místo Osmonov nebo Ysmanov), Usmanalijev (místo Osmonalijev), Achmedov (místo Akmatov), Chalyk místo Kalykov atd. U vnučky Chalyka Chalmuratova je už příjmení opraveno podle kyrgyzského způsobu – Kalykova.

Chalyk Chalmuratov pocházel z aulu Sumbul v Lejlekském rajonu dnešní batkenské oblasti. Dědeček byl nejbohatším člověkem v aulu. Proto když začala kolektivizace a konfiskace skotu a půdy takzvaných boháčů, Chalyk vystupoval proti vládě. Kritizoval vládu a nechtěl do posledka dát nic z toho, co měl. To místní sovětskou vládu pobouřilo a Chalykovi byl zkonfiskován skot, půda, obilí a majetek. Drželi ho nejprve ve vězení v okresním městě a pak ho poslali do Oše. Tenkrát mu bylo necelých padesát let.

Jeho žena zemřela v tom samém roce 1930. Zůstal po ní devítiletý syn Tojču, o kterého se staral starší syn Marek (narozený v roce 1907).

Kvůli surovému zacházení ve věznici se rychle zhoršovalo Chalykovo zdraví a během tří nebo čtyř let ve vězení zemřel. Jeho syn Marek se už se svým otcem nesetkal – když ho přišel navštívit do

vězení, vedení věznice mu sdělilo, že jeho otec zemřel před několika dny a je pohřbený na svahu Sulejmanovy hory v Oši.

Marek byl na začátku války jediným kombajnérem v okolí, a proto nemusel do války.

Mladšímu synovi Tojču bylo deset let, když otce uvěznili jako nepřítele státu. Tato nálepka neumožňovala, aby se Tojču mohl učit ve škole. Prostě ho nebrali do školy, ale chápavý chlapec se azbuku naučil sám. V roce 1940 byl povolán do armády, kde sloužil do roku 1943. Měl raněnou nohu a po pobytu v nemocnici ho poslali domů. Chalyk se účastnil bojů u Stalingradu proti polnímu maršálovi Paulusovi a na to byl až do smrti velice hrdý.

Později po otcově rehabilitaci v roce 1957 pracoval jako předák v místním kolchozu, pak byl tajemníkem vesnické rady.

Podle jeho dcery byl typickým venkovským aktivistou, nebo přesněji intelektuálem sovětské epochy. Odebíral okresní, krajské i republikové noviny v kyrgyzštině a kromě toho měl předplatné na celosvazové časopisy Ogonjok, Vokrug sveta, Nauka i žizn', Zdorov'je, Rabotnica, Krest'janka, uzbecké časopisy Saodat (časopis pro ženy) nebo republikovou variantu moskevské Rabotnicy, Fan va turmuš (Nauka i žizn') a společensko-literární měsíčník Julduz (Hvězda).

Tojču Kalikov zůstal věrným stalinistou a celý život litoval, že nemohl získat patřičné vzdělání kvůli tomu, že jeho otec byl rozkulačený jako nepřítel národa.

Mezi kulaky mohl být zapsán rolník mající dvě krávy nebo dva koně, nebo i jen trochu lepší dům. Do které kategorie rolníka zapsali, však také záviselo na schopnosti nebo i dobré vůli aparátu. Tento zápis prováděly tzv. trojky, skládající se ze zástupce „selsovětu“ (vesnického výboru), stranické organizace a milice a bylo na nich, do které kategorie *kulaka* zařadili. Obecný rámec sice stanoven byl, jeho výklad již záležel na této úřednické trojce. Kulacká hospodářství měla vykazovat tyto znaky:

- Systematicky využívat nájemnou pracovní sílu pro zemědělskou práci nebo pro práci v řemeslnických dílnách a zařízeních.
- Vlastnit některé zpracovatelské zařízení: mlýn, sušičku ovoce aj.
- Pronajímat některé z těchto zařízení nebo dům k bydlení.
- Systematicky pronajímat zemědělské stroje.
- Pronajímat půdu za krajně nevýhodných podmínek pro nájemce.
- Pronajímat půdu, i když v rodině byly práceschopné mužské síly.

- Hospodářství, která pronajímala za cílem obchodu a průmyslového využití (sady, vinohrady apod.).
- Hospodářství, která produkovala pro trh, nebo jehož členové měli jiný zdroj příjmu (např. duchovní).

Součástí „rozkulačení“ bylo nejen zabavení majetku, ale i vysídlení „kulaků“ i s jejich rodinami do předem určených regionů. Politika přesídlování neboli násilné migrace (či deportace) byla v Sovětském svazu praktikována už od 20. let (navazovala na praktiky carského režimu) a obrovských rozměrů nabyla v létech třicátých. Zdůvodňovala se „státními zájmy“ a „zájmem pracujícího lidu“.[220]

Sultangazijeva Marija[221]. Někdy v letech 1931 nebo 1932 poslali dědečka Sulajmana do vyhnanství na Ukrajinu jako boháče. Spolu s ním poslali do vyhnanství i jeho čtyři syny s jejich ženami. Dědeček byl *boluš* – představitel *volosti*[222]. Protože už byl starý, chtěl předat úřad *boluše* mému otci, a proto švagři dědečka nazývali *kara žoltoj ake / кара жолтой аке* – to znamená v kyrgyzštině *starší bratr, který přináší neštěstí.*

Dědeček říkal, že se z ciziny už nevrátí a nám bude doma zle. Proto zajistil útěk mého otce do Kazachstánu – moje babička byla totiž Kazaška z vesnice Čarbakty v Kurdajském rajoně. Babička byla dcerou Nogojbaje, který byl proslulým *bijem.* V minulém roce mému dědečkovi postavili *кумбоз* (mauzoleum).

Sulajman Korču uulu
Ukrajina, 30. léta 20. století.

Otec tedy utekl do Kazachstánu. Vzpomínám si, jak jsem seděla vepředu na sedle a maminka seděla vzadu. Starší bratři Kadyr a Sadyr šli vedle nás a drželi se za koňský ocas.

Strýčkové nás přivítali velice pěkně a uvolnili nám jedno obydlí. Žili jsme v Kazachstánu osm let a během té doby jsme se domů vůbec

[220] ZEMSKOV, V. N. *Specposelency v SSSR. 1930–1960*. Moskva, 2003, s. 280.

[221] 85 let, narodila se ve vesnici Syn-Taš v Issyk-Atinském rajonu v Čujské oblasti.

[222] Volosť – administrativní jednotka v carském Rusku a v prvních letech sovětské vlády.

nepodívali, protože jsme měli strach, abychom se nedostali do vězení. Vrátili jsme se, až když jsme si mysleli, že nám nic nehrozí. Já jsem skončila třetí třídu a starší bratři čtvrtou. Mluvili jsme jenom kazašsky.

Když jsme se vrátili, žili jsme ve vesnici Kara-Bulak v dnešním Issyk-Atinském rajonu. Tam nás vyhnali ze školy a říkali nám, že jsme děti GULAGu. To samé na nás pokřikovaly děti, když jsme se hádali nebo prali.

Byli jsme nuceni odjet do Syn-Taše, kde žilo hodně našich příbuzných, kteří si mě chtěli osvojit. Žila jsem u různých příbuzných a stěží jsem vychodila desátou třídu ve vesnici Kirov. Starší bratři školu zakončit nemohli, těm to nedovolili.

Příbuzní se vrátili z Ukrajiny, kde mohli chodit do školy až do 10. třídy. Já jsem se vdala za hodného člověka, mám osm dětí a všechny mají vyšší vzdělání – jeden z nich je dokonce profesorem.

Následující svědectví (po 50 letech) bývalého spolupracovníka NKVD snad nejvýmluvněji ukazuje zvrhlost a nezákonnost celého procesu kolektivizace, kdy jednotlivé nižší orgány sovětské vlády dostávaly z ústředí telegramy, kolik musí najít (resp. vymyslet) odpůrců režimu a kolik z nich musí odsoudit k zastřelení nebo dlouholetému vězení.

Plánovité hospodářství se poprvé v historii vytváří v SSSR
Malá sovětská encyklopedie, 1930

I. Serkov. Vůbec by nevadilo, kvůli správnému pochopení těch let, kdyby se z archívů vytáhly telegramy, které jsme tenkrát dostávali:[223]

Vládní, na tři adresy:
Tajemníkovi ÚV – …
Predsovnarkoma
(Předsedsedovi sovětu lidových komisařů) – …
Narkomu vnitřních záležitostí – …

Vám, na první čtvrtletí roku 1938, podle dříve publikovaného plánu, v první kategorii – 35, ve druhé kategorii – 1250, ve třetí kategorii – 3740.

[223] I. Serkov. Z dopisu bývalého spolupracovníka NKVD do redakce časopisu *Rodnik* (Sotrudnik organov. *Rodnik*. 1989, № 7, s. 7–9.) In ŠTRAUS, A., PANKRATC, S. *Svidětěl'stva prestuplenij*. Biškek: Ilim, 1997.

První kategorie znamenala zastřelení, druhá kategorie – 25 let vězení a třetí kategorie – 10 let. Tento úkol byl pro jednu malinkatou autonomní republiku, ve které žilo sotva 1,5 miliónů obyvatel.

Když jsme dostali takový telegram, začali jsme „sklizeň úrody“, jak jsme tenkrát označovali takovou kampaň na plnění plánu. Podle plánu muselo jít všechno.

Předepsané množství se muselo vystřílet – to bylo nutné v první řadě, i když překročení tohoto čísla se trestalo. Ale nesplnění druhé a především třetí kategorie bylo (pro nás) podobné smrti – nesplnil jsi, tak sám pojedeš.

Vzít pět tisíc práceschopných osob z nevelkého počtu obyvatel republiky bylo velmi citelnou ztrátou pro plnění hospodářského plánu. A čísla rostla, pak chtěli, abychom dávali za rok až sto tisíc osob!

My jsme také měli tvrdý chlebíček. Nás také nechali postavit ke stěně, a ani nechtěli, abychom přitom podepisovali protokoly z výslechů a nedávali nám deset let vyhnanství, my jsme dostávali rovnou kulku. Více než 50 tisíc spolupracovníků NKVD zaplatilo životem za to, že byli moc aktivní při plnění plánů vedení, anebo obráceně, že neprojevili dostatek nadšení – tak si vyberte. Všichni jsme byli členové strany. Nestraníci mezi námi nebyli!

Žoldoš Bokonojev[224]. Když začali kolektivizovat kočovníky, tak nejprve v bohatých rodinách začali konfiskovat majetek, skot a půdu dávali do užívání právě vytvořených družstev, kolchozů a sovchozů. Samozřejmě, že kyrgyzští *manapové*, *bijové*, *bajové* a *moldo* vystupovali proti vládě – skrytě, nebo přímo. Proto je také rozkulačili jako nepřátelské elementy bojující se sovětskou vládou a vystupující proti státní politice.

Kulaci byli vysídleni za hranice Kyrgyzstánu – na Ukrajinu, do Kazachstánu, Ruska, na severní Kavkaz. Uvnitř republiky byli kulaci z jihu posláni na sever a naopak.

Rozkulačování probíhalo promyšleně a podle plánu. V roce 1928 stanovili v Moskvě plán, podle kterého mělo být 10 % *středňáků* rozkulačeno. A příslušná *trojka* (předseda stranického sekretariátu, NKVD a prokuratura) se snažila, aby byl plán překročen. Například, pokud bylo zapotřebí rozkulačit členy bohatých rodin, rozkulačovali i členy *středních* hospodářství.

Mám u sebe archivní materiály o takových případech. V roce 1930 otec našeho světoznámého spisovatele Čingize Ajtmatova Torekul

....

[224] Kandidát historických věd, obhájil disertaci na téma rozkulačování. Pracuje v Ošské státní univerzitě.

Ajtmatov byl v čele aravansko-buurinského okresu. Tento okres se nacházel blízko dnešního města Oš. Torekul Ajtmatov ve své zprávě posílané do Moskvy píše: „V okrese doposud proces rozkulačování neskončil. Je zapotřebí rozkulačovat i členy středňáckých hospodářství.“

V únoru 1928 bylo označeno v ošském *kantonu* 12 hospodářství jako kulacká, jejich majetek byl zkonfiskován a byli posláni do Orenburgu v Rusku. Většina z nich tam zemřela, jejich děti se později vrátily domů.

Tak vypadají strohé údaje o kulackých rodinách, které semlela kolektivizace:

Kadyrkanov Bektaš, z vrstvy manapů, obyvatel alajkuulského vesnického sovětu v Uzgenském rajonu. U něj bylo konfiskováno ve prospěch státu:

Velbloudi – 2 (dva) kusy celkem
býci – 2 (dva) kusy celkem
krávy – čtyři (4) kusy celkem
koně – dvanáct (12) kusů celkem
půda – čtyři (4) hektary
seno – 700 (sedm set) snopů

Žanbolotov Tološbaj, z vrstvy manapů, obyvatel obce Alaj Kuu Ojtal Alaj-Gulčinského okresu. Zkonfiskováno:

jeden dům (cena uvedena)
jeden koberec
dvě kobyly
tři velbloudi
dvě krávy
čtyři býci
koní – čtyřicet jedna (41) kusů

Přísně se dodržovala zásada dobrovolného sdružení rolníků. Sovětská vláda poskytovala kolchozům materiální pomoc, daňové úlevy, dodávala kvalifikované pracovníky, zásobovala je mechanizací.

Pro pochopení období rozkulačování může posloužit i osud Jakova Martense z talaského regionu, kde bylo založené německé osídlení v roce 1882. Jakov Martens posílá žádost o přezkoumání svého případu, a jak se zdá, doufá ve spravedlivé vyřešení žádosti. Odpověď je však velmi strohá…

Předsedovi Talaského RIKu od občana vesnice Vladimirovky *Martens Jakova Genrichoviče.*

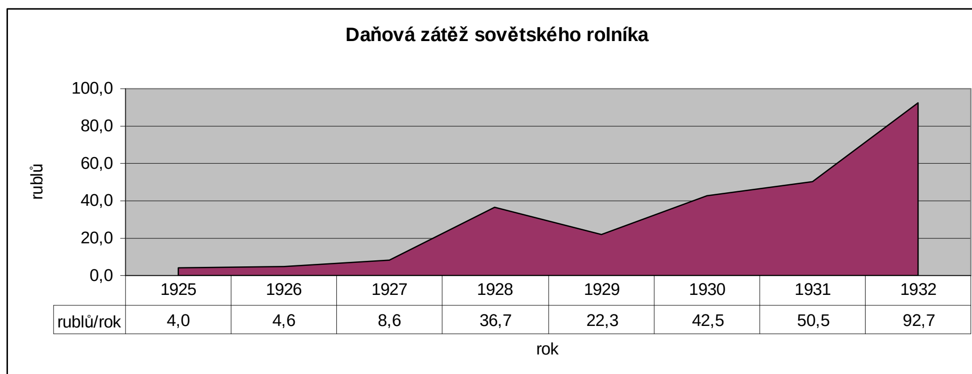
Žádost

Vzhledem k tomu, že jsem byl rozkulačen, což ze samé podstaty považuji jako nezákonné jednání ze strany *selsovětu* (vesnické rady), rozhodl jsem se obrátit se na vás s prosbou, abyste daný případ prověřili podle zákona a obnovili mně stejná občanská práva, pročež považuji za nutné sdělit následující.

V roce 1925 jsem dostal ve vesnici Vladimirovka půdu o výměře 0,75 ha bez pozemkového přídělu, kde jsem začal samostatně hospodařit. Do podzimu roku 1931, to znamená za šest let mé práce v mém hospodářství bez nájemní síly, se moje jmění zvětšilo, což dokládá následující: hovězí dobytek 2 kusy, 1 tele, koně – 1 starý a 1 mladý, 3 ovce, 2 prasata. Hospodářský inventář zahrnoval: jednu bryčku, jedny sáně a jednu sekačku a to bylo všechno.

Nehledě na toto vlastnictví, bylo na mě podle místního nařízení pohlíženo jako na středňáka a *selsovětem* jsem byl zapsán na seznam boháčů.

Přestože jsem nikdy neměl přidělenou zemědělskou půdu, musel jsem platit zemědělskou daň – v roce 1925 jsem platil 4 ruble, v roce 1926 4 ruble a 60 kopějek v roce 1927 8 r. 60 k., v roce 1928 36 r. 67 k., v roce 1929 22 r. 34 k., v roce 1930 42 r. 50 k., v roce 1931 50 r. 50 k., v roce 1932 92 r. 70 k. a v tomto roce bylo moje hospodářství zlikvidováno.

Obrázek 55. Zemědělská daň Jakova Martense v letech 1925–1927.
Platba daně rolníka z 0,75 ha půdy (Talas, Kyrgyzstán).

20. listopadu 1931 jsem obdržel první oznámení týkající se „pevného úkolu"[225] na výkup masa a já byl donucen hned odevzdat všechen můj skot do místa výkupu (*zagotpunkt*) – přikládám zprávu. Zůstal mně jeden kůň.

I když jsem zůstal bez skotu, vesnická rada (*selsovět*)[226] mně stále nařizovala „pevné úkoly" týkající se dodávek mléka a másla. Tyto dodávky jsem nemohl splnit, a proto jsem byl soudně stíhán. 18. července 1932 jsem byl odsouzen lidovým soudem (*narsud*) podle článku 61, bodu 2 na jeden rok odnětí svobody a pokutě 1500 rublů. Po mém odsouzení pokračoval selsovět v nařizování dodávek mé ženě.

Jakmile moje žena nemohla splnit plán dodávky masa, tak jí pokutovali částkou více než 200 rublů, za což jí vzali vybavení domácnosti, oblečení a ložní výbava. Jaký byl výtěžek z prodeje těchto věcí, nevím.

Na podzim roku 1931 dostala moje žena „pevný úkol" na dodávku obilí. Část naší úrody byla vymlácena a odevzdána ženou na místo dodávky obilí, nevymlácenou část předala kolchozu „Úderník", a část dala kolchozníkovi Jancenovi Genrichu Andrejevičovi. Žena byla vzápětí soudně stíhána a pokutována částkou více než 4000 rublů a odsouzena podle článku 61, část 2 k jednomu roku odnětí svobody podmíněně a konfiskaci části majetku, která nebyla vymožena soudem.

Po soudu s mojí ženou *selsovět* rozprodal všechny zbytky mého majetku, ale kolik z toho získal, nemohu přesně říci, bylo to něco přes 300 rublů.

8. ledna 1933 jsem byl předčasně osvobozen za dobré chování, na což mám potvrzení. 10. ledna 1933 jsem se zaregistroval a 14. ledna mně *selsovět* nařídil do 24 hodin opustit území *selsovětu* bez ohledu na to, že rozsudek neobsahoval vysídlení (přikládám dokument).

---

225 Tvjordoje zadanije / твердое задание

226 Vesnická rada (Sel'sovet, sel'skij sovet / Сельсовет, сельский совет) – označení místního orgánu vlády na nejnižší úrovni. Systém *selsovětů* řešila ústava RSFSR z roku 1918. Měl mít jednoho zástupce na 100 obyvatel, ale zároveň měli být v *selsovětu* minimálně 3 zástupci a maximálně 50 zástupců.

Pak jsem bydlel ve vesnici Vodnoje, kde jsem pracoval v kolchozu „Min-Bulak" za *trudodni*[227]. Jakmile se o tom dozvěděl náš *selsovět*, informoval kolchoz „Min-Bulak", že jsem zbaven hlasovacího práva, i když jsem se v seznamu těch, kdo neměli hlasovací právo, nenacházel. Na základě toho mně kolchoz „Min-Bulak" odmítl proplatit odpracované *trudodni.* Leninopolský *selsovět* mě potom (v roce 1933) navíc zbavil hlasovacího práva, což zdůvodnil, že jsem byl dříve dočasným kazatelem, ale to je zjevně lživé. To může dosvědčit většina našich kolchozníků i členů společnosti, tj. kolchozní.

Na základě výše uvedených skutečností Vás chci požádat, abyste celou záležitost zvážili a kladně vyřídili a obnovili má dřívější občanská práva včetně vrácení protiprávně vyvlastněného majetku.

Poznámky: Dům s pozemkem a výsadbou. Jeden kůň (klisna) předaný kolchozu „Úderník", rovněž sáně, bryčka a další inventář. Dům s pozemkem je zapsaný na *selsovětu* a není prodaný, pouze pronajatý.
Přikládám 7 oznámení a další dokumenty.
Podpis *Marten*
12. března 1934
(Archivní materiál CGA KR, f. 2319, op. 1, d. 4, l. 400, 401, 402 / ЦГА КР, ф. 2319, оп. 1, д. 4, л. 400, 401, 402).[228]

V archivu se nachází několik podobných žádostí rolníků z vesnic Talaského rajonu v Kirgizii. Všechny se řešily na předsednictvu talaského *rajispolkoma* (okresní výkonný výbor) a vždy se stejným výsledkem: *zamítnout.*

Výpis z protokolu № 142 předsednictva talaského rajispolkoma (RIK) ze 13. září 1934. obce Dmitrijevka.

Projednávalo se: Žádost Martena Jakova Genrichoviče, vesnice Lenin-Pol, dvakrát obdržel „pevný úkol" na

....

[227] *Trudodni* – pracovní jednotky (pracovní den). V kolchozech se rozděloval zisk pro jednotlivé členy kolchozu podle úspěšnosti kolchozního hospodaření, pevnou výplatu kolchozníci v tomto období nedostávali.

[228] ŠTRAUS, A., PANKRATC, S. *Svidětěl'stva prestuplenij*. Biškek: Ilim, 1997.

dodávku masa, mléka, srsti atd., za nesplnění byl pokutován a odsouzen ke konfiskaci majetku, rozkulačen, jako kazatel zbaven hlasovacího práva, vyvlastněn skot, hospodářství prodáno, žádá o vrácení. **Usnesení:** Žádost zamítnout, vyvlastnění a prodej majetku kvůli zaplacení pokuty považovat za správné.

Předseda Talaského RIKu *Bulatov*
Tajemník *Mamochorov*

V žádosti se objevuje pojem *trudodni* – odpracované dny, podle kterých se provádělo odměňování. Tento způsob odměňování byl považován za důležitý princip socialistického odměňování, ale při špatných výsledcích kolchozu a vysokých dodávkách státu se mohlo velmi snadno stát, že kolchozníci za svou práci nedostali nic. Proto se v některých kolchozech snažili odměňovat kolchozníky podle počtu osob v jejich rodině. Tento způsob byl ovšem označován jako kulacký.

Obilí rozdělovali kulackým způsobem

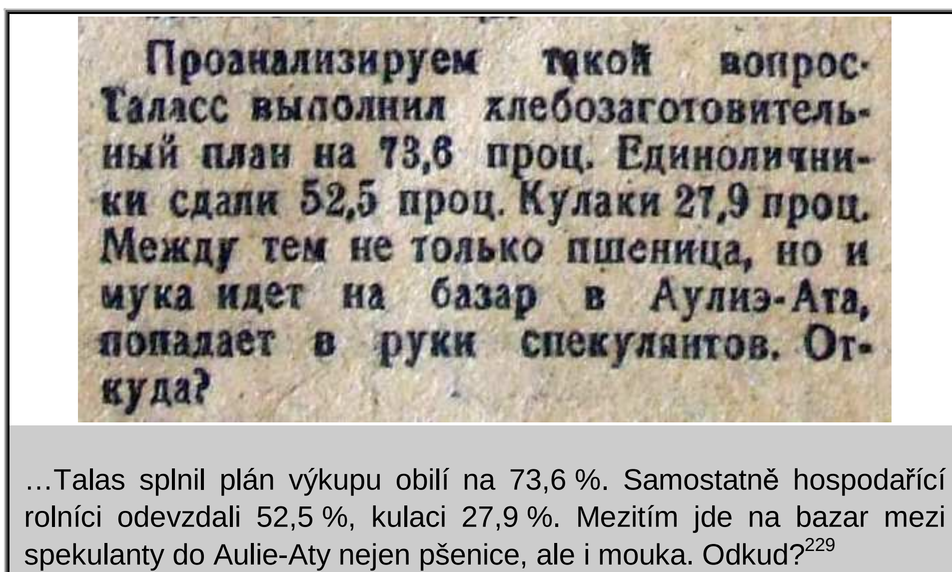
Belovodsk. V kolchoze „Rudý klas“ (obec Pokrovka) se práce vedla v *trudodnech*, ale příjmy se vyplácely podle kulackého principu. Na děti vydávali po 15 pudech a na dospělé po 20 pudech na strávníka. Kolchoz je zanesen zbytky cizího elementu, který odvádí ze správné cesty vedení a organizuje kulacké rozdělování příjmů.

Хлеб разделили по-кулацки

БЕЛОВОДСК. В колхозе „Красный Колос“ (село Покровка) учет труда велся в трудоднях, но доходы распределяются по кулацкому принципу. На детей выдали по 15 пудов, а на взрослых—по 20 пудов на едока. В колхозе имеется засоренность чуждым элементом, который сбивает с пути правление и организует кулацкое распределение доходов. **Свояков**

Určování dodávek se stalo velice účinným nástrojem proti nepřátelům kolchozních pořádků – kulakům, dřívějším boháčům a těm, kdo nechtěli vstoupit do kolchozu, byly nakládány naprosto nesmyslné, a tím i nesplnitelné odvody (např. rolník měl po konfiskaci krávy odvádět mléko a máslo). Proto se může při hře čísel jevit, že kulaci hospodařili naprosto neefektivně, případně že úmyslně sabotovali výkup:

Проанализируем такой вопрос. Таласс выполнил хлебозаготовительный план на 73,6 проц. Единоличники сдали 52,5 проц. Кулаки 27,9 проц. Между тем не только пшеница, но и мука идет на базар в Аулиэ-Ата, попадает в руки спекулянтов. Откуда?

…Talas splnil plán výkupu obilí na 73,6 %. Samostatně hospodařící rolníci odevzdali 52,5 %, kulaci 27,9 %. Mezitím jde na bazar mezi spekulanty do Aulie-Aty nejen pšenice, ale i mouka. Odkud?[229]

Z předchozího novinového článku je zároveň vidět, že nařízené odvody za nesmyslně nízké ceny byly jako stvořené pro překupnictví – vše se přepočítávalo především na potraviny.

Pod přísnou kontrolou pak byly především mlýny, protože jen tam bylo možné ušetřené obilí semlít.

Пролетарии всех стран соединяйтесь!

СОВЕТСКАЯ КИРГИЗИЯ

ЦЕНА 5 коп

1933 г.
21 ЯНВАРЯ
Суббота
№ 18 (1193)

Орган Киробкома ВКП(б), КирЦИК и Совпрофа Кир. АССР

БОРЬБА ЗА ХЛЕБ—БОРЬБА ЗА СО

ТАЙНЫЙ ПОМОЛ—
ОРУЖИЕ В РУКАХ КУЛАКА И БАЯ

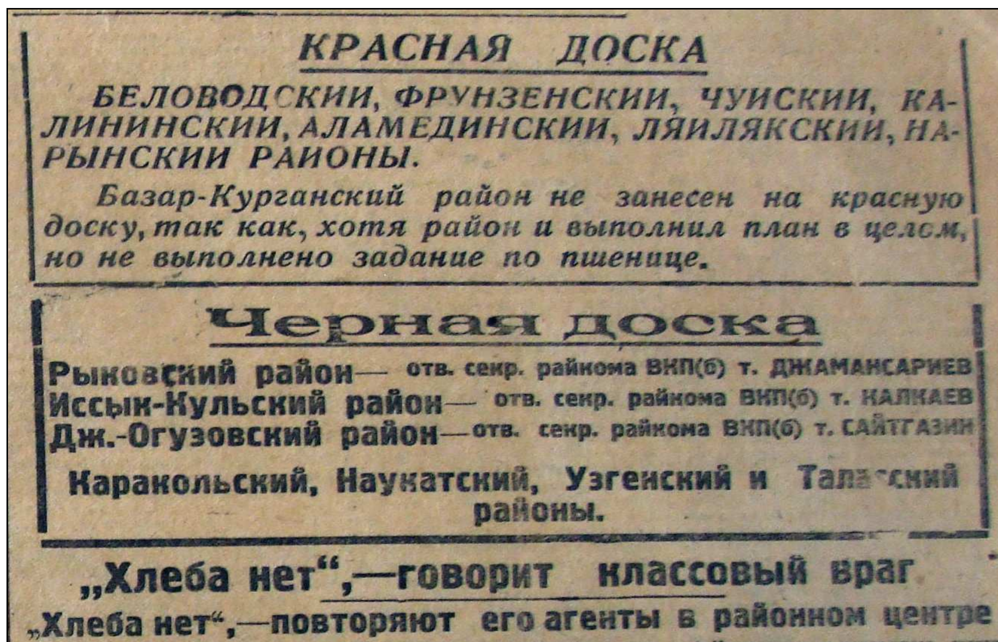
ЕЛЬНИЦЫ—ПОД КОНТРОЛЬ СЕЛЬСКОГО АКТИВА

Mletí načerno – zbraň v rukou kulaka i baje
Mlýny – pod kontrolu vesnických aktivů.

…………………………………………

[229] Sovětskaja Kirgizija 22. 1. 1933.

V dodávkách samozřejmě existovala socialistická soutěž a noviny měly na titulní stránce rudou a černou desku, kde zveřejňovaly okresy, které dodávky splnily a okresy, které dodávky neplní. Za nesplnění nesl odpovědnost na prvním místě okresní tajemník strany, označovaný jako agent třídních nepřátel.

КРАСНАЯ ДОСКА

БЕЛОВОДСКИИ, ФРУНЗЕНСКИИ, ЧУИСКИИ, КАЛИНИНСКИИ, АЛАМЕДИНСКИИ, ЛЯИЛЯКСКИИ, НАРЫНСКИИ РАИОНЫ.

Базар-Курганский район не занесен на красную доску, так как, хотя район и выполнил план в целом, но не выполнено задание по пшенице.

Черная доска

Рыковский район — отв. секр. райкома ВКП(б) т. ДЖАМАНСАРИЕВ
Иссык-Кульский район — отв. секр. райкома ВКП(б) т. КАЛКАЕВ
Дж.-Огузовский район — отв. секр. райкома ВКП(б) т. САЙТГАЗИН

Каракольский, Наукатский, Узгенский и Таласский районы.

„Хлеба нет“,—говорит классовый враг
„Хлеба нет“,—повторяют его агенты в районном центре

Rudá tabule

Bělovodský, Frunzenský, Čujský, Kalininský, Alamedinský, Ljaljakský, Narynský rajon.

Bazar-Kurganský rajon není na rudé tabuli uveden, i když rajon splnil celkový plán, ale nebyl splněný plán pro pšenici.

Černá tabule

Rykovský rajon – zodpovědný tajemník okresního výboru VKP (b) soudruh Džamansarijev
Issyk-kulský rajon – zodpovědný tajemník okresního výboru VKP (b) soudruh Kalkajev
Džeti-Oguzovský rajon – zodpov. tajemník okresního výboru VKP (b) soudruh Sajtgazin

Karakolský, Naukatský, Uzgenský a Talaský rajon.

„Obilí není“ – říká třídní nepřítel.
„Obilí není“ – opakují jeho agenti v okresních centrech[230]

[230] Sovětskaja Kirgaizija 22. 1. 1933.

Obrázek 56. Vesnická schůze v Turkestánu, 1929.

Lidé, kteří byli označeni jako třídní nepřátelé, měli obrovský problém sehnat jakékoli zaměstnání. Pokud uprchli do jiných oblastí země, místní představitelé si často vyžádali potvrzení z místa původního bydliště. Novinový článek z roku 1933 ukazuje, že vydání „falešného“ potvrzení bylo posuzováno téměř jako vlastizrada:

Předseda vydal potvrzení *bajovi*
Begobat. Předseda vedení kolchozu Lenin – Bekmuratov vydal potvrzení *bajovi* Kalandarovi B. (byl vyhnán z kolchozu Lenin), že je čeledín, člen kolchozu a úderník. Bekmuratov velice dobře věděl, komu potvrzení dává. To není chyba, ale vědomá zrada, ochrana třídního nepřítele … Kolchozy begobatského *selsovětu* plní plán pouze na 66 %.[231]

Za rozkulačováním se mohly skrývat i nejrůznější osobní nesympatie – následující příběh ukazuje, že rozkulačen mohl být i člověk, který nechal své dceři, na kterou pomýšlel někdo z vesnických představitelů, volnou ruku při výběru ženicha. Zároveň je i vidět, že odsouzení někoho jako kulaka mohlo mít vliv ještě na jeho vnuky.

……………………………………………

[231] Sovětskaja Kirgizija, 29. 1. 1933

Isak Bekboev[232]. Narodil jsem se 10. ledna 1930 ve vesnici Kara Suu v At-Bašinském okrese v tehdejší Ťan-šanské oblasti. V místech, kde se dnes nachází Koršoj-Korgon, se dodnes zachovaly základy našeho domu.

Mapa 13. At-Baši.

Můj otec byl středňákem. To znamená, že jeho rodina nemusela žádat od druhých žádnou pomoc a na živobytí si vystačili sami. Měli zhruba 20 ovcí a asi pět nebo šest krav. Dědeček měl dva syny a dceru: Bakirdin, Kasijdin a Žumagul. Nejstarší Bakirdin byl můj otec.

Nejmladší Žumagul byla podle místních vesničanů krasavice, do které byli zamilovaní všichni místní představitelé a chtěli se s ní oženit. Ona ale už měla milého, se kterým utekla, proti čemuž dědeček nic nepodnikl. Místní představitelé obvinili dědečka, že se s dcerou spiknul a poslali ho do vyhnanství jako kulaka. Kam přesně, to jsme nevěděli. Doma zůstala jenom babička s dětmi.

V roce 1934 prodala babička dům i skot, všechen ostatní majetek naložila na *arbu* a přestěhovali jsme se do vesnice Atajke (dnešní Žany Alyš) v keminském okrese, protože tam žili babiččini vzdálení příbuzní. Tenkrát mně byly čtyři roky. Dědeček se vrátil z vyhnanství v roce 1937, to mu bylo 42 nebo 43 let.

Dědeček později rehabilitován nebyl, o to se nikdo nikdy nezajímal, my jsme o tom nepřemýšleli. Když se dědeček vrátil z vězení, nikdo ho

[232] Doktor matematických věd, profesor Isak Bekboev. Nyní žije v Biškeku. Vzpomíná na svého dědečka, který byl poslán místními aktivisty do vyhnanství jako kulak za to, že nezakázal své dceři sňatek, když si chtěla vzít za muže člověka, kterého měla ráda.

jako kulaka neobviňoval. Začínala válka a my jsme se navíc přestěhovali do Čujské oblasti. Na to se zapomnělo.

Můj otec Bakirdin šel do války hned na jejím začátku. Zemřel v roce 1942. Dostali jsme zprávu, tzv. *kara kagaz* – černý papír. Otec vyprávěl nejrůznější příběhy třeba až do rána. Byl také úplným puritánem. Když místní představitelé pili vodku (*arak*), zdaleka obcházel jejich dům. Nepil alkohol, nekouřil *nasvaj*, pětkrát denně se modlil, nikdy se nefotografoval – proto nemám žádnou jeho fotografii. Také neměl žádný pas. Divil jsem se, že kolchozní koně měli své průkazy, ale děti, které posílali na frontu, žádný průkaz neměly. Během války šli všichni muži ve třech sousedních kolchozech Dyjkan, Örnök a Kyzyl-Tuu na frontu.

V kolchoze Dyjkan byla hlavní starost o hospodářství na stařících, v jejichž čele byl můj děda Bekboo. S nimi byli ještě Abdrasul, Akmat, Kožomkul a to bylo všechno. Ostatní byli starci, ženy a děti, jako já a museli dělat všechnu práci. Brzo na jaře, jak roztál sníh, chodil jsem bos a pracoval v kolchoze. Tenkrát nebyly žádné kombajny. My děti jsme si sedly na koně a obdělávaly jsme půdu, mlely zrno, sbíraly seno. A stařenky šily rukavice na frontu.

I když jsem se narodil v At-Baši, školu jsem dokončil v Čujské dolině. Desítiletku jsem zakončil v roce 1948 se stříbrnou medailí. Škola v Žany Alyš patřila mezi dvě nejlepší školy v celé Čujské dolině, protože zdejší učitelé byli Krymští Tataři, poslaní do Kyrgyzstánu Stalinem na začátku války. Měli s sebou školní laboratoře, fyzikální i chemické pomůcky. Když jsem začal studovat na univerzitě (institut), když jsem srovnával naše školní pomůcky, oceňoval jsem zásluhy Krymských Tatarů, kteří byli u nás ve vyhnanství. Tyto dva předměty, fyziku a chemii jsem absolvoval s výborným prospěchem, na rozdíl od mnoha studentů z jiných vesnických škol.

Místopředseda Rady ministrů KirgSSR Tajanov získával nejlepší absolventy škol (tj. medailisty), aby je posílal studovat do Moskvy. Ten mně říkal: „Když jsi zakončil školu s vyznamenáním, pojedeš studovat do Moskvy." Ale dědečkovi se nelíbilo, že bych měl odjet do Moskvy a na studia mně nepustil. Zůstal jsem tedy v Biškeku (tehdy Frunze). Tenkrát ve Frunze byl zemědělský, lékařský a pedagogický institut. Dostal jsem se na pedagogický institut na fyzikálně-matematickou fakultu. Jak byla škola u nás kvalitní, učil jsem se v institutu na samé jedničky[233], neměl jsem ani jednu dvojku.

[233] Sovětské pětky – v SSSR byla nejlepší známka pětka, nejhorší jednička.

Na konci druhého ročníku jsem dostal Stalinské stipendium a každý měsíc dostával 780 rublů – obyčejné stipendium bylo 240 rublů. Stipendium mělo tenkrát cenu zlata. Nechával jsem si 240 rublů a zbytek jsem každý měsíc posílal na kolchoz dědečkovi. Pak o mně psali „budoucí vědec, student, který živil svoji rodinu." Institut jsem zakončil v roce 1952. Před ukončením, v lednu, mně řekli, že zůstanu pracovat v institutu, budu pokračovat v aspirantuře a také budu vyučovat studenty.

Když jsem studoval, byl jsem tajemníkem fakultní rady komsomolu. Řekli mně, abych napsal žádost na vstup do strany. Říkali, abych v žádosti nic nezatajoval a napsal všechno, co se v mém životě stalo. Všechno jsem tedy napsal, včetně toho o dědečkovi, že byl poslaný do vězení jako kulak. V institutu začaly řeči, že platili Stalinské stipendium synovi kulaka a pokusili se mě nechat propadnout u státnic. To se nepovedlo, ale nakonec mně řekli: „Můžeš si vybrat jeden z odlehlých okresů – Toguz-Toro, Čatkal nebo At-Baši, ale rozhodně ne město Frunze a Čujskou oblast." At-Baši bylo blízké mému srdci, tak jsem jel tam, pracoval a dosáhl uznání. Bohudík tam byli vedoucí, kteří oceňovali práci člověka. Tenkrát byl vedoucím Ťan-Šanské oblastní ONO (oddělení národního vzdělávání) Akmolojev Borodoj, který sám pocházel od Issyk-kulu. Když viděl ve škole moje metodické působení a práci, řekl: „Místo pro tohoto *džigita* není tady, jeho budoucnost je jinde, ať jede pracovat do města."

Musel jsem odpracovat tři roky. Pak jsem bohudík v roce 1953 dostal dovolení pracovat ve Frunze a začal jsem vyučovat ve škole číslo 5. To byla jediná škola v hlavním městě republiky, kde se vyučovalo v kyrgyzském jazyce. Musel jsem pracovat na třech místech. Ve škole čís. 5 jsem měl poloviční úvazek, to bylo 9 hodin za týden. Ředitel finančně-ekonomické střední školy (*technikum*) Dembirovskij mně nabídnul vyučovat matematiku pro kyrgyzskou skupinu. Kromě toho jsem pracoval ve večerní uzbecké škole čís. 24 na poloviční úvazek. Takovým způsobem jsem pracoval od 7 ráno do 8 do večera.

V roce 1951 byl poprvé v historii Kyrgyzstánu otevřen Kyrgyzský vědecko-výzkumný pedagogický institut. Ředitel Bakir Kuladšev byl vynikající republikový pedagog-metodik. Pozval mě pracovat do institutu, ale odmítl jsem a řekl, že nechci opustit školu. Tak mně nabídl spojit výuku ve škole s výzkumnou prací. Začal jsem pracovat na dvou místech. Matematika zůstala mojí interní vědou, protože si mně úplně získala. Nejdříve jsem byl asistentem NIIP (*mladší vědecký pracovník*), pak *starším vědeckým pracovníkem*, potom vedoucím oddělení (*sektoru*). Pak jsem se stal zástupcem ředitele pro vědeckou práci. V roce 1966 jsem obhájil kandidátskou práci, aniž bych přestal pracovat. Ani jeden den jsem se neučil v aspirantuře, ani

v doktorantuře, ani jsem nestudoval dálkově. Doktorskou práci jsem také obhájil samostatně. Jako zástupce ředitele institutu jsem navštívil všechny školy v republice.

I následující příběh ukazuje, jak mohlo stát za rozkulačováním vyřizování osobních sporů – starosta vesnice, který odhalil ještě v carské době zloděje zvířat, je po zavedení sovětských pořádků tímto zlodějem odsouzen a zavražděn.

Jura[234]. Dědeček Nikolaj (z matčiny strany) postavil pět domů, ale v dobách SSSR o ně přišel – museli je dát Kyrgyzům, kteří se v zimě vraceli z hor k issyk-kulskému pobřeží. Nikolaj byl deportován.

Moje maminka měla otce Semjona, který žil v Pokrovce, kde byl i starostou. Semjonova rodina byla bohatší, Semjon obchodoval s hedvábím a s opiem. Semjon byl v Pokrovce starostou.

Jednou v zimě ve vesnici někdo ukradl berana. Semjon jako starosta šel hledat zloděje. Podle stop přišel do jednoho domu, kde byli ale zloději i s ukradnutým beranem schováni v úkrytu pod podlahou. Semjon v místnosti čekal a najednou se zdola ozvalo, jestli je už starosta pryč – tak se zloději sami prozradili.

Soud byl takový, že se ptali celé vesnice, jak zloděje potrestat. Protože to nebyl z jejich strany první případ krádeže, lidé se dohodli, že na ně za trest přivážou maso a s ním pak museli běhat po vesnici. Po tomto trestu zloději z vesnice utekli.

Vrátili se ovšem v sovětských dobách, tentokrát jako lidoví komisaři. Jako prvního *nepřítele lidu* zatkli Semjona a zavřeli ho a soudili u dalšího komisaře. Ten byl ovšem Semjonův známý a chtěl Semjona zachránit. Proti komisařům nic nezmohl, a proto odjel na koni do Světlé Poljany, aby vymohl potvrzení, že obvinění Semjona je lživé.

Mezitím bývalí zloději – momentálně lidoví komisaři – přijeli pro Semjona, aby ho zastřelili. Semjon se pokřižoval, což jednoho komisaře rozzlobilo, vytáhl šavli a usekl mu ruku. Pak Semjona zastřelili. Za chvíli se vrátil ze Světlé Poljany s potvrzením komisař, který usiloval o Semjonovo osvobození, ale už bylo pozdě.

Od roku 1918 zavedla sovětské vláda velmi vysoké daně – platit se muselo i ze slepic, z koně, za dům…

V carských dobách se platilo *červoncemi* a měna s tímto názvem zůstala ještě několik let po říjnové revoluci. Jeden člověk měl padělatelskou dílnu a *červonce* si sám tisknul. Pořád mu zvyšovali daně

[234] Narodil se v roce 1949, jeho otec se narodil 1904, matka v roce 1910.

a pořád je měl čím platit. Když už je ale zvýšili počtvrté, tak přinesl pytel, hodil jim ho tam a i s rodinou zmizel. V tom pytli byl stroj na tištění peněz.

Obrázek 57. Jeden červoněc z roku 1922.
Zdroj: http://catalog.bonistika.ru/imagelib/item_10007_3_10007.jpg

Podobně jako v dřívějších dobách, kdy se objevilo nebezpečí, snažili se Kyrgyzové uprchnout do Číny, kde kočovali jejich příbuzní. Lidé neutíkali jenom po povstání v roce 1916, ale právě i při rozkulačování. Následující vyprávění ukazuje, v jakém postavení se pak ocitali příbuzní, kteří neuprchli.

Pazilet apa[235]**.** Milicionáři rozbili mojí mamince hlavu. Byla tuhá zima a v Tegirmeče jí na hlavu milicionáři lili čtyřicet věder vody a ještě jí bili. Umřela na následky strašného zacházení, ani se nedožila jara.

Otce vsadili do vězení, odkud se už nikdy nevrátil. Měli jsme dům v Tegirmeče, ze kterého skoro nic nezůstalo.

Jak milicionář Kajmatov mučil mojí maminku, to mám pořád před očima. To mučení a peklo, které prožili mí rodiče, to bych nepřála ani psu. Sama jsem viděla, jak mamince milicionář lije vodu na hlavu, bylo to

[235] Děvětaosmdesátiletá Pazilet apa už velmi špatně slyšela a rozhovor proto vedl její vnuk. Vyprávěla o výslechu své matky milicionáři.

v zimě, ale ne u našeho domu, to byl cizí dům. Svlékli jí do pasu, stála tam jen v kalhotách, obě ruce měla přivázané na verandě domu. Maminka pořád plakala a tvrdila, že neví, kde se skrývá její muž – můj otec. Ještě k tomu měla rozbitou hlavu. Jak jí rozbili hlavu, to jsem neviděla, byla jsem na práci s bavlnou – proto jsem neviděla, jak jí bili, ale viděla jsem čerstvé rány na její tváři a na hlavě. Jenom jsem stála a plakala, jak mně bylo maminky líto. Bylo mně osm nebo devět let, když jsem takhle přišla o oba rodiče a zůstala jsem sirotkem.

Tento příběh poprvé vyprávěla Konur Tešebaj kyzy. Říkala, že se milicionáři několik měsíců snažili polapit otce Pazilet apa, který se jmenoval Begaly. Begaly se ještě se svými mladšími bratry Žoldošem a Koldošem skrývali v Tegirmečském údolí. Tenkrát se právě vrátil z čínského Kašgaru, kde se několik let skrýval, protože se bál, aby ho nerozkulačili. Vrátil se, protože doufal, že se všechno už vrátilo do normálních kolejí. Jeho ženu milicionáři soustavně terorizovali a bili, aby jim prozradila místo, kde se její muž nachází, ale ona pořád mlčela. Proto ji začal milicionář Kajmatov vyslýchat mučením a u Čylandy jí připravil ledovou sprchu.

Třetí vypravěč tohoto příběhu byl dvaaosmdesátiletý Anarbajev Aman, který je vzdáleným příbuzným bratrů Begaly, Žoldoše a Koldoše. Udal je někdo z jejich blízkých a bratry pochytali na cestě do Kašgaru. Milicionáři je pak bili úplně bez slitování. Když je vedli do Uč-Korgonu, vůbec jim nedávali vodu. Oblečení měli rozedrané od bití, tváře měli oteklé a od krve. Když jim někdo dal misku *ajranu* (kefíru), milicionář, který seděl na koni, do misky kopnul nohou. Begaly a Žoldoš na následky bití zemřeli při převozu ve vagóně, jejich mladší bratr odpracoval 25 let v dole v Magadanu a vrátil se domů v roce 1967.

Aman Anarbajev ještě vyprávěl příběh o přepadení ruského poštovního vozu, který vezl peníze do alajského okresu přes Isfajramské údolí. Řidič vozu se zachránil, protože se schoval ve stádu ovcí, které hnali po cestě, ale o peníze přišel. To bylo někdy ve 40. letech. Zloděje, který se jmenoval Nurmat, jeho ženu a matku zatkli během několika měsíců. Ženy poslali do vězení a Nurmatovi milicionáři uřízli hlavu a pověsili na stožár ve vesnici Karool.

Následující příběh Sooronbaje Žusujeva ukazuje dva prvky – jednak obvyklé potrestání příslušníka vykořisťovatelské třídy, a tedy *třídního nepřítele*, ale i to, že někdy dokonce příbuzní těchto obětí nepochybovali (a dodnes nepochybují) o správnosti této (stalinské) politiky.

To je skutečný vůdce…
Zároveň hospodář a soudruh, rodný bratr, který opravdově všechny objímá.
Henri Barbusse, *Stalin*

Sooronbaj Žusujev pocházel podle sovětského pojetí z „nedůvěryhodné rodiny“. Přestože jeho otec zakoušel následky stalinské teorie o třídním boji, dále jeden z jeho starších bratrů byl poslaný na Sibiř jako syn náboženského činitele, kde ve vězení zemřel, zůstal Sooronbaj podle vlastních slov stále stalinistou.

Sooronbaj Žusujev.[236] Já jsem z rodu Adigine, který se dělí na menší rody Boru, Žoru, Bargy, Sattar. Já jsem z Žoru. Můj otec se jmenoval Žusu, říkali mu Žusu kazy[237].

Můj otec, dědeček i pradědeček byli důležitými a známými lidmi v Alajkuuském údolí. Patřili do skupiny kazijů a bijů[238] a jednalo se o bohaté osoby.

Otec zemřel, když mně bylo osm let. Ještě když byl bijem, nechal postavit mešitu a na stavbu pozval řemeslníky z Kašgárie a Oše. Mešita dodnes stojí ve vesnici Kyzyl-Žar v Alaj-Kuuském okrese. Aby se mešita nerozpadla, vyměnili místní lidé střechu. Tam se modlili namázy, ale během sovětské vlády se mešita využívala jako sklad nebo jako obchod. Mešita je postavená na blátivém podloží, ale trámy byly udělané z jalovcového dřeva (arča), takže vydržely až doteď, protože arča nehnije.

Po vytvoření sovětské vlády byli někteří lidé pronásledováni a někteří šli do GULAGu. Mého otce lživě obvinili, že neplatil daně a uvěznili ho. Do roku 1937 se náš okres jmenoval Alaj-Gulče a pod něj patřilo i Alaj-Kuuské údolí. Proto mého otce nejprve věznili v okresním městě Gulča a až později ho poslali do vězení v Oši. Tam byl vězněný do roku 1932 nebo 1933 a pak ho propustili. V Oši nikoho neznal, takže se tam po propuštění vůbec nezdržoval a šel pěšky do Alaj-kuu.

V našem údolí je místo Kara-Kyz (Černá dívka) a nedaleko odsud je vesnice Tušunok, kde bydlel otcův známý Tašy. Asi se spolu dobře znali a měli dobré vztahy. Když k němu otec přišel, už měl oteklé obě

…………………………………………

[236] Sooronbaj Žusujev, 87 let, účastník druhé světové války, básník. Za přínos sovětské literatuře získal titul Hrdina Kyrgyzstánu.

[237] Kazy, kazij, kadi – označení soudce v muslimské Střední Azii.

[238] Zvolený nebo jmenovaný soudce.

nohy. Tašy tam měl letní pastviny (džajlo) a u něj si otec lehl. Přes pocestné poslal vzkaz mé matce, aby k němu přišla.

Otcův mladší bratr Myrzakerim s matkou osedlali koně a vydali se k otci. Já jsem šel s Myrzakerimem. Vyšli jsme na cestu ráno a k Tašymu jsme dorazili skoro až v noci. Když jsme tam přišli, tak lidé v domě začali plakat – otec odešel do jiného světa den před naším příchodem. V domě hořela svíčka, to si pamatuji dodnes. Druhý den otce pochovali na hřbitově v Tušunuku. Po pohřbu se četl Korán a na koních jsme odjeli domů. Dodnes nevím, na základě čeho otce pustili z vězení. Je možné, že se nepotvrdila jeho vina.

Kvůli otci jsem nijak pronásledovaný nebyl. Jednak je třeba zmínit, že otec měl v různé době pět nebo šest žen. Od jeho nejstarší ženy jsem měl bratry. Jeden z nich – Aman – byl poslán na Sibiř na deset let. Ukázalo se, že existovalo nařízení vlády o věznění dětí boháčů a bijů (soudců). Text tohoto nařízení později publikovala *Komsomolská pravda*.

Aman, když se vrátil z vězení, žil s námi. Bojoval ve Velké vlastenecké válce proti Japoncům. Po válce udělal něco nezákonného a byl odsouzen podle zákona ze 7. srpna[239]. To byl takový zvláštní zákon a na jeho základě byl můj bratr Aman uvězněn v Suljuktě. Tam pracoval v uhelném dole a tam zemřel. On za původ svého otce trpěl. Kdyby mně bylo tenkrát přes dvacet, tak bych to měl také těžké, ale mně bylo osm, tak mě zavřít nemohli. Nikdo mně do očí neřekl: Ty jsi syn kulaka, ale za zády si to říkali, to je pravda.

Zatímco z vnitřního Ruska byli „kulaci" přesídlováni na sever, na Sibiř, značné množství také do Střední Asie a Kazachstánu, odpůrci kolektivizace z této oblasti byli vystěhováni na severní Kavkaz, na Ukrajinu a do dalších regionů. Za léta 1930–1931 bylo jen ze Střední Asie (kromě Kazachstánu) vysídleno 6 944 rodin (33 278 venkovských obyvatel).[240]

Zatímco Kyrgyzové byli posíláni do vyhnanství na Ukrajinu, mnozí takzvaní kulaci z Ukrajiny přicházeli na území dnešního Kyrgyzstánu. Většinu Ukrajinců posílali do hor. Podle našich údajů jich většina žila v Narynské oblasti.

…………………………………………

[239] Zákonu se také říkalo *Zákon o třech kláscích*. Byl přijatý 7. 8. 1932 na ochranu státního, kolchozního a kopereativního vlastnictví z iniciativy J. V. Stalina. Na základě tohoto zákona bylo možné odsoudit k trestu smrti i za velmi malé majetkové delikty (i za krádež „tří klásků") – zákon bylo možné zneužívat proti skutečným i domnělým odpůrcům sovětské vlády.

[240] ALIMOVA, D. A. Tragedija sredneazijatskogo kišlaka: kolektivizacija, raskulačivanije, ssylka. Tom II, Taškent, 2006, s. 6.

Obrázek 58. Narynská oblast, 2000.

Dovolili jim vrátit se domů až po válce – nejprve v roce 1945 a dalším pak po Stalinově smrti v roce 1953. Tím se počet Ukrajinců žijících v Kyrgyzstánu výrazně snížil.[241]

Melis Čormonov[242]. Budu vám říkat to, co jsem slyšel. Když začala kolektivizace v letech 1929–1939, na Issyk-kulu žil můj dědeček na džajle Kyrčyn, které je v Semjonovském údolí.

Měl více skotu, než ostatní, a proto byl poslán jako kulak do vyhnanství na Ukrajinu. Tenkrát bylo mému otci asi 8 let. S dědečkem šli do vyhnanství ještě moje babička a jejich nejstarší syn – můj otec a dcera. Mladším dětem dal příjmení Mussajev a nechal je doma. Dědeček s rodinou žil v Chersonské oblasti, ve vesnici Čalbasov v sokolovském okrese. Dědeček během dvou let zemřel, a babička zůstala sama s dětmi.

[241] Profesor Šajyrkul Batyrbajev, doktor historických věd, Kyrgyzská národní státní universita Žusupa Balasagyna, Biškek.

[242] Melis Čormonov, 69 let, narodil se ve vesnici Temirovka v Issyk-kulském rajonu.

Můj otec Bakas chodil do ukrajinské školy a pak se dostal na Oděsský pedagogický institut. V roce 1939 otec přijel do Kyrgyzstánu, aby se podíval na rodnou zem a na příbuzné. Když přijel do Temirovky, nikdo se s ním nechtěl seznamovat, nic s ním nechtěli mít, protože se báli, že je z vyhnanství. Dědeček měl také syna Musu, který tenkrát zůstal v Kyrgyzstánu. U Musy ještě žili mladší bratři a sestry mého otce Bakase. Bakas tam zůstal a začal vyučovat ve škole. Protože uměl dobře rusky, tak ho zvali na všelijaké okresní schůze a brzo se stal ředitelem školy.

Asi měsíc po jeho jmenování byla schůze na Ministerstvu školství, kde vystoupil s projevem i Bakas. Ptali se ho, odkud je, ale on jim neřekl, že vyrostl na Ukrajině. V té době psali lidé v dotaznících, že jsou původem chudí (bjednjaki), protože lidé s vyšším původem se vystavovali pronásledování. Proto Bakas napsal, že je „středňák“. Stejně ho pak podezřívali, že je středňák, ale protože byl velký nedostatek vzdělaných lidí, byl stejně jmenovaný vedoucím okresního oddělení národního vzdělávání (районный отдел народного образования).

V tomto období jsem se narodil, bylo to v pátek – *žuma kunu*. Proto jsem dostal jméno Žumabek. Lidé z okresu přišli na *žeentek*, oslavu mého narození s hostinou. Tajemník okresního výboru byl Rus a zeptal se na moje jméno. Můj otec se styděl, a moje jméno mu neřekl. Proto tajemník navrhnul, abychom se domluvili na lepším jménu.

Spolupracovník tajemníka, Nikolskij, byl kandidát věd, a toho napadlo, abych se jmenoval Melis. Všichni se ptali, co to jméno znamená a Nikolskij řekl, že první písmeno jména znamená Marx – při tom všichni ostatní vstali. Druhé písmeno – Engels, třetí Lenin a poslední písmena znamenají Iosif Stalin. Všichni s tím souhlasili, a tak jsem dostal nové jméno – Melis.

Někdy v roce 1946 byla velká celorepubliková konference stranického a hospodářského aktivu. Té se účastnil i Ischak Razakov, předseda rady ministrů i Bogoljubov, jako předseda republikové stranické organizace. Na této konferenci můj otec vystoupil s příspěvkem za Issyk-kulskou oblast. Tenkrát bylo málo Kyrgyzů, kteří uměli dobře rusky. Potom mého otce jmenovali vedoucím oblastního oddělení národního vzdělávání Džalalabádské oblasti. Tam pracoval šest let.

Z ministerstva bezpečnosti ho jednou v noci v roce 1952 zatkli a řekli mu, že skrýval svůj sociální původ, když napsal, že je „středňák“. Ukázali mu dopisy, které dokazovaly, že jeho otec byl z třídy „boháčů“. Ten dopis psal člověk, který znal mého dědečka. Otce vyslýchali několik týdnů a nakonec je přesvědčil, když říkal, že ten dopis je lživý a nemůže nic dokázat. Vyšetřovatelé s tím souhlasili

jenom proto, že už byl známým člověkem. Ale na oblastním vedení mu řekli, že pokud ho nechají v této práci, tak to bude v rozporu s politikou strany. Proto ho odvolali z funkce.

Otec tedy odjel do Frunze a začal studovat na univerzitě. To už měl čtyři děti, včetně mě. Dostával stipendium 20 rublů, což se považovalo za velké peníze. Studium ukončil s vyznamenáním a začal tam vyučovat. Brzo se stal tajemníkem stranické organizace univerzity. Tenkrát to byla jediná univerzita v republice. Jeho funkce tajemníka to byla nomenklaturní hodnost – byl jmenovaný Ústředním výborem Komunistické strany Kirgizské SSR.

V roce 1941, když začala, žila moje babička s dětmi na Ukrajině. Můj otec si pověsil doma mapu a barevně zakresloval postup Rudé armády po linii fronty. Jakmile byl osvobozený Čelbasov od Němců, hned tam chtěl jet a vidět svoji matku. Tenkrát ovšem nebylo možné, aby mohli rozkulačení opustit místo, kam byli posláni do vyhnanství. Aby mohli přijet do Kyrgyzstánu, potřebovali zvláštní povolení.

Proto otec napsal dopis předsedovi prezídia nejvyššího sovětu KirgSSR Torobaji Kulatovovi. Ten ho přijal a otec ho žádal, aby jeho příbuzní byli zahrnuti do seznamu těch, kteří by mohli opustit Ukrajinu. Kulatov telefonoval na Ukrajinu a tam mu řekli, že je tam kolem 20 Kyrgyzů ve vyhnanství a je zapotřebí souhlasu okresního tajemníka a také předsedy místního sovětu.

Tenkrát bylo velmi složité telefonovat na Ukrajinu a tyto věci domlouvat. Doslechli se to i další lidé a najednou tam bylo 100 Kyrgyzů, kteří chtěli odjet. Kulatov znovu telefonoval vedení Ukrajiny, aby propustili 100 Kyrgyzů domů. Chtěli seznam s razítkem, který by byl zapotřebí na cestě při kontrole. Kulatov přemýšlel a pak nechal napsat jenom 20 původních jmen a na ostatní nechal 5 nebo 6 čistých listů a na konec dal razítko a podpis, aby bylo možné dopsat na seznam i další jména.

Otec s tímto oficiálním dopisem jel na Ukrajinu, když se už Chersonská oblast osvobodila od fašistů. Tenkrát bylo otci 22 let. Na Ukrajinu s ním jel jeho mladší bratr a sestra. V roce 1943 bylo velice těžké dostat povolení k cestě lidí vlakem. Pomohl jim Kaganovič[243], který měl na starosti železnice SSSR. Z Chersonu do Moskvy jeli 2 týdny. Tam byl obrovský nedostatek vozů, ale s pomocí Kaganoviče dostali pro Kyrgyze transportní vagón.

[243] Lazar' Moisejevič Kaganovič (*10 (22). 11. 1893–† 25. 7. 1991)

Dědečka nikdy nerehabilitovali, protože neexistuje vůbec žádný dokument, že byl poslaný do vyhnanství na Ukrajinu jako kulak. Dodnes málokdo ví, že rozkulačení Kyrgyzové byli poslaní do vyhnanství na Ukrajinu. Když vyprávím o vyhnanství mého dědečka a babičky na Ukrajinu, tak mně nikdo nevěří. Když se vrátili z Ukrajiny Džangaračev[244], Aksamajev, Džumachmatov[245], Maliev[246], tak se občas sešli, oblékali si ukrajinské oblečení, mluvili mezi sebou ukrajinsky a vzpomínali na to, co prožili. K nám také chodili na návštěvu a jejich vyprávění pro mě bylo jako pohádka.

Babička mně vyprávěla, že Němci okupovali jejich vesnici. Já jsem se babičky ptal, proč je nezastřelili, a babička říkala, že u nich bydlel německý důstojník. Mimochodem, můj otec v roce 1941 ještě před začátkem války se pokusil dostat až do Chersonu. Vyšel z Kyrgyzstánu v květnu, a když jel vlakem, Němci je začali bombardovat, a tak se vrátil domů.

Podle archivů GULAGu (Hlavní správa nápravně-pracovních táborů) a OGPU (složka ministerstva vnitra Ruské sovětské socialistické republiky) v letech 1930–1931 bylo vysídleno z Kazachstánu 6 765 „kulackých vystěhovalců“, jiné prameny uvádějí vyšší čísla, mezi lednem až březnem 1930 bylo za hranice vystěhováno 5 563 lidí, v roku 1930 dalších 5 500 a deportace dále pokračovaly.[247]

Vysídlenci byli přemístěni na poloostrov Kola, na Kolymu a do sibiřských regionů. Naopak do Kazachstánu směřovaly skupiny vysídlenců z jiných regionů Ruska.

Počet vysídlených kulaků z jednotlivých středoasijských republik:[248]

Uzbecká SSR 3 500	Kirgizská SSR 700
Turkmenská SSR 1 000	Kara-kalpacká AO 100
Tádžická ASSR (SSR) 700	Kazašská SSR 6 765

………………………………………

[244] Jeho dcera, Mira Džangaračeva, byla během vlády prezidenta Akajeva místopředsedkyní vlády pro sociální otázky.

[245] Asankan Džumachmatov, národní umělec SSSR, absolvoval s vyznamenáním Čajkovského Moskevskou konzervatoř a do roku 2009 vedl Kyrgyzský státní symfonický orchestr.

[246] Malijevův syn Arstan byl poslancem kyrgyzského parlamentu.

[247] ABYLCHOŽIN, Ž. B. Očerki social'no-ekonomičeskoj istorii Kazachstana. Almaty, 1997, s. 202–214.

[248] ALIMOVA, D. A. Tragedija sredneazijatskogo kišlaka: kolektivizacija, raskulačivanije, ssylka. Tom II, Taškent, 2006, s. 20.

Z přehledu vysídlených kulaků vyplývá, že byly vystěhovány celé rodiny resp. i velkorodiny, pokud spolu hospodařily společně – tedy majitel hospodářství se ženou, jeho ženaté děti a jejich děti, popřípadě i ženatí bratři hospodáře.

V roce 1930 se přistoupilo k urychlené kolektivizaci v celém Sovětském svazu. Stalo se tak po vydání dokumentu ÚV VKS(b) *O tempu kolektivizace a pomoci státu kolektivizaci*.

Ve Střední Asii byly kolchozy na konci 20. let velmi malé – jejich průměrná výměra nedosahovala ani 50 hektarů.

	velikost kolchozních hospodářství (ha)	
	1928	1929
Turkmenská SSR	14	43
Uzbecká SSR	28	47
Tádžická SSR		32
Kirgizská ASSR	44	44

Tabulka 8. Průměrná velikost kolchozních hospodářství ve Střední Asii (1928–1929).
Zdroj: *Kollektivizacija i klassovoje rasslojenije kišlaka i aula Sredněj Azii.* Taškent: Sredně-Aziatskoje bjuro CK VKP(b), 1930.

Tempo kolektivizace bylo plánováno v závislosti na povaze regionů: na území dnešního Kazachstánu, na Ukrajině a černozemních oblastech Ruska měla proběhnout za dva roky, v ostatních oblastech za tři roky.

Při hodnocení dosavadních úspěchů průběžného plnění první pětiletky na sjezdu pracovníků socialistického průmyslu v únoru roku 1931 hovořil Stalin o dřívější slabosti sovětského průmyslu, který vycházel pouze z rozptýlených a malých zemědělských hospodářství.

Ale to už je za námi, teď už to tak není. Zítra, možná za rok, se staneme zemí s největším zemědělstvím na světě. Sovchozy a kolchozy, které bezesporu patří k velkým hospodářským podnikům, nám už v tomto roce daly polovinu veškerého obilí. To znamená, že náš systém, sovětský systém, nám dává takové možnosti rychle se dostat kupředu, že o tom nemůže žádná buržoazní země ani snít.[249]

První pětiletka ovšem neskončila jen masovou kolektivizací, ale i hladomorem (ještě větším, než v roce 1921), který si vyžádal miliony životů. Produkce v živočišné výrobě klesla na 65 % úrovně roku 1913, více než o polovinu se snížil počet koní, ovcí, koz a drůbeže.

[249] STALIN, I. V. O zadačach chozjajstvennikov. Reč' na pervoj Vsesojuznoj konferencii rabotnikov socialističeskoj promyšlennosti 4 fevralja 1931 g. *Pravda*, № 35, 5 fevralja 1931 g.

Abibilla Pazylov[250]. Na začátku třicátých let bylo vyvlastňování zámožných lidí jedním z důležitých prvků třídního boje prováděného sovětskou vládou. Lidé byli rozděleni na vykořisťované a vykořisťovatele. To se pak projevilo na osudech mnoha lidí.

V Kyrgyzstánu byli vystaveni rozkulačování bohatí Kyrgyzové, Dungani, Kazaši, Uzbeci, Tataři, ale také manapové i s jejich dětmi.

Stalin přiznal, že politicky pronásledováni a perzekuováni byli ale i lidé střední vrstvy (středňáci). Možná to bylo v té době zapotřebí…

To všechno bylo v souladu s ideály revolucionářů, kteří uchvátili moc v carské říši. To všechno zničilo osudy mnoha lidí. Někteří byli zatčeni a vyhoštěni ze svých domovů. Násilím jim sebrali skot a další majetek, vystěhovali je do cizí země, a společnost pak tyto lidi ukazovala jako *nebezpečné a cizí prvky*.

Tímto způsobem byla zničena před válkou nejlepší, nejchytřejší a podnikavá část populace, která měla nějaké hospodářství či výrobu a poskytovala dalším lidem práci. Velké zlo pak postihlo i jejich děti a příbuzné.

V této souvislosti byla také naše rodina izolována od společnosti a zakoušela utrpení od vlády.

Můj dědeček Satybaldy a jeho syn Toktor byli nejprve vysídleni. (Dědeček Satybaldy se narodil v roce 1902 a zemřel v roce 1990 ve věku 88 let.) Satybaldův otec – můj pradědeček Erkebaj – už byl v té době starý, ale zpočátku chtěli rozkulačit i jeho. Pak mu ale navrhli, aby jim vydal do vězení jednoho z jeho tří synů: Satybaldyho, Toktora nebo Nazara. S těžkým srdcem vydal prostředního syna Toktora, který byl mladý a svobodný. Můj pradědeček doufal, že se Toktor z vězení vrátí zpátky.

Od dědečka jsem slyšel, že Toktor byl nejprve ve vězení v Kyzyl-Kije (město 90 km jižně od krajského města Oš). Pak Toktor pracoval na stavbě silnice z Oše do Irkeštamu, kde zemřel. Všichni pracovali v hrozných podmínkách, vězni nedostávali ani pořádné jídlo. Mnozí, včetně Toktora bajke zemřeli na nedostatek jídla. To je pravda. Ještě teď, když jedete po silnici z Oše do Irkeštamu a zeptáte se starších lidí,

[250] Pochází z obce Šoro-Bašat v Uzgenském rajonu. Novinář a spisovatel. V příběhu vypráví o svém dědečkovi – kulakovi.

tak vám řeknou, že v oblasti Otuz Adyr (obec 15 km od Oše směrem na Uzgen) jsou kosti mnoha lidí, kteří silnici stavěli. Mrtví nebyli pohřbeni na hřbitově, jenom je položili pod silnici a šlo se dál. Když po této cestě jedu, vždycky vzpomínám na všechny ty lidi a Toktora bajke a modlím se za ně.

Obrázek 59. Cesta do Irkeštamu (16. 5. 2006)

Pradědeček Erkebaj zemřel krátce potom, když ho obvinili jako kulaka, prostředního syna odvedli místo něho do vězení a starší syn kvůli rozkulačení uprchl do Uzbekistánu. Když pradědeček zemřel, bylo mu něco přes šedesát.

Můj dědeček Satybaldy nebyl zatčen, ale prostě dostal ultimátum, během kterého musel opustit vesnici – protože jsi kulak, tak tady žít nemůžeš. Moje babička z otcovy strany byla z Kanibadamu (dnešní Uzbekistán). Takže moji prarodiče byli nuceni jít k příbuzným tam, k babiččiným rodičům, a žili tam sedm let. Podnebí je tam teplejší než u nás v Šoro Bašatu a usedlé zemědělství bylo pro ně složitější než chov skotu v jejich rodné vesnici. Dědeček ze stesku po jeho rodné vesnici těžce onemocněl. Sedm let po dokončení kolektivizace v Šoro Bašatu naložil své věci a děti na arbu a vydal se domů. To bylo podle mých propočtů v roce 1938, protože v této době byli kulaci propuštěni z vězení. Oznámil, že vesnice byly očištěny od škodlivých prvků a

> kolektivizace je úspěšná. O něco dříve se objevil Stalinův článek „Závrať z úspěchu“[251], kde napsal, že během kolektivizace byly chybně rozkulačené i střední hospodářství. Proto tito lidé měli dostat možnost vrátit se zpátky do svých dřívějších domovů. Tady je třeba ještě poznamenat jednu věc z počátku kolektivizace, o které se hodně píše i v beletrii. Úřady na základě přitakávání, pomluv a udavačství proti sobě postavily lidi z jedné vesnice, jednoho rodu. Lidé si chtěli zachránit svůj život tím, že pomlouvali druhé, že jsou bohatí nebo potomky manapa… Tímto způsobem lidi ponižovali a pošlapávali jejich hrdost. Tato prodejnost stále žije v našem vědomí…

Sovětská kolektivizace rovněž nebyla přijímána bez výhrad obyvatelstva. Pouze v roce 1930 bylo zaregistrováno 14 tisíc povstání, manifestací a násilných akcí proti sovětskému režimu, kterých se účastnilo kolem 2,5 milionů obyvatel. Nejvýraznější protesty probíhaly v okrajových oblastech SSSR – basmačské povstání ve Střední Asii, povstání na Altaji, v Čečensku, na Tajmyru a v Kazachstánu.

Je velmi obtížné ukázat „typickou“ kolektivizaci v Sovětském svazu, protože její provádění se mohlo výrazně lišit i v rámci jednotlivých *rajónů* (okresů) jedné svazové republiky.

Po rozhodnutí Ústředního výboru o urychlení kolektivizace se tlak na rolníky zvýšil, a sovětský tisk neustále volal po zrychlení tempa kolektivizace, rozvinula se soutěž za co nejrychlejší dokončení kolektivizace rolnických hospodářství. V novinách *Pravda* v úvodníku z 3. února 1930 se psalo: *Poslední náčrt kolektivizace – 75 procent z chudých a středních hospodářství v průběhu let 1930–1931 – není maximální.* O týden později Stalin publikoval v *Pravdě* článek „Odpověď soudruhům ze Sverdlova“, ve kterém doporučil „zvýšit úsilí zaměřené na kolektivizaci v oblastech, kde kolektivizace neprobíhá plošně.

Při plnění uvedených pokynů radili tajemníci Kurského a Rossošanského okruhu stranickým pracovníkům v sovětech: „Hlavně se nebojte nějakých přehmatů, nezáleží na tom, jestli ublížíte střednímu rolníkovi (*středňák*), hlavní je, aby nezůstal žádný kulak.“ „Je lepší něco přehnat, než to nedotáhnout.“ Vedoucí skupiny ÚV VKP(b), který byl poslaný do Vologodského okrugu v Severním kraji, na schůzi kontrolní komise uvedl: „Přehmatů proti středním rolníkům se nemusíte obávat, protože zbytek středňáků raději vstoupí do kolchozu a bude se bát odejít z kolchozu.“

[251] Golovokruženije ot uspechov. K voprosam kolchoznogo dviženija / Головокружение от успехов. К вопросам колхозного движения. *Pravda* № 60. 2. 3. 1930.

Sportovní duch v soutěžení za co nejvyšší míru kolektivizace způsoboval jednak vznik fiktivních kolchozů a také docházelo k naprosto absurdním hlášením, ve kterých míra kolektivizace přesahovala 100 %.

K. E. Vorošilov poslal Stalinovi dopis leningradského pracovníka Zacharina (člena strany od roku 1918), který psal z Běloruska: Okresní tajemník v Gorodku (Vitebský *okrug*) se snažil plný strachu, aby udržel krok a všechny „dohnal a předehnal“, že poslal telegram na *okrug*, ve kterém píše, že u něho je kolektivizace provedena na celých 100 a 6 desetin – písemně 100,6 %. Pokuste se ho dostihnout![252]

I. M. Varejkis[253] psal Stalinovi, že mnoho kolchozů existuje pouze na papíře a jejich „práce“ spočívá jenom v rozhodování. Údaje vykazované do centra jsou obvykle přehnané a jenom maskují skutečnou situaci.

Stalin byl o špatně prováděné kolektivizaci dobře informován, on sám, nebo jeho spolupracovníci dostávali obrovské množství písemných stížností, ale nejen že na tyto stížnosti nereagoval, ale ještě pobízel ke zvýšení tempa združstevňování.

V zimě roku 1930 se tempo kolektivizace kvůli obavám z nejrůznějších represí prudce zvýšilo, což dokládá následující tabulka.

Tabulka 9. Tempo kolektivizace v SSSR v zimě roku 1930.
Zdroj: IVNICKIJ, N. A. *Klassovaja bor'ba v děrevně i likvidacija kulačestva kak klassa (1929-1932 gg.).* Moskva, 1972, s. 189. Další dostupnost: <http://you1917-91.narod.ru/ivnickiy.html>.

Republika, kraj, oblast	Údaje k			
	20. 1. 1930	1. 2. 1930	20. 2. 1930	1. 3. 1930
SSSR	21,6	32,5	52,7	56
RSFSR	23,5	34,7	54,4	57,6
Severní Kavkaz	46,5	60,7	75,5	76,8
Dolní Volha	56,0	58,7	66,1	67,8
Střední Volha	39	48,4	54,3	56,4
Centrální černozemní oblast	40	50	79,4	51,8
Ural	35,4	47,4	65,9	68,8
Republika, kraj, oblast	Údaje k			
	20. 1. 1930	1. 2. 1930	20. 2. 1930	1. 3. 1930

[252] IVNICKIJ, N. A. *«Velikij perelom»: tragedija krest'janstva. Kollektivizacija i raskulačivanije v načale 30-ch godov. Po matěrialam Politbjuro CK VKP(b) i OGPU. Sud'by rossijskogo krest'janstva.* Moskva: RGGU, 1995, s. 249–297. Další dostupnost: <http://you1917-91.narod.ru/ivnickiy.html>.

[253] Josif Michailovič Varejkis (*1894 – †1938, popraven zastřelením). Od února 1924 byl tajemníkem ÚV Komunistické strany (bolševiků) Turkestánu a členem Středoasijského výboru CK RKP(b), později působil jako stranický pracovník v Rusku.

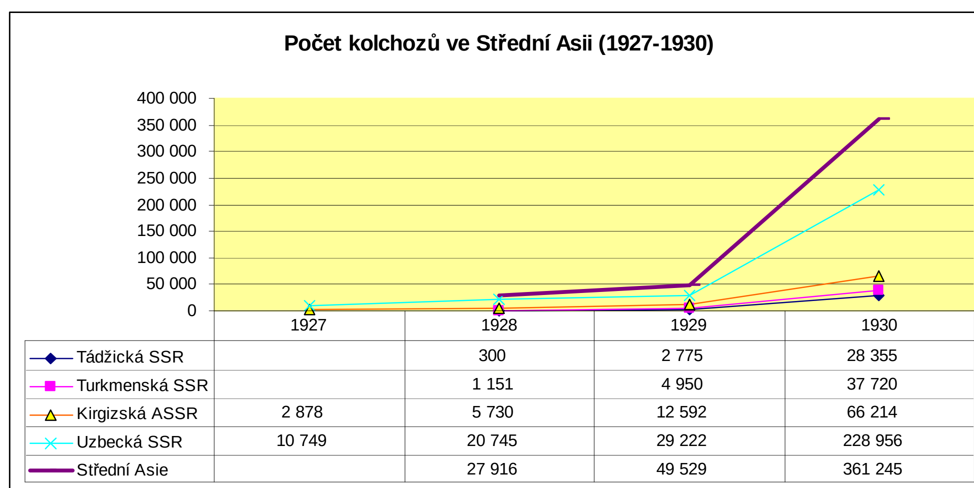
Kazachstán	20,5	24	35,3	42,1
Kirgizie	Nejsou údaje	Nejsou údaje	25,4	49,8
Baškirie	24	49,5	76,5	81,2
Dálnovýchodní kraj	12,5	19,1	28,1	36,2
Tatarie	3,6	42,2	73,9	77,3
Moskevská oblast	14,1	36,5	73,6	73
Nižegorodský kraj (Nižnyj Novgorod)	7,1	18,9	45,3	48,7
Severní kraj	9,2	12,2	42,1	45,1
Leningradská oblast	Nejsou údaje	6,6	20	23,1
Západní oblast	6,3	11,8	35,2	38,8
Ivanovská průmyslová oblast	5,4	11,2	32,8	33,8
Ukrajinská SSR	15,4	29,2	54,1	62,8
Polesje	Nejsou údaje	3,2	22	26,8
Pravobřeží	Nejsou údaje	30,8	52	71,1
Levobřeží	Nejsou údaje	24,4	48,6	57,5
Step	25,7	42,6	67,3	70,6
Běloruská SSR	27	38,2	58,4	57,9
Zakavkazská SFSR	Nejsou údaje	8,3	Nejsou údaje	Nejsou údaje
Uzbecká SSR	Nejsou údaje	Nejsou údaje	26,7	45,5
Turkmenská SSR	16,8	23,6	38	36,7

V Kirgizské ASSR byl podíl kolektivizovaných hospodářství v roce 1930 ve srovnání s ostatními středoasijskými republikami poměrně vysoký – v celé Uzbecké SSR dosahoval podíl kolektivizace pouze 27,7 %, v Tádžické SSR pak 12,3 % a v Turkmenské SSR pouhých 5,7 % (tento údaj se odlišuje od předchozí tabulky).

Podstatně nižší míra kolektivizace v Kirgizské ASSR byla v jižní části země (Ošský *okrug*), na severu bylo procento kolektivizace více než sedminásobně vyšší.

	počet kolchozů	počet hospodářství v kolchozech	% kolektivizace
Kalininskij rajon	54	4812	86,0
Čujskij rajon	26	5390	83,6
Karajskij rajon	16	1878	78,0
Priozernyj rajon	11	1272	56,5
Tjup-Kurmentinskij rajon	25	1937	55,3
Alamedinskij rajon	82	4072	42,8
Karakolskij okrug	124	9055	40,3
Talasskij okrug	79	6497	40,0
Frunzenskij okrug	126	6000	35,5
Ošskij okrug	111	4527	11,7

Tabulka 10. Míra kolektivizace v jednotlivých částech Kirgizie v roce 1930.
Zdroj: *Kollektivizacija i klassovoje rasslojenije kišlaka i aula Sredněj Azii.* Taškent: Sredně-Aziatskoje bjuro CK VKP(b), 1930.

	1927	1928	1929	1930
Tádžická SSR		300	2 775	28 355
Turkmenská SSR		1 151	4 950	37 720
Kirgizská ASSR	2 878	5 730	12 592	66 214
Uzbecká SSR	10 749	20 745	29 222	228 956
Střední Asie		27 916	49 529	361 245

Obrázek 60. Počet kolchozů ve Střední Asii v letech 1927-1930.
Zdroj: *Kollektivizacija i klassovoje rasslojenije kišlaka i aula Sredněj Azii.* Taškent: Sredně-Aziatskoje bjuro CK VKP (b), 1930.

5.1. Hodnocení sovětské kolektivizace

Sovětská kolektivizace přinesla vykořenění mnoha milionů obyvatel, mnohamilionové byly i ztráty na životech při kolektivizačních přehmatech. V prvních letech kolektivizace došlo k obrovskému propadu zemědělské výroby a neschopnosti zajistit výživu obyvatel. Teze o třídním boji při prováděné kolektivizaci umožnila zároveň vypořádat se s odpůrci sovětského režimu i možnými politickými odpůrci na nejvyšších místech v republikových orgánech komunistické strany. Jako příklad mohou posloužit tajemníci ústředních výborů komunistických stran středoasijských sovětských republik, kteří vykonávali funkci do začátku 30. let – téměř všichni byli popraveni – viz tabulka.

Tajemníci Kirgizského oblastního výboru VKP(b)	Životopisná data	Doba ve funkci
Jusup Abdrachmanovič Abdrachmanov (oficiální výkon funkce)	* 28. 12. 1901 † 5. (6). 11. 1938 (popraven zastřelením)	11. 11. 1924 8. 1925
Michail Davydovič Kamenskij (Ejdis) (faktický výkon funkce)	?	11. 11. 1924 8. 1925
Lazar Iudovič Nevler (pověřen funkcí)	* 1899 odsouzen 5. 10. 1937 a popraven	8.1925

(původem Žid – z Ukrajiny)	zastřelením	
Žajnak Sadaevič Sadajev (pověřen funkcí)	* 6. 1893 † 1937 (popraven zastřelením)	8.1925
Dujšenaly Babachanov	1898 † 1938 (popraven zastřelením)	8.1925 9.1925
Lazar Iudovič Nevler (pověřen funkcí)	* 1899 odsouzen 5. 10. 1937 a popraven zastřelením	9.1925
Nikolaj Anisimovič Uzjukov	* 12. 1896 † 19..	15. 9. 1925 6. 6. 1927
Gleb Bech-Ivanov (pověřen funkcí)	* 1894 ?	10. 1925 11. 1925
Vladimir Petrovič Šurbikov	* 1895 † 30. 10. 1937 (popraven zastřelením)	1927 1929
Michail Maksimovič Kulkov	* 1891 † 1938 (popraven zastřelením)	1929 1930
Alexandr Osipovič Šachraj	* 1898 † 19..	1930 1934
Moris Lvovič Belockij	* 1895 † 1944 (zemřel v sovětském pracovním táboře, vězněn od r. 1937)	1934 22. 3. 1937
Maxim Kirovič Ammosov	* 10. (22). 12.1897 † 28. 07. 1938 (popraven zastřelením)	22. 3. 1937 16. 6. 1937

Tajemníci ÚV Komunistické strany Kirgizie	Životopisná data	Doba ve funkci
Maxim Kirovič Ammosov	* 10. (22). 12.1897 † 28. 7. 1938 (popraven zastřelením)	16. 6. 1937 7. 11. 1937
Kerim Kenebajev (pověřen funkcí)	* 5. 1907 † 1938 ?popraven zastřelením	7. 11. 1937 20. 2. 1938
Alexej Vlasovič Vagov	* 1905 † 1971	20. 2. 1938 7. 1945
Nikolaj Semjonovič Bogoljubov	* 1905 † 1975	7. 1945 7. 7. 1950
Ischak Razzakovič Razzakov	* 25. 10. 1910 † 3. 1979	7. 7. 1950 9. 5. 1961

	Turdakun Usubalijevič Usubalijev	* 6. 11. 1919	9. 5. 1961 2. 11. 1985
	Absamat Masalijevič Masalijev	* 10. 4. 1933 † 31. 7. 2004	2. 11. 1985 6. 4. 1991
	Džumgalbek Beksultanovič Amanbajev	* 2. 2. 1946 † 11. 2. 2005	6. 4. 1991 10. 1991

Tabulka 11. Nejvyšší představitelé sovětské Kirgizie.
Převzato z: http://easttime.ru, www.kg-ordo.net, www.kyrgyz.ru, stalin.memo.ru, whp057.narod.ru/kirgiz.htm, www.history.krsu.edu.kg, www.memo.ru, peoples.ru.

Například v Turkmenistánu byla situace velmi podobná: Ch. Sachatmuradov, ve funkci 1924–1928 (*1898 – †1938), popraven zastřelením; I. I. Mežlauk, ve funkci 1925–1926 (*1891 – †1938), popraven zastřelením; G. N. Aronštam, ve funkci 1928–1930 (*1893 – †1938), popraven zastřelením; Č. Vellekov /Velikov, ve funkci 1929–1935 (*1902 – †1938), popraven zastřelením; J. A. Popok, ve funkci 1930–1937 (*1894 – †1938), popraven zastřelením; A. Muhammedov, ve funkci 1936–1937 (*1900–?), vězněn od října 1937. Úplně stejná situace byla i v ostatních středoasijských republikách.[254]

V souvislosti se sovětskou kolektivizací se často hovoří i o jejích pozitivech. Mezi tato pozitiva by mohlo patřit odstraňování feudálních pořádků nebo zvýšení efektivity práce. Při tomto hodnocení je ovšem důležitý způsob hodnocení a hlavní cíl kolektivizace. Pokud vezmeme za cíl zvýšení efektivity hospodaření, pak můžeme jako pozitiva označit snižování podílu ruční práce zaváděním mechanizace (podle údajů Velké sovětské encyklopedie v roce 1928 zajišťoval 96 % energetických zdrojů pro práci v zemědělství skot, v roce 1932 to už bylo jen 77,8 %), docházelo ke zvyšování efektivity hospodářství.

Období	1900–1904	1905–1909	1910–1914	1928–1932	1933–1937
výnosy q/ha	7,0	6,6	7,3	7,5	9,1
celková produkce obilí (mil. q)	563,8	566,8	675,6	735,9	944,7

Tabulka 12. Produkce a výnosy obilí v Rusku a SSSR od roku 1900 do r. 1937.
Zdroj: KAMENŠČIK, A. Cifry – chorošaja vešč'. *Gazeta Duel'.* № 13 (301), 1. 4. 2003.

………………………………………

[254] KOKAISL, P., PARGAČ, J. a kol. *Lidé z hor a lidé z pouští…* c. d.

Předchozí tabulka s údaji převzatými z Velké sovětské encyklopedie poměrně přesvědčivě ukazuje úspěšnost kolektivizace na základě kvantitativních údajů. V těchto údajích ovšem pravidelně chybí období let 1923–1928, protože v tomto období byla produkce tak vysoká, že by zcela zastínila obraz vydařené kolektivizace.[255]

Pokud budeme hodnotit jako hlavní cíl kolektivizace zlepšení života rolníků, pak o úspěších hovořit nelze – v dobách kolektivizace naopak docházelo k jeho výraznému zhoršení. Hlavním cílem kolektivizace totiž nebyl člověk jako takový, ale snaha dokázat pravdivost stalinských tezí o třídním boji. Lidské oběti při tom nehrály žádnou roli.

Teprve o mnoho let později získaly vzniklé kolchozy postupně na mnoha místech nezanedbatelnou funkci sociální, protože zajišťovaly kromě obživy i funkce kulturní – výstavba škol, knihoven, zajišťování prodeje zboží a dopravy i ve velmi odlehlých místech.

Při socialistické transformaci v SSSR dostali rolníci nejprve příděly půdy, aby za několik let o tuto půdu v průběhu kolektivizace přišli. Všichni chudší zemědělci, zejména ti, kteří na tom nebyli s občanskou morálkou nejlépe, vycítili svou šanci rozhodovat o příštím obraze venkova.

Zdá se, že většina z nich nedomyslila, nebo nedokázala domyslet smysl všech těch změn ve společenské skladbě vesnice a hlavně skutečné záměry sledované komunisty. Nedomýšleli zřejmě to, na co se ptají vždy právníci, mají-li posoudit nějakou záležitost: „cui bonum“, čili „pro koho je to dobré?“

Zostřený třídní boj programově vedený z nejvyšších míst ve státě, v jehož rámci proběhla i násilná kolektivizace zemědělství, měl za následek i likvidaci politické opozice (v některých případech i potenciální). Na venkově byli k těmto cílům zneužiti chudí bezzemci, a malí zemědělci, vlastníci nevýznamných výměr zemědělské půdy, která postačila jen těžko k jejich obživě.

Mnohde přispívalo k nenávistným postojům chudších vesnických vrstev i nadřazené chování bohatých hospodářů vůči vesnické chudině. Své učinila i lidská závist, posilovaná nouzí.

Dalším rysem sovětské kolektivizace byla uspěchanost a nesmyslnost v plánovitosti zakládání družstev a také (pod záminkou třídního boje) likvidace nejvyšších stranických a státních představitelů, kteří ohrožovali, nebo by mohli ohrozit vládnoucí skupinu.

Hlavním problémem byl naprostý nedostatek vzdělaných kádrů, které by byly schopné vést nově vzniklá velká hospodářství. Bylo zřejmé, že si kolektivizátoři vzali příliš velké sousto, které bylo jednoznačně nad jejich

....

255 KAMENŠČIK, A. Cifry – chorošaja vešč'. *Gazeta Duel'.* № 13 (301), 1. 4. 2003.

síly. Z této fáze kolektivizace vyšla nejméně bolestně nejchudší sociální skupina, která však byla zároveň nejméně kvalifikovaná.[256]

	% členů komunistické strany VKP(b)	% negramotných ve vedení kolchozů
Tjup-Kurmentinskij rajon	5,6	
Talasskij okrug	2,4	16,8
Priozernyj rajon	2,9	
Ošskij okrug	2,9	30,2
Karakolskij okrug	4,8	
Karajskij rajon	2,7	
Kalininskij rajon	2,8	
Frunzenskij okrug	2,6	
Čujskij rajon	2,3	
Alamedinskij rajon	3,1	
Turkmenská SSR	5,1	38,6
Uzbecká SSR	2,3	55,2
Tádžická SSR	1,1	64,3

Tabulka 13. Podíl bolševiků a analfabetů v kolchozech ve Střední Asii v roce 1930.
Zdroj: *Kollektivizacija i klassovoje rasslojenije kišlaka i aula Sredněj Azii.* Taškent: Sredně-Aziatskoje bjuro CK VKP(b), 1930, s. 22–23.

Skupiny, které utrpěly bolestnou majetkovou újmu, ztratily většinou motivaci k dalším transformačním krokům a i z ideologických důvodů bývalo jejich zapojování do řízení vznikajících kolchozů odmítáno. Kolchozy jednoduše nemohl vést nikdo z bývalých vykořisťovatelů, ale pouze ti, kteří projevovali od počátku dobrý vztah k novým pořádkům.

V Sovětském svazu byly zkušenosti s kolektivním hospodařením minimální a poměry rolníků před kolektivizací byly v mnoha ohledech feudální.

K nápravě křivd způsobených sovětskou kolektivizací začalo docházet téměř bezprostředně po Stalinově smrti. Během tří let bylo v Sovětském svazu propuštěno asi deset tisíc politických vězňů, po XX. sjezdu KSSS se otevřely dveře k relativní svobodě a rehabilitaci pro několik milionů dalších, přesto si někteří nespravedlivě odsouzení museli na plnou rehabilitaci počkat až do 80. nebo 90. let 20. století.

Trvalo několik desítek let, než došlo k přetvoření družstev v prosperující podniky vedené plně kvalifikovanými lidmi. S odstupem času je možné konstatovat, že zemědělská velkovýroba má podstatně vyšší

[256] *Kollektivizacija i klassovoe rassloenie kišlaka i aula srednej Azii.* Taškent: Sredne-Aziatskoe bjuro CK VKP (b), 1930, s. 22–23.

konkurenceschopnost oproti malým rozdrobeným hospodářstvím. Tento fakt uznávali i ti, kteří byli nucenou kolektivizací osobně postiženi.

Zakládání družstev by bylo jednoznačně přínosné, pokud by bylo na základě dobrovolnosti a skutečných potřeb hospodařících rolníků.

Za používané špatné metody při zakládání socialistických družstev bylo nutné zaplatit obrovskou daň – transformační šok spojený s obrovským poklesem produkce, rozbitím mnoha rodin, sociálním vykořenění. Těmto negativním jevům bylo možné se vyhnout při použití citlivějšího počátečního postupu. Ukazuje se, že jakékoli násilné a překotné provádění reforem je v důsledku velmi škodlivé a tyto následky se nedaří odstranit ani po dlouhé době – mnohdy je to záležitost i více generací.

5.2. Politické čistky 1936-1938

Masové represe nejsou záležitostí jen 30. let 20. století – o nejrůznějších formách nespravedlivého pronásledování můžeme hovořit od samého začátku sovětské vlády (a zároveň nezapomínat, že předsovětské feudální vztahy v oblasti Střední Asie měly k ráji na zemi také hodně daleko).

V různých obdobích byli na mušce různé skupiny obyvatel – nejprve přišli na řadu domnělí i skuteční boháči a kulaci, ve 20. letech byly represe namířené na představitele dřívějších politických stran a nekomunistických hnutí, následovalo takzvané očištění strany od nepřátel, podruhé přišli na řadu kulaci – likvidace kulaků jako třídy. Ve 30. letech se začaly objevovat procesy proti tzv. trockistům, bucharincům, následovníků Ježova – všechna tato jména, používaná jako nejhorší nadávka, patřila dřívějším nejvyšším komunistickým funkcionářům, kteří upadli v nemilost. Třídní boj a boj proti stranickému nepříteli musel pokračovat – pokud nepřátelé došli, bylo třeba je vytvořit a vymyslet.

Nemuselo se ani vždy jednat jen o sovětské občany – během stalinského teroru byli v rámci vykonstruovaných procesů v SSSR zastřeleni i mnozí zahraniční komunisté – např. jugoslávský komunista Milan Gorkič, Maďar Béla Kun, korejský komunista Pak Din Šun, Polák Julian Leszczyński…

Likvidace zbytků trockisticko-bucharinských špiónů, sabotérů a vlastizrádců.
Když připravovaly válku proti SSSR, využívaly imperialistické státy zrádce národa – trockisty a bucharince. Soudní procesy v letech 1935–1938 ukázaly, že bucharinci a trockisti už dávno vytvořili jednu společnou bandu nepřátel národa – pravicově-trockistický blok.

Čistky proti nejvyšším stranickým funkcionářům (ale nejen proti nim) měly právě tu zvláštnost, že semlely lidi oddané ideálům revoluce, kteří své vykonstruované procesy chápali jako jeden neuvěřitelný omyl a ještě na popravišti provolávali slávu soudruhu Stalinovi.

Pro zahájení kolotoče zatýkání, mučení, nejneuvěřitelnějších obvinění, odsouzení a zastřelení stačil jeden rázně napsaný článek v novinách – zde je ukázka z moskevské *Pravdy* z roku 1937, kritizující poměry v Kirgizii:

Prohnilá politika Ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Kirgizie.[257]

Osm dní trvalo ÚV Komunistické strany Kirgizie, aby zaujalo stanovisko na článek „Pravdy" – *Buržoazní nacionalisti*. Po tak dlouhém mlčení ÚV KS(b)Kirg. vydal krátké usnesení, že předseda Sovnarkomu Kirgizie Isakejev a ministr zemědělství Esenomanov jsou vyloučeni ze sekretariátu kirgizského ÚV. Článek „Pravdy" poodkrývající zločiny buržoazních nacionalistů, nenašel správný bolševický ohlas na Ústředním výboru KS(b)Kirg. Republikové noviny, „Sovětský Kyrgyzstán" otiskly úvodník, v němž beze studu, proti zjevné skutečnosti, píší, že nové vedení má úspěchy při odhalování kontrarevolučních nacionalistů. Článek editoval první tajemník strany soudruh Ammosov, a tento diplomatický koncept patří jemu.

Článek je veskrze lživý – jeho publikování je z hlavy redaktora novin A. Celinského, který jak je vidět, je na straně nacionalistů. (…) Nacionalisti se s neuvěřitelnou drzostí podporovali navzájem. Nepřátelé vynalezli jednoduchou „psychologickou" metodu – tvrdili, že tito lidé byli kvůli své čestnosti neoblíbení u dřívějšího vedení, a teď by si zasloužili, aby je stranický sjezd přeřadil do vedoucích pozic. Tak se snažili buržoazní nacionalisti dostat do Ústředního výboru KS(b)Kirg. své lidi. A ve velké míře se jim to také podařilo. Stranickému sjezdu například vnutili kandidaturu nacionalisty Ajtmatova. V Kirgizii ho dobře znají – když byl tajemníkem ošského okresního výboru, aktivně si k sobě přibíral na okres nacionalisty, a další obhajoval na jiných místech. A soudruh Ammosov na sjezdu vystoupil na obranu Ajtmatova. (…) Tajemník ošského okresního výboru Bulatov vystoupil na sjezdu na obranu Abdulajeva, Malebajeva a dalších, kteří byli vyloučeni ze strany. Aby odstranil důkazy, nechal ze stenogramu odstranit příslušné pasáže ze svého vystoupení. Kdo je to Bulatov?

[257] Gnilaja politika CK KP(B) Kirgizii (Гнилая политика ЦК КП(Б) Киргизии). *Pravda* 13. 9. 1937.

Pomocník zatvrzelého kontrarevolucionáře Abdrachmanova, člověk podporovaný a pod ochranou tohoto hanebného špióna. (…)
ÚV KS(b)Kirg. jmenoval ministrem zemědělství místo Esemanova druhého tajemníka ÚV KS(b)Kirg. Džijenbajeva. Ale kdo v Kirgizii nezná Džijenbajeva? To je horlivý pomocník nejhoršího kontrarevolucionáře Abdrachmanova a odhaleného trockisty Bělockého. (…) Džienbajev aktivně obhajoval teroristu Stamblera. Do Moskvy poslal osobně v jeho prospěch intervenci. Je úzce spojen s rodinami vyhoštěných nepřátel národa. Nedávno Džijenbajev nechal u sebe na chatě rodinu vyhoštěného Taičinova. Džienbajevova žena ze všech sil pomáhala příslušníku hnutí Alaš Orda Kuderbekovovi, který se skrýval v Taškentu – za čtyři měsíce mu odeslala 30 zásilek. Po všech těch věcech Džijenbajeva poklidně uklidili na ministerstvo zemědělství.

Jeden článek v moskevské *Pravdě* dal do pohybu mnoho věcí. V článku se objevuje několik jmen (zde jsou abecedně). Všichni, koho redaktor moskevské *Pravdy* zmínil, byli během velice krátké doby zatčeni a popraveni, nebo zemřeli ve vězení (jedinou výjimkou je šéfredaktor Celinskij, o němž veškeré údaje po jeho odvolání z funkce mizí):

- ABDRACHMANOV Jusup Abdrachmanovič popravený 5. (6). 11. 1938 (nar. 28. 12. 1901)

Начальник 8 отдела ГУГБ НКВД
Ст.Майор Государствен.Безопасности
(Цесарский)

Obrázek 61. Podpis rozkazu k zastřelení.
Zdroj: http://stalin.memo.ru/regions/regi16.htm

- AJTMATOV Torekul / Törökul (Tjurjakul) (АЙТМАТОВ Торекул/ Төрөкул (Тюрякул)) – 19. 4. 1938 odsouzen k zastřelení (společně s J. A. Abdrachmanovem), datum a místo popravy nejsou známé. (nar. 1903). Narodil se v aulu číslo 5 (Šeker) v Kukurjevské volosti (Aulie-Atinský újezd, Semirečenská oblast). Podle své autobiografie se narodil v rodině „chudého rolníka“, otec zemřel v roce 1919,

děd Kimbildi „byl bohatým člověkem“. Člen komunistického svazu mládeže (LKSM) od roku 1921, v komunistické straně od roku 1925.

- AMMOSOV Maxim Kirovič (АММОСОВ Максим Кирович – popravený 28. 7. 1938; (nar. 10. (22). 12.1897, ve funkci 16. 6. 1937 – 7. 11. 1937). Pocházel z Jakutského *okrugu*, z rodiny chovatele sobů. Účastnil se revolučního hnutí v roce 1916, působil jako stranický pracovník v Jakutsku, na území dnešního Kazachstánu, naposledy v Kirgizii, kde byl zatčen, převezen do Moskvy, mučen, odsouzen k zastřelení a popraven. Rehabilitován v roce 1955.

- BĚLOCKIJ Moris Lvovič *1895 (zemřel v roce 1944 v sovětském pracovním táboře, vězněn od r. 1937).
- BULATOV Jusup Ischakovič (БУЛАТОВ Юсуп Исхакович) – 12. 9. 1938 odsouzen k zastřelení (nar. 1900).
- CELINSKIJ A. P. (ЦЕЛИНСКИЙ А.П.) – 15. 9. 1937 odvolán ÚV KS Kirg. z funkce šéfredaktora za „nedostatek bolševického boje s protirevolučním nacionalismem“).
- DŽIJENBAJEV Chasan (ДЖИЕНБАЕВ Хасан) – 19. 4. 1938 odsouzen k zastřelení.
- ESENAMANOV Erkimbek (ЭСЕНАМАНОВ Эркимбек) – 19. 4. 1938 odsouzen k zastřelení. Nar. 1904 v kurkurjevské volosti aulie-atinskéhu újezdu, podle vlastní biografie jeho rodiče patřili k bohatší skupině obyvatel, jejíž obživou byl chov skotu a zemědělství. V roce 1920 ukončil místní ruskou školu, tři měsíce se učil v medrese, navštěvoval sovětskou školu práce, kterou nedokončil, zakončil Stalinovu Komunistickou univerzitu pracujících Východu (1922–25). Členem komunistické strany se stal v roce 1925. Ve funkci ministra zemědělství Kirgizie byl v letech 1934–37)[258]

- ISAKEJEV Bajaly Dikambajevič (ИСАКЕЕВ Баялы Дикамбаевич) – popravený 12. 9. 1938

[258] *Esenamanov Erkimbek* [online] Centr Azija [cit. 28. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.centrasia.ru/person2.php?&st=1083678435>.

V „Pravdě“ byl ten samý den otištěný i jiný článek:

Včera na Rudém náměstí
Každý se může učit a dostat se vpřed. Každý se může stát inženýrem, lékařem, pilotem. Dobře pracuješ pro blaho vlasti – budeš ve velké úctě, budeš ve své zemi na významném místě, budeš mít všude dveře dokořán.
Kdo nám dal tento šťastný život? Dala nám ho velká bolševická strana, to nám dal Lenin a Stalin.
Dnes, z tohoto pódia všech mladých lidí, všichni chlapci a dívky, všichni komsomolci, říkáme velký dík naší straně, našemu velkému, milovanému Stalinovi!
Pro nás není větší radosti a štěstí, než nosit velký titul stalinské mládeže, Stalinova rodu. Tento titul, soudruhu Staline, budeme žít.
Sovětská mládež vášnivě miluje svou socialistickou vlast. Ať o tom ví naši nepřátelé, ať to poznají fašisti a jejich opovrženíhodní agenti – zrádní trockisticko-bucharinští zbabělí psi – sovětská mládež se těsně shromáždila kolem své matky – komunistické strany, a kolem milovaného člověka, drahého vůdce našich národů, soudruha Stalina!

Kyrgyzské noviny z ledna 1938 ukazují, jak procesy s nepřáteli národa (kteří byli označováni mnoha způsoby – v tomto případě jako fašističtí žoldáci, kontrarevoluční buržoazní nacionalisti…) byly jedním velkým divadlem – účastnit se jich musela co největší masa pracujících. Procesy byly režírované velice dobře – lidé, kteří je sledovali, ve většině případů skutečně věřili tomu, že na lavici obžalovaných sedí skuteční nepřátelé národa, špióni, kontrarevolucionáři…

ПРОЦЕСС КОНТРРЕВОЛЮЦИОННЫХ БУРЖУАЗНЫХ НАЦИОНАЛИСТОВ

РЫБАЧЬЕ, 10 января. (КирТАГ). Вечером 9 января в Рыбачьем начался судебный процесс над контрреволюционными буржуазными националистами, в течение ряда лет орудовавшими в Тонском и Балыкчинском районах.

Дело слушается выездной сессией специальной коллегии Верховного суда Киргизской ССР под председательством тов. Боровикова, в составе членов специальной коллегии товарищей Мамункулова и Аимбетова.

Обвинение поддерживает помощник прокурора республики тов. Сурков; защищают обвиняемых члены коллегии защитников Замесов и Шебалин.

По делу привлекаются десять злейших врагов киргизского народа, гнусных фашистских наймитов, контрреволюционных буржуазных националистов: Тикеев, Кулумбаев, Сульпиев, Ширдаков, Бугубаев, Сарыев, Сейтбеков, Турткулов, Туйбаев и Нарынбаев.

Клуб водников, где идет процесс, не может вместить всех желающих присутствовать на суде. Здесь собрались не только рабочие, специалисты и служащие, живущие в поселке Рыбачьем, но и приехавшие из далеких горных аилов колхозники и колхозницы.

Первым допрашивается обвиняемый Тикеев.

PROCES S KONTRAREVOLUČNÍMI BURŽOAZNÍMI NACIONALISTY

Rybače, 10. leden. (KirTAG). Večer dne 9. ledna začal v Rybače soudní proces s kontrarevolučními buržoazními nacionalisty, působících řadu let v Tonském a Balyvčinském rajonu. Věc se projednává na výjezdním zasedání zvláštního senátu Nejvyššího soudu Kirgizské SSR, pod vedením soudruha Borovikova, složený z členů zvláštního senátu soudruhů Mamunkulova a Aimbetova.

Žalobu vede asistent prokurátora republiky soudruh Surkov, obviněné hájí členové kolegia obhájců Zamesov a Šebalin.

Tento případ se týká deseti nejhorších nepřátel kirgizského lidu, odporných fašistických žoldáků, kontrarevolučních buržoazních nacionalistů: Tikejev, Kulumbajev, Sulpijev, Širdakov, Bugubajev, Saryev, Sejtbekov, Turtkulov, Tujbajev a Narynbajev.

Do klubu zaměstnanců vodní dopravy, kde proces probíhá, se nemohou vejít všichni, kdo by se chtěli soudu účastnit. Zde se sešli nejen pracovníci, odborníci a zaměstnanci, kteří žijí v obci Rybače, ale také kolchozníci a kolchoznice, kteří přijeli ze vzdálených horských *aulů*.

Nejprve je vyslýchán obviněný Tikejev.

Podobně jako sovětský režim trestal i příbuzné kulaků a skutečných i vymyšlených boháčů, podobně trestal příbuzné nesmyslně odsouzených ve 2. polovině 30. let.

Je vidět, že velice dobře fungovala propaganda, která „vymývala mozky“ i dětem ve škole – s dětmi (vlastně sirotky) po zrádcích a nepřátelích národa si nechtěli hrát ani jejich spolužáci.

Přestože poměrně brzy po Stalinově smrti začalo docházet k rehabilitacím obětí těchto čistek, jejich příbuzní i přes rehabilitaci svých předků nemohli sehnat práci, byli vylučováni ze studia na univerzitách, vše s odkazem, že jsou synové (vnukové, příbuzní) nepřátel národa.

Někdy pomohlo přestěhování, jindy bylo třeba změnit jméno, ale někdy nepomohlo ani to.

Podobných osudů, jaké popisuje následující příběh Abdykadyra Orozbekova, je v Kyrgyzstánu i v celém bývalém Sovětském svazu celá řada. Vysoce postavený politický pracovník, který byl za svou činnost vyznamenáván sovětskou vládou, je najednou zatčen, odsouzen a zastřelen.

Talip Isakov

Abdykadyr Orozbekov[259] byl předsedou Výkonného výboru Kara-Kyrgyzské AO (7. 3. 1925 – 16. 8. 1937), kandidát předsednictva a člen CIK SSSR. Za účast při zakládání sovětské vlády na území Ferganské nížiny dostal v roce 1924 „Zlatou medaili" Turkestánské republiky. V roce 1932 mu byl udělen Rudý řád práce.[260] V roce 1937 byl zastřelen jako nepřítel národa.

Narodil se ve vesnici Ochna v současném kadamžajském okrese Batkenské oblasti v rodině chudého rolníka. Po jeho zastřelení se jeho děti přestěhovaly do rodné vesnice jejich otce, do Ochny.

Když zastřelili A. Orozbekova a zkonfiskovali jeho dům, jeho synovi Kimelovi (Кимэл) bylo 6 let. Vdova Adalat-apa[261] zůstala s třemi dětmi na ulici. Do Frunze (Biškeku) za ní přijela její matka Gülsün-eže. Z Frunze pak přijela do Ochny. V Ochně se skrývali u Gülsüniny tety a pak v sousedním Kyzyl-Bulaku u Bakty-eže. Orozbekovovy děti Erkingul a Ozgorüš od jeho uzbecké ženy žili v Ochně v domě Omurzak-ake[262].

Erkingul byla starší než Ozgorüš. Když šli spolu do školy, my školáci jsme na ně křičeli, že jdou děti nepřítele národa a utíkali jsme od nich. Vůbec jsme se s nimi nebavili, protože to byla taková všeobecná agitace, přímo nám to nikdo neříkal, a stejně jsme se s nimi nestýkali. Proto s nikým neměly nějaké blízké vztahy a žily v izolaci a těžkostech.

Do konce 50. let, kdy byl jejich otec rehabilitován, nemohli dostat občanský průkaz[263]. To bylo hrozné, protože kvůli tomu nemohli získat žádnou práci až do poloviny 60. let. O tom vím velice dobře, protože Adalat-apa byla naší blízkou příbuznou.

Adalat-apa se někdy během války vdala za Azize Toktobajeva[264]. Syn popraveného A. Orozbekova Kimel přijal příjmení po

[259] Vypráví dvaaosmdesátiletý Talip Isakov, bývalý učitel zeměpisu, oceněný za národní vzdělávání.

[260] Орден Трудового Красного Знамени / orděn Trudovogo Krasnogo Znameni.

[261] apa – matka.

[262] ake, aka – na jihu Kyrgyzstánu označení staršího bratra

[263] Pas (паспорт) – v SSSR se občanský průkaz označoval jako „pas", ale nejednalo se o cestovní pas.

[264] Aziz Toktobajev (Tokbajev) byl mnoho let prvním tajemníkem taškentského oblastního výboru komunistické strany. Dvakrát byl oceněn jako hrdina socialistické práce, byl členem Ústředního výboru Komunistické strany Uzbekistánu. Byl pomocníkem popraveného A.

A. Toktobajevovi a svůj původ skrýval před vládou i před lidmi. Kimel přijel v roce 1956 do Ochny. Neměl žádné vyšší vzdělání, ale byl bystrým člověkem. Erkingul už je mrtvá a Ozgorüš žije v Biškeku, kde dostal od státu byt.

Osud pracovníka NKVD Rajymberdi Satyjeva je tragický dvojnásobně. Jeho otce Satyho zabili v roce 1920 rudoarmějci, protože ho podezřívali ze spolupráce s basmači. Satyho syna, sirotka, poslali rudoarmějci do internátní školy, kde vyrostl a kde mu poskytli vzdělání. Stal se vojákem, spolupracovníkem NKVD, aby ho pak zavraždil Stalinův trestný aparát kvůli podezření z podpory Ježova[265].

O osudu svého otce Rajymberdi Satyjeva vyprávěla jeho dcera Zina Rajymberdijeva (78 let) a syn Erkin Satyjev (75 let). Nyní žijí ve vesnici Tolojkon nedaleko od města Oš. Tolojkon byl dříve součástí Karasujského rajonu Ošské oblasti.

Je třeba říct, že jméno Zina rozhodně nepatřilo ve 30. letech 20. století mezi běžná jména u Kyrgyzů. Zinino jméno ukazuje, že její otec byl podle měřítek té doby moderním a vzdělaným mužem. Jméno druhého dítěte Erkin znamená v kyrgyzštině svobodu. Lze předpokládat, že Rajymberdi Satyjev byl vychován v duchu své doby, tedy bolševicky, s jistotou, že jen díky sovětské vládě se kyrgyzský národ stal svobodným.

Rajymberdi Satyjev.

Zina: Pokud si vzpomínám, můj otec mě vzal s mou matku do Moskvy, aby nám ukázal město. Tam jsme bydleli v domě jednoho staříka – Ujgura, který byl otcův známý. Hráli jsme si na dvoře, když přišli tři muži v uniformě NKVD a vzali otce s sebou. Běžela jsem za ním, ale ti muži mně řekli: „Holčičko, posaď se tady, my ukážeme tvému otci město a zase ho přivezeme zpátky.

Tenkrát jsem už uměla dobře rusky, podobně jako Erkin, na rodiče jsme volali rusky *papa*, *mama* (tati, mami). Z milice později zavolali našemu ujgurskému staříkovi a sdělili mu, že je

Rajymberdi Satyjev

←...

Orozbekova. Podle vyprávění, aby se zachránil, odjel do Uzbekistánu k Orozbekovovu příteli Usmanu Jusupovovi, který byl tenkrát 1. tajemníkem Komunistické strany Uzbekistánu a měl za ženu Kyrgyzku. Aziz Toktobajev později obhájil doktorskou disertační práci z ekonomie a po odchodu do důchodu přednášel na jedné vysoké škole (VUZ/ВУЗ) v Taškentu. Podle vyprávění obyvatel z Kadamžaje přijel A. Tokbajev během vlády Turdakuna Usubalijeva k němu na návštěvu a požádal ho, aby mohl pracovat v Kirgizské SSR. Usubalijev mu nabídl pouze místo prvního tajemníka malého odlehlého okresu.

[265] Ježov – ministr NKVD SSSR

můj otec zatčen, a aby mu přinesli deku a teplé oblečení. Stařík to vyřídil mé matce. Mluvili spolu v ruštině, i když před tím stařík mluvil s mojí mámou a tátou v našem jazyce. Stařík a moje matka Zebikan odnesli otci bílý polštář a přikrývky. Víckrát jsem svého otce už neviděla a nevím ani, kde byl pohřben.

Matka a stařík ještě asi tři nebo čtyři dny chodili na různá místa, ale nic se nedozvěděli. Pak už jsme se museli vrátit zpátky do Biškeku (Frunze) a když jsme přišli domů, viděli jsme, že náš dům byl zapečetěn. Matka mě nechala u sousedů a šla na milici, aby jí otevřeli dveře. Vrátila se spolu se čtyřmi milicionáři. Sundali pečeť na dveřích a šli do domu. Já jsem běžela kolem nich. Milicionáři rozházeli všechno, co bylo v domě a křičeli na mou matku jako rozzuření psi. Stál jsem a díval se na to všechno. Máma pořád říkala: Já nevím!

Zina

Když odcházeli, říkali jí: Zítra ať je to kde chce, najdi a přines. Zeptala jsem se matky, proč jí ti lidé tak nadávají. Hledali otcovu pistol, kterou jim musela druhý den v devět ráno přinést. Ráno šla matka na policii – jestli našla zbraň, nebo ne, nevím. Ale víckrát k nám milicionáři do domu nepřišli. Asi za dvacet dní k nám přišel matčin bratr a s jeho pomocí jsme se odstěhovali do Tolejkenu. Tam žil otcův bratr Sakijev Ražapali, který měl velký dům se třemi místnostmi – dědeček nám uvolnil dva pokoje.

Jeden z bratrů mého otce otec byl také zavražděn rudoarmějci na začátku 20. let 20. století. Jemu nařídil hospodář, u kterého sloužil, aby na koni odvezl potraviny pro basmače. Podél řeky Ak-Bura je místo Dangy. Tam kontrolovali vojáci jeho *kuržiny* (zvláštní dvoudílný vak, který se mohl dávat na hřbet koně nebo osla). Tam našli kromě jídla také munici a střelný prach.

Erkin (75 let) příběh doplnil:
Můj dědeček pocházel z chudé rodiny (*bjednjaki*). Proto také pracoval u bajů. Nesl náklad pro basmače do Papanu, jak mu to hospodář nařídil. Vojáci ho chytili s nákladem na silnici a na místě ho zastřelili. Když přišli prohledávat dům mého dědečka, nic nenašli, kromě tří sirotků. Vojáci pak litovali, že zabili staříkova (mého pradědečka) syna. Proto vojáci s sebou vzali mého otce Raimberdiho do internátní školy. Po studiu otec nejprve pracoval

Erkin (2012)

v aravanské škole pro řidiče. Odtud byl převelen do Biškeku na NKVD, kde pracoval jako vyšetřovatel. V Aravanu se narodila moje sestra Zina, já jsem se narodil už v Biškeku.

Otce zatkli v roce 1939 v době tzv. ježovčiny jako údajného sympatizanta s Ježovem a byl popraven 22. června 1941. Rehabilitovali ho v roce 1957. Otec na posledním setkání s matkou řekl: Čekej na mě sedm let a sedm dní. Pokud se do té doby nevrátím, tak se vdej. Ale moje matka se už nikdy nevdala, i když návrhů měla dost. Když byl otec zatčen, bylo mladšímu bratru Inašovi 5 měsíců.

Erkin ukončil desetiletou školu, byl členem VLKSM[266]. Pracoval jako mechanik v kolchozu. Lidé z vesnice si ho vážili jako dobrého pracovníka a litovali ho, že vyrůstal bez otce. Má čtyři syny, všichni jsou policisté. Na jejich kariéru dědečkův osud vliv neměl.

Zina chodila do školy do šesté třídy, v roce 1950 se vdala. Její muž Tašbolot Ažymatov od roku 1956 pracoval u milice a v roce 1957 poslal dotaz do Frunze kvůli otci své ženy a dostal oficiální odpověď, že Rajymberdi byl zastřelen jako *ježovec* a po Stalinově smrti byl rehabilitován.

Zina (2012)

Strach z možného pronásledování trval vlastně až do rozpadu SSSR, u někoho, kdo měl přímou zkušenost s politickými procesy, trvaly obavy i později, v samostatném Kyrgyzstánu. Ujgur Anvar Ischakov ukazuje, jak měla jeho matka obavy z možných represí – raději předstírala, že je negramotná (otázkou ovšem zůstává, zda by tato skutečnost zabránila eventuálním represím).

Anvar Ischakov[267]. Dědeček z matčiny strany Alijev Ismailžan se narodil někdy mezi lety 1880–90 v Tokmaku. Byl kovář, a v té době byli kováři elitní skupinou, patřili do kategorie uvědomělé pracovní síly.

Začal pracovat ve straně, pak byl v Taškentu sjezd bolševiků, dědeček byl delegátem, a když se vrátil do Tokmoku, jmenovali ho tajemníkem stranické organizace prvního kolchozu v dnešním Ken-Bulunu. V té době bylo velice rozvinuté basmačství. Ujguři se dědečka pokoušeli zabít, stříleli na něho, protože zaváděl stranické pořádky,

[266] VLKSM (ВЛКСМ) – též Komsomol. Mládežnické křídlo Komunistické strany Sovětského svazu – KPSS / КПСС

[267] 66 let, Ujgur, žije v Biškeku.

prováděl rozkulačování. Na následky zranění pak zemřel. Je pohřbený v Ken-Bulunu, kde je náš rodný dům.

Můj otec bojoval ve válce a v roce 1944 se vrátil z fronty. Během druhé světové války Ujguři většinou nebojovali, nepovolávali je, protože když začala válka, hodně Ujgurů prostřednictvím čínského velvyslanectví získalo čínské občanství. Prostě dostali papír, nevím, jakým způsobem to dělali.

Prakticky nikdo z Ujgurů, které znám z Biškeku, nebojoval. Nebo někteří jiným způsobem prostřednictvím Sin-tiangské ujgurské republiky dostávali potvrzení, a pak nemuseli rukovat, protože nebyli občané SSSR. Ale můj otec a tři bratři ve válce bojovali, protože byli občané SSSR. Starší bratr se z fronty vrátil bez obou nohou, mladší bratr dojel až do Berlína.

Když se otec vrátil z války, začal pracovat od roku 1945 v Leninově závodě ve Frunze. Matka byla v domácnosti. Mám ještě bratry, kteří se narodili v roce 1941 a 1946, já jsem se narodil v Biškeku, matka v Tokmaku.

Starší bratr absolvoval Moskevský obchodní institut, já jsem se nejdříve dostal dálkově do Plechanovova institutu národního hospodářství, ale dokončil jsem tělovýchovný institut, protože jsem se postupně zabýval více sportem – byl jsem kandidátem „sborné“ kyrgyzských studentů v košíkové.

Stranický průkaz mého dědečka i Leninova cena zůstaly u tety. Moje matka v 60. letech říkala, aby to spálili, kdyby zase začalo pronásledování. Tento strach měli všichni až do rozpadu SSSR, i když moje matka ukončila v roce 1934 vyšší stranickou školu v Taškentu. V roce 1988 k ní přijela z Moskvy kamarádka Kaliča Umarbajeva, Ujgurka. Neviděli se 36 let.

Tenkrát byla zapsaná jako Uzbečka a udělala stranickou kariéru – pracovala v sovětské kontrarozvědce. Říkala mně, že s mojí matkou vystudovaly vyšší stranickou školu. Matka mně ale celý život říkala, že je negramotná. Celý život se bála a celý život pracovala jako zdravotní sestra. Četla všechno, ale když jsme chtěli, aby napsala nějakou žádost, tak říkala: Anvare, já neumím číst ani psát. Ale docela dobře ovládala latinku.

Druhá polovina 30. let 20. století ovšem nebyla jen ve znamení vykonstruovaných politických procesů proti vysoce postaveným představitelům komunistické strany. V této době se znovu rozběhlo zatýkání a věznění těch, kteří byli dříve označeni jako boháči. Stávalo se tak, že někdo byl během rozkulačování na začátku 30. let poslán do vyhnanství nebo do vězení a pak ve druhé polovině 30. let byl znovu uvězněn, protože se jednalo o dřívějšího boháče.

Šamšijev Nuraly (Šamši uulu Nuraly)[268]. Můj dědeček z otcovy strany se jmenoval Osmon a můj otec Šamši. V roce 1933 nám zůstalo pouze oblečení, které jsme měli na sobě. Tenkrát mně byly čtyři roky. Ten den otec nebyl doma. Vláda nám sebrala všechen náš skot. *Törtünči* (čtvrtí – viz pozn. 158 na s. 126) všechno sebrali. Pod jejich velením přišli naši příbuzní a všechen skot pro ně odehnali. Tři nebo čtyři neznámí lidé slídili kolem našeho domu v Tegirmeči. Když se objevil otec, vzali ho a odvedli do vězení. Ptal jsem se babičky: „Kde je můj otec?“ a ona mně odpověděla: „Tvého otce sebrali Rusové, aby ho podřízli a snědli.“

Mapa 14. Kadamžajský okres (rajon).

Otce drželi ve vězení v Uč-Korgoně dva měsíce. Měl kamaráda, který ho dokázal z vězení vysvobodit. My jsme zůstali úplně bez ničeho. Naši zem, všechen dobytek pobrali *törtünči*. Zbořili náš dům a odnesli si všechna prkna, nezůstal ani kousek dřeva. Měli jsme kolem 100 kusů topolů. Z Uč-Korgonu přijeli Tádžici a všichni řezali dříví, nakládali na *arbu* a odváželi.

My jsme měli radost, že se otec vrátil živý. Obvinili ho, že je syn boháče, kulaka, a že si v okolí Šygaje koupil spousty země. Až za pět nebo šest let jsme začali znovu žít v dostatku.

[268] Narodil se v roce 1928. Byl místní náboženskou autoritou – *moldo*. Žije v Uč-Korgonském vesnickém okruhu kadamžajského okresu Batkenské oblasti ve vesnici Olagyš. Dvaaosmdesátiletý stařík vzpomíná na dávnou nezákonnost milice a na nespravedlnost lidí, kteří vytvářeli sovětskou vládu.

V roce 1937 znovu začali posílat do vězení boháče a tenkrát hodně lidí poslali do vyhnanství. Ve vesnici Čakmak žil rodný bratr mého dědečka (z matčiny strany), který se jmenoval Žumanul. Měl za ženu mladší sestru Sadyra *min bašy* (doslova tisícník, funkce do Říjnové revoluce, starosta). Proto byl poslaný na Žabagu. Když se za dva roky vrátil, tak ho také uvěznili.

Otec Abdylazize se jmenoval Momun Šüldö – toho také uvěznili. Ještě tam byl Šamšidin. Toho uvěznili v roce 1937 jako syna mully (kyrg. *moldo*). Všechny jsem je dobře znal a oni se z vězení nevrátili. Z Alyše a Ogalyšy nikdo uvězněn nebyl, protože tam všichni žili v bídě – všichni uvěznění byli z Tegirmeče. V Tegirmeče žil Šamšimitaam; *mitaam* je tzv. klička (přezdívka), která v tomto případě znamená nečestný, vychytralý. Ten udával, a koho udal, toho uvěznili.

5.2.1. Murat Salichov

Případ Murata Salichova ukazuje, jakým způsobem sovětský režim odstraňoval možné nepohodlné osoby a také to, že se nenávist nezastavila u takto vymyšlených *nepřátel národa*, ale byla snaha zničit i všechny příbuzné.

Murat Salichov měl být podle obvinění jedním z členů takzvané Socialistické strany Turan, kterou měli založit kyrgyzští straničtí představitelé ve 30. letech 20. století. Strana ve skutečnosti ale nikdy neexistovala, byla pouze vymyšlena aparátem NKVD, který vyškolil Stalin, aby držel místní představitele ve strachu a poslušnosti.

S tímto cílem byli na jaře roku 1937 pozatýkáni a později popraveni nejvyšší představitelé Kirgizské SSR.

Na uvolněná místa byli jmenováni noví lidé. Murat Salichov, kterému bylo 32 let, se stal 8. září 1937 předsedou kyrgyzského Sovětu lidových komisařů (SNK), v prosinci 1937 se stal poslancem Nejvyššího sovětu SSSR a 14. února následujícího roku předsedou kyrgyzského Ústředního výkonného výboru (CIK). Během deseti dnů se stal náměstkem předsedy prezídia Nejvyššího sovětu SSSR.

M. Salichov byl tedy členem nejvyššího vedení republiky, ale kromě toho existoval ještě další orgán, který stál nad celým systémem – NKVD. Právě tento orgán (NKVD) 12. 5. 1938 Murata Salichova zatkl.

Úryvek z deníku sedmiletého Kuvata: Otec seděl za stolem a něco psal, maminka připravovala oběd. Já jsem si hrál se sestrou na podlaze. Maminka nás napomínala, abychom otce nerušili.

Najednou jsme uslyšeli zaklepání na dveře a vešel otcův známý. Byl určitě jeho kamarádem a spolupracovníkem. Začali se mezi sebou

bavit. Nikdy jsem se nezajímal, o čem se dospělí baví, ale tentokrát to bylo jiné – otec říkal: „To není možné. To je nějaký omyl."

Známý otevřel dveře a do pokoje vešli dva vojáci. Otec se začal oblékat. Maminka jim říkala, aby si umyli ruce a najedli se, ale otec jenom mávnul rukou a říkal, že se nají, až se vrátí. Políbil mě, pak dlouho stál a objímal maminku a sestru. Maminka plakala a oni odešli. Víckrát jsem otce neviděl.

Murata Salichova podobně jako další „socialisty-Turance" soudila takzvaná *trojka* na uzavřeném zasedání. Předem domluvený rozsudek soudu (z 5. listopadu 1938) je typický pro všechny odsouzené jako „nepřátele národa":

Salichov je od roku 1930 aktivním účastníkem nacionalistické povstalecké teroristické a diverzně-záškodnické organizace Socialistické strany Turan, která působila na území Kirgizské SSR a jejímž cílem bylo svržení sovětské vlády a vojenského odtržení Kirgizské SSR od SSSR. Salichov vytvářel povstalecké skupiny v pohraničních oblastech, zastával řadu významných funkcí a tam mohl škodit v oblasti národního hospodářství a národního vzdělávání. Salichov je vinný spácháním trestných činů podle odstavců 58-2, 58-4, 58-11 Trestního zákoníku RSFSR. Vojenská komise Nejvyššího soudu SSSR na základě odstavců 319, 320 Trestně procesního zákoníku odsuzuje:

Salichova Murata k vyššímu trestu - zastřelení a konfiskaci veškerého osobního majetku.

Rozsudek na základě Usnesení CIK SSSR z 1. 12. 1937 podléhá okamžitému vykonání.

Předsedající: *Alexejev*

M. Salichov byl za tři dny zastřelen ve sklepě NKVD v centru dnešního Biškeku. Spolu s ním byli tentýž den zastřeleni předseda kyrgyzského Sovětu lidových komisařů B. Isakejev a ministr vzdělávání K. Kambarov.

Budova NKVD a později KGB byla zbořena a na jejím místě byla vystavěna pobočka Ústředního Leninova muzea. Po rozpadu SSSR sem bylo přesunuto Národní muzeum dějin Kyrgyzstánu.

5. listopadu 1938 byl vynesen rozsudek nad předsedou Sovětu lidových komisařů Kirgizské ASSR v letech 1927–1933 Jusupem Abdramanovem. Zastřelen byl tentýž den. Abdramanov v letech 1927–1930 třikrát psal Stalinovi kvůli změně kirgizské autonomní republiky na svazovou republiku.

Jakmile Salichova uvěznili, rodině odebrali byt a všechny alespoň trochu cenné věci a přikázali vystěhovat se. Během mužova věznění se jeho žena Ažar pokoušela dozvědět „pravdu“ o celém případu na NKVD. Jednou na podzim jí milicionář – Kazach – říkal, že kvůli tomu, aby z jejího muže vynutili přiznání, mu vymlátili všechny zuby. Kvůli neustálému mučení a bití mu otekla hlava. Podruhé tentýž milicionář řekl Ažar, že jejího muže už zastřelili a brzo uvězní i ji. Její starší bratr Abdylla spolu se ženou také opustili Biškek (Frunze), protože se obávali uvěznění kvůli tomu, že jsou příbuzní *nepřítele národa*. Abdylla byl absolventem pedagogického institutu a v té době pracoval ve vyhlášené biškekské kyrgyzské škole №5. V té době byl starší bratr Murata Salichova – Dastan – odvolán z funkce ministra spravedlnosti Tádžické SSR, ale ten zůstal naživu, jen se dostal služebně na mnohem nižší pozici.

Ažar byla také nucena s dvěma dětmi odejít k mužovým příbuzným do dnešního Lejlekského okresu v Batkenské oblasti. Hodně si zkrátila dlouhé copy, které měla skoro až na zem a odešla do Lejleku. Tam ji však mužovi příbuzní nepřivítali nijak srdečně, sami se báli. Nějakou dobu se ukrývala u příbuzných v Uzbekistánu, pak pracovala v Džalalabádu. Potom se synem a dcerou odešla do Oše ke svému bratrovi Abdullovi a žili u něho. Ažar pracovala v továrně. Někdo udal, že Abdulla u sebe nechává rodinu nepřítele národa. Za to ho posadili do vězení, ale zase ho pustili. Při soudu Abdulla říkal: „Vždyť je to má rodná sestra. Jak mám nechat rodnou sestru jen tak na ulici?“ Abdylla brzo odešel na frontu jako dobrovolník, Ažar Salichova si mění příjmení na Arapbajeva a opouští Oš. Od roku 1943 pracuje jako učitelka v Aravanu, zhruba 20 km od Oše.

Tady Salichovova syna Kuvata opět postihne neštěstí v podobě bedlivého prokurátora Džumagulova, který znal Kuvata ještě z Biškeku. Vypráví Kuvatova žena Buzajnap Kožojevová:

Buzajnap Kožojevová

> Ten Žumagulov, jak mně vyprávěl Kuvat, byl nemilosrdným člověkem úplně bez srdce. Když jednou na chodbě u soudu v Biškeku viděl v ruce osmiletého Kuvata, který tam byl s mámou, lístky na potraviny, vyrval mu je z ruky a říkal: „Stát přece nebude krmit nepřátele národa!“ Tak tento Žumagulov v roce 1944 nějakou náhodou potkal Kuvata v aravanské škole pro traktoristy a poznal ho.

Z deníku Kuvata Salichova: Jednou ráno, když mně maminka vypravovala do školy, se náhle otevřely dveře a do místnosti vešli dva muži s jednou ženou. Něco řekli mamince, ta zoufale vykřikla a obejmula mě. Do této chvíle si pamatuji vůni jejích šatů. Ti tři mě vyrvali z maminčina objetí, posadili do auta a odvezli s sebou. S maminkou už jsme se nikdy nepotkali.

Kvůli Džumagulovi byl třináctiletý Kuvat označen jako nezkrotný chuligán a poslán do dětské kolonie do Taškentu.

Žili jsme v dlouhých barácích. V našem oddíle bylo 60 dětí jako já. Mnozí byli úplně bez výchovy, zloději, byli tam i vrazi. Museli jsme dělat nejpodřadnější práce, čistit záchody. Často nás bili – děti nepřátel národa nikdo nelitoval, naopak, kdo je bil, dostával od dozorců pochvalu.

Jenom pár lidí se dostalo na svobodu. To se nedá vypovědět, jak jsem tam trpěl, ty tři roky byly nekonečné. Ještě teď, když si na to vzpomenu, tak mě začíná bolet žaludek, je mně špatně a chce se mi zvracet. Od smrti mě zachránilo jenom to, že jsem myslel na jediné – najít maminku a sestru a začít lepší žít – píše ve svém deníku 23 letý student Kuvat Salichov.

Ažar Arapbajeva (Salichova) umírá na podzim roku 1945. Její osiřelou dceru poslali dobří lidé do dětského domova v Aravanu pod jiným příjmením. Tak popisuje své setkání s bratrem ve své autobiografické knize „Zničené sokolí hnízdo“:

Chodila jsem do deváté třídy, seděla jsem u stolu, kolem mě byly učebnice, dívala jsem se z okna a přemýšlela jsem. Neslyšela jsem, jak do místnosti někdo vešel a řekl mi:

— Máš rychle přijít k ředitelce, Anně Alexejevně.

Nevěděla jsem, co to může znamenat, a vešla jsem do ředitelny. Tam seděl mladý muž.

— Atyrkul Ubajdulajeva, představila mě mladíkovi.

Chlapec seděl bez hnutí, díval se na mě a pak tiše řekl:

— Atyrkul, to jsem já, Kuvat.

Objali jsme se a začali plakat. Naše dojemné shledání všichni pozorovali i teta Šura i teta Paša, přišli všichni vychovatelé. Dívali se na nás a plakali, plakala i Anna Alexejevna. Pak, když jsme se trochu upokojili, Anna Alexejevna vyprávěla, jak do dětského domova přišel Kuvat a ptal se:

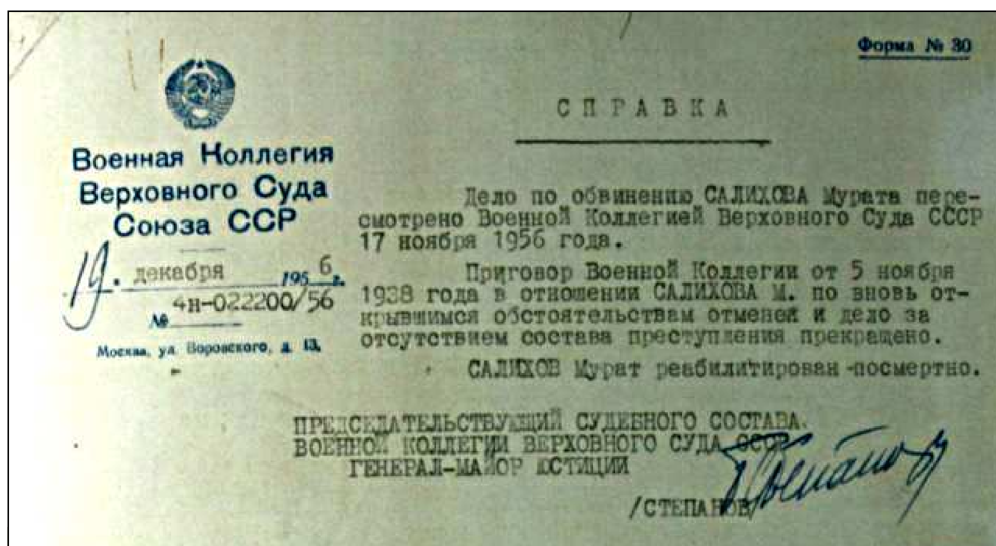
— Není u vás dívka, Kyrgyzka, dcera učitelky? a řekl příjmení – Salichova. Anna Alexejevna odpověděla:

> — Je, ale má jiné příjmení.
> Vymohl si, aby mě zavolali. Tak jsem se setkala s bratrem.
> Anna Alexejevna nás nechala o samotě. Seděli jsme vedle sebe a drželi se za ruce. Báli jsme se pustit. Pak jsem se dozvěděla hořkou pravdu o naší rodině. Byli jsme dětmi *nepřítele národa…*

Atyrkul byla za vynikající školní výsledky v roce 1951 poslána na celosvazový pionýrský tábor Artěk na břehu Černého moře. Kuvat když našel sestru, učil se v technickém učilišti v Kyzilkije, pak se dostal na důlní vysokou školu v Karagandě v Kazachstánu. Učil se s výborným prospěchem – za to se dostal do ozdravovny „Pracovních rezerv“ u Leningradu. V té době už Atarkul studovala medicínu ve Frunze.

Jejich otec Murat Salichov byl rehabilitován v roce 1956.

Форма № 30

Военная Коллегия
Верховного Суда
Союза ССР

19. декабря 1956 г.
№ 4н-022200/56
Москва, ул. Воровского, д. 13.

СПРАВКА

Дело по обвинению САЛИХОВА Мурата пересмотрено Военной Коллегией Верховного Суда СССР 17 ноября 1956 года.

Приговор Военной Коллегии от 5 ноября 1938 года в отношении САЛИХОВА М. по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело за отсутствием состава преступления прекращено.

САЛИХОВ Мурат реабилитирован -посмертно.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ СУДЕБНОГО СОСТАВА
ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХОВНОГО СУДА СССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ЮСТИЦИИ
/СТЕПАНОВ/

Obrázek 62. Potvrzení o posmrtné rehabilitaci Murata Salichova.

Stát zaplatil Kuvatovi a Atyrkul peněžní náhradu a poskytl jim ve Frunze (Biškeku) dvoupokojový byt. Vzpomínky na prošlá utrpení ovšem nevymizely.

> Kuvat píše ve svém deníku: Přísahám, že už nikdy nebudu psát o své minulosti, ani svým blízkým. S kamarádem Borisem nikdy nemluvím o svých rodičích. On ví jenom to, že jsem sirotek, a že někde ve Frunze mám sestru, která studuje na lékařku. To jsem mu řekl až dost…

Když Buzajnap Kožojeva vzpomínala na svého muže, říkala, že vždycky, když si vzpomněl na minulost, tak opakoval: Ani toulavému psu bych nepřál ani kapku z toho, co jsem zažil.

Kuvat Salichov zemřel v roce 1981 na srdeční infarkt – pracoval jako ředitel technického učiliště ve Frunze.

Atyrgul Salichova pracovala až do důchodu jako lékařka – tou se stala, aby splnila přání matky. Zemřela před pěti lety.

5.2.2. Památník Ata-Bejit

V roce 2000 byl vybudován na paměť obětí represí probíhajících ve 20. letech pamětní komplex Ata-Bejit. Zde jsou pochováni příslušníci kyrgyzské inteligence – předsedové Rady lidových komisařů Jusup Abdramanov a B. Isakejev, dále T. Ajtmatov, E. Esemanov, K. Tynystanov a mnozí představitelé strany. V muzeu se uchovávají osobní věci a archivní materiály nespravedlivě odsouzených.

Při demonstracích 7. dubna 2010 v Biškeku zemřelo kolem 80 demonstrantů, kteří vystupovali proti bývalému prezidentovi K. Bakijevovi a mnozí z nich jsou také pochováni v komplexu Ata-Bejit.

Obrázek 63. Návštěva předsedy vlády Kyrgyzstánu v komplexu Ata-Bejit (29. 8. 2012)
Zdroj: K-News http://www.knews.kg/ru/society/20915/.

O okolnostech vzniku tohoto památného místa se zmiňuje spisovatel Ernis Tursunov, jehož otec byl také během stalinských represí zastřelen.

Ernis Tursunov

Ernis Tursunov.[269] My jsme nevěděli, že je otec pohřbený na tom místě, kde dnes stojí památník Ata-Bejit. Podle údajů sovětské KGB bylo v Kirgizii 40 000 osob nespravedlivě stíháno, z nichž bylo 8 000 zastřeleno – tyto údaje jsou odvozené z rehabilitačních dokumentů.

V Ata-Bejitu našli ostatky 138 osob – leží tam kosti komisařů pro zdravotnictví, zemědělství, vzdělávání, tajemníků strany i komsomolu, rudých vůdců, vědců, prvních příslušníků kyrgyzské inteligence a dalších. Také pašeráků a zločinců.

Torokul Ajtmatov, otec Čingize Ajtmatova byl druhým tajemníkem kyrgyzského oblastního výboru strany, Kurman Kambarov – první tajemník kyrgyzského oblastního výboru komsomolu, můj otec Nurdin Serkebajev byl ředitelem Kyrgyzského státního vydavatelství. Otci tenkrát bylo 28 let.

Nurdin Serkebajev

Tento hřbitov na místě bývalé cihelny ve vesnici Čon-Taš, asi 30 km od Biškeku byl objeven díky Bubujře Kydyralijevové. Tenkrát jí bylo 10 let. Jako školačka se vracela z dvoutýdenních listopadových prázdnin a se spolužačkou si hrála v cihelně na schovávanou. Pod rozpadlou střechou si všimla valu země.

Během měsíce se v jejich vesnici objevil nesnesitelný zápach. Vesničané začali ucpávat všechny škvíry v oknech i ve dveřích vlnou, aby se zápach nedostal dovnitř. Psi vyli, a aby je lidé upokojili, dávali jim něco tučného. Lidé dělali z těsta *boorsoki* a modlili se za pokoj duší zemřelých. Ale nikdo nic o bezejmenném hřbitově neřekl.

Bubujřin otec jí řekl o Čon-Tašském hřbitově před svou smrtí v roce 1973. Nemohl unést strašné tajemství, které viděl na vlastní oči ve strašných 30. letech, když byl ukrytý, a tak riskoval vlastní život.

[269] Národní básník Kyrgyzstánu, jeho otec byl zastřelen jako nepřítel národa v roce 1938.

V dobách Gorbačovovy *perestrojky* v roce 1989, kdy už byla Bubujra starou ženou, se o toto tajemství podělila a v roce 1991 bylo místo pohřbení 138 lidí objeveno. Zdá se, že některá těla naházeli do pece na vypalování cihel.

Za rok byl proveden obřad nového pohřbení a 10. listopadu 2000 byl oficiálně otevřen Pamětní komplex Ata-Bejit (Hrob otců) věnovaný obětem stalinské éry. Bylo zjištěno, že jsou tam pohřbeni Dungani, Korejci, Židé, Rusové, Němci, Ujguři… – celkem příslušníci 13 národností.

Když jsem začal zjišťovat, kdo mohl být ještě společně pohřbený s vedoucími pracovníky na vlastním hřbitově NKVD, tak se ukázalo, že jsou mezi nimi i pašeráci a kriminálníci. Další republikoví představitelé byli pochováni na neznámých místech.

Máme zprávy, že zastřelené zakopávali na svažitých březích řeky Alamedin poblíž Biškeku, v povrchových dolech v Karakolu, Oši, Džalalabádu, na březích řek Ak-Buura nebo Naryn.

V Biškeku je to u ošského bazaru, kina Issyk-kul nebo na místě Kuzněčnaja krepost'. Na hřbitově, kde se protínají dnešní ulice Logviněnko a Toktogula také pohřbívali takzvané nepřátele národa.

Na tom místě pak postavili studentskou kolej pro mediky. Studenti vyprávěli, že se jim v noci zdá o mrtvých.

Například nikdo nevěděl, kde je pohřbený předseda CIK Kirgizské SSR Abdykadyr Orozbekov. On měl na rozdíl od ostatních bradku. Říkali mu *aksakal* (doslova bělobradý). Podle vidění ho znal správce Ala-Arčinského hřbitova, Ujgur, který se jmenoval Šajyk. Šajyk je i označení muslimského duchovního, který má službu na hřbitově nebo na svatých místech, kam se chodí lidé poklonit. Tak tento Šajyk pak vypravoval Orozbekovovým blízkým, kde byl pohřben, a že jeho znetvořené tělo se zlámanými nohami přivezli tajně po setmění, aby ha zakryli v zemi.

Doposud neznáme místo, kde byl pohřben vědec-literát Tokčoro Žoldošov. Jestli ho zastřelili ve sklepě NKVD, nebo ve věznici, také nevíme. Tenkrát byl v Kirgizii národním komisařem vnitřních záležitostí Fjodor Ivanovič Locmanov a jeho náměstkem byl Okuněv. Jména vyšetřovatelů, kteří prováděli výslechy a mučení, znám nazpaměť jako básničku: Kuverskij, Avdějev, Ivanov, Saveljev, Lašalevi, Lemberg, Muratov, Tašalevič, Polikarpov, Chajrulla Dautov. Soudci byli Tagin, Jurin a další. Když jsem prohlížel archivní zápisy z výslechů, tak bylo vidět, že výslech nepřátel národa nebo socialistů-Turanců se prováděl nepřetržitě 18 hodin – každých 6 hodin se měnili vyšetřovatelé. Nevedli jenom výslech, obviněné nemilosrdně bili,

vráželi jim pod nehty jehly, lámali jim prsty a nohy, v peci jim pálili tváře i ruce.

Takovému peklu může člověk těžko vzdorovat. Obžalovaní měli přiznat vinu, které se nedopustili, a nevěděli, k čemu by se měli přiznat. Když jsem četl materiály z výslechů, byl jsem úplně otřesený.

Ze 138 lidí pohřbených v bývalé Čon-Tašské cihelně, bylo 40 osob zastřeleno 5. listopadu. V deníku výslechů je napsáno: 6. listopadu – Příspěvek o Říjnové revoluci a 7. listopadu – průvod a slavnosti. Proto v tomto období tam nejsou žádné zápisy a je tam napsáno *volné dny*.

„Pachatelé“ před zastřelením často křičeli: *Ať žije internacionalismus!* nebo *Ať žije Stalin!* Aby nebyly jejich výkřiky slyšet na ulici, stříleli je ve sklepě NKVD. Pak je naložili na náklaďák a jeli dvakrát nebo třikrát, aby je odvezli za město. V některých lebkách byly dvě kulky – zřejmě, když se ještě hýbali, tak je ještě pro jistotu střelili do zátylku.

Kdyby byli vojáci, kteří vyšetřovali mého otce a další s podobným osudem, ještě naživu, tak by jim bylo kolem 100 let. Bohužel zemřeli dříve, ale stačili si ještě vysloužit generálské hodnosti. To, co dělali, nikdo už nevyšetřoval. V roce 1991 odvezli celý archiv bývalého NKVD do Moskvy a stopy po bývalých komunistických tyranských vyšetřovatelích v Kyrgyzstánu byly kompletně zničeny. Na tom pracovalo 16 lidí.

Můj otec na začátku 30. let ukončil Moskevský institut plánování. Překládal práce klasiků marxismu-leninismu do kyrgyzštiny. Matka absolvovala v roce 1928 Moskevskou komunistickou univerzitu pracujících Východu. Pak dělala aspiranturu v Taškentu. Na začátku 30. let jí dvakrát zrušili kandidaturu do strany a dvakrát jí zase kandidaturu obnovili. V roce 1937, když uvěznili Jusupa Abdrachmanova (bývalého předsedu *Sovnarkomu*), přišla řada i na mého otce.

Jeho provinění spočívalo v tom, že byl ze stejného *aulu* jako Abdrachmanov a byl s ním příbuzný. Tenkrát tomu říkali „Abdrachmanův chvost“. Mimo to mého otce obvinili, že je členem Socialistické strany Turan, nacionalista, špion Anglie, Japonska, Íránu a Turecka. Jeden z otcových přátel, který se dostal z vězení, Sujuntbek Bektursunov, předal matce zprávu, že je otec zastřelený.

Mojí matku hned propustili z práce, protože byla ženou nepřítele sovětské vlády. Pak se matka provdala za svého bývalého spolužáka z univerzity Kenenbaje Tursunova. Ten byl stranický pracovník a velice dobrý člověk – podle dokladů pocházel z nižších vykořisťovaných vrstev.

Matka nikomu neříkala, že se vdala a s novým mužem změnila mé jméno i příjmení na Tursunov Ernis Kenenbajevič. Datum narození

změnili na 24. 8. 1935. Moje skutečné jméno bylo Ešmuchambet Nurdinovič Serkebajev a skutečné datum narození 20. 6. 1934 v Biškeku.

Můj nový otec, aby skryl stopy, hledal práci ve vzdálených okresech – nejprve v Toguz-Toro, pak v Čon-Alaji, pak v Tonském rajonu. Když v Evropě začala 2. světová válka, tak hledání nepřátel národa mezi vedoucími pracovníky v Kirgizii skončilo.

Jméno mého otce a mé skutečné jméno jsem se dozvěděl až po roce 1956, když začaly rehabilitace obětí stalinského pronásledování, v mém případě to bylo v roce 1959.

Můj otčím mně poradil, abych přijal jméno mého skutečného otce jako *otčestvo*, a tak jsem byl Tursunov Ernis Nurdinovič. Otce posmrtně rehabilitovali v roce 1959 a znovu ho přijali do strany. Jako odškodné jsme dostali dvě měsíční výplaty mého otce. Náš byt, který zabavili současně s otcovým uvězněním, nám nevrátili doteď. To jsou neuvěřitelné průtahy, na ty všechny byrokratické procedury jsem neměl trpělivost.

Když jsem byl starší, začal jsem zkoumat historii sovětského pronásledování a objevil jsem spousty strašných věcí.

V Kyrgyzstánu jsme tři spisovatelé, kterým zemřeli otcové ve vězení při stalinském pronásledování – Čingiz Ajtmatov, Mar Bajdžijev a já. Marův otec byl obviněný na konci 40. let jako *kosmopolita* a zemřel v roce 1952 v GULAGu.

6. Závěr

Snahou předkládané knihy je ukázat na určitém výseku kyrgyzské historie její plastičtější obraz. Je to podobné jako u dvojrozměrných obrazů, které dokážou zachytit skutečnost poměrně uspokojivě, ale chybí jim hloubka. Teprve trojrozměrné zobrazení umožňuje vidění z více stran, umožňuje vidět detaily ze strany, za rohem i zezadu. Tím třetím rozměrem v zobrazování kyrgyzské historie v této publikaci jsou osobní příběhy jednotlivců, jejich životopisná vyprávění.

Žádné zobrazení ovšem nikdy není přímo skutečností – je vždy jen jejím odleskem, někdy zdařilým, někdy méně zdařilým a někdy zcela nepovedeným.

Je možné oprávněně namítat, že vyprávění jednotlivců nemusí mít tu správnou historickou „váhu“ – každý vypravěč svého životního příběhu zcela samozřejmě provádí osobní výběr událostí, které popisuje ze svého pohledu. Pokud své nejbližší, kteří v jeho příbězích vystupují, přímo neidealizuje, pak se může (někdy i nevědomě) snažit o jejich vylíčení v lepším světle.

Na tuto námitku je ovšem možné odpovědět tím, že tentýž problém je i u všech ostatních historických pramenů – cožpak informace v novinách nebyly upravovány podle ideologického zadání, nebo podle zadání platících klientů? Není zde stejná situace s kronikami, které byly často psané na zakázku? Není podobná situace i u všech archívních materiálů?

Pokud se ovšem podaří získat informace o stejné věci od různých, na sobě nezávislých hodnotitelů a jejich informace se budou překrývat a doplňovat, pak můžeme uvažovat o tom, že se nám podařilo dřívější skutečnost s poměrně dobrou pravděpodobností zachytit.

Přestože je hlavní důraz v předkládané knize kladen na období od začátku 20. století až do stalinských čistek ve 30. letech 20. století, jsou zde kvůli lepšímu pochopení uvedeny i důležité události již od 18. století (vznik Kokandského chanátu, obecná situace ve Střední Asii, respektive Turkestánu, před ustavením ruské vlády).

Šířeji je v knize zmíněno i osidlování Turkestánu obyvateli jiných částí Ruska především ve 2. polovině 19. století, ale pak v největší míře po Stolypinových reformách v první polovině 20. století.

Velký počet nově příchozích osídlenců postupně vedl k nedostatku úrodné půdy i k nepokojům mezi „místním“ a „evropským“ obyvatelstvem. Tyto nepokoje vyvrcholily povstáním v roce 1916.

Rok 1917 přinesl dva významné mezníky – nejprve únorovou revoluci a hromadné zakládání *sovětů* a následnou *říjnovou* revoluci, po které postupně přebírali do svých rukou veškerou moc bolševici. Společně s revolucí vypukla v Rusku i občanská válka, která měla ve Střední Asii svá výrazná specifika, včetně vytvoření místních *basmačských* oddílů.

Ruku v ruce s vládou bolševiků přišlo i vyvlastňování majetku, které probíhalo v několika vlnách – poprvé k němu dochází po ustavení bolševických *sovětů*, druhá vlna vyvlastňování proběhla při *rozkulačování* (likvidaci skutečných i vymyšlených vesnických boháčů) a třetí v brzkém sledu při násilné kolektivizaci.

Na rozkulačování a násilnou kolektivizaci navázaly ve 2. polovině 30. let 20. století stalinské čistky namířené především proti nejvyšším stranickým a vládním představitelům a jejich příbuzným. Vykonstruované procesy a označování *nepřátel národa* měly vliv na celé příbuzenstvo – i představitelé vlády na nižších úrovních v obcích nebo kolchozech odebírali příbuzným majetek, vyháněli je ze svých domovů, i po letech jim odpírali možnost zaměstnání nebo studia. V některých případech na špatné zacházení neměla vliv ani rehabilitace nespravedlivě odsouzených po Stalinově smrti v roce 1952 a k nějaké formě útlaku docházelo i potom.

Oficiální dokumenty, články v dobových novinách nebo popis událostí ze sovětských učebnic dějepisu jsou v textu odlišeny graficky – na šedém pozadí. Vyprávění pamětníků, jejich potomků, případně jejich známých jsou ohraničena svislými čarami.

7. Seznam použité literatury a pramenů

ABAZOV, R. *Historical Dictionary of Kyrgyzstan.* Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, 2004, 381 s. ISBN 0-8108-4868-6.

ABDRAMANOVA, G. *Prvky zvykového práva v současném právním systému Kyrgyzské republiky*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta. Vedoucí práce Petr Kokaisl.

ABDULLAJEV, R. M. (ed.) *Ustnaja istorija v Uzbekistaně: těorija i praktika.* Sbornik matěrialov konferencii. Vypusk I. Taškent: Institut istorii AN Respubliki Uzbekistan, 2011.

ABDYRAMANOV, Š. *Tarychtagy ak taktar.* Biškek: Ajat, 2007. ISBN 9967-22-510-6.

ABYLCHOŽIN, Ž. B. *Očerki socialʹno-ekonomičeskoj istorii Kazachstana*. Almaty, 1997.

AJNÍ, Sadriddín. *Buchara*. Praha: Svět sovětů, 1952. Další dostupnost: <http://central-asia.su/publikace-sa/aini.htm>.

AKAJEV, A. *Istorija, prošedšaja čerez moje serdce*. Moskva – Biškek: Ilim, 2003. ISBN 5-8355-1287-2.

ALIMOVA, D. A. *Tragedija sredneazijatskogo kišlaka: kolektivizacija, raskulačivanije, ssylka*. Tom II, Taškent, 2006.

AVGUSTOVSKIJ, B. Vystreli nad Pišpekom. *Litěraturnyj Kirgizstan,* 1967. № 12, s. 11–27.

BAJALINOV, K. Vesna v Tjan'-Šaně. *Litěraturnyj Kirgizstan*, № 5 (17), Sentjabr' – oktjabr' 1957 g., s. 90–95.

BALTABAEV, A. *The Propagandist: Erjigit Shakirov (Kyrgyz, 1931).* [online]. Preserving Kyrgystan´s History, 2010 [cit. 23. 10. 2010]. Dostupné z: <http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=75:the-propagandist-erjigit-shakirov-kyrgyz-1931&catid=34:interviews&Itemid=29>.

BAZARBAYEV, K.; ASHIMKHANOVNA, A. Z. Jadids Movement in Central Asia in the Late 19th and the Early 20th Centuries. *Asian Social Science*, Vol. 8, No. 8; July 2012, s. 225–237. ISSN 1911-2017.

BAZAROV, M. *Sovetskaja religioznaja politika v Sredněj Azii*. 1918–1930 gg. [online] [cit. 4. 12. 2012] Dostupný z: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/mustafo_bazarov.htm>.

BELJANIN, D. N. *Istočniki formirovanija kolonizacionnogo fonda v Zapadnoj Sibiri v gody osuščestvlenija stolypinskoj pereselenčeskoj politiki (1906–1914 gg.)* [online] [cit. 28. 11. 2012] Dostupné z: <http://izvestia.asu.ru/2011/4-2/hist/TheNewsOfASU-2011-4-2-hist-05.pdf>.

BINDER, J., LEMAITROVÁ, N., QUINSONOVÁ, M-T. a kol. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond 2002.

BOBROVNIKOV, V. *Bezbožniki risujut islam* [online] © Polit.ru, 1999–2011. [cit. 4. 12. 2012] Dostupný z: <http://polit.ru/article/2009/05/07/bobrovnikov/>.

Bol'šaja sovetskaja enciklopedija. Moskva: Sovetskaja enciklopedija. 1969–1978.

BORUBAŠOV, B. I. Kyrgyzstan v sistěme gosudarstvennogo ustrojstva i upravlenija Rossijskogo gosudarstva. *Vestnik KRSU*. 2008. Tom 8. № 2, s. 109–115.

BURGART, L. A. *Iz istorii katoličeskoj very i cerkvi v Kazachstaně*. Ust'-Kamenogorsk, 2012. Další dostupnost: <http://www.rusdeutsch.ru/biblio/files/386_biblio.pdf>.

DŽUNUŠALIJEV, D.; PLOSKICH, V. *Trajbalizm i problemy razvitija Kyrgyzstana* [online] CA&CC Press, Sweden, 2000 [cit. 21. 2. 2012]. Dostupné z: <http://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/17.Dzhunu.shtml>.

Esenamanov Erkimbek [online] Centr Azija [cit. 28. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.centrasia.ru/person2.php?&st=1083678435>.

FARBŠTĚJN, Julija. Děn' pamjati novomučenikov i ispovednikov zemli Kyrgyzstanskoj. *Pravoslavnaja gazeta Kyrgyzstana* № 7, 2012, s. 8.

FEDČENKO A. P. *Iz Kokana. Sveděnija o putěšestvii po Kokanskomu chanstvu A. P. Fedčenko v 1871 g*. Taškent, 1871.

GAPPAROV, A. *Sledy minuvšich vremen*. Biškek, 2012. ISBN 978-9967-26-750-3.

GINS, Georgij. Očerki iz pojezdki po Semireč'ju. *Istoričeskij vestnik*, 1913, № 10. Další dostupnost: <http://rus-turk.livejournal.com/20799.html>.

GOLINKOV, D. L. *Pravda o vragach naroda*. Moskva: Algoritm, 2007. ISBN 5-9265-0275-6

HERRMANNOVÁ, Z. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta. Vedoucí práce Petr Kokaisl.

HOLÁ, V., VICHEREK, E. *Interhelpo*. ÚV SČSP Praha 1975.

CHODŽAJEV, F. *Izbrannyje trudy v trjoch tomach*. Taškent: Fan (AN UzSSR, Institut filosofii i prava AN UzSSR, Institut istorii partii pri CK KPUz, Institut istorii AN UzSSR), 1970. 500 s.

Istorija SSSR. Čast' tret'ja. Učebnik dlja 10 klassa sredněj školy. Moskva: Učpedgiz, 1952.

IVNICKIJ, N. A. *Klassovaja bor'ba v děrevně i likvidacija kulačestva kak klassa (1929-1932 gg.)*. Moskva, 1972.

IVNICKIJ, N. A. *«Velikij perelom»: tragedija krest'janstva. Kollektivizacija i raskulačivanije v načale 30-ch godov. Po matěrialam Politbjuro CK VKP(b) i OGPU. Sud'by rossijskogo krest'janstva.* Moskva: RGGU, 1995. Další dostupnost: <http://you1917-91.narod.ru/ivnickiy.html>.

JANTCEN, G. *V dalekom Turkestane. Žizň sredi musul'man*. Biškek: Luč Naděždy, 1993.

K istorii vosstanija kirgiz v 1916 g. *Krasnyj archiv*, № 3 (16). 1926. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XX/1900-1920/Kirgiz_1916/text.htm>.

KAGANOVIČ, A. *Něktotoryje problemy carskoj kolonizacii Turkestana* [online]. CA&CC Press, Sweden, 1998–2006 [cit. 23. 12. 2006]. Dostupný z: <http://www.ca-c.org/journal/11-1997/st_13_kaganovich.shtml>.

KAMENŠČIK, A. Cifry – chorošaja vešč'. *Gazeta Duel'*. № 13 (301), 1. 4. 2003.

KLAVING, V. *Graždanskaja vojna v Rossii: Belye armii.* Moskva: Vojenno-istoričeskaja bibliotěka, 2003.

KOKAISL, P. a kol. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové. Кыргызстан и кыргызы*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. 309 s. ISBN 978-80-7043-772-8.

KOKAISL, P., PARGAČ, J. a kol. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta, 2007. ISBN 978-80-7308-167-6.

KOKAISL, P., PARGAČ, J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta, 2006. ISBN 80-7308-119-9.

Kollektivizacija i klassovoje rasslojenije kišlaka i aula Sredněj Azii. Taškent: Sredně-Aziatskoje bjuro CK VKP(b), 1930.

Kollektivizacija sel'skogo chozjajstva i perechod ot kočevničestva k osedlosti (Enciklopedija Kirgizskaja SSR) [online] Kirghiz.Ru, © 2011 [cit. 28. 11. 2012] Dostupné z: http://www.kirghiz.ru/enc/istoriya_182/kollektivizatsiya_selskogo_hozyaystva_233

KOLPAKIDI, A. I. a kol. *Pribaltika i Srednjaja Azija v sostave Rossijskoj imperii i SSSR.* Sborník konference „Někonfliktnoje pročtěnije sovmestnoj istorii – osnova dobrososedstva“, Moskva, 2010.
KOSTĚNKO, L. *Srednjaja Azija i vodvorenije v něj russkoj graždanstvennosti*. Sankt-Petěrburg, 1871.
Krasnogvardějskij trakt [online] 12. 12. 2011 [cit. 29. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.zonakz.net/blogs/user/wladimir/19779.html?mode=reply>.
LOBANOFF-ROSTOVSKY, Princ. The Soviet Muslim Republics in Central Asia. *Journal of the Royal Institute of International Affairs*, Vol. 7, No. 4 (Jul., 1928), s. 242.
MASANOV, N. E. a kol. *Istorija Kazachstana. Narody i kuľtury*. Almaty: Dajk Press, 2001.
MUCHLYNIN, B. F. *Vosstanije 1916 goda v Čujskoj dolině. Čast' 13-aja*. [online] Istorija sela Belovodskoje, 2012. [cit. 27. 11. 2012] Dostupný z: <http://belovodskoe-muh.ucoz.ru/publ/moi_ocherki/vosstanie_1916_goda_v_chujskoj_doline_chast_13_aja/2-1-0-241>.
Naučnaja konferencija o charaktěre nacional'nych dviženij v Kirgizii vo vtoroj polovině XIX – načale XX veka. *Voprosy istorii*, 1953, №7.
OLCOTT, Martha B. The Basmachi or Freemen's Revolt in Turkestan 1918-24. *Soviet studies*, vol. XXXIII, No. 3, July 1981, pp. 352–369.
Osnovnye pokazatěli razvitija narodnogo chozjajstva sojuznych respublik: Čast' II. Umerjannaja imperija [online]. 2009 [cit. 18. 12. 2011]. Dostupné z: <http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=17052&Itemid=9>.
OSOROV, Z. Myths and Survivals of Nomadic Past. *Kyrgyzstan Times*, September 28, 2000.
OSTROUMOV, N. P. *Sarty: Etnografičeskie matěrialy*. Taškent, 1896.
Pereselency v Turkestanskom kraje. *Rodina*. Sankt-Petěrburg, 1880. № 3, s. 148–161.
PETROV, V. G. *Pišpek isčezajuščij. 1825–1926.* Biškek: Litěraturnyj Kyrgyzstan, 2005. ISBN 5-86254-041-5.
PLOSKICH, V. *Kyrgyzy i Kokandskoje chanstvo.*[online] Kyrgyzsko-Rossijskij Slavjanskij universitet, Kafedra istorii, kul'turologii i reklamy, 1995. [cit. 25. 10. 2012] Dostupný z: <http://history.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=123&Itemid=49&limit=1>.
POLLÁK, P. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961.
Preserving Kyrgystan´s History [online]. Central Asian Oral History Website. © 2011 centralasianhistory.org [cit. 24. 10. 2011]. Dostupné z: <http://www.centralasianhistory.org>.
PRŽEVALSKIJ, N. M. *Mongolija i strana Tangutov*. Tom I., Sanktpeterburg, 1875.
Revoljucija i Graždanskaja vojna [online] [cit. 29. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.rusrevolution.info/books/index.shtml?8_03>.
RIMSKY-KORSAKOFF DYER, Svetlana. Karakunuz: An Early Settlement of the Chinese Muslims in Russia. *Asian Folklore Studies*, Vol. 51, No. 2 (1992), pp. 243–278.
SADYKOVA, B. *Politika Rossii i Turkestanskoje nacionaľnoje dviženije*. "Dogry Ýol" ИОЦ Turkmenistan [online]. 2006 [cit. 18. 9. 2006]. Dostupný z: <http://www.dogryyol.com>.
SEVERCOV, N. *Mesjac plena u kokancov (Месяц плена у коканцов). Sočiněnije Nikolaja Severcova*. Sankt Petěrburg, 1860.
SEVERCOV N. A. *O russkich poselenijach k jugu i k zapadu ot Issyk-kulja. Matěrialy dlja statistiki Turkestanskogo kraja*. Vyp. 4. Sankt Petěrburg, 1876.
Spravka o zemleustrojstve kirgiz v Sukulukskoj volosti Pišpekskogo ujezda Semirečenskoj oblasti. (Справка о землеустройстве киргиз в Сукулукской волости

Пишпекского уезда Семиреченской области). Dokument z roku 1910, Ruský státní historický archiv (RGIA/РГИА), fond (фонд) 391, soupis (опись) 11, oblast (дело) 2, strana (лист) 11, poskytl B. F. Muchlynin.

SSSR – Strana velikogo sodružestva narodov. Umerjannaja imperija [online]. 2009 [cit. 16. 12. 2011]. Dostupné z: <http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=18403&Itemid=9>.

STEIGER, A. J. Republics of Soviet Central Asia. *Far Eastern Survey*, Vol. 15, No. 11 (Jun. 5, 1946), p. 170.

STARIKOV, F. M. *Istoričeskij očerk prisojedenija k Rossii Orenburgskogo kraja i učastija v etom mestnogo kazačestva*. Orenburg 1891.

STARR, S. F., BESHIMOV, B., BOBOKULOV, I. I. *Ferghana Valley: The Heart of Central Asia*. New York: M. E. Sharpe, 2011. ISBN 978-0-7656-2999-9.

ŠIŠKARAJEV, E. *Kak na Juge Kirgizii utverždalas' vlast'… Kolčaka* [online] POLIT.KG Informacionno-analitičeskij portal [cit. 29. 10. 2012] Dostupný z: <http://www.polit.kg/print/3/79>.

ŠMIGEL, M. Naši v Sovetskom zväze. *Navýchod*, 2004/5.

ŠTRAUS, A., PANKRATC, S. *Svidětěl'stva prestuplenij*. Biškek: Ilim, 1997. ISBN 5-8355-0966-9.

ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha: NLN, 1995. ISBN 80-7106-128-X.

TEREŠČENKO, L. *Istorija Kyrgyzstana* [online]. Informacionnyj portal o sovremennoj Kirgizii, 2007 [cit. 12. 9. 2008]. Dostupný z: <http://www.allkyrgyzstan.com>.

TURSUNOV, Ch. T. *Sredněaziatskoje vosstanije 1916* [online] Bol'šaja Sovetskaja Enciklopedija, BSE [cit. 15. 11. 2012] Dostupný z: <http://bse.sci-lib.com/article105534.html>.

UHEREK, Z., VALÁŠKOVÁ, N., KUŽEL, S., DYMEŠ, P. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. EÚ AVČR Praha 2003.

U istokov družby. Sborník dokumentů. Frunze, 1982.

V bojach za Sovetskuju vlast' v Ferganskoj dolině. Vospominanija učastnikov Oktjabr'skoj revoljucii i graždanskoj vojny 1917-1923 gg. Taškent: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Uzbekskoj SSR, 1967.

VAGNĚR, A. *V Kirgizstan čechi privezli pervye těchnologii* [online] © 1996–2012 Český rozhlas, 20. 11. 2006 [cit. 20. 11. 2012] Dostupný z: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/radiogazeta/v-kirgizstan-chexi-privezli-pervye-texnologii>.

Vospominanija učastnikov revoljucionnych sobytij i graždanskoj vojny v Kirgizii. Frunze: Kirgizskoje gosudarstvennoje izdatěl'stvo, 1957.

Vosstanie kirgizov i kazachov v 1916 godu. Biškek: Asaba, 1991.

ZAKI VALIDI, T. *Vospominanija*. Ufa: Kitap, 1998. ISBN 5-295-01566-1.

ŽANTUAROV, S. B. *Graždanskaja vojna v Kirgizii*. Frunze: Izdatěl'stvo Akaděmii nauk Kirgizskoj SSR, 1963.

8. Rejstřík

K

L

M

N

O

P

R

S

Š

T

U

V

Z

Ž

9. Seznamy

9.1. Obrázky

9.2. Tabulky

9.3. Mapy

10. Obsah

Petr Kokaisl, Amirbek Usmanov

Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků. 1917–1938

Vydal:
NOSTALGIE
nostalgie.praha@seznam.cz

Tisk Tribun EU, Brno

NOSTALGIE

nostalgie.praha@seznam.cz